

Demokracija i sigurnost

u Jugoistočnoj Evropi

Tema broja Evropska unija i Bosna i Hercegovina: upravljanje krizom

Vlado Azinović
Kurt Bassuener
Bodo Weber
Ines Sabalić
Zrinka Bralo
Kristina Hemon
Arbër Vllahiu
Michael Tatham
Vedran Džihic
Sead Turčalo
An Jacobs
Zlatko Dizdarević
Muhamed Jusić
Harun Karčić
Eldar Sarajlić
Kathrin Quesada
Maja Dimc
Bojan Dobovšek
Jasmin Porobić
Nerzuk Ćurak
Ian Kershaw
Edina Bećirević
Dragan Gajin
Asim Jusić
Slaven Kovačević

Cijena:
18KM / 9€

ISSN 1986-5708

IMPRESUM

Izdavač

Glavni urednik:
Zamjenica glavnog urednika:

Tehnički urednik:

Uređuje:

Stalna suradnja:

Savjet časopisa

Lektura

Grafički dizajn

Godina

Izlazak ovog časopisa omogućili su:

Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi

Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi
• Godina 2 • broj 6/7 • 2011

ATLANTSKA INICIJATIVA
Udruženje za promicanje euroatlantskih integracija BiH
Sarajevo

Vlado Azinović
Edina Bećirević

Sead Turčalo

Redakcijski kolegij

Muhamed Jusić
Antonio Prlenda
Jasna Pekić
Asaf Alibegović

Nerzuk Ćurak, (Sarajevo), predsjednik
Kurt Bassuener (Sarajevo),
Vlatko Cvrtila, (Zagreb)
Marko Attila Hoare, (London)
Tihomir Loza (London)
Danko Plevnik, (Zagreb)
Žarko Petrović, (Beograd)
Tanja Topić (Banja Luka)

Zinaida Lakić

Alma Hrasnica

2010.

Ambasada Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i
Sjeverne Irske u BiH,

Ambasada Kraljevine Norveške u BiH

Komandni štab NATO-a u Sarajevu

Napomena:

Mišljenja iskazana u tekstovima objavljenim u ovom broju
odražavaju osobne stavove autora, a ne nužno i redakcije
časopisa ili Atlantske inicijative.

**Časopis Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi je
indeksiran i dostupan u punom tekstu u Central and Eastern
European Online Library (CEEOL). (<http://www.ceeol.com>)**

Sadržaj

UVODNIK

TEMA BROJA

REVOLUCIJA U ARAPSKOM SVIJETU

RELIGIJA I SIGURNOST

NOVA SIGURNOST

4 Vlado Azinović
DISKRETNİ ŠARM ANALOGIJE

EVROPSKA UNIJA I BOSNA I HERCEGOVINA: UPRAVLJANJE KRIZOM

8 Kurt Bassuener
SAMO AMERIČKI ANGAŽMAN
MOŽE IZVUĆI BOSNU

13 Bodo Weber
OSLOBAĐANJE OD OBAVEZA

19 Ines Sabalić
IZGRADNJA BOSNE I HERCEGOVINE
NOVIM SREDSTVIMA

25 Zrinka Bralo i Kristina Hemon
ILI EU PUT ILI NIKAKAV

29 Arbër Vllahiu
KOSOVO I EVROPSKA UNIJA

33 Britanski ambasador u BiH Michael Tatham
INTERVJU: EU PROŠIRENJE IMA STRATEŠKOG SMISLA

39 Vedran Džihic
AUSTRIJSKA VANJSKA POLITIKA PREMA BIH – OD
AKTIVNOG POLA EVROPSKE VANJSKE POLITIKE KA
STAGNACIJI I PASIVIZACIJI U OKVIRU EU

45 Sead Turčalo
NORMATIVNOST BEZ LICA I MOĆI

52 An Jacobs
EU UPRAVLJANJE CIVILNOM KRIZOM:
KRIZA U STVARANJU?

57 Zlatko Dizdarević
EFEKT RAZLIČITIH DOMINA

64 Muhamed Jusić
ARAPSKA ULICA JE REKLA SVOJE

69 Harun Karčić
ISLAM I POLITIKA U ARAPSKOM SVIJETU

71 Muhamed Jusić
POJMOVNIK ISLAMSKEGA NAZIVLJA ZA MISIJU ISAF

74 Eldar Sarajlić
POLITIKA ISLAMSKEGA MREŽA U
POSTDEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI

86 Kathrin Quesada
REZOLUCIJA VSUN-a 1325
I REFORMA SIGURNOSNOG SEKTORA:
SHVAĆAMO LI JE ISPRAVNO?

Sadržaj

DESNA SKRETANJA

91 Maja Dimc i Bojan Dobovšek
STUDIJA NOVIH SIGURNOSNIH IZAZOVA

97 Jasmin Porobić
ULOGA ORGANA LOKALNE (SAMO)UPRAVE U
SISTEMU SIGURNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

102 Nerzuk Ćurak
POLITIČKA FILOZOFIJA DESNOG SKRETANJA

107 Ian Kershaw
DUHOVI FAŠISTIČKE PROŠLOSTI

IN MEMORIAM

113 Edina Bećirević
IZVAN DAYTONA

POGLEDI

116 Dragan Gajin i Asim Jusić
ICJ I DEKLARACIJA O NEZAVISNOSTI KOSOVA:
ANALIZA, PRAVNE I POLITIČKE IMPLIKACIJE

IZ ZNANSTVENE RADIONICE

123 Slaven Kovačević
NOVI HLADNI RAT,
NOVI SVJETSKI POREDAK ILI KRAJ HISTORIJE

Udruženje građana Atlantska inicijativa iz Sarajeva je nevladina i neprofitna organizacija za promicanje euroatlantske ideje u Bosni i Hercegovini i podršku naporima za integraciju BiH u Sjevernoatlantski savez (NATO) i Evropsku uniju.

Cilj Atlantske inicijative je svojim aktivnostima doprinijeti stvaranju društva znanja u BiH koje će omogućiti građanima da ključne odluke o svojoj i budućnosti zemlje donose na temelju informiranog mišljenja i činjenica, a ne na temelju predrasuda, jednostranih interpretacija, propagandističkih, ideoloških ili dogmatskih postavki.

Osnivači i članovi Atlantske inicijative su članovi akademske zajednice – profesori, asistenti i studenti više fakulteta Univerziteta u Sarajevu, kao i građani koji svojim znanjima i različitim aktivnostima žele objasniti važnost euroatlantske integracije BiH, te dubinu i značaj političkih, ekonomskih, sigurnosnih i društvenih promjena koje će ta integracija donijeti.

Časopis “Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi” jedan je od naših projekata koji provodimo u partnerstvu sa vladama Ujedinjenog Kraljevstva i Kraljevine Norveške. Zahvalni smo za podršku NATO Štabu u Sarajevu, Ministarstvu vanjskih poslova BiH, Ministarstvu odbrane BiH, te George Marshall Alumni asocijaciji u Bosni i Hercegovini. Više informacija o našim aktivnostima možete doznati na web portalu www.atlantskainicijativa.org.

UVODNIK

Dr. sc. Vlado Azinović
Glavni urednik

Umjesto uvodnika

Diskretni šarm analogije

Već godinama u Bosni i Hercegovini svaka nova politička kriza čini se težom i dubljom od prethodne, a prostor za njeno rješenje svaki put izgleda sve uži. Kao po pravilu, ovu lančanu reakciju prate sve jasniji dokazi naraslog političkog autizma i neodgovornosti domaćih političkih elita. Kao možda rijetka konstanta, ostaje relativna ravnodušnost s kojom građani Bosne i Hercegovine prate ovaj proces urušavanja ostataka države, a s njima i preostalih društvenih vrijednosti i normi. No, kao ni produbljivanje same krize, odnos javnosti prema vlastitoj sudbini odveć ne čudi. Prag tolerancije za sve očitiji kolaps dejtonske konstitucije zemlje presudno je odredio protekli rat. "Još uvijek je dobro – ne puca, a ima i struje", kao da je ovdašnja tipska kolektivna reakcija. Ovo namjerno odabrano spoznajno ograničenje i poricanje stvarnosti čini se kao posljednja linija obrane pred naizgled nerješivim političkim ali i sve ozbiljnijim sigurnosnim izazovima.

Eskalacija zapaljive političke retorike danas je vrlo zamislivom učinila situaciju u kojoj izolirani akt nasilja, spontan ili planski, može duboko i nepovratno destabilizirati Bosnu i Hercegovinu.

Uvođenje u javni diskurs visokih tonova i termina poput 'politički genocid', 'majorizacija', ili 'etnocid', bez obzira na frustraciju i percepciju nepravde koje ga potiču, neodoljivo podsjeća na početak 1990-ih, kada su se u javnom prostoru, lako i bez uzdržavanja, prepoznavali "ugroženi narodi", "neprincipijelne koalicije", "zelene transverzale" i "bečki konjušari". Naravno, kontekst je danas drugačiji, a "ugroženi" su ovaj put neki drugi. Ova možda neprikladna, ali skoro automatski prizvana povijesna analogija, sugerira kako se iz proteklih dvadeset godina ovdje malo toga zbilja naučilo.

Nema dovoljno uvjerljivih dokaza da bi proces unutrašnje erozije Bosne i Hercegovine mogao biti usporen ni kroz značajniju pomoć izvana. Angažman Europske unije u bosanskohercegovačkoj krizi objektivno je ograničen složenim procesom usklađivanja zajedničkih vanjskopolitičkih stavova unutar Unije, ali i partikularnim interesima jednog dijela njenih članica i nezainteresiranošću drugog. Najava europskih sankcija liderima "čije aktivnosti potkopavaju suverenitet, teritorijalni integritet, ustavni poredak i međunarodni karakter Bosne i Hercegovine, ili ugrožavaju Dejtonski mirovni sporazum", ohrabruje, ali bez jedinstvene strategije Unije u Bosni i Hercegovini jasno je da ranije navedena ograničenja relativiziraju njenu upotrebnu vrijednost. Politički izazovi koje proizvodi prostor tek nešto veći od 50.000 kvadratnih kilometara, s manje od četiri miliona stanovnika, kao da određuju mjeru priželjkivane a još uvijek nedostignute europske vanjskopolitičke kohezije. A bez nje je ovdje teško očekivati i presudniji angažman Sjedinjenih Američkih Država.

Europska unija se danas ne čini posebno spremnijom ponuditi djelotvorna rješenja za političke i sigurnosne izazove koje proizvodi produbljena kriza u Bosni i Hercegovini ništa više negoli je to bila u maju 1991. godine, pred uključenje tadašnje Europske zajednice u pokušaj sprečavanja nasilnog raspada Jugoslavije, kada je Jacques Poos slavodobitno

objavio kako je baš tim angažmanom “kucnuo čas Europe”. Nema posebne potrebe na ovome mjestu podsjećati na epilog tog europskog napora i Poosove nadmene objave.

Izostanak vizije, volje i jedinstva među europskom dvadesetsedmoricom, barem kada se radi o politici prema Bosni i Hercegovini, tako je, kroz podsjećanje na ovu dvadeset godina staru epizodu, skoro automatski prizvalo još jednu, možda podjednako nepriličnu, povijesnu analogiju. Kao i prethodna, i ova samo upozorava.

No, upotrebna vrijednost analogije, za koju američki profesor kognitivne znanosti Douglas Hofstadter tvrdi da je “srž spoznaje”, ne podliježe geografskim ograničenjima.

Nadahnuti prizorima s ulica i trgova arapskih gradova, novinari i analitičari požurili su proteklih sedmica naći odgovarajuće analogije kako bi nam pomogli spoznati motive, značaj i moguće domete “arapske revolucije”.

I nema sumnje, analogije su i ovaj put dobro izabrane, a neke od podudarnosti možda bi navele i okorjele skeptike da prihvate povijesni determinizam po kojem “ne postoje sadašnjost ni budućnost, nego samo prošlost koja se neprestano ponavlja – sada” (Eugen O'Neill).

Tako su u socijalnom i političkom buntu koji se širio arapskim svijetom, slijedeći “geografiju tuge i okrutnosti”,¹ najčešće prepoznavani elementi velikih europskih revolucija kojima su, više ili manje uspješno, svojevremeno uzdrmani temelji feudalnih monarhija (1848), odnosno sovjetske komunističke imperije (1968. i 1989).

Da bi se pojačala podudarnost s primjerima iz prošlosti, i arapski bunt, koji je počeo u decembru i trajao do marta, u medijima je, meteorološki preuranjeno, nazvan “arapskim proljećem”, po uzoru na ranije izabrane povijesne analogije – “proljetnu revoluciju” ili “proljeće naroda” (1848) i “praško proljeće” (1968).

Revolucionarni zanos prenio se tako s arapskih trgova u izvještaje i analize u kojima se, uglavnom s ushićenjem, sugeriralo kako nakon spontanog demokratskog bunta u arapskom svijetu više ništa neće biti isto. No, upravo ponuđene analogije svjedoče o tome kako revolucije rijetko kad mogu tako brzo i nepovratno otkloniti uzroke koji su ih potakli.

Nakon revolucija u Europi 1848. srušen je stari poredak, ali umjesto njega, kao posljedica nesigurnosti koja obilježava svako prelazno razdoblje, pojavili su se čudni politički hibridi – istovremeno moderni i autoritarni. U Francuskoj je to vrijeme bilo obilježeno pojavom Louisa Napoleona Bonaparte, koji je prvo bio izabran za predsjednika Druge Francuske Republike (1848), ali je kasnije postao francuski car (Napoleon III). U Pruskoj, to je razdoblje obilježio Otto von Bismarck, prvo kao pruski premijer, a potom, nakon 1871. godine, kao prvi (“čelični”) kancelar novog i ujedinjenog Njemačkog Carstva.

Kao rezultat revolucije u složenim arapskim društvima mogao bi se također pojaviti neki politički hibrid. Starateljstvo nad novoosvojenom demokracijom u Egiptu moglo bi, na primjer, biti povjereno tamošnjoj vojsci, po uzoru na donedavnu praksu u Turskoj. S druge strane, pad Gadafijevog režima Libiju bi mogao uvesti u novo razdoblje plemenskih sukoba.

Revolucije, kao po pravilu, prizivaju vanjsku intervenciju. “Proljeće naroda” 1848. u Habsburškoj Monarhiji vojnom je intervencijom okončao ruski car Nikola I i zbog toga ostao upamćen kao “žandar Europe”. “Praško proljeće” u Čehoslovačkoj 1968. ugasnulo je pred naletom sovjetskih tenkova. Saudijska Arabija brzo je zimom poslala vojsku da uguši pobunu šiita u susjednom Bahreinu, ali je bila nešto uzdržanija u pružanju otvorene vojne pomoći jemenskom predsjedniku Aliju Abdullahu Salehu. Pobuna u Libiji prizvala je vojnu intervenciju Zapada, ali, ovaj put, na strani pobunjenika. Svako vrijeme i prostor, izgleda, ima svoga žandara.

Povijest tako pokazuje da su, iako nastaju u valovima, sve revolucije na kraju ipak samo lokalne i da lokalni kontekst presudno određuje njihovu dinamiku, pa i konačan ishod. Nakon pada komunizma 1989. godine demokracija je

prevladala i ustalila se u istočnoj i srednjoj Europi, Gruziji i baltičkim zemljama, ali u dijelu bivših sovjetskih republika uspostavljene su nove, postkomunističke diktature, poput onih u Bjelorusiji i Uzbekistanu, ili oligarhijski i autoritarni sistemi čije elemente još i danas nepogrešivo prepoznavamo u Putinovoj Rusiji.

Izabrani primjeri iz prošlosti upućuju na to da revolucije najčešće označavaju tek početak ili pokušaj promjena prethodnog stanja. Jedan od najupornijih čuvara starog, konzervativnog poretka u Europi, austrijski diplomat Prince Metternich, rekao je nakon revolucije 1848. da njome nije potpuno okončana “stara Europa”, kao što nije do kraja začeta ni nova. “Između toga kraja i novoga početka vladat će kaos”, prorekao je, ispostavilo se – ispravno, Metternich.

Skoro stoljeće i pol kasnije, s dovoljne vremenske i spoznajne distance, ocjenu revolucije iz 1848. zaključio je britanski povjesničar A. J. P. Taylor sada već čuvenom rečenicom: “Povijest je došla do prekretnice, ali se nije uspjela preokrenuti.”

Vrijeme i događaji koji tek predstoje dat će puni smisao i arapskoj revoluciji. Hoće li se ona pokazati kao istinski preokret povijesti (latinski *revolutio* – preokret), neće ovisiti samo o Arapima. Ishod “arapskog proljeća” presudno će odrediti odnos Zapada, koji je proteklih desetljeća održavanje sigurnosti u tom dijelu svijeta postizao osloncem na autoritarne režime. Kombinacija strane vojne i financijske pomoći, političke represije i korupcije omogućila je opstanak tih režima, ali je dugoročno gušila razvoj srednje klase, produbljivala društvenu i ekonomsku raslojenost i nepravdu.

Brzina kojom se Zapad, pod pritiskom prizora iz Tunisa, Egipta i Jemena, prestrojio i podržao prosvjednike potvrđuje da će se u zaštiti vlastitih interesa u regiji i dalje voditi diktatom pragmatizma. Usprkos lekcijama “arapskog proljeća”, taj isti diktat nalaže da se u održanje režima u Afganistanu i Pakistanu, koji su daleko od uzornih oglada demokracije i ljudskih prava, samo ove godine iz američkog državnog proračuna uloži 110 milijardi dolara.

Arapski bunt nije još posvuda proizveo jasno artikuliranu političku ideju, niti je afirmirao nove lidere. Proces postrevolucionarne konsolidacije, s neizvjesnim ishodom, još uvijek traje.

No, događaji u arapskom svijetu za Zapad bi mogli imati i neočekivanu dodanu vrijednost. Konačan nestanak represivnih režima i uspostava pravednijih društava mogli bi ublažiti moćan generator nezadovoljstva koji je nadahnjivao i pokretao niz radikalnih i militantnih pokreta u regiji, uključujući i El-Kaidu. U sekularnim i autoritarnim režimima Bliskog istoka islamski integralisti do sada su prepoznavali “bližeg neprijatelja”. Onaj “dalji”, naravno, bila je i ostala Amerika, uz čiju su se izdašnu pomoć ovi režimi desetljećima održavali, a njihovi čelnici tvrdili da će, ostanu li bez podrške, regijom zavladati ekstremisti. Represija nad ekstremistima služila je kao izgovor za represiju nad milionima ljudi kojima su oduzeti sloboda i dostojanstvo. Osjećanje nepravde – političke, ekonomske, ili socijalne – najčešće je glavni pokretač nezadovoljstva koje može dovesti u nasilje. Upravo bi arapski bunt mogao prekinuti začarani krug nasilja u kojem su međusobno srasli i postali teško odvojivi njegovi uzroci i posljedice.

I još jedan važan detalj. Islam je neodvojiv dio arapskog identiteta, pa tako i nedavnih revolucija. Jedno kvalitativno drugačije i predrasuda oslobođeno shvaćanje islama i njegovog mjesta u arapskom, ali i muslimanskom svijetu uopće, omogućilo bi Zapadu da, na novim osnovama, s autentičnim vladama u regiji gradi partnerske odnose i nove modele zajedničke, pa i globalne sigurnosti.

Prizovimo na kraju još jednom u pomoć analogiju. U promišljanju o mjestu islama u arapskom svijetu Zapad bi se mogao prisjetiti i uloge koju je Katolička crkva odigrala u zbacivanju totalitarnih režima u istočnoj Europi, i posebno u Poljskoj pred kraj 20. stoljeća. Kada se 16. listopada 1978. na Trgu svetoga Petra u Vatikanu Karol Józef Wojtyła, kao tek izabrani papa Ivan Pavao II, obratio masi vjernika i znatiželjnika koji su ga došli pozdraviti, njegove su prve riječi bile: “Ne bojte se!” Poruka je bila upućena i milionima onih koji nisu bili tu, ali su živjeli u stalnom strahu od represije, tajnih policija, gulaga i mraka. Ako bi iz arapskog bunta proteklih mjeseci trebalo izdvojiti jednu, ključnu i za sve jednako važnu zajedničku spoznaju, čini se kako je ona artikulirana kroz izjave stotina prosvjednika koji su, gotovo uglas, u kamere i mikrofone svjetskih medija poručili: “Više se ne bojimo.”

Islam je neodvojiv dio arapskog ustanka i njegove osloboditeljske snage. Kakvo će biti njegovo mjesto u postrevolucionarnim društvima odredit će niz faktora, ali je izvjesno da će u novim okolnostima i uloga islama imati dodatnu kvalitetu. Moguću potvrdu ove pretpostavke nalazimo i u riječima egipatskog velikog muftije Alija Goome, koji u autorskom tekstu za New York Times kaže: “Oslobodivši se teške ruke autoritarizma, Egipćani neće dopustiti da se on ponovo vrati pod krinkom religije. Islam će imati mjesto u egipatskoj demokraciji, ali kao oslonac slobode i tolerancije, a ne kao sredstvo represije.”²

Zapad već godinama tvrdi kako traži partnere u “umjerenim muslimanima” i kako se bori za “srca i duše” onih koji to još uvijek nisu. Za očekivati je da bi i dio muslimanskog svijeta želio u Zapadu naći pouzdanog partnera i s njime graditi kvalitetnije odnose, bazirane na međusobnom uvažavanju i ravnopravnosti. Partnera koji neće zarad sigurnosti vlastitih interesa spremno zatvarati oči kada oni budu branjeni tuđom patnjom i nepravdom. Uspostava takvih odnosa sada je šansa generacije, toliko važna da ponestaje povijesnih analogija kojima bi se to moglo dovoljno dobro potkrijepiti.

NAPOMENE:

¹ Fouad Ajami, “How the Arabs Turned Shame Into Liberty”, New York Times, 26. februara 2011.

² Ali Gooma, “In Egypt’s Democracy, Room for Islam”, New York Times, 1. aprila 2011.

Samo američki angažman može izvući Bosnu

Piše: Kurt Bassuener

Sjedinjene Države su frustrirane zbog sadašnje situacije, ali i stoje postrani, uključuju se povremeno, a zatim se povuku. Činilo se da je promjena na domaku posjetom potpredsjednika Joea Bidena u maju 2009. godine, ali State Department je ispustio loptu...

Autor je viši saradnik u Vijeću za demokratizaciju politike u Sarajevu

Stvari se u Bosni i Hercegovini kreću u lošem pravcu. I zastrašujućom brzinom. Dok su međunarodni pogledi, koji su trenirani za državni nivo, okrenuti prema trenutnoj krizi u Federaciji, Republika Srpska ubrzava i intenzivira pokušaje razgradnje ili uništavanja državnih institucija, s tim da joj međunarodna zajednica u suštini ne pruža otpor iako je provela više od decenije uspostavljajući te iste institucije. Situacija se opasno približava slomu budući da lokalni politički akteri sve više sumnjaju da će Vijeće za implementaciju mira preuzeti odgovornost za sprečavanje raspada države. To povećava vjerovatnoću ne samo međunacionalnog nasilja nego i pogrešnih političkih računica koje bi mogle prouzrokovati takve događaje.

Dok su trenutno sve oči uperene na previranja u Federaciji, vlast Republike Srpske nastavlja pripreme za *de facto* i *de jure* nezavisnost. U tom smjeru predsjednik RS-a Milorad Dodik uglavnom radi na osnovu istog scenarija koji je koristila Crna Gora u zajedničkoj državi Srbije i Crne Gore – osigurava nefunkcionalnost državnih institucija, a u isto vrijeme razvija nezavisnost onih koje su pod njegovom kontrolom. Ovo traje otkad je on došao na vlast prije izbora 2006. godine; njegovo razmahivanje prijetnjom referendumom počelo je odmah nakon što je Crna Gora uspješno izglasala nezavisnost. Posljednjih sedmica Dodik to pojačava navodeći da će se Bosna raspasti baš kao što se raspala i Jugoslavija¹ i izjavljujući da namjerava provesti referendum o legitimitetu Suda BiH i Tužilaštva BiH,² nastavljajući svoju kampanju demontiranja državnih institucija, naročito u pravosudnom i ekonomskom sektoru. Njegova vlada prijeti da će prestati uplaćivati PDV na jedinstveni račun i sprema se da proda državnu imovinu kako bi finansirala svoj ogroman fiskalni deficit. Dodik je otvoreno i javno odbio zahtjeve supervizora za Brčko za pismenim garancijama da će RS u potpunosti poštovati Konačnu odluku u budućnosti, nazvavši ih “neprikladnim i uvredljivim” u otvorenom pismu. A predsjedavajući Odbora za sigurnost u Skupštini RS-a Nenad Stevandić je 17. marta zatražio da RS osnuje svoju vlastitu obavještajnu službu.³

Formiranje vlasti u Federaciji bilo je zaustavljeno ubrzo nakon izbora u oktobru 2010. godine jer su HDZ i njegov nekada ljuti protivnik HDZ 1990 sprečavali uspostavu

Doma naroda Parlamenta FBiH (u koji se zastupnici biraju iz kantonalnih skupština) blokirajući formiranje četiri kantonalne vlade. Dva HDZ-a su zahtijevala dio ministarskih pozicija u Federaciji i državnoj vlasti koji bi im omogućio da blokiraju vladine aktivnosti. Platformska koalicija predvođena SDP-om (uz SDA, Radom za boljitak i HSP), koja ima većinu mjesta u Predstavničkom domu, to je odbila. Nakon međunarodnog posredovanja da se postigne kompromis, dva HDZ-a su odbila međunarodnu ponudu, pa je platformska koalicija sastavila Dom naroda od delegata iz šest kantona kako bi formirala punu vlast Federacije i usvojila budžet. Platformske stranke su navele argument da će bez federalne vlasti i usvojenog novog budžeta do kraja marta prestati sva vladina plaćanja, osim vanjskog duga. Lider SDA Sulejman Tihić je rekao da formiranje vlasti bez HDZ-ova "nije najbolje rješenje, ali je daleko gore ako nemamo vladu".⁴ Dva HDZ-a su potez nazvala državnim udarom i u procesu su razvijanja svojih vlastitih opcija. Centralna izborna komisija je pokrenula istragu o legalnosti uspostave Doma naroda FBiH.⁵ Ustavni sud Federacije tek treba donijeti odluku o ovom slučaju. Nepostojanje federalne vlasti ima kaskadni efekt na kašnjenje uspostave državne vlasti. Posljednji korak platformske koalicije predvođene SDP-om podigao je ulog svih koji su uključeni, uz povećanu zabrinutost da će općine u kojima su Hrvati u većini prestati poštivati federalni autoritet i sastaviti vlastite zajedničke institucije – *de facto* treći entitet.⁶

Lideri nacionalnih stranaka bosanskih Srba i bosanskih Hrvata rade zajedno na podrivanju bosanskog teritorijalnog integriteta, Hrvatska i Srbija se upliću u unutrašnje poslove zemlje više nego u bilo koje vrijeme od vlastitih demokratskih tranzicija prije nešto više od desetljeća. To je daleko od pozitivnog razvoja događaja.

I pored toga što bosanski Hrvati imaju pravo izaći na izbore u Hrvatskoj, direktno miješanje Zagreba u bosanskohercegovačku domaću politiku većinom je bilo prigušeno pod vodstvom bivšeg predsjednika Stjepana Mesića – ličnosti koja je najviše doprinosila stabilizaciji na Zapadnom Balkanu u posljednjoj deceniji. Nažalost, ta politika se promijenila od 2010. godine s predsjednikom Ivom Josipovićem (iz SDP-a), koji se pridružio premijerki (i članici rivalskog HDZ-a) Jadranki Kosor u pritisku na platformsku koaliciju da prihvati dva HDZ-a u vladu pod njihovim uvjetima.⁷

Srbijanska vlast s predsjednikom Borisom Tadićem nastavlja dvostruku igru s Bosnom i Hercegovinom tvrdeći da podržava teritorijalni integritet države, a u isto vrijeme dajući podršku njenom glavnom protivniku – predsjedniku RS-a Miloradu Dodiku. Dana 18. marta, shodno stalnom širenju obima specijalnih paralelnih od-

nosa između Beograda i Banje Luke, održana je zajednička sjednica Vlade Srbije i Vlade Republike Srpske – što je simboličan korak bez presedana. Sjednica je predstavljala i toliko potrebnu infuziju gotovine za Vladu RS-a, koja je dobila kredite u ukupnoj vrijednosti od 21 milion KM. Ovo mnogi smatraju vezanim i za izbore u Srbiji iduće godine kao i nedavno započeti dijalog između Srbije i Kosova uz posredovanje Evropske unije – a očito je da u Srbiji neki vide nezavisnost Republike Srpske kao potencijalnu "kompenzaciju" za nezavisnost Kosova.⁸ I Zagreb i Beograd se ponovo angažiraju na destabilizaciju Bosne i Hercegovine.

NEUSPJEŠNO ZAstrašivanje MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Odgovor međunarodne zajednice na ovu dvostruku krizu bio je slab. U januaru je visoki predstavnik Valentin Inzko produžio budžet u skladu s onim iz 2010. godine za još tri mjeseca, a svako dalje produžavanje bi zahtijevalo amandmane na federalni Zakon o budžetu, kojima izgleda nije naklonjen Upravni odbor Vijeća za implementaciju mira. Upravni odbor Vijeća za implementaciju mira je savjetovao dijalog i oprez, ali je rezultat ove politike bilo ohrabrenje HDZ-ova koji snažno zagovaraju da su oni jedini legitimni predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata. Ovo je mišljenje koje efektivno podržava bivši visoki predstavnik i slovački ministar vanjskih poslova Miroslav Lajčak, koji je sada izvršni direktor u Službi vanjskih poslova Evropske unije za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju.⁹ Zajednička izjava od 15. marta koju su dali visoka predstavica Evropske unije za vanjsku politiku Catherine Ashton i komesar za proširenje Štefan Füle bila je pozitivno nadrealna: bilježe nedostatak napretka, savjetuju daljnje razgovore i izražavaju zabrinutost ne za dezintegraciju Bosne, nego za njeno zaostajanje u procesu evropskih integracija. Očekuje se da će se diskusija na narednoj sjednici Vijeća za implementaciju mira s predstavnicima država članica ponovo vrtjeti oko tranzicije bez međunarodnog visokog predstavnika u pravcu "ojačanog EU prisustva" u Bosni, šta god to značilo.¹⁰ Najbolje što su Vijeće, Komisija i nova služba Evropske unije za vanjsku politiku bili u stanju uraditi u definiranju toga šta će "ojačano EU prisustvo" raditi jest da kažu da će poboljšati vidljivost i kredibilitet Evropske unije.¹¹ Ovo predstavlja potpunu diskonekciju međunarodne politike i stvarnosti na terenu.

Ova kriza se dugo stvarala. Od 2006. godine, kada je međunarodna zajednica efektivno prestala provoditi dejtonska pravila, bosanska politika je u ovom stanju. Svi politički akteri u Bosni ponašaju se racionalno uzimajući u obzir impulse koji dolaze iz postojećeg sistema. Trenutni impulsi usmjeravaju ka nametanju nerealiziranih

političkih agendi budući da postoji nepobitan dokaz nakon 2006. godine da nema međunarodne volje za osiguranjem poštivanja Daytonu i sprečavanjem akcija usmjerenih na razgradnju države. I dok većina Evropske unije sve vidi kroz institucionalni okvir proširenja, izbjegavajući druge instrumente politike, ostali akteri u Upravnom odboru Vijeća za implementaciju mira – Velika Britanija, Sjedinjene Države, Turska, Japan i Kanada – izražavaju sumnje u sadašnji pristup te žele zadržati i angažirati – ako i kad je potrebno – izvršne instrumente visokog predstavnika i Poglavlje 7 EUFOR-a¹². Međutim, ovo je samo reaktivan, odbrambeni stav; nije napravljena nikakva alternativa briselskom centrističkom pristupu proširenja. Njemačka je preuzela vodeću ulogu u obaranju ovih dejtonskih instrumenata povlačenjem vojnika iz EUFOR-a i razmišljanjem o povlačenju sredstava iz OHR-a i njihovom usmjeravanju u Delegaciju Evropske unije.

Dakle, do sada jedini koji imaju koristi su Rusija, zadovoljna što može promovirati i eksploatirati zapadnjačku razjedinjenost u Evropi, Milorad Dodik u Republici Srpskoj, koji je procijenio nespornost da mu se suprotstave i djeluje u skladu s tim, te Dragan Čović, koji je iz Dodikove knjige uzeo stranicu o tome kako eksploatirati situaciju u vlastitu političku korist.

Ova opasna entropija je rezultat neuspjeha strategije odvratanja, što omogućuje domaćim političkim akterima da iskorištavaju sve prednosti ničijeg prostora. Tenzije u narodu, već potpaljene ekonomskim pritiskom, sve su veće. Politička taktika pojačavanja i eksploatiranja strahova naroda od marginalizacije ("majorizacije") i raspadanja države može imati povratni efekt. Mogućnost pogrešne računice je vrlo velika i vrlo opasna. Bilo koji nasilni incident može zapaliti iskru događaja koji razvijaju vlastitu logiku. Novija balkanska historija pokazuje da neuspjeh odvratanja kasnije košta mnogo – ljudski i materijalno.

KATALIZIRANJE ZAPADNJAČKOG JEDINSTVA

Zapad će ili zajedno uspjeti ili zajedno propasti u Bosni. Nijedan akter, pa čak ni teoretski ujedinjena Evropska unija, ne može uspjeti sam. Samo ujedinjeni Zapad – Evropska unija, Sjedinjene Države, uključujući Tursku, Japan i Kanadu – može ponovo uspostaviti stabilnost neophodnu za napredovanje u pravcu funkcionalne Bosne. A Sjedinjene Države su univerzalna poveznica za ujedinjeni Zapad. Vrijeme je od suštinske važnosti.

Mehanizmi sastavljanja koalicije na temelju snažnije politike usklađene s potrebama na terenu u Bosni nisu složeni, ali bi zahtijevali bar implicitno priznanje da je sadašnji pristup propao. Postizanje neophodne promjene u politici

zahtijevalo bi konzistentnu i posvećenu inicijativu američke vlade. Prvo bi one članice Vijeća za implementaciju mira koje su skeptične prema sadašnjem pristupu – Britanija, Turska, Holandija, Japan i Kanada – trebale razviti novu zajedničku politiku oko koje će se ujediniti. Ovo bi najefektivnije inicirali Washington i London, ali se mora brzo proširiti na cijelu grupu. Zatim ta koalicija treba da se uskladi s Njemačkom, centrom gravitacije u Evropskoj uniji i Vijeću za implementaciju mira. Za njom će slijediti briselska mašinerija, koja po automatizmu vodi tu politiku i koja se odnedavno oslanja na saradnju s Berlinom, čim se postigne konsenzus među zemljama članicama. Budući da je Njemačka tek nedavno potrošila politički kapital na potpuno propalu politiku, ona će biti najtvrdi orah u Evropskoj uniji. Ali utjecaj na visokom nivou koji će upotrijebiti Sjedinjene Države vjerovatno to može ostvariti.

Sjedinjene Države su frustrirane zbog sadašnje situacije, ali i stoje postrani, uključuju se povremeno, a zatim se povuku. Činilo se da je promjena na domaku posjetom potpredsjednika Joea Bidena u maju 2009. godine, ali State Department je ispustio loptu, a iz Evrope i Republike Srpske su odmah krenuli u napad. Tadašnji američki zamjenik ministra vanjskih poslova James Steinberg, zajedno sa švedskim ministrom vanjskih poslova Carlom Bildtom, bio je uključen u butmirski debakl u oktobru 2009., tokom švedskog predsjedanja Evropskom unijom – i činilo se da nije spreman prihvatiti da je to bilo mrtvo slovo na papiru. Postizborna posjeta državne tajnice, gospođe Clinton, u oktobru 2010. godine izgledala je kao zakasnjela reakcija; izjave koje su je pratile bile su slabe. Čak i kada su je izravno pitali o secesiji Republike Srpske, Clinton je samo rekla da je protiv – a ne i da će je spriječiti.¹³ Bila je to izgubljena prilika.

Specijalni američki izaslanik, koji je odgovoran državnoj tajnici i može se obratiti i njoj i samom predsjedniku u vezi s njihovom podrškom stranim vođama, ostaje najpoželjniji način za grupiranje zapadnjačkog konsenzusa oko zajedničke strategije s ciljem zaustavljanja sve bržeg propadanja bosanskohercegovačke političke situacije. Povjerenje tog zadatka zamjeniku ministra Jimu Steinbergu bilo je neuspješno. Vrijeme je da gospođa Clinton imenuje novog aktera koji može taj posao obavljati u cijelosti.

ZAPADNJAČKO JEDINSTVO, ALI OKO KOJE STRATEGIJE?

Međunarodna zajednica je u svojoj bosanskoj politici zamijenila uzrok i posljedicu. Članstvo u Evropskoj uniji i NATO-u prezentira se kao cilj koji će ujediniti zemlju – kao da je Bosna i Hercegovina samo sredstvo za ula-

zak u taj klub. Članstvo u Evropskoj uniji i NATO-u često se predstavlja i kao nešto što će riješiti bosansko-hercegovačke ekonomske, institucionalne i sigurnosne probleme, stoga se taj način mora ubrzati što više (što je često šifra za spuštanje ljestvice zahtjeva za ulaz). Ali čak i da je Bosna sada članica NATO-a, član 5 Sjeverno-atlantske povelje joj ne može biti garancija protiv prijetnje unutrašnjeg konflikta, što je daleko veća sigurnosna prijetnja od neprijateljstva izvana. Najnovije članice Evropske unije Rumunija i Bugarska pokazuju da prijem zemalja prije nego što riješe probleme čini duboko ukorijenjen probleme teže rješivim. Poluga Evropske unije je koncentrirana na njenim ulaznim vratima.

Svi međunarodni pokušaji treba da budu usmjereni na omogućavanje postizanja domaćeg konsenzusa na tome da država profunkcionira te na dorezanje dalje od političkih elita koje izvlače korist iz sadašnjeg sistema – novi ustavni poredak, a ne samo lagano izmijenjeni dejtonski ustav. To je preduvjet za izgradnju funkcionalne države koja može funkcionirati bez podupiranja međunarodnim izvršnim instrumentima. Rad u pravcu ovog cilja punog izazova već dugo je “veliki zalogaj” na stolovima međunarodnih zvaničnika, otud preferiranje kratkotrajnih privremenih ciljeva i fiktivnog napretka kako bi se države članice Vijeća za implementaciju mira brže oslobodile odgovornosti. Ovaj proces je pogrešan već pet godina koliko traje i doveo je zemlju u sadašnje stanje.

Prečice ne postoje. Nova zapadnjačka strategija s ciljem pomoći građanima Bosne i Hercegovine da naprave državnu strukturu i mašineriju koja je funkcionalna za njih – uzimajući u potpunosti njihove vlastite interese – prvo mora eliminirati mogućnost političara da koriste strah kao sredstvo mobilizacije. To zahtijeva razuvjeravanje građana da će se ostvariti njihovi najgori strahovi. Bosanski građani koji se snažno identificiraju s Bosnom i Hercegovinom u cjelini (a to nisu samo Bošnjaci) moraju znati da se neće dozvoliti da se zemlja raspadne i da se neće tolerirati djela separatizma. Srbi u RS-u moraju znati da svaka ustavna i strukturna promjena države zahtijeva njihovo učestvovanje i odobrenje. Ovo je već sada realnost, ali je predsjednik RS-a Milorad Dodik uspio temu ustavnih promjena preokrenuti u napad na bosanske Srbe. I bosanski Hrvati moraju vjerovati da će njihovi interesi biti uzeti u obzir u takvom procesu. Svi građani moraju biti uvjereni da međunarodna zajednica neće tolerirati nasilje. Nedostatak volje da se održe postdejtonska pravila na terenu, koja se provode od 2006. godine, mnogim Bosancima izgleda kao slabo međunarodno mišljenje – kao i slabljenje EUFOR-a i visokog predstavnika. Ponovna stabilizacija Bosne i Hercegovine znači ponovnu predanost ponovnoj uspostavi i korištenju ovih instrumenata onako kako je to potrebno, uz jasno stavljanje do

znanja da je sistemsko rješenje nešto što samo Bosanci mogu postići, iako uz podršku i pomoć izvana.

Praktično, to bi značilo odstupanje od promjene dejtonskih instrumenata u bliskoj budućnosti. To ne treba značiti da Evropska unija ne može izvršiti novu konfiguraciju svog prisustva na terenu. To bi se lako moglo uklopiti u međunarodnu podjelu rada – ali onu koja se zasniva na zajednički osmišljenoj strategiji, ne potajnoj ili *fait accompli*, kako se čini da je cilj nekih članica Evropske unije i birokrata u Bruxellesu. To bi također značilo i pomjeranje ciljne ravni na mjesto gdje je trebala biti prvobitno: eliminacija dejtonskih mehanizama implementacije tek kada Dayton bude zamijenjen novim ustavnim poretom do kojeg se došlo širokim učestvovanjem naroda. U međuvremenu, ciljeve i uvjete 5+2 treba održati kao glavne, ali ne i konačne ciljeve. Oni nikada nisu predstavljali osnovne preduvjete za eliminaciju dejtonskih implementacijskih instrumenata u rukama OHR-a i EUFOR-a.

I Ured visokog predstavnika treba generalnu reviziju i nešto svježije krvi, ali ne po cijenu njegove ovlasti da obavlja ulogu implementatora Daytonu. A i ideja izmještanja ovog Ureda iz Bosne je ludo odvažna. Snaga, konfiguracija i raspoređenost snaga EUFOR-a nije pogodna da on bude snaga odvratanja. Trebalo bi da prestane provoditi aktivnosti koje nisu srazmjerne njegovoj ulozi vojne sile koju mu omogućava Poglavlje 7. Članice Evropske unije trebaju pristati na ispravno popunjavanje svoje misije – i prihvatiti ponude kvalificiranih snaga koje nisu iz Evropske unije. I Sjedinjene Države se moraju jasno obavezati da će vratiti jedinice za hitno djelovanje iz 173. zračne brigade, stacionirane u sjevernoj Italiji, ili neke druge jedinice stacionirane u Evropi. Trebale bi razmotriti i ponudu da povećaju manevarski bataljon EUFOR-a i stacioniraju ga u Brčko. Uvjerljivo operativno prisustvo u Brčkom bi uklonilo ideju o nezavisnosti RS-a sa stola i značajno umirilo cjelokupno političko okruženje. I EUFOR bi trebao biti operativno prisutan u Mostaru i redovno slati jedan vod za izviđanje da patrolira duž komunikacijskih linija Butmir – Mostar i Butmir – Tuzla.

Znači li ova izmjena obavezu s otvorenim krajem? Da. Ali Zapad zavarava samo sebe, a ne domaće bosansko-hercegovačke moćnike, time što stalno gleda prema izlazu od 1995. godine. Eliminacija sredstava straha i uvjetovana percepcija da će međunarodna zajednica otići dramatično će promijeniti strukturu poticaja za bosanskohercegovačke političke elite. Paradoksalno je da se moramo povući korak unazad kako bismo omogućili napredak. Samo vanjski akteri mogu razuvjeriti građane Bosne i Hercegovine u pogledu sigurnosti – to se ne može interno riješiti pod sadašnjim sistemom. Dok se to ne uradi, zaboravite bilo kakav pokret prema naprijed!

Ali čim građani budu uvjereni da se neće dopustiti njihovim političarima da riskiraju vlastitu sigurnost, onda će mnogo toga postati moguće. To je područje u kojem bi međunarodna zajednica mogla biti daleko kreativnija. Aktivniji pokušaj zaobilazjenja političkih elita i direktno uključivanje građana u čitav niz reformi s kojima se zemlja suočava – ustavna/strukturna, ekonomska, sektora pravosuđa, uvjeti Evropske unije – ima bi ogroman potencijal da vodi proces koji je dugo bio sprečavan nauštrb naroda, a u korist nekolicine. Građani su navikli da o njima govore njihovi političari i međunarodna zajednica. Umjesto toga, treba ih ohrabriti i ojačati da vjeruju da je Zapadu stalo do toga šta misle – ne samo šta njihovi lideri misle. Debata se mora preusmjeriti s pozicije interesa političara ka interesima bosanskih ljudi i naroda.

A ŠTA JE S RUSIMA?

Rusija, koja zagovara zatvaranje OHR-a i nekorištenje bonskih ovlasti sve dok Ured postoji sigurno bi se usprotivila radikalnoj promjeni pristupa. Rusija od 2006. godine djeluje kao oportunist u Vijeću za implementaciju mira, otvoreno podržavajući vlast Republike Srpske u njenom djelovanju na razgradnje državnih institucija i glasno se suprotstavljajući sankcijama za takvo ponašanje. Ali Rusija ima saputnike u Vijeću za implementaciju mira koji joj omogućuju tu ulogu – Njemačku, koja je najmoćnija među njima, i Italiju, kao najpouzdaniju. Ali Vijeće za implementaciju mira nije organizacija u kojoj se odlučuje konsenzusom. Da jest, ne bi bilo odvojenog mišljenja Rusije navedenog u fusnotama komunikea Vijeća u prošlosti. Ove fusnote su stavljane kada je postojao ujedinjeni front Zapada o datim pitanjima.

Slijedi da ujedinjena strategija Zapada čini ruske nepodopštine manje politički profitabilnim, te time i rjeđim. Rusija sigurno uživa u kvarenju odnosa između sila Zapada i iskorištavanju njihovog neslaganja. Sjetite se ideje o “zajedničkom evropskom domu” za stvaranje panevropskog sigurnosnog prostora (isključujući Sjedinjene Države i Kanadu) koje je Gorbačov predložio krajem osamdesetih. Ali, kad dođe do najgorog, Rusija nema veliki strateški interes u raspadu Bosne i Hercegovine. Iako može vidjeti potencijalnu korist, prisutna je i opasnost. Dakle, iako Moskva ne bi pozdravila potrebnu promjenu politike u Bosni, postoje svi razlozi za vjerovanje da ne bi potrošila veliki dio političkog kapitala da joj se suprotstavi.

U IŠČEKIVANJU AMERIKANACA ... OPET

Amerika djelomično oklijeva da zahukta svoj angažman u Bosni i zbog dubine svog angažmana na drugim mjestima. Ali se osjeti i nespремnost za preduboko angažiranje u ono što bi Evropska unija nazvala unutrašnjom stvari upr-

kos očitoj američkoj ljutnji spram nedostatka detaljnog planiranja za veoma upitno “osnaženo prisustvo Evropske unije”. Tako, umjesto da preuzmu inicijativu, Sjedinjene Države se efektno drže postrani i (s pravom) sumnjaju u pristup Evropske unije – ne nudeći vlastitu alternativu, niti razvijajući podršku za neku. Ovo neodoljivo podsjeća na situaciju koja je dugo prevladavala tokom rata u Bosni.

To se mora promijeniti – ubrzo. Najnoviji događaji jasno pokazuju da uprkos novim mehanizmima, kao što je Služba vanjskih poslova, politika Evropske unije ostaje u rukama članice, pri čemu neke imaju više utjecaja od drugih, Njemačka prije svega. U slučaju Bosne – a po drugim pitanjima u potpunosti – Washington bi trebao iskoristiti ovu strukturnu i političku realnost i uključiti se bilateralno i multilateralno u sastavljanje koalicije oko strategije s ciljem postizanja funkcionalnosti Bosne. To već počinje snažnom rukom u Vijeću za implementaciju mira, uz blagonaklone poglede u Londonu, Ankari, Hagu, Ottawi i Tokiju. Ali pojedinačna briga i skepticizam nisu dovoljni kao strategija. ■

NAPOMENE:

- ¹ “Vidimo da se Bosna raspada i raspašće se kao što se raspala Jugoslavija. To će postati politička činjenica. Ostaće samo ono što funkcioniše, a funkcioniše RS – za razliku od Bosne koja ne funkcioniše.” *Tanjug*, 20. 3. 2011.
- ² Smiljanić, Ljiljana, “Bosnian Serbs to hold referendum on court?”, *SETimes.com*, 15. 3. 2011, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2011/03/15/feature-03.
- ³ *Nezavisne novine*, 17. 3. 2011.
- ⁴ *Dnevni list*, 24. 3. 2011.
- ⁵ Hopkins, Valerie, “Nationalists prolong political stalemate in Bosnia”, *Hurriyet Daily News*, 22. 3. 2011, (<http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=nationalists-prolong-political-stalemate-in-bosnia-2011-03-22>.)
- ⁶ *Večernji list*, str. 4-5, 24. 3. 2011.
- ⁷ “Zagreb Backs Croats in Bosnia, CEC to Decide on New Government”, *Bosnia Daily*, No. 2479, 21. 3. 2011.
- ⁸ DPC discussions in Belgrade, mart 2011.
- ⁹ Lajčak, Miroslav “Opasno je kroz politički inženjering izmišljati neke naše Hrvate i Srbe” (It is dangerous political engineering to invent our Croats and Serbs), *Dnevnik.ba*, 11. 3. 2011.
- ¹⁰ “Next steps in Bosnia and Herzegovina: Through a stronger EU presence to a reinforced EU policy”, neobjavljeni zajednički dokument Komisije i Vijeća, juli 2010, poznat kao “dokument Ashton-Füle”.
- ¹¹ “Next steps. . . .”
- ¹² EU je preuzela ulogu NATO-a, kao vojnog nositelja Dejtonskog sporazuma u decembru 2004. godine, osnivanjem EUFOR-a, u skladu s Poglavljem 7 Povelje UN-a uz odobrenje Vijeća sigurnosti UN-a, za održavanje sigurnog okruženja. Pogledati <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>.
- ¹³ Kurt Bassuener, “Clinton’s Balkans Visit: A Missed Opportunity”, Heinrich Boell Stiftung, 18. 10. 2010, (<http://www.boell.de/worldwide/europenorthamerica/europe-north-america-hillary-clinton-balkan-tour-bosnia-kosovo-mladic-10391.html>.)

Oslobađanje od obaveza

Piše: Bodo Weber

Kombinacija strateškog nestrpljenja i nedostatka volje navela je međunarodnu zajednicu da pokuša ispraviti krivu Drinu 2005. godine, kada je objavila prelazak na fazu evropskih integracija i u tome definirala bosanske uvjete prema vlastitoj paradigmatškoj promjeni a ne situaciji na terenu

Autor je viši saradnik u Vijeću za demokratizaciju politike u Berlinu

Tokom krize formiranja vlasti u Bosni i Hercegovini (BiH) krajem 2010. godine iz Ureda njemačke kancelarke Angele Merkel u Berlinu započela je serija razgovora s političkim liderima na temu ustavnih reformi. U svjetlu onoga što je od tada poznato kao Inicijativa kancelarke Merkel, politički komentatori u BiH i šire počeli su govoriti o "povratku Njemačke u Bosnu".¹

Među nekolicinom političara u Berlinu koji su ostali predani Bosni ponovo se probudila nada da će Njemačka konačno preuzeti vodeću poziciju u Evropskoj uniji te da će, zajedno s ostalim članicama istomišljenicama (kao što je Britanija), izgraditi ozbiljnu evropsku politiku za suočavanje sa izazovima u Bosni.

Ali, poslije dvije odvojene serije razgovora, završene krajem 2010. i početkom 2011. godine, ove nade su se raspršile. Ne samo da su pregovori bili neplodni nego je i sam nastup Ureda kancelarke proizveo određenu iritaciju i u Bosni i u Evropskoj uniji (zbog toga što su razgovori trebali biti tajni, zbog odsustva koordinacije s ostalim evropskim vladama, zbog čudesne disocijacije između Ureda kancelarke i njemačkog ministarstva vanjskih poslova). Umjesto da ubrza rješenje, Inicijativa kancelarke Merkel je ustvari pogoršala krizu formiranja vlasti nakon oktobarskih izbora 2010. godine.

NJEMAČKA PREDVODI MEKU OPCIJU

Inicijativa kancelarke Merkel je ustvari bila nastavak drugačije vodeće uloge unutar Evropske unije koju je njemačka vlada već ranije bila preduzela. Otkako je sadašnja njemačka vlada stupila na vlast krajem 2009. godine, u Evropskoj uniji stavila se na čelo zagovaranja meke opcije u Bosni. Ona se pridružuje Francuskoj, Italiji, Švedskoj i većem dijelu EU birokratije u Bruxellesu (i u Komisiji i u Vijeću – a sada u Službi vanjske akcije) u ovoj skupini, koja, u čudnom savezu s drugima (uključujući i Rusiju), većim dijelom definira uvjete angažmana Evropske unije u Bosni od sredine prošlog desetljeća. Politika mekih opcija je Evropsku uniju učinila najviše odgovornim političkim akterom za najgoru bosansku političku krizu od potpisivanja Dejtonskog sporazuma 1995. godine. Zbog nedostatka političke volje da se bavi Bosnom pod njenim vlastitim kompliciranim političkim

uvjetima i izgradi strategiju koja je u skladu sa stvarnim potrebama ova vodeća skupina u Evropskoj uniji je stalno nastojala zanemariti stvarnost na terenu. Umjesto toga, pokušala je primijeniti briselsku birokratsku logiku i set standardnih sredstava EU integracijskog procesa, koji je izgrađen tokom procesa pristupanja država srednje Evrope, uprkos velikom broju dokaza da ovaj standardizirani pristup – zasnovan na “čarobnoj formuli” evropskih integracija – ne daje željeni efekt. Kao rezultat ovakvog doktrinarnog pristupa, ova skupina je započela subverzivni rat s onim međunarodnim institucijama koje su po Daytonu opremljene izvršnim mandatima koji ne odgovaraju ovom setu i ovoj filozofiji – Uredom visokog predstavnika (OHR) i vojnim snagama Evropske unije (EUFOR). To je oslabilo, razoružalo i razjedinilo međunarodnu politiku u Bosni. Čudna reakcija zvaničnog Berlina na bosansku političku krizu koja se od 2009. godine² nametnula Evropskoj uniji i Sjedinjenim Državama prošla je kroz nekoliko faza. Svima je ishod bio isti kao onaj u slučaju politike Evropske unije prije nego što je Njemačka preuzela vodstvo – završile su bez uspjeha i dalje su produbljivale krizu:³

1. Krajem 2009. godine njemački predstavnici su pokušali izbjeći ograničenja provedbe 5+2 cilja i uvjeta postavljena 2008. godine koja su bosanskohercegovački političari morali ispuniti prije zatvaranja OHR-a i tranzicije na striktno EU prisustvo. Umjesto toga, Berlin je – zajedno s Moskvom, Rimom, Parizom i Bruxellesom – jednostavno želio proglasiti pobjedu u vezi sa 5+2.
2. U aprilu 2010. godine, na samitu NATO-a u Tallinnu, njemačka vlada je bila među onima koji su najviše oklijevali da se Bosni i Hercegovini dodijeli Akcioni plan za članstvo (MAP).
3. U maju 2010. godine, priznavši činjenicu da politička kriza blokira provođenje 5+2 reformi u Bosni i Hercegovini, Berlin je svesrdno lobirao unutar Evropske unije i među ostalim članicama Vijeća za implementaciju mira (PIC) da odustanu od plana 5+2 na osnovu premise da on “blokira evropske integracije” i “kako smo mi postavili ove uvjete . . . tako ih možemo i ukinuti” – ponovo bez uspjeha.⁴
4. Stoga se, početkom ljeta 2010. godine, Berlin odlučio za politiku “razdvajanja” specijalnog predstavnika Evropske unije (EUSR) od OHR-a i premještanje svoga osoblja i finansija u “ojačano EU prisustvo” u Delegaciji Evropske unije, s ciljem potkopavanja i OHR-a i plana 5+2 bez primoravanja da se postigne jedinstvo među članicama Evropske unije i Vijeća za implementaciju mira.

Dakle, Berlin je počeo zagovarati oduzimanje finansija i premještanje OHR-a, što je jednako potajnoj tranzi-

Christoph Heusgen: kreator vanjske politike kancelarke Angele Merkel

ciji. Sadašnju vladinu politiku prema Bosni treba posmatrati u kontekstu njemačke politike prema Bosni tokom prošlog desetljeća. Ona se u posljednjih deset godina razvijala od bosanske ne-politike u neku vrstu angažmana za prekid angažmana, u politiku u kojoj trenutačni angažman vladajuće koalicije predstavlja privremeni vrhunac.

DESETLJEĆE BOSANSKE NE-POLITIKE

U prvoj deceniji 21. stoljeća njemačka politika prema Zapadnom Balkanu većinom je bila određena promjenama režima, prvo u Hrvatskoj, a onda značajnije u Srbiji, padom Miloševića 5. oktobra 2000. godine. To je dovelo do istaknutije uloge regije u vanjskoj politici i snažne fiksacije na Srbiju u bavljenju regijom u cjelini. I dok je Berlin ostao angažiran (iako u manjoj mjeri) u Hrvatskoj, njemačka politika prema Bosni se promijenila u pravcu ne-angažmana. Berlin je i dalje učestvovao u civilnim i vojnim misijama međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, ali je crveno-zelena koalicija koja je bila na vlasti u prvoj polovini te decenije prakticirala odsustvo iz bosanske politike. Ministar vanjskih poslova iz stranke Zelenih Joschka Fischer prakticirao je isključivanje iz pitanja Bosne – zasnovano na ciničnoj ali istinitoj procjeni da zbog složenih postdejtonskih političkih uvjeta u Bosni nije podesno stvarati uspješne primjere za njemačku vanjsku politiku koji bi poboljšali reputaciju Njemačke kao globalnog igrača – a njegov socijaldemokratski koalicioni partner je bio više preokupiran vezama sa Srbijom. S novom velikom koalicijom na čelu s kancelarkom Angelom Merkel, koja je na vlasti bila ostatak decenije, ovo

Berlin treba preuzeti inicijativu u BiH

odsustvo politike prema Bosni promijenilo se 2005. godine prema politici koja se najbolje može opisati kao “angažman za prekid angažmana”. Ova politika je intenzivirana pod izmijenjenim okolnostima nakon što je Merkel formirala konzervativno-liberalnu koaliciju u jesen 2009. godine. U septembru 2005. godine Merkel je imenovala jedinog konzervativnog političara od ugleda na Zapadnom Balkanu Christiana Schwarz-Schillinga za novog visokog predstavnika. S Nijemcem na poziciji komandanta EUFOR-a u BiH, Njemačka je uskoro prešla na vodeću poziciju u Bosni.

Ovo se dogodilo u trenutku promjene paradigme od strane međunarodne zajednice – od postdejtonskog angažmana u pravcu angažmana bez izvršnih mandata predvođenog Evropskom unijom, definiranog kao “briselska faza”. Otkad su Sjedinjene Države efektivno predale odgovornost za Zapadni Balkan nakon 11. septembra, Evropska unija se bori s dvjema postojećim filozofijama i instrumentima u Bosni: alatom poluprotektorata za izgradnju države, koji je nastao iz institucija sa izvršnim mandatima (OHR, EUFOR), te alatom EU integracija. Ovaj drugi alat se na Balkanu dodatno bori s činjenicom da preduvjeti koji su stvorili njegovu osnovu u srednjoistočnoj Evropi – suverene države s političkim elitama i stanovništvom koje je imalo zajednički interes i snažnu volju za priključenje Evropskoj uniji – uglavnom ne postoje, naročito u Bosni.

Kombinacija strateškog nestrpljenja i nedostatka volje navela je međunarodnu zajednicu da pokuša ispraviti krivu Drinu 2005. godine, kada je objavila prelazak na fazu EU integracija time što je definirala bosansku zbilju prema vlastitoj promjeni paradigme, a ne shodno situaciji na terenu. Političke elite su proglašene zrelim, izvršne ovlasti nepotrebnim, a zatvaranje OHR-a i buduće nekorištenje bonskih ovlasti objavljeni su bosanskoj javnosti osam mjeseci prije općih izbora. Rezultati su bili pogubni: međunarodna zajednica je stvorila vakuum koji su popunile nacionalističke politike, a ta promjena je stvorila prostor da Milorad Dodik postane novi silnik u srpskom entitetu i najveći destabilizirajući politički faktor; te da dovede do najozbiljnije političke krize nakon rata – koja prijeti integritetu i sigurnosti zemlje – i učini Evropsku uniju pojedinačno najodgovornijim akterom za sadašnju političku krizu.

Značajno je navesti kako je Njemačka prešla u vodeću poziciju u ovom prijelomnom trenutku, i kako je to izvedeno. Schwarz-Schillinga je imenovala Merkel čak i prije formiranja velike koalicije, dok su još trajali pregovori o detaljima sporazuma o koaliciji između CDU-a i SPD-a. Da je zauzimanje najviših pozicija više imalo za cilj poboljšanje reputacije Njemačke na globalnoj sceni nego potrebe Bosne može se vidjeti u činjenici da odluke o imenovanju nisu bile praćene nikakvim stvarnim intenziviranjem njemačkog angažmana u Bosni. Kada se

Schwarz-Schilling borio sa svojim zadatkom “nemoguće misije” i novom političkom krizom koju je njegov slabi mandat napravio na terenu – i trebao upotrijebiti bon-ske ovlasti – potkopavale su ga te iste vlade Zapada koje su ga nabrzinu dovele, uključujući i njegovu vlastitu.⁵

Schwarz-Schilling je propao u rekordnom roku: za manje od godinu dana. Rečeno mu je u januaru 2007. da mu se mandat neće obnoviti. Bilo je zgodno za Upravni odbor Vijeća za implementaciju mira da prebaci svu odgovornost za promašaje u ovoj politici na njegova pleća uprkos jasnoj vlastitoj odgovornosti. Kada je on otišao s funkcije 2007. godine, simbolični neuspjeh njemačkog epizodnog angažmana u Bosni prošao je skoro neprimijećen u njemačkoj javnosti i političkoj eliti.

BALKANSKI RATOW KAO NJEMAČKA TRAUMA

Ovo ignoriranje može se shvatiti samo na osnovu pozadine jugoslavenskih ratova i traume koju su izazvali i u njemačkom društvu i u vanjskoj politici ove države devedesetih godina. Njemačka vanjska politika hladnog rata većim dijelom je bila određena njenom nacionalsocijalističkom prošlošću i rezultatima Drugog svjetskog rata. Njemačka odnosno Zapadna Njemačka izašla je iz rata s kolektivnim društvenim imperativom *nie wieder Krieg* (nikad više rata) i transatlantskom integracijom u Zapadni blok. Zahvaljujući Sjedinjenim Državama, građani SR Njemačke živjeli su udobno na jednoj vrsti sigurnosnog otoka, gdje su mogli graditi snažnu pacifističku tradiciju. U isto vrijeme, zbog specifične geografske pozicije, Njemačka praktično nije imala vlastite vanjske politike, osim takozvane *Ostpolitik* (istočne politike) usmjerene na dijalog sa sovjetskim blokom. Pored toga, u sjenci svoje nacističke prošlosti Zapadna Njemačka nije mogla izgraditi svoje samorazumijevanje i politiku pomoću nacionalnih kategorija. U Evropi je Njemačka, umjesto da vodi nacionalnu politiku određenu nacionalnim interesima, izrasla u motor evropskih integracija u uspostavljanju i razvoju Evropske zajednice. Zajedno s Turskom, Njemačka je bila jedna od malobrojnih zemalja u Evropi koje su morale potpuno izmisliti novu vanjsku politiku; nije imala nikakve relevantne tradicije na kojoj bi se mogla izgrađivati.

S neočekivanim događajima 1989. godine, koji su radikalno izmijenili evropski prostor i svjetski poredak, Njemačka je nakon ujedinjenja postala globalni igrač protiv svoje volje. Sve od tada teško joj je prihvatiti tu ulogu, ispunjavati je i ponovo sebe izgrađivati u areni vanjske i sigurnosne politike. I, sve do danas, Njemačkoj je posebno teško razgovarati o nacionalnim interesima.

Jugoslavenski ratovi devedesetih godina su ne samo zastavili ideju koja je prevladavala na Zapadu nakon pada Berlinskog zida o “kraju historije”, tj. početku nove ere globalnog mira i demokratije, nego su predstavljali i specifičnu traumu za njemačko društvo i politiku. Krvavi ratovi i etničko nasilje na Balkanu bili su šok za njemački pacifizam, jer su otkrili da stara pacifistička dogma ne odgovara svijetu poslije hladnog rata. Vruće političke i javne debate koje su označavale njemački diskurs o ratovima na Balkanu bile su stoga više unutrašnje njemačke bitke koje su se vodile kroz prizmu Balkana, a manje su zaista bile o Balkanu i o onome što se na njemu događalo.⁶ One su oslikavale dominantan otpor društva koje je 45 godina živjelo na sigurnosnom otoku protiv prihvatanja nove globalne stvarnosti i novog svjetskog ne-poretka.

U svjetlu ovog otpora postojala je jedna omanja grupa političara i dopisnika s Balkana koja je izazvala djelomičnu promjenu javne percepcije i postavila temelje za kasniju promjenu politike. Među tim političarima bili su CDU ministar za komunikacije i poštu Christian Schwarz-Schilling i nekoliko članova parlamenta iz stranke Zelenih, a među njima i kasniji ministar vanjskih poslova Joschka Fischer. Ovi zeleni političari bili su članovi jedne stranke koja se razvila direktno iz njemačkog pacifističkog pokreta. Ono što je bilo zajedničko konzervativnim buntovnicima kao što je Schwarz-Schilling⁷ i Zelenima bilo je njemačko nacističko naslijeđe. Aktivizam Schwarz-Schillinga u vezi s Bosnom vezan je za njegovu ličnu prošlost u Drugom svjetskom ratu,⁸ dok je aktivizam Fischera i njegovih kolega iz stranke Zelenih bio motiviran njihovim učešćem u studentskom pokretu 1968. godine koji je vršio pritisak na njemačko društvo da se suoči sa svojom nacističkom prošlošću. Prekretnica je bio masakr u Srebrenici u julu 1995. godine. Slanje njemačkih vojnika u vojne misije NATO-a u inostranstvu predstavljalo je značajan otklon od njemačke sigurnosne dogme tokom Drugog svjetskog rata da će Bundeswehr biti angažiran samo radi nacionalne – teritorijalne – odbrane. Joschka Fischer je uporedio Srebrenicu s Auschwitzom 1995. godine, postavljajući temelje za prvo učešće Njemačke na tuđem tlu. Četiri godine kasnije, kada je Fischer bio ministar vanjskih poslova, ponovo je upotrijebio njemački historijski prtljag za opravdavanje intervencije. U potpunosti svjestan da referiranje na Auschwitz, analogija koja podsjeća, ali je pogrešna, može slomiti snažan otpor njemačkog društva protiv nove realnosti 21. stoljeća, njegova upotreba imala je smisla s pragmatične političke tačke gledišta. Ali ova odluka je imala i dugotrajne distorzijske efekte na promjenu vanjske politike: poduprla je tu promjenu veoma problematičnom hi-

storijskom analogijom i legitimizirala buduću vanjsku i sigurnosnu politiku zasnovanu samo na moralnim, a ne i političkim razlozima.

Svi su ovi faktori istaknuti 1999. godine, kada je generacija '68 došla na vlast i kada je uspostavljena prva crveno-zelena vladajuća koalicija u njemačkoj historiji pod kancelarom Gerhardom Schröderom. Odmah po preuzimanju vlasti, nova vlada – zajedno s prvim ministrom vanjskih poslova iz stranke Zelenih Fischerom – suočila se sa izazovom rata na Kosovu. Njemačka je pristala učestvovati u tamošnjim akcijama NATO-a, što je bilo njeno prvo poslijeratno učešće u nekom ratu na stranoj teritoriji. To iskustvo je bilo traumatično i za njemačke političke elite i za stanovništvo općenito, a imalo je više utjecaja nego kasnija iskustva u vezi s 11. septembrom. Dok je rat na Kosovu bio slabo osmišljen i politički i vojno, Alijansa je na kraju bila sretna što ga je mogla uspješno završiti i u političkom i u vojnom pogledu. Ali, ipak, ono u čemu je NATO operacija podbacila u velikoj mjeri bio je njen moralni aspekt,⁹ koji je poslužio kao baza Berlinu za legitimizaciju i njegovog ratnog učešća i promjene paradigme sigurnosne politike.

Taj paradoksní poraz, nošen u kontekstu uspjeha, imao je dvije posljedice po njemačku vanjsku i sigurnosnu politiku: prvo, stvorio je osnovu za snažnu njemačku fikciju na Srbiju u njenoj politici prema Zapadnom Balkanu u narednoj deceniji; iniciranje Pakta za stabilnost za Jugoistočnu Evropu od njemačkog ministra vanjskih poslova u julu 1999. godine, iako korisno i neophodno, snažno je bilo motivirano da služi kao moralna kompenzacija. Drugo, vladajuće elite su se suzdržale od iniciranja javne debate na temu nove stvarnosti globalnog "neporetka" i nove pozicije i uloge Njemačke u njemu. To je dovelo do potiskivanja bosanskog rata u javnoj svijesti Njemačke, pa čak i događaja poput Srebrenice, koji su nekad imali ključan utjecaj na razvoj njemačke politike.

Ovo djelomično objašnjava odsustvo njemačke politike o Bosni. Ali, još jedan djelić slagalice je sadašnja promjena u njemačkoj vanjskoj politici pod vladom kancelarke Merkel.

EUROKRIZA I PROMJENA NJEMAČKE VANJSKE POLITIKE

Na paradoksalan način događaji koji su slijedili nakon 11. septembra samo su povećali jaz između promjene njemačke vanjske i sigurnosne politike poslije ratova na Balkanu i odsustvo svakog javnog diskursa koji bi mogao dovesti do kolektivnog razumijevanja nove međunarodne uloge Njemačke. Neslaganje s iračkom politikom Bushove administracije iskorišteno je kao populističko

sredstvo za domaću političku upotrebu, za mobilizaciju latentnih antiameričkih osjećanja u njemačkom društvu,¹⁰ i dovelo je do raskida između Washingtona i Berlina. U isto vrijeme, reakcija na tu politiku je pokrpala još uvijek prisutnu potrebu njemačkog društva da raspravlja o svojoj novoj ulozi u svijetu.

Taj je sloj oguljen 2009. godine, kada je nova Obamina administracija došla na vlast. Vrijeme se poklopilo sa svjetskom ekonomskom krizom i krizom u eurozoni, a otpor (konzervativno-liberalne) vlade kancelarke Merkel da se pomogne Grčkoj doveo je Njemačku na suprotnu stranu od njenih tradicionalnih evropskih partnera, kao što je Francuska. Označio je ne prvo, ali najglasnije odstupanje Berlina od njegove tradicionalne uloge pokretača Evropske unije poslije 1989. godine. Komentatori širom Evrope i iz vanjskopolitičke zajednice u Berlinu pokušali su definirati ovu promjenu vanjske politike, uglavnom zaključivši da Njemačka "konačno postaje normalna" idući prema evropskoj (i široj vanjskoj) politici zasnovanoj na nacionalnim interesima.

Može se naći malo stvarnih dokaza u korist takvog tumačenja ove promjene. Umjesto toga, čini se da je Njemačka zapala u zonu sumraka: odmakla se od svoje tradicije proaktivne evropske politike, a nije izgradila vanjsku politiku zasnovanu na nacionalnim interesima. Čini se da je zatočena u reaktivnoj i defanzivnoj poziciji, bez jasne vizije.¹¹ U isto vrijeme, može se detektirati snažan rastući trend među elitama i stanovništvom uopće da se uhvate za taj udoban stari položaj sigurnosnog otoka iz davno prošlih vremena.

Čini se da se ovi trendovi poklapaju s karakterom sadašnje vlade kancelarke Merkel i s njenim ličnim političkim stilom – koji se zasniva na posredovanju, a ne na vodstvu ili viziji. Prema tome, sadašnja njemačka uloga unutar Evropske unije je ona koja brani i sprečava, a ne ona koja stvara i vodi. To prati i slab ministar vanjskih poslova Westerwelle, koji gubi sve više od svoje nadležnosti u korist Ureda kancelarke i njenog savjetnika za vanjsku politiku Christophu Heusgena. Istina je da je ovo opća tendencija u skoro svim članicama Evropske unije zbog procesa integracije. Ali ovaj razvoj je posebno naglašen u sadašnjoj konstelaciji njemačke vlade.

MERKELOVA INICIJATIVA = HEUSGENOVA INICIJATIVA

Dakle, sadašnja neuspješna inicijativa Berlina u Bosni izgleda kao preliminarni vrhunac distorzijske politike, u kojem se podudara nekoliko dublje ukorijenjenih trendova: duboko urezana averzija prema hardveru vanjske i sigurnosne politike (odvrćanje i izvršne ovlasti kao kod

OHR-a i EUFOR-a) njemačkih političkih elita, nelagodan odnos njemačkog društva prema Bosni i bosanskom ratnom naslijeđu, politika sadašnje vlade koja preferira da “upravlja” a ne da rješava političke probleme, te birokratizacija vanjske politike koja je povezana s njenim institucionalnim prelaskom ka Uredu kancelarke.

Ovo posljednje objašnjava zašto je takozvana Inicijativa kancelarke Merkel bila, ustvari još uvijek je, u osnovi Heusgenova inicijativa. Kada je Merkel stupila na dužnost 2005. godine, odabrala je Heusgena za glavnog savjetnika za vanjsku politiku iz Bruxellesa, gdje je bio na višoj birokratskoj poziciji; Heusgen je izgradio karijeru penjući se birokratskom ljestvicom u Evropskoj komisiji. I tu je ustvari smješten i hardver i softver za bosansku inicijativu – kod aparatčika Evropske unije, od kojih većina dolazi iz tima bivšeg visokog predstavnika za vanjsku i sigurnosnu politiku Javiera Solane, koji je igrao ključnu ulogu u stvaranju “čarobne” politike EU prema Bosni bazirane na integracijskom pristupu, a koja leži u srcu bosanske političke krize. U tom kontekstu indikativno je da je Heusgen pozivao Miroslava Lajčaka na većinu razgovora koje je imao s političkim liderima u Berlinu. A upravo je Lajčak kao nasljednik Schwarz-Schillinga taj koji, kao visoki predstavnik/specijalni predstavnik Evropske unije, nije uspio prodati Solanin “EU eliksir” bosanskim političkim elitama, te je umjesto toga dao Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju bez ispunjenja uvjeta. Kasnije je praktično pobjegao na bolju poziciju slovačkog ministra vanjskih poslova. Ništa manje indikativan je podatak da je samo nekoliko sedmica nakon svog prvog sastanka u Berlinu Lajčak imenovan za upravnog direktora za Rusiju, istočno susjedstvo i Zapadni Balkan u novouspostavljenoj Službi za vanjsku akciju Evropske unije.

Heusgenova inicijativa ukazuje na jedini mogući način da Evropska unija postane ozbiljna u svojoj politici prema Bosni: prvo, Njemačka treba preuzeti stvarnu inicijativu u Bosni, i za dobrobit Bosne i za svoju vlastitu dobrobit, pa konačno i za budućnost evropske sigurnosti. Drugo, ta inicijativa može doći samo s najviših nivoa vlasti, ili od kancelarke i/ili ministra vanjskih poslova. I treće, preuzeti vodstvo u ovom pitanju unutar Evropske unije znači prvo se obratiti onim vladama koje već uzimaju politiku o Bosni ozbiljno, a ne Bruxellesu. Kako to može izgledati u praksi već je viđeno u inicijativi Westerwelle-Hague o Kosovu iz septembra 2010. godine.¹² Ako se to ne desi, birokrati u Bruxellesu i evropskim prijestolnicama će i dalje dovoditi u opasnost evropsku sigurnost na bosanskom terenu. ■

NAPOMENE:

- ¹ Pogledati, naprimjer: <http://www.6yka.com/evropa-bih-vlada>.
- ² U maju 2009., nakon što je na vlast došla nova Obamina administracija, potpredsjednik Joseph Biden je otišao direktno u Sarajevo na svom prvom putovanju u Evropu, rekavši tamošnjim političkim elitama da zemlja ide u pogrešnom pravcu. Time je prisilio Evropsku uniju da otvoreno prizna da se suočava s ozbiljnom političkom krizom u Bosni.
- ³ Za više detalja o tome kako je njemačka vlada razvijala svoju politiku o Bosni pogledajte: Kurt Bassuener i Bodo Weber, “Are we there yet? International impatience vs. A long-term strategy for a viable Bosnia”, Democratization Policy Council (maj 2010) <http://democratizationpolicy.org/2010/06/02/are-we-there-yet-new-dpc-policy-brief-on-bosnia/>.
- ⁴ Intervjui koje je DPC obavio s predstavnicima vlasti u Berlinu, maj 2010.
- ⁵ Rathfelder Erich i Carl Bethke, eds., *Bosnien im Fokus. Die zweite politische Herausforderung des Christian Schwarz-Schilling* (Berlin: Tübingen, 2010), 295-297.
- ⁶ Dobru ilustraciju daje naročito: Schirmacher Frank, ed., *Der westliche Kreuzzug: 41 Positionen zum Kosovokrieg* (Stuttgart 1999).
- ⁷ Schwarz-Schilling je napustio konzervativnu vladu Helmuta Kohla tokom rata u Bosni iz protesta zbog nedjelovanja vlade.
- ⁸ Rathfelder i Bethke, *Bosnien im Fokus*. . . 21-26.
- ⁹ Kada se nova njemačka vlada uključila u rat, naznačila je svojim partnerima u NATO-u da ovaj prekid njene sigurnosne dogme i prethodnog društvenog konsenzusa isključuje upotrebu snaga na terenu. Ovo je preokrenulo rat protiv Srbije na Kosovu u jednu vrstu zračne ratne diplomatije koja je imala za cilj izvršiti pritisak na Miloševićev režim da se povuče. Kada Milošević nije reagirao kako se očekivalo, Alijansa se našla u zamci: bila je prisiljena proširiti zračne napade s vojne infrastrukture na kombiniranu vojno-civilnu infrastrukturu, polako gubeći ciljeve i riskirajući povećanje civilnih žrtava; u isto vrijeme pokazalo se da je zračno ratovanje ograničeno sredstvo za zaustavljanje/sprečavanje etničkog čišćenja. Sve ovo je suštinski potkopalo moralno opravdanje Berlina korišteno za učešće u ratu.
- ¹⁰ O njemačkom antiamerikanizmu, pogledati: Diner Dan, *Verkehrte Welten: Antiamerikanismus in Deutschland* (Frankfurt: Main, 1993).
- ¹¹ “Germany: A shifting Weltanschauung”, *Financial Times*, 7. 4. 2010.
- ¹² Bila je to zajednička inicijativa britanskog i njemačkog ministra vanjskih poslova, čije su posjete Beogradu u septembru 2010. spriječile sukob koji je mogao izbiti između Srbije i Zapada nakon odluke Međunarodnog suda pravde u vezi s objavom nezavisnosti Kosova i postati trajan raskol.

IZGRADNJA BOSNE I HERCEGOVINE NOVIM SREDSTVIMA

Piše: Ines Sabalić

Visoka predstavnica EU za vanjsku politiku i sigurnost Catherine Ashton postavila je Zapadni Balkan i pogotovo Bosnu i Hercegovinu u fokus svoje vanjske politike. Za tu odluku važno je i da se u prethodnih desetak godina pokušaja ostvarenja zajedničke vanjske politike EU-a pokazalo da je ona bila efikasna na Zapadnom Balkanu, zbog želje tih zemalja za članstvom u EU-u i njihove spremnosti da pristanu na politiku uvjetovanja

*Autorica izvještava za
hrvatske medije iz Bruxellesa*

Europska unija nastoji uspostaviti ritam približavanja zemalja iz regije u svoj blok kako bi proširenje “teklo” brzinom dovoljnom da regija ostane zainteresirana i pod dojmom da napreduje, ali dovoljno rastegnuto i sporo da se javnost i biračko tijelo u članicama ne mora suočiti sa stvarnim proširenjem.

Da su planovi za proširenje pomaknuti u budućnost vidi se i po tom da je u ovom mandatu Europske komisije proširenje povezano sa susjedskim odnosima, čiji sadržaj ponekad ima i prednost. Novi pristup proširenju sugerirao je povjerenik Štefan Füle u svom pristupnom govoru u Europskom parlamentu. On je baziran na Strategiji za proširenje iz 2006. godine koju je usvojilo Vijeće. Füle je svoj pristup obilježio naglaskom na strogost uvjeta (“Nema prečice do EU-a!”) koji se postavljaju kandidatima kako bi se oni transformirali, ali i kako bi se javnost članica uvjerila da su zemlje dovoljno “spremne” za Europu¹.

Cilj je europeizacija u smislu dostizanja i operativnih standarda i tehnika, ali i usklađenost sa sistemom vrijednosti, strategija je transformacija ritmom koji same zemlje nameću (“napredovanje prema zaslugama”, “vi ste gospodar svoje brzine integracije”), idealna metoda je “strogo uvjetovanje” napredovanja “jasno provjerljivim postignutim rezultatima”. Uvedena su mjerila (benchmarks) koja zemlje kandidatkinje ili potencijalne kandidatkinje moraju ispuniti da bi se kvalificirale za viši stupanj integracije.

Sistem mjerila, javna je tajna, bio je postavljen kao sistem prepreka za Tursku, jer se njeno primanje željelo odgoditi za daleku eventualnost. Ali, kad je već bio pri ruci, počeo se primjenjivati na postjugoslavenske zemlje i usavršen je na Hrvatskoj. Danas, kandidatkinja Crna Gora mora ispuniti šest uvjeta za otvaranje pregovora o članstvu, ali oni nisu jasni i nedvosmisleni, kao što je to bio, 2004. godine, za Hrvatsku, transfer Gotovine u Haag, nego su generalni, podložni slobodnoj interpretaciji i momentalnoj a ne nužno principijelnoj političkoj procjeni.

KOMIKA AHILA I KORNJAČE

Napredovanje postjugoslavenskih kandidata podsjeća na aporiju o Ahilu i kornjači. Europska unija ide svojim putem, sporo, indiferentno, kao kornjača prema Ahilu, koji je, iako najbrži od svih ljudi, ne može stići jer ga se stalno vraća na start.

Put do Bruxellesa zemlje regije, zbog oslanjanja na relativnu razvijenost u prijeratnom, jugoslavenskom periodu, nisu smatrale dugim i nesavladivim. Svaka od postjugoslavenskih zemalja i danas je zapanjena što odavno nije u Uniji. Ali put prema Bruxellesu nije takav da se trči od starta do cilja. Staza je presijecana dodatnim uvjetima, jedan je cjepljan na poduvjete, te se natjecatelje za mjesto u EU vraćalo na start. Postjugoslavenske zemlje su, izuzev Hrvatske, uglavnom tamo gdje su bile i kad su izašle na stazu. Srbija, Bosna i Hercegovina i Kosovo nisu ni kandidatkinje, Makedonija je vječna kandidatkinja, a Crnu Goru EU vjerojatno neće naprijed pustiti samu, bez Srbije. Dakako, ove zemlje nisu brzonogi heroj Ahil. Istina, EU ih je držala na uvijek istom odstojanju, ali i one su se same, upornim neispunjavanjem uvjeta, vrtjele oko početka. Jako je smiješno kako je Hrvatska predviđala svoj ulazak u EU 2004., pa 2007., pa 2009., 2011., pa 2012... Tako i Srbija. Kad je Đinđić bio premijer, računalo se da je realno da bi Srbija mogla ući 2008., a danas se spominje 2018. godina. Ove dvije zemlje s pravom izmamljuju podsmijeh i u EU-u i kod susjeda jer nisu uzele u obzir Zenonov paradoks, komika je procjepu između mogućeg i željenog.

Europska komisija je svjesna skepse javnosti u zemljama članicama, a pogotovo u Zapadnoj Europi. Čini se da neraspoloženje prema primanju novih manje potječe od onog što se inače navodi, a to bi bio stid, frustracija Europe da se nije mogla afirmirati u usporedbi sa Sjedinjenim Državama prilikom ratova devedesetih – malo je koga za to danas briga. Skepsa izvire iz osjećaja da se mijenja identitet Europe – od načina života, do manje važnosti Europe u globalnoj raspodjeli i strahu i nelagodiji starih europskih naroda od imigracije. Postjugoslavenske zemlje smatraju se zasad nedovoljno oplemenjenima europeizacijom. Navedimo primjer, danas se više ili manje otvoreno vodi na toj platformi konzervativna nizozemska politika.

Zbog takvog ambijenta napredovanje prema ukidanju viznog režima bilo je sporo. Taj čin trebao je koliko god je moguće neprimjetnije proći u javnosti zemalja članica. I Hrvatskoj, koja je nadomak potpisivanja Ugovora o pristupanju, i zemljama koje su htjele putovanja bez viza stalno se savjetuje *low profile*. Samo da vas nitko ne primijeti!, kao da mole prijatelji postjugoslavenskih

zemalja. Ipak, u internetskim komentarima pod izvještajima o ukidanju viza za Bosnu i Hercegovinu i Albaniju u europskim novinama moglo se registrirati vrlo negativno raspoloženje.

Strah od proširenja je takav da je nedavno zakočeno uključanje Bugarske i Rumunjske u šengenski prostor, vjerojatno i kao negacija njihovog potpunog pripadanja u Europsku uniju.

U takvim nepovoljnim okolnostima, zamisao je ipak da proces ne propadne i s ove, europske strane, da se on osigura nadovezivanjem, a s kandidatske strane da se zemlje međusobno motiviraju.

Ove će godine već polovicom listopada Europska komisija objaviti Godišnje izvještaje o napretku kandidatkinja i potencijalnih kandidatkinja, dubinsku analizu ekonomskog, socijalnog, reformskog i političkog stanja u tim zemljama. U njima će, ako ne bude nepredvidljivih situacija, stajati zeleno svjetlo Europske komisije za zatvaranje pregovora s Hrvatskom, prijedlog za kandidaturu Srbije, pohvala napredovanju Crne Gore i trudu koji vodi ispunjavanju mjerila (*benchmarks*), što vodi početku pregovora.

Nakon Izvještaja o napretku, put će ponovo biti fragmentiran uvjetima, ali će se ostaviti mogućnost, ne i izvjesnost, da se do kraja godine ili u proljeće naredne godine oni ispune. Cijela nova regata tada bi se, idealno, trebala otisnuti sa obala Zapadnog Balkana prema Bruxellesu. Visi, doduše, da li će se Makedonija priključiti grupi Srbije i Crne Gore, a visi i to da li će Srbija izručiti Ratka Mladića Haškom tribunalu. Ako izbore u Srbiji ne dobije demokratska garnitura, vježba se produžava dok nova vlada ne pokaže proeuropske namjere. Albanija se u planovima vrlo rijetko spominje, a Kosovo nikada.

PROLAZNI I BEZNADNI

Ne računajući Hrvatsku, u regiji su se neformalno formirale dvije skupine zemalja. To su one za koje se smatra da imaju šanse za napredak i one koje moraju još jako dugo čekati ili s kojima ne znaju što da počnu. Šanse imaju Srbija i Crna Gora, nešto slabije stoji Makedonija. Bosna i Hercegovina pripada u lošiju skupinu, s Kosovom i malo boljom Albanijom.

Već nekoliko godina Bosna i Hercegovina se smatra najvećim sigurnosnim problemom regije zbog nedostatka zajedničke vizije države u političkim elitama, lošeg odnosa među narodima, povišene retorike, loše ekonomije i nesigurnosti procjene oko rasta političkog islama. Uzima se zdravo za gotovo da Bosna i Hercegovina nije

razriješila niti politički prevladala ratnu traumu iako joj je međunarodna zajednica, a pogotovo Europska unija, nastojala u tome pomoći.

Kad se spoznalo da je europski pothvat izgradnje države u Bosni i Hercegovini bio neuspješan, u Bruxellesu se mogla osjetiti nevjerica i skoro uvrijeđenost što u bosanskom društvu nisu našli partnera za pothvat koji je trebao biti od očigledne koristi za bosanskohercegovačko društvo, a i samu EU je trebao afirmirati. Odnosno, u svom neuspjehu izgradnje bosanskohercegovačke države, EU kao da je prepoznala i vlastite granice djelovanja. Analiza bosanske situacije bila je iznimno negativna. Osnovni prigovor je bio da političke elite nisu preuzele vlasništvo nad zemljom i u nekoliko navrata pokušalo se na njih utjecati da provedu promjene ustava kako bi se mogla kvalificirati za europske integracije.

Nakon propasti butmirskih pregovora najavljivalo se da će se Bosna i Hercegovina ostaviti prepuštena samoj sebi. Takvoj "pauzi za razmišljanje" u EU-u se pribjegava kad inicijative zapadnu u slijepu ulicu. Briselska ideja je bila da će narod, kad uvidi da susjedi u regiji napreduju, kazniti političare koji su zakočili napredak. No, onda se shvatilo da bi potrajalo dok se stvori kritična masa takve racionalnosti – a i kako bi, zašto odjednom, što bi to bilo odlučujuće za takav korak? Interpretacija te europske nevjerice, začuđenosti Bruxellesa da Bosna i Hercegovina ne želi to što je u njenom očiglednom interesu, da odbacuje racionalnost, mogla bi pokazati da menadžment EU-a još vjeruje u vrijednosti, ali da atrakcijska moć nije takva da ih je u stanju provesti.

Konkretna lekcija iz propalih butmirskih pregovora bila je da tvrdi pristup bosanskim vođama nije donio rezultate zato jer je bosanskohercegovačko biračko tijelo one pozicije koje su branile nacionalne elite vrednovalo važnijim od onog što su predlagali EU i SAD. Dakle, u Bruxellesu se počeo tražiti novi pristup.

U srpnju su povjerenik Štefan Füle i eksperti oko Catherine Ashton ponudili radni, interni, bijeli papir, u kojemu su najavili veći angažman EU-a u Bosni, koji se trebao odvijati paralelno sa smanjenjem utjecaja OHR-a. Tada je predstavljena i ideja novog, jako ojačanog šefa Delegacije EU-a u Bosni i Hercegovini.

Visoka predstavnica Catherine Ashton postavila je Zapadni Balkan i pogotovo Bosnu i Hercegovinu u fokus svoje vanjske politike. Za tu odluku važno je i da se u prethodnih desetak godina pokušaja ostvarenja zajedničke vanjske politike EU-a pokazalo da je ona bila efikasna na Zapadnom Balkanu zbog želje tih zemalja za članstvom u EU-u i njihove spremnosti da pristanu na politiku uvjetovanja.

U razdoblju kad je vanjsku politiku EU-a koordinirao Javier Solana sigurnost je adresirana kao glavno europsko pitanje na Balkanu. Balkan je trebao dati sigurnost u zamjenu za integraciju. U tom pogledu, dva najveća pothvata bila su Ohridski sporazum, koji je uredio odnose albanske i makedonske zajednice u Makedoniji, i kontroliranje ritma raspada Srbije i Crne Gore.

Ovi pothvati, danas vidimo, nisu imali za cilj demokratizaciju i europeizaciju, makar su se na to pozivali, nego su bili konstruirani kao sigurnosni mehanizmi da ne bi eksplodiralo albansko pitanje, koje se, a ne bosanskohercegovačko, činilo centralnim za regiju. Cilj zadržavanja Crne Gore u zajednici sa Srbijom bilo je kupovanje vremena da se sredi Kosovo.

Tek poslije okrenuli su se Bosni i Hercegovini, koja, primijetili su, nije u međuvremenu napredovala, nego dijelom stagnirala, a dijelom nazadovala. Postala je "gori problem od Kosova", lokacija oko koje diplomati kolutaju očima i šire ruke.

KOORDINIRANA PREKOATLANTSKA POLITIKA

Nakon propasti nekoliko međunarodnih inicijativa oko promjene Ustava Bosne i Hercegovine, nova poruka odasлана je iz Bruxellesa: susjedne zemlje napreduju, a Bosna i Hercegovina zaostaje. Dinamična slika napredovanja susjednih zemalja je idealizirana, ali općenito se navodi da se politika europskih integracija iskazala na Balkanu, da je regija sigurnosno stabilizirana, ekonomski napredovala, demokratski konsolidirana – ali Bosna i Hercegovina manje nego drugi.

U listopadu 2010. Catherine Ashton i Hillary Clinton dogovorile su koordinirani nastup prema Balkanu i Bosni i Hercegovini. Održano je nekoliko sastanaka američkih i europskih diplomata. Sjedinjene Države i Europska unija imaju, kako se inzistira u brifinzima diplomata, istu viziju za Bosnu i Hercegovinu, a ona se sastoji u realnom, punom članstvu Bosne i Hercegovine, kao i drugih zemalja regije, u EU-u.

Prije američko-europskih susreta Amerikanci su inzistirali na tome da se Bosna i Hercegovina, prije nego što pristupi integracijama, mora osposobiti do nivoa da može ukinuti OHR i u tome ima li suglasnost velikog broja EU zemalja. Godišnji izvještaj o napretku Europske komisije za 2009. godinu nalaže takav postupak oko OHR-a ("Reforme koje se tiču ustavnog okvira BiH, kako bi institucije efikasnije funkcionirale, neophodne su prije nego što Komisija predloži da se zemlji da kandidatski status"). Ali, Godišnji izvještaj za 2010. godinu

pokazuje da je došlo do promjena u stavu EU-a, a najvažnija je da ukidanje OHR-a više nije uvjet za dobivanje statusa kandidata. "Država je veoma malo napredovala u ispunjavanju uvjeta za zatvaranje OHR-a. Među tim uvjetima je rješavanje raspodjele državne imovine između BiH i nižih nivoa vlasti, pitanje vojne imovine i ispunjavanje konačne odluke o statusu Brčkog. Okončanje svih ovih pitanja je potrebno za stabilno i konstruktivno političko okruženje u državi", stoji u Godišnjem izvještaju, ali bez imperativa rješavanja ovih pitanja².

Od prošlog godišnjeg izvještaja briselske poruke što treba za naredni korak u europskim integracijama su dvoznačne. S jedne strane, navode se svi uvjeti i ciljevi, kao u izvještaju za 2009., ali, upitan izravno, Štefan Füle odgovorio je da je osnovni dokument od kojeg se polazi u odnosu na Bosnu i Hercegovinu izvještaj iz 2010. godine, u kojem se navodi da zatvaranje OHR-a nije prioritetan uvjet za BiH za dobivanje kandidature³.

Naime, prevladalo je mišljenje da je metoda "prvo država, a onda EU", koju su zastupali Amerikanci i neke EU države, pretežak zadatak. Odustalo se od toga da će EU, instrumentima koje je zamislila, prvo izgraditi državu iznutra, te da će onda takva, uz pomoć EU-a izgrađena država, aplicirati za europsko članstvo.

Pristupilo se varijanti, koju su već i ranije zastupale neke europske države, da bi samo napredovanje prema EU, kroz ispunjavanje uvjeta, bio vid izgradnje države. Kako je sada na snazi nova metoda, u kojoj se paralelno i gradi država i približava EU-u, Bruxelles je naglasio kako želi da nova bosanskohercegovačka vlada ima "europske reforme u srcu svog programa".

U ovom trenutku, težnja EU-a i SAD-a je da Bosna i Hercegovina postane "funkcionalna država"⁴.

Da bi Bosna i Hercegovina počela postajati funkcionalna, a to, između ostalog, znači i sposobna provoditi proeuropske reforme, koje će je, istodobno, jer je to i proces izgradnje, jačati kao državu, ljestvica za ispunjavanje uvjeta potrebnih za uključenje u integracijski proces postavljena je vrlo nisko.

Odustalo se od svih zahtjeva koji su se činili preteškima i neprihvatljivima nekoj od nacionalnih političkih elita. Tako se lideri ne bi mogli ponovo postaviti u poziciju branitelja realnih ili zamišljenih prava svoje zajednice, a nasuprot onome što su denuncirali kao diktat međunarodnih faktora, makar se on iz EU-a vidio kao racionalnost.

Minimum potreban za prvu od stepenica u integracijama, a to je prihvaćanje aplikacije Bosne i Hercegovine

za kandidaturu (osim prilagođavanja Ustava Europskoj povelji o ljudskim pravima tako da se usvoji odluka Europskoga suda u Strasbourgu u slučaju "Sejdić i Finci"), jest "ambijent odlučnosti za europski put". Zamišljena je vlada koja ima proeuropske reforme (ispunjavanje EU uvjeta i istodobno izgradnju države, kao *double bind*) u srcu svoga programa, kao svoj prepoznati, prihvaćeni, razumljeni, vlastiti interes.

Nakon toga, za dobivanje kandidature trebalo bi ispuniti zahtjevniji paket, postići dogovor o europskoj klauzuli, odnosno o tome da se s EU-om pregovora na državnom nivou, te dogovoriti zakon o državnim poticajima i zakon o popisu stanovništva.

Za pregovore, koji su jedini pravi napredak, i stavljaju zemlju u aktivnu poziciju prema EU-u, država bi trebala biti donekle funkcionalna. Svaka od tih stepenica na putu prema EU-u značila bi i jačanje konstrukcije države. Na svakoj novoj stepenici sve više europeizirana i funkcionalnija država zahtjeve bi lakše ispunjavala.

Proces bi nadgledao novi šef EU delegacije u BiH, "iskusna osoba, koja zna prenijeti EU ideje", "vrlo jak, ojačan svim mogućim instrumentima koje imamo, i onima koji motiviraju i koji sankcioniraju, čovjek od iskustva i autoriteta koji bi usmjeravao proeuropski proces", rekla je u kontekstualnom brifingu osoba bliska Catherini Ashton.

Osim funkcionalnosti, EU nema posebnih želja. Konstrukcija države ostavljena je unutrašnjem dogovoru i što se tiče EU-a sve su opcije otvorene za debatu. Gabarit i granica jest da osamostaljenje Republike Srpske ne dolazi u obzir, ali da je potrebno zadržati okvir Daytonskog sporazum. Ovo se neprestano daje na znanje u razgovorima s bosanskohercegovačkim liderima.

EU, dakle, nije odustala od ranije postavljenog cilja – izgradnje države. No, promjena je u tome da izgradnju države više ne bi trebali primarno provoditi europski činovnici na radu u Bosni i Hercegovini, koji bi izmijesili oblik, nego same nacionalne elite, koje bi, kad i ako se ne bi osjetile ugroženim, uvjerile svoje glasače da je to u njihovu korist. Sve se stavlja na kartu da EU ima atrakcijsku moć za Bosnu i Hercegovinu, kako se to pokazalo i na ostalim balkanskim primjerima – Makedoniji, Kosovu, Crnoj Gori i Hrvatskoj.

Njemačkoj je predloženo da u ime EU-a vodi dio europske politike prema Bosni i Hercegovini. Razgovore s bosanskohercegovačkim političkim liderima, koje se poziva u Berlin, vodi i kreira dr. Christoph Heusgen, koji je ranije bio jedan od stratega u uredu Javiera Solane, a još ranije pomoćnik njemačkog ministra Klausea

Kinkela u doba odluka o vojnoj intervenciji u Bosni i Hercegovini i Srbiji⁵.

Njemačka nije jedina koja sada vodi i kreira politiku prema Bosni i Hercegovini, ali je ključna u dijelu koji se odnosi na srednjoročne ciljeve, koji će se odnositi na daljnju promjenu ustava. Uz Njemačku, politiku kreira i novi direktor u Službi za vanjske akcije EU-a Miroslav Lajčak, te Robert Cooper, strateg u uredu Catherine Ashton. Pažnja se polaže i na mišljenje Slovenije.

U odnosu prema Bosni i Hercegovini došlo se do zajedničkog zaključka da je zemlju potrebno što je prije moguće uključiti u pravi integracijski proces.

Slovenija smatra da bi se Bosni i Hercegovini pomoglo da se malo olabave kriteriji i da je se požuri prema fazi dobivanja pregovora. Tada bi se ona mogla priključiti dijelu zemalja za koje se smatra da imaju šanse. Kad bi se to dogodilo, Bosna i Hercegovina bi prešla u jedno novo stanje političke izvjesnosti, a izgradnja države mogla bi se provoditi kroz pregovore.

Ali, ured Catherine Ashton, Europska komisija i većina zemalja članica smatraju da bi bilo štetno da se Bosni i Hercegovini omoguće takvi ustupci i izuzeci. Stav baziraju na iskustvu koje su imali s uvođenjem bezvизnog režima za Bosnu i Hercegovinu. "Bez obzira na interpretacije iz Bosne, mi smo vrlo dobro znali da su uvjeti jednaki za sve. Kad su ispunjeni, vize su ukinute. Jednako tako, visoka predstavnica Ashton ne vidi apsolutno nikakvog razloga da se gleda Bosni i Hercegovini kroz prste. BiH ima sasvim jasno postavljenu listu pred sobom i na njoj je želi li te uvjete ispuniti ili ne", rekao je visoki dužnosnik iz ureda Catherine Ashton.

BERLIN PREMA BRUXELLESU

Paralelno, Njemačka je postala krucijalna u pokušaju podizanja posrnule Bosne i Hercegovine. U razgovorima koje bosanski lideri vode u Berlinu odnos njemačkih sugovornika lišen je nadmenosti, prisile ili ucjene. Nijemci svoju ulogu vide u tome da razgovaraju s liderima o prednostima i o kontekstu europske integracije, i to i teorijski i konkretno, ali ne sugeriraju. Ono što se probija iz izjava za javnost, a to je da je na Bosni i Hercegovini odluka o tome kakva će biti daljnja rješenja, doista se prenosi i iza zatvorenih vrata.

Čini se da Nijemci, svojim posredovanjem, lidere motiviraju na stvaranje zajedničke vizije o Bosni i Hercegovini, na svojevrсни mekani izlazak iz faze prkosa prema preuzimanju odgovornosti, ili famoznom vlasništvu nad procesom i nad zemljom.

Idealno, nakon serije razgovora u Berlinu, lideri su posve svjesni mogućnosti napretka i nazadovanja Bosne i Hercegovine, te toga da donose odluke kojem će se paketu zemalja pridružiti, onima koje imaju, ili nemaju šanse, kao i toga da ta odluka ovisi o njima, odnosno toga da donesu odluku da koriste vlastiti razum u sagledavanju toga da li da Bosna i Hercegovina stagnira ili napreduje. Svjesni su da su kandidatura i pregovori dohvatljivi a da njihovi birači žele članstvo u EU-u.

Uloga Njemačke ima veze s njenom općenito novom liderskom pozicijom u Europi, i pogotovo eurozoni, koja potiče nove integracijske procese unutar EU, ali i shvaćanjem da u Bosni i Hercegovini treba djelovati netko tko će imati autoritet. Zajednički Bruxelles 27-orice ima manje autoriteta u Bosni i Hercegovini nego Berlin.

Jači angažman Njemačke uslijedio je i nakon prethodno iskazanog interesa Turske za Zapadni Balkan i Bosnu i Hercegovinu, a koji je uslijedio nakon ekonomskog jačanja Turske i unutarturske debate koliko je EU za njih još uvijek bespogovorna atrakcijska točka te novog, proaktivnog smjera turske politike koji zastupa ministar Ahmet Davutoğlu. Turska se angažirala i u postjugoslavenskim zemljama, i to je gotovo senzacionalno odjeknulo, ali njeni su uspjesi u regiji efemerni, a u Bosni i Hercegovini gotovo nepostojeći.

Neke američke analize navele su da je veći interes Njemačke za poticanje balkanskih integracija uslijedio kako bi se neutralizirao veći angažman Turske, i veći pokazan interes Rusije u regiji. No to je pretjerano. Njemačka je i dalje duboko nezadovoljna perspektivom pripajanja Zapadnog Balkana Europskoj uniji, što je pokazala i prema Hrvatskoj, a kamoli da bi se posebno zauzimala da se pospiješi prolazno vrijeme drugih balkanskih kandidatkinja.

Čini se da Europska komisija i ured Catherine Ashton smatraju kako bi bilo najbolje koga god se može u regiji dovesti do pregovora da se to napravi, a onda prepustiti samom procesu da se vidi do kojeg će nivoa neka zemlja napredovati. Ako će poslije postojati politička odluka da se proširenje ubrza, onda će se put kandidata prema Bruxellesu manje fragmentirati, odnosno, osim ako kandidatkinja samu sebe ne diskvalificira, manje puta mora iznova stati na cilj da bi krenula u trku. Vrlo se malo uzima u obzir da je dobivanje pregovora i napredovanje u pregovorima jako otežano u odnosu na ranije krugove proširenja. Dovođenje do pregovora sad se vidi kao velika nagrada, utoliko vrijednija jer se zemlje tjeraju da "same", "zbog sebe", poduzimaju reforme i pokazuju Bruxellesu "konkretnu listu rezultata". Ponovo komični efekt, jer se stvara dojam da je svaka, pa i najmanja stepenica na koju se uspne balkanska kandidatkinja, sa-

krosantna, osvojen vrhunac kojemu onda svi aplaudiraju, kao mutavom đaku koji je uspio dobiti dvojku nakon potpore cijelog nastavničkog zbora i vojske tutora. Ponekad se mane postjugoslavenskih kandidatkinja preuveličavaju. Tome ima nekoliko uzroka, ali jedan od njih je da se u ovom razdoblju kad je EU i sama slaba, njena snaga u ispravljanju i europeizaciji Balkana tako čini veća.

Međutim, kad je u pitanju Bosna i Hercegovina, postoji volja za realnijim pogledom na pregovore, ali ne do te mjere da joj se specijalno udovoljava.

Ako ih neće biti moguće dovesti do pregovora, političke konstrukcije zemalja zapadnog Balkana, na koje se gleda kao na preteške probleme, ili gotovo beznadne slučajeve, gube se u geopolitičkoj magli. Rješenje za njih, preciznije, nova stepenica na koju bi se popeli, pogurnuto je predaleko u budućnost, u razdoblje poslije finansijske i ekonomske krize, poslije novog zajedničkog europskog proračuna, poslije sklapanja novog strateškog ugovora između Rusije i EU-a, i nakon što Turska nađe svoju novu poziciju u situaciji koja će uslijediti nakon promjena u Sjevernoj Africi i na Bliskom istoku itd. Kakav god bude opis nove geopolitike Mediterana, male balkanske zemlje koje se ne uspiju probiti u krug zemalja sa šansama ostat će na čekanju. To bi mogla biti vrst limba, stanje produljene "samoskrivljene nezrelosti", u kojem će kolektivni tutor simulirati napredak u malim reformama i davati male nagrade, ali bez stvarnog proboja. ■

NAPOMENE:

¹ Hearing of Stefan Füle (Czech Republic), Commissioner designate for Enlargement and European Neighbourhood Policy, ([http://www.europarl.europa.eu/en/media-professionals/content/20100112SHL73372/html/%E2%80%A209EP-Hearing-of-Stefan-F%C3%9CLE-\(Czech-Republic\)-Commissioner-designate-for-Enlargement-and-European-Neighbourhood-Policy](http://www.europarl.europa.eu/en/media-professionals/content/20100112SHL73372/html/%E2%80%A209EP-Hearing-of-Stefan-F%C3%9CLE-(Czech-Republic)-Commissioner-designate-for-Enlargement-and-European-Neighbourhood-Policy).)

² Progress Report Bosnia and Herzegovina 2009, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/ba_rapport_2009_en.pdf)
Progress Report Bosnia and Herzegovina 2010, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf.)

³ "Sejdić-Finci", uslov bez kojeg se ne može", SRNA (<http://www.hayat.ba/vijesti/svijet/32976-qsejdi-finci-uslov-bez-kojeg-se-ne-moe.html>)

⁴ "Konferencija u Briselu: u BiH bolja klima nego prije izbora", SRNA, Radio Sarajevo, (<http://www.radiosarajevo.ba/content/view/38978/194/>)

⁵ Elsässer, Jürgen. "Der Mann, der Merkel die Ideen gibt", *Telepolis*, 13. I. 2006, (<http://www.heise.de/tp/r4/artikel/21/21775/1.html>)

Ili EU put ili nikakav

Pišu: Zrinka Bralo i
Kristina Hemon

**Ovdje je izazov kako
uspostaviti ravnotežu
između nametljivog pritiska i
dobrodušnog zanemarivanja...**

*Zrinka Bralo je novinarka i izvršna
direktorica Foruma migrantskih i izbjegličkih
zajednica u Londonu (Migrant and Refugee
Communities Forum in London)*

*Kristina Hemon je službenica za javne
politike i zagovaranje Foruma migrantskih
i izbjegličkih zajednica u Londonu*

Domaćom političkom stvarnošću savremene Britanije dominira upravljanje koalicijske vlade zemljom ogromnog deficita – dio toga je naslijeđen od prethodne laburističke vlade, a dio je rezultat globalne ekonomske krize 2008. godine. Početkom 2011. godine Britanija se našla u dugu od 900 milijardi funti, uključujući godišnje kamate od skoro 43 milijarde funti. Rezanja budžeta dominiraju javnom sferom, vršeći utjecaj na sve – od lokalnih vlada u raspadu do smanjenja broja zaposlenih u državnim ministarstvima. Povremeno se otpor vladinim mjerama štednje presipa na ulice, kao što je to bio slučaj kada su studenti izašli na proteste protiv povećanja cijene studija u decembru 2010. godine. A na međunarodnoj sceni odnedavno je pažnja usmjerena na sjevernoafričke ustanke protiv različitih nedemokratskih vođa koji su koristili stalno smanjenje sredstava Britanskog ureda za vanjske poslove i Commonwealth.

Ipak, uprkos ovim poteškoćama, Velika Britanija i dalje ostaje šesta ekonomija po veličini u svijetu i treća u Evropi. Njena predanost aktivnoj vanjskoj politici ostaje na visokom nivou, što se može ilustrirati činjenicom da su sredstva za međunarodni razvoj zaštićena u budžetu, spašavajući ga time od ozbiljnih smanjenja s kojima se suočavaju svi ostali vladini odjeli.

Godinama su na dnevnom redu britanske vanjske politike dominirali ratovi u Afganistanu i Iraku, "rat protiv terorizma", te specijalni odnosi Britanije sa Sjedinjenim Državama. Međutim, to ne uključuje druge specijalne odnose; Velika Britanija zaista jest ključni globalni igrač i lider u jednom broju vanjskopoličkih inicijativa, uključujući i Zapadni Balkan.

Historija britanskog angažmana u regiji je dobro dokumentirana i izvan sadržaja ovoga članka. Dovoljno je reći da je Britanija na čelu svih političkih, vojnih i administrativnih intervencija na Zapadnom Balkanu u proteklih 20 godina. Ova historija zaokuplja pažnju javnosti u tolikoj mjeri da je *balkanizacija* sada termin koji se često koristi u engleskom jeziku da opiše neprijateljsku fragmentaciju ili podjelu. Britanija je svjesna opasnosti benignog zanemarivanja¹ i postoji dogovor između Velike Britanije, Evrope i Sjedinjenih Država da nestabilnost Balkana nije u opciji – uprkos gorućim domaćim pitanji-

ma, dvama ratovima koji traju i skorom slomu brojnih sjevernoafričkih država.

Šire govoreći, britanska vanjska politika prema Zapadnom Balkanu je izmještena u procese, inicijative i institucije Evropske unije. Stoga se uloga koju Britanija igra u regionalnim događanjima mora posmatrati kroz njenu ulogu u Evropskoj uniji.

Uprkos britanskoj ambivalentnosti prema Evropskoj uniji, čini se da postoji konsenzus u prijašnjoj i sadašnjoj britanskoj vladi, te sporazum između njih, da zadrži snažnu ulogu u formuliranju evropske vanjske politike. Bivši laburistički ministar vanjskih poslova David Miliband rekao je u govoru 2009. godine da je "snažna Britanija u snažnoj Evropi najbolji način da sačuvamo i unaprijedimo svoje vrijednosti i interese u savremenom svijetu".² Sadašnji ministar vanjskih poslova William Hague drži isti kurs.

Pored toga, povremene i dobro sročene izjave i izvještaji za štampu otkrivaju da interes za Zapadni Balkan i naročito Bosnu i Hercegovinu ne blijedi u britanskom političkom vrhu. Posebno je teško naći bilo kakvu izjavu te vrste koju je dala bilo vlada bilo opozicija a koja efektivno ne ponavlja da je put u Evropsku uniju put u budućnost za sve zemlje Zapadnog Balkana kada budu spremne.³

Na javnoj areni, koja je preplavljena vijestima koje su podjednako prioritetne, pomaže to što dvije poznate ličnosti održavaju političke događaje na Zapadnom Balkanu na britanskom dnevnom redu. Baronica Ashton i lord Ashdown, koji, svako u svojoj bivšoj i sadašnjoj ulozi u Evropskoj uniji i britanskom parlamentu, podržavaju razvoj u ovoj regiji, održavaju debatu na životu i informiraju.

Malo poznata laburistica, baronica Ashton možda je doživjela određene prijekore kod kuće kad je imenovana za prvog visokog predstavnika za vanjske poslove i sigurnosnu politiku Evropske unije u decembru 2009. godine. Ali ova nova uloga, ustanovljena Sporazumom u Lisabonu, brzo je prepoznata i u potpunosti prihvaćena kao dobitak za formuliranje vanjske politike Evropske unije.⁴

Lord Ashdown, liberalni demokrat iste generacije, ima veći javni profil u Britaniji i na međunarodnom planu kao bivši pripadnik Kraljevske mornarice, bivši lider Liberalno-demokratske stranke i bivši visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu, čovjek koga je upotreba bonskih ovlasti tokom mandata u Sarajevu izložila kontroverzama.⁵

MRKVA ILI ŠTAP?

U Solunskoj deklaraciji iz 2003. godine sve zemlje Evropske unije složile su se da se zemlje Zapadnog Balkana mogu pridružiti Evropskoj uniji ako i kada ispune uvjete za članstvo. Što se tiče Britanije, prva odgovornost Lisabonskog ugovora je prema Zapadnom Balkanu. Evropsko članstvo se smatra jedinom dovoljno velikom nagradom za postizanje kompromisa i reformi kod historijskih suparnika sa zainteresiranim krugovima i uvriježnim pogledima.⁶

U protekle dvije godine političari na obje strane u britanskoj vladi jasno su dali do znanja da se sada za Zapadni Balkan postavlja izazov da izmijeni reputaciju po kojoj je ova regija nefunkcionalna, puna antagonizama i korupcije. Postoji i priznanje da se Bosna i Hercegovina suočava s dodatnim teretom rasparčane ustavne strukture i unutrašnjih sporova, što je može izolirati od njenih susjeda na putu ka članstvu u Evropskoj uniji.⁷

Političke direktive jasno iznose pet ciljeva i dva uvjeta za bosansku tranziciju od uprave pod Uredom visokog predstavnika do ojačanog međunarodnog prisustva predvođenog Evropskom unijom. U suštini, Bosna i Hercegovina mora postati funkcionalna država prije nego što bude razmatrana kao ozbiljan kandidat za članstvo.⁸ Kako bi to postigla, mora riješiti pitanje državne imovine, finalizirati status Brčkog, dostići fiskalnu održivost i učvrstiti vladavinu prava, a sve to uključuje jačanje ključnih državnih institucija. Bosna je ispunila jedan od dva uvjeta potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom u junu 2008. godine. Drugi uvjet – pozitivna procjena situacije u Bosni koju daje Upravni odbor Vijeća za provedbu mira na temelju punog poštivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma – i dalje ostaje neispunjen.

U stvarnosti, većina Britanaca prezire birokratiju Evropske unije kada se dotakne njihovog svakodnevnog života, ali ta ista birokratija je više nego dobrodošla kao vanjskopolitička polica osiguranja koja osigurava da neće biti ustupaka novopridošlim državama i da će biti postignut određen nivo kapaciteta prije njihovog uklanjanja. Britanija je odlučila zadržati vlastitu kontrolu granica i nije članica Schengena, te stoga napredak pet država Zapadnog Balkana u pravcu ukidanja viznog režima nije privukao javnu ni parlamentarnu pažnju u Velikoj Britaniji. Međutim, pogrešno je špekulirati da Britanija nije imala interesa u programu ukidanja viza, jer se i dalje pridržava ostalih šengenskih odredbi, kao što je pravosudna i policijska saradnja. U međuvremenu, utjecaj proširenja Evropske unije na imigracije je stalno u vrhu domaćeg dnevnog reda u Velikoj Britaniji. Stoga je u in-

teresu Britanije da se pobrine da nema prečica u procesu tranzicije bez obzira na to koliko dugo on trajao.

Ovdje je izazov kako uspostaviti ravnotežu između nametljivog pritiska i dobrodušnog zanemarivanja, odvajanjem rizika koje može imati Evropska unija prerafinim pridruživanjem država Zapadnog Balkana naspram rizika kašnjenja povećanja članstva za stabilnost zemalja kao što je Bosna i Hercegovina.⁹

Postavlja se i pitanje koji je institucionalni okvir najpogodniji za ubrzanje procesa učlanjenja za Bosnu i Hercegovinu, te se upućuju pozivi da je prijelaz sa Ureda visokog predstavnika bolje obaviti prije nego kasnije, kako je i iznijeto u nedavnom dokumentu Međunarodne krizne grupe.¹⁰

Samo šest mjeseci prije izbora u Britaniji baronica Ashton je započela novi posao za Evropsku uniju i suočila se sa surovom realnošću izazova na Zapadnom Balkanu. U isto vrijeme, u pažljivo sastavljenom pismu objavljenom u *Financial Timesu* decembra 2009. godine, lord Ashdown i tadašnji konzervativac u sjeni ministar vanjskih poslova William Hague zajedno su iznijeli svoj politički stav. Upozorili su na opasnosti secesionizma bosanskih Srba i potrebu za više intervencionističkim pristupom:

Međunarodna zajednica treba biti spremna na upotrebu kako štapova, tako i mrkvi. Postoji snažan argument za prijetnju ciljanim sankcijama protiv političara koji podrivaju bosansku državu . . . Priča o vremenskom rasporedu za zatvaranje Ureda visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini je preuranjena. Ured treba zatvoriti tek kada se provede ustavna reforma. U međuvremenu, visoki predstavnik mora imati čvrst oslonac u Evropskoj uniji i Sjedinjenim Državama kako bi sve strane znale da ne mogu odbaciti međunarodno prisustvo u zemlji.¹¹

Godine 2010. proces liberalizacije viznog režima konačno je završen za sve zemlje Zapadnog Balkana. Kada su zemlje uradile ono što je bilo potrebno, time iskazavši svoju predanost poštivanju pravila, Evropska komisija je ispunila svoje obećanje. Evropski komesar za proširenje naglasio je da je u Bosni i Albaniji "brzina napredovanja ovih zemalja ka bezviznim putovanjima u rukama njihovih lidera".¹²

U slučaju bezviznog režima uspješno je testiran *soft power* Evropske unije. U određenoj mjeri uvela je element takmičenja među zemljama koje još uvijek imaju pomalo teške međusobne odnose. Takmičenje samo po sebi nije loše, ali je nejasno kako se može izvesti u nekim međusobno zavisnim pitanjima ovih zemalja,

kao što je hrvatsko-bosanski granični spor, saradnja Srbije s Međunarodnim krivičnim sudom, ili repatrijacija ljudi i imovine.

Važno je da je proces viznog režima ilustrirao kako prijenos ovlaštenja na lidere Zapadnog Balkana funkcionira u praksi; također je bio signal da prošla prisvajanja tuđeg više nisu prepreka budućnosti u Evropskoj uniji, jer je trenutno na djelu pridržavanje pravila i saradnja. Međutim, veoma malo tako opipljivih nagrada ostaje u procesu učlanjenja. Umjesto toga, regionalni lideri i njihove slabe institucije suočavaju se s naporom duge bitke uzbrdo prema finišu.

POŽURITE I SAČEKAJTE

Pridržavanje pravila i saradnja možda se i pokazuju pomalo kao izazov za Zapadni Balkan, jer je malo nerazumno da lideri relativno novih država napuste svoj fokus na historijske podjele. Jasno je da se od ovih lidera traži da se "uzdignu iznad sebe" – i reprogramiraju svoju politiku i institucije na ono što je u osnovi supranacionalni sporazum. Ako mogu to učiniti, njihove zemlje će biti nagrađene članstvom u Evropskoj uniji.

Dužina procesa učlanjenja, iako se predviđa da će on trajati dugo, može imati ozbiljne posljedice po stabilnost u regiji. Odgađanje dodjele članstva u Evropskoj uniji i njegovo postizanje za deset ili petnaest godina možda nije motivacija za domaće političare i izbornu tijelo sada. I jest privlačno domaćim političarima da prebace krivicu za bilo kakvo odsustvo napretka na neangažiranu i daleku Evropsku uniju i što dalje od svoje vlastite tvrdoglavosti.

Lady Ashton je prepoznala ovaj problem, a njen ured zagovara dodatne kapacitete za zemlje Zapadnog Balkana kako bi se mogle nositi sa zahtjevima procesa Evropske unije. Međutim, novu strategiju za ovu regiju, naročito s obzirom na nedavne izazove koje u Evropi postavljaju finansijska kriza i ustanci u Sjevernoj Africi, tek treba napraviti.

Nedavno je baronica Ashton imenovala Miroslava Lajčaka, još jednog bivšeg visokog predstavnika, za direktora za Rusiju, istočno susjedstvo i Zapadni Balkan u Službi za vanjsku akciju Evropske unije. Ovo imenovanje, kao i ostala imenovanja direktora za druge regije, dodaje kapacitet i ekspertizu Uredu za vanjske poslove Evropske unije – ali šta tu ima za Bosnu i Hercegovinu?

U julu 2010. godine *Daily Telegraph* je objavio tajni plan koji nagovještava da baronica Ashton namjerava imenovati moćnog evropskog izaslanika smještenog u Sarajevu

za osobu koja će voditi hitnu uspostavu novog ustavnog ustroja za Bosnu i Hercegovinu. Jedno od sredstava za postizanje toga cilja je prozivanje Srba i ostalih tvrdolijepaša optuženih za opstruiranje države i blokade političkih reformi.¹³ Čak i prije ove objave britanska štampa je već počela špekulirati da će ovaj posao novog EU izaslanika za regiju pripasti lordu Ashdownu, koji nije tajio svoj interes. Iako ga podupire britanski parlament, ovo imenovanje mora podržati svih 27 zemalja članica Evropske unije.¹⁴

U februaru 2011. godine, tokom Lajčakove posjete Sarajevu zbog potpunog političkog zastoja u zemlji, ponovo su povećana očekivanja da će lady Ashton uskoro objaviti svog kandidata za "moćni" novi posao. Lajčak je rekao da je Evropska unija "pripremila jasnu strategiju za Bosnu", ali nije elaborirao tu strategiju. Iako je rekao da će novi izaslanik Evropske unije preuzeti poziciju najmoćnijeg predstavnika međunarodne zajednice u Bosni.¹⁵

Lajčakova izjava, ostale objave u štampi i daljnje špekulacije ostavljaju nam više pitanja nego odgovora: zašto tolika misterija oko ove "jasne strategije" i novog izaslanika? Postoji li savršeni kandidat za taj posao? Šta je ustvari taj posao? Da li ikada jedna osoba može dovesti Zapadni Balkan u red?

Teško je zamisliti da savršen kandidat – neko ko može održavati sve u regiji, zajedno s Evropskom unijom i Sjedinjenim Državama – sretnim i kooperativnim, bez pritiska i iznuda – zaista i postoji. A za zemlje Zapadnog Balkana postoji malo fleksibilnosti u vezi s načinom kako postići članstvo, jer je o njihovim uvjetima već odlučeno u skladu s politikom: ili EU put ili nikakav.

Može se navesti argument da je potreban pritisak Evropske unije kako bi došlo do bitnih regionalnih promjena što brže, pa čak i da vješt facilitator može biti u stanju postaviti temelje za neki napredak. Gdje to ostavlja Ured visokog predstavnika i Ured Evropske unije u Sarajevu, ostaje nejasno.

Velika Britanija može vršiti utjecaj na osobe u institucijama i prirodu tih institucija i nadležnosti koje će imati, naročito u vezi sa ustavnim reformama. Špekulacija o eventualnom povratku lorda Ashdowna u drugačijoj ulozi daje novi uvid u britansko razmišljanje o metodologiji i pristupu koji je potreban kako bi se razumjele neophodne promjene.

Britanija će i dalje biti angažirana na Zapadnom Balkanu, uprkos prioritetima koji se nameću kao konkurencija i kod kuće i u inostranstvu. Ona je predana tome da vidi

kulminaciju politike Evropske unije na Zapadnom Balkanu, a tu predanost ne treba potcijeniti, jer su politike Evropske unije uspješne onoliko koliko podrške dobiju od zemalja članica. ■

NAPOMENE:

- ¹ The Rt Hon David Miliband. MP Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, "Strong Britain in a Strong Europe" (26. oktobra 2009) (<http://www.iiss.org/recent-key-addresses/david-miliband-address-oct-09/>)
- ² The Rt Hon David Miliband. "Strong Britain in a..."
- ³ The Rt Hon David Miliband. "Strong Britain in a..."
- ⁴ House of Lords Debate, Hansard Publications (20. januara 2010) (<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200910/ldhansrd/text/100120-0001.htm#10012064000388>)
- ⁵ Knaus, Gerald and Felix Martin, "Travails of the European Raj", European Stability Initiative (ESI) (03. 07. 2003) (http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=59)
- ⁶ Knaus. "Travails of the..."
- ⁷ Hague, William and Paddy Ashdown, "Europe and America must pay attention to broken Bosnia", *The Financial Times*, December 30, 2009, (<http://www.ft.com/cms/s/0/2d098668-f4e2-11d9c9ba00144feab49a.html#axzz1F5ObU4TC>).
- ⁸ Hague and Ashdown. "Europe and America must..."
- ⁹ Komunique Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira (25. juna 2008), (http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=41874)
- ¹⁰ Grabbe, Heather, Gerald Knaus and Daniel Korski, "Beyond Wait-and-See: The Way Forward for EU Balkan Policy", European Council on Foreign Relations (26. 05. 2010) (<http://ecfr.eu/page/-/documents/balkan-policy-brief.pdf>)
- ¹¹ "Bosnia: Europe's Time to Act", Izvještaj Međunarodne krizne grupe 59 (11. januara 2011), (<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/bosnia-herzegovina/B059-bosnia-europes-time-to-act.aspx>)
- ¹² "Bosnian Visa Breakthrough May 2009 – September 2009: Detailed Scorecard of Bosnia and Herzegovina's results in meeting the EU Schengen White List Conditions", European Stability Initiative and Populari (16. oktobra 2009), (http://www.esiweb.org/pdf/schengen_white_list_bosnian_visa_breakthrough.pdf)
- ¹³ Waterfield, Bruno, "Baroness Ashton moves to take control of Bosnia", *The Telegraph*, 27. jula 2010, (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/bosnia/7912675/Baroness-Ashton-moves-to-take-control-of-Bosnia.html>)
- ¹⁴ Traynor, Ian, "Paddy Ashdown proposed as European special envoy for the Balkans", *The Guardian*, 1. juna 2010, (<http://www.guardian.co.uk/world/2010/jun/01/paddy-ashdown-envoy-balkans>)
- ¹⁵ "Bosnia's top envoy, EU renew call for government formation", AFP, februar 2011, (<http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5gKpXMrLPI8JIKUert2vNBfoPNjw?docId=CNG.85ce9eae1aabb7ca4ece9553e35c868a.c31>)

Kosovo i Evropska unija

Piše: Arbër Vllahu

Nepotpuna politika Evropske unije u pogledu Kosova stvorila je jednostrane odnose između Bruxellesa i Prištine, bez jasne slike o tome šta Kosovo predstavlja za Evropu

*Autor je novinar
BBC-jevog albanskog servisa*

Mala država Zapadnog Balkana, poznatija kao najsiromašnija država Evrope, Kosovo, odlučna je u svojim namjerama da postane dijelom euroatlantskih institucija; ipak, još uvijek mora razviti jasnu viziju svojih odnosa s državama u regiji ili s Evropskom unijom. Kosovo je nedovršena država, te jedina u regiji čiji put ka EU nije zasnovan na sporazumu – čime se proces njegovih integracija u euroatlantske strukture odgađa. Ovakvo prolongiranje rezultat je prošlogodišnjih političkih turbulencija na Kosovu koje su bile uzrok za raspuštanje institucija i prekid dijaloga sa EU.

Kosovo je međunarodni protektorat, veza koju su Sjedinjene Američke Države uspostavile kao prioritetnu i koju žele vidjeti kako se mijenja, a koju Evropa vidi kao neminovnost. I dok njene institucije igraju vodeće uloge u nezavisnoj državi, Kosovo je još uvijek pod nadzorom UN-a (iako nešto manjim nego prije), a Evropa ga tretira kao problem koji zahtijeva sve veće prisustvo njenih mehanizama. Čini se da pitanje sigurnosti dominira vezom između Kosova i EU, no nije samo politička nestabilnost u državi ono što isključivo određuje ovu dinamiku. EU je, na kraju krajeva, prisutna na Kosovu od raspuštanja UN misije (UNMIK), to jest od kraja oružanog sukoba 1999. godine.

Kosovo je, od teritorije s nasiljem i represijom, postalo ključna država za stabilnost regije. Kao najmlađa država na Zapadnom Balkanu, ona sa "uslovnom" nezavisnošću, Kosovo je multietnička sredina koja se suočava s tenzijama između svojih građana, posebno u nekim dijelovima zemlje. Oni koji tvrde da je Kosovo prioritet za međunarodnu politiku često prave referencu upravo na ovu multietničku sliku. U svakom slučaju, Kosovo još uvijek nije odredilo svoju poziciju u bitnim evropskim institucijama, a EU politika prema Kosovu se smatra nedovršenom iz više razloga, prvenstveno zbog razlika u stavovima nekih evropskih država o statusu Kosova.

Uprkos činjenici da je diskusija o statusu između Prištine i Beograda vođena od UN-a i njegovog izaslanika, uloga EU je po mnogim pitanjima bila odlučujuća. Tokom više od 15 mjeseci pregovora EU je sačinila Sveobuhvatni prijedlog za rješenje statusa Kosova po modelu (nekadašnjeg finskog) predsjednika Ahtisaarija¹, koji nije bio

usvojen od Vijeća sigurnosti UN-a s obzirom na to da je Ruska Federacija odbila prihvatiti nadziranu nezavisnost Kosova. Čak ni sama EU nije prihvatila Ahtisaarijev dokument uprkos svom trudu uloženom u njegovo kreiranje. Od dana proglašenja nezavisnosti, 75 država je priznalo Kosovo, uključujući SAD, koji daje najveću podršku nezavisnosti Kosova, kao i 22 od 27 država članica Evropske unije. One države koje nisu priznale Kosovo najveća su prepreka s kojom se Kosovo suočava u svom odnosu s Evropskom unijom.

Kipar, Grčka, Španija, Slovačka i Rumunija, države koje se protive priznavanju nezavisnosti Kosova iz razloga unutarnjih politika, prepreka su za daljnji napredak Kosova na međunarodnoj sceni. Po prijemu u Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svjetsku banku, Kosovo je tražilo članstvo i u Evropskoj banci za obnovu i razvoj (EBRD), ali će ovo biti izuzetno teško postići bez saglasnosti svih 27 država članica EU.

Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde², u kome se jasno navodi da Kosovo nije prekršilo međunarodno pravo ili Rezoluciju 1244 Vijeća sigurnosti UN-a, nije promijenilo stav ovih pet EU država protiv Kosova. Ovakva nepromjenjiva politika u pogledu Kosova učinila je Kosovo neodrživom i tek marginalno prihvaćenom državom u očima međunarodne zajednice. Odluka ovih država da ne priznaju nezavisnost Kosova zakomplicirala je odnose između zemalja na Balkanu, a posebno između Kosova i Srbije. Iako su dobrosusjedski odnosi jedan od najvažnijih kriterija za prijem u Evropsku uniju, Srbija je mnogo brža od Kosova na ovom putu, a kontakti između ove dvije zemlje su skoro u potpunosti prekinuti.

Nepotpuna politika Evropske unije u pogledu Kosova rezultirala je jednostranim odnosom između Bruxellesa i Prištine, bez jasne vizije o tome šta Kosovo predstavlja za Evropu ili o tome šta EU predstavlja za Kosovo. Dokle je god Kosovo stabilno i bez sigurnosnih prijetnji, te dokle je god pod kontrolom međunarodnih (a ovih dana su to evropske) institucija, EU neće prihvatiti novu strategiju za ovu novu državu, onu koja je već bila razlogom glavobolje za mnoge zvaničnike u Bruxellesu.

Ahtisaari, kreator nezavisnosti Kosova, zajedno sa svojim saradnicima Albertom Rohanom i Wolfgangom Ischingerom, smatrao je da je Kosovo prvenstveno evropski problem. Godine 2009. oni su i napisali da "EU ima primarnu odgovornost da preokrene Kosovo u priču o uspjehu. Nažalost, nemogućnost Unije da se dogovori o zajedničkoj politici nije samo oslabila ulogu Kosova na međunarodnom nivou, nego je i postala osnovnom preprekom za odlučnu akciju unutar same države".³

Ahtisaari: Kosovo je prvenstveno evropski problem

U suštini, do proglašenja nezavisnosti, upriličenog 17. februara 2008. godine, Kosovo je na različite načine bilo uključeno u dijalog o približavanju euroatlantskim strukturama s obzirom na činjenicu da su i EU i NATO bili prisutni na Kosovu tokom perioda UN administracije, na početku faze urgentnosti (rješavajući ozbiljnu humanitarnu situaciju)⁴ i tokom procesa izgradnje državnih kapaciteta. Aktivnosti Evropske unije na Kosovu su više formalizirane u periodu prije početka pregovora o statusu, koji su održani pod pokroviteljstvom UN-a. U narednih nekoliko godina Evropska komisija je vršila procjenu Kosova putem mehanizma za dijalog pod nazivom "Mehanizam za praćenje stabilizacije i pridruživanja". Ovaj mehanizam je, u vrijeme kada je uspostavljen, pozicionirao Kosovo među države bez jasnog statusa i time nije omogućen direktni dijalog koji bi bio ponuđen nekoj nezavisnoj državi.

Mehanizam je uspostavljen kao osnovno sredstvo u dijalogu između Bruxellesa i Prištine u vrijeme kada je Kosovo bilo pod jakom administracijom u okviru Rezolucije 1244 Vijeća sigurnosti UN-a, te u začecima ispunjavanja odredbi takozvanih Standarda prije statusa, datih od tadašnjeg šefa UNMIK-a Michaela Steinera. Osam standarda koji su trebali pomoći Kosovu u postizanju međunarodnih kriterija u mnogim oblastima – uključujući efikasno upravljanje i ljudska prava – nisu rezultirali postizanjem ovog cilja, te su dalje produbili društveno-ekonomsku krizu s kojom se suočavalo Kosovo. Dijalog između Bruxellesa i Prištine u okviru "Mehanizma za praćenje" nije nikada održan direktno s kosovskim vlastima, nego uvijek u prisustvu učesnika iz UNMIK-a ili jednog od njegovih stupova (programa).

Kosovo je priznalo 75 država

Evropska unija tvrdi da je njeno prisustvo na Kosovu značajno, te da je evropska perspektiva za čitav prostor Balkana, uključujući Kosovo, jasna i nepromjenjiva. Na donatorskoj konferenciji Evropske unije održanoj u julu 2008. godine 1, 2 milijarde eura je izdvojeno za Kosovo, s tim da je pola od toga – više od 500 miliona eura – izdvojeno iz budžeta (Evropske) Zajednice. U totalu su EU i njene države članice izdvojile oko 800 miliona eura za Kosovo.

Prisustvo Evropske unije na Kosovu je raznoliko. Ured Evropske komisije postoji na Kosovu od 2004. godine, pomažući u vođenju reformi kroz redovan politički i logistički dijalog. EULEX misija, zadužena za pravosuđe, carine i policiju, drugi je vid operacija na Kosovu. Misija je uspostavljena na Kosovu uprkos velikim razlikama u mišljenju unutar Vijeća sigurnosti UN-a i nakon odluke Vijeća Evrope⁵, nekoliko dana prije proglašenja nezavisnosti Kosova. Obje EU strukture na Kosovu imaju neutralnu poziciju o statusu iako je EULEX – najveća evropska misija o vladavini prava ikad uspostavljena – operativna pod Rezolucijom 1244 UN-a.

Politički događaji na Kosovu od proglašenja nezavisnosti te posljedična nemogućnost kreiranja ugovornih odnosa sa EU utjecali su na evropsku perspektivu. Napeti odnosi između Kosova i Srbije, a posebno odbijanje srbijanskih vlasti da prihvate novu realnost na Kosovu, promijenili su pristup Evrope ka obje države. Zvanični Beograd je izjavio da će nastaviti svoju politiku prema “i Kosovu i EU”, suprotstavljajući se međunarodnoj zajednici, a posebno onim državama koje su priznale Kosovo. Vodstvo Srbije je u protekle dvije godine izrazilo svoju

predanost evropskim integracijama, ali je također izjavilo da neće “odustati” od Kosova i po cijenu prekida inače “mirnih procesa” u regiji.⁶

Kosovo je svakako blokirano od vlasti Srbije i Bosne i Hercegovine u pogledu privrednih veza s drugim državama u regiji, a u skladu sa Sporazumom o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi (CEFTA). Pored toga, Kosovo ne može biti predstavljeno u CEFTA-i s obzirom na probleme sa susjednim državama, te će, stoga, mjesto Kosova, u njegovo ime, zauzimati UNMIK.

Na treću godišnjicu svoje nezavisnosti, Kosovo je na prekretnici. Sjeverni dijelovi teritorije Kosova, koji su pretežno nastanjeni srpskim življem, ne priznaju vlasti u Prištini, što se pretvara u “zamrznuti” konflikt. Rješavanje spora će zahtijevati direktne razgovore među stranama, a Beograd će imati veliki utjecaj na situaciju. Postoje mnogi mogući scenariji za ovaj dio Kosova, uključujući izuzetnu opasnost od nasilja, ili, kako je istakao glasnogovornik Kosova Veton Surroi, opasnost od pregovora vođenih nasiljem u pravcu otcjepljenja.⁷

Dok Kosovo ponovo gubi mogućnost da ojača svoju poziciju iz evropske perspektive, Srbija je uspjela promijeniti stav EU prema sebi prihvaćajući prijedlog za dijalog s Kosovom uz pomoć evropskih medijatora. Prvi put u protekloj dekadi Srbija je odabrala da se ne konfrontira sa EU nego da radi s njom na zajedničkoj rezoluciji usvojenoj od Generalne skupštine UN-a prošle godine. EU sada poziva obje strane da započnu pregovore o temama od zajedničkog interesa, nudeći se ponovo da bude medijator. Ovo će biti prvi put da EU preuzima vođenje kompliciranog procesa u kom “tehnička” pitanja vrlo lako mogu postati “politička”.

U atmosferi punoj optužbi da Kosovu nedostaje motivacija u borbi protiv korupcije i organiziranog kriminala i s navodima o trgovini organima⁸ i drugim kriminalnim aktivnostima tokom i nakon oružanog sukoba iz 1999. godine, uz problematične izbore u decembru 2010. godine, Kosovo je ušlo u izuzetno teške i ambivalentne odnose sa EU. Mnoge inicijative su prekinute i mnogi pretprijemni razgovori su blokirani. Od države sa EU aspiracijama i sa međunarodnim određenjem za razvoj, Kosovo je u protekle dvije godine postalo upravo ono što nije željelo postati – “crna rupa” na Balkanu.

Nakon vizne liberalizacije za Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju od prije dvije godine, šengenski proces je prošle godine obuhvatio i Albaniju i Bosnu i Hercegovinu, ali je Kosovo ostalo apsolutno isključeno iz mogućnosti za bezvizna putovanja u države članice Šengena. Razgovor o viznoj liberalizaciji još nije počeo, te Kosovo postaje

izolirana država u ovom smislu, sa oskudnim nadama za evropske integracije. Unutarnji politički problemi i neispunjenje kriterija postavljenih od Evropske komisije osnovna su prepreka za otvoren razgovor s Kosovom o viznoj liberalizaciji, te za istovremeno dobijanje "mape puta" za pristupni proces Kosova. U posljednjem izvještaju Evropske komisije o napretku⁹ Kosovo je opisano kao država koja je još uvijek daleko od evropskih standarda, s najvišim nivoom korupcije u regiji i nedostatkom slobode govora i zaštite ljudskih prava. EU¹⁰, ipak, naglašava da bi regija i Kosovo trebalo da se kreću ka evropskim integracijama.

Ostaje da se vidi da li će ovaj proces zaista biti otvoren za Zapadni Balkan ili će efektivno biti zatvoren na neko vrijeme. Kosovo, u poređenju s drugim državama na Balkanu, još uvijek ima mnogo posla obaviti prije nego što bude uzeto u razmatranje za bilo koji od ovih procesa, te je vrlo vjerovatno da će biti posljednja država u regiji koja će se priključiti Evropskoj uniji; ako, naravno, Evropska unija bude jednog dana jednoglasna u pogledu Kosova. ■

NAPOMENE:

¹ Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova, mart 2007, (<http://www.unosek.org/unosek/rs/statusproposal.html>)

² Međunarodni sud pravde, Advisory Opinion on Kosovo (Savjetodavno mišljenje o Kosovu), 22. jula 2010. godine, (<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>)

³ Ahtisaari, Martti, Wolfgang Ischinger i Albert Rohan, "Kosovo is Europe's Responsibility" ("Kosovo je odgovornost Evrope", Project Syndicate, 11. februara 2009, (<http://www.project-syndicate.org/commentary/ahtisaari3/English>)

⁴ Rezolucija 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, 10. juna 1999.

⁵ Vijeće Evrope, Zajednička akcija Vijeća 2008/124/CFSP, 4. februara 2008, (www.eulex-kosovo.eu/en/info/docs/JointActionEULEX_EN.pdf)

⁶ Jeremić, Vuk, ministar vanjskih poslova Srbije, "Jeremić: Bez izbora "Kosovo ili EU" B92, 26. januara 2011, (http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=01&dd=26&nav_category=206&nav_id=488583)

⁷ Veton Surroi, "Unfinished states" ("Nedovršene države") EUISS konferencija o Zapadnom Balkanu, Pariz, 24. januara 2011, (<http://www.foreignpolicyclub.org/shkrime/vs04.html>)

⁸ Marty, Dick, "Inhuman treatment and illicit trafficking in human organs in Kosovo", (Nehumane terapije i nedozvoljena trgovina ljudskim organima na Kosovu), Izvještaj Vijeća Evrope: Komisija za pravna pitanja i ljudska prava, 7. januara 2011, (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc11/EDOC12462.htm>)

⁹ Evropska komisija, Kosovo 2010 Progress Report (Izvještaj o napretku Kosova u 2010. godini), SEC (2010) 1329, 9. novembra 2010, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ks_rapport_2010_en.pdf)

¹⁰ Sannino, Stefano, zamjenik direktora Generalnog direktorata za proširenje Evropske komisije, posjeta Kosovu, februara 2011.

EU proširenje ima strateškog smisla

Razgovarali: Edina Bećirević i
Vlado Azinović

Kako vidite trenutnu ulogu OHR/EUSR-a?

U suštini vidim da je uloga Visokog predstavnika upravo onakva kakva je izložena u dejtonskom okviru. Uloga Visokog predstavnika je da nadgleda civilnu provedbu Dejtonskog sporazuma. On treba olakšavati rješavanje problema i poteškoća u provedbi tog sporazuma. On treba biti konačni autoritet u tumačenju tog sporazuma. PIC, koji se sastao 1997. godine, dao je ovlaštenje Visokom predstavniku da poduzme mjere kojima se osigurava njegovo poštivanje i da osigura nesmetan rad institucija, a mislim da je to i dalje uloga koju treba imati Visoki predstavnik.

Čini se da u posljednje vrijeme slabi uloga OHR-a. Da li se tumačenja [te uloge] razlikuju od jednog do drugog Visokog predstavnika? Ovisi li tumačenje te uloge o tome ko je aktuelni Visoki predstavnik ili postoje neke druge relevantne varijable?

Bilo bi obeshrabrujuće kada bi uloga Visokog predstavnika bila potpuno ista danas kao i u periodu neposredno nakon Dayton, jer da je to slučaj to bi značilo da zemlja jednostavno ne čini nikakav napredak. Međutim, s obzirom na sadašnju situaciju punu izazova, mislim da je neporecivo – a vi to znate bolje od mene – da je ova zemlja prešla dug put od 1995. godine. A ako to znači da su se Visoki predstavnik i OHR malo povukli u smislu nivoa intenziteta svog angažmana, meni to ne izgleda kao nešto loše ili nezdravo. Mislim da ono što je važno jest da tamo gdje Visoki predstavnik treba izvršavati svoja ovlaštenja on to i dalje čini.

Kako vidite ulogu PIC-a? Možete li objasniti kako ključne članice PIC-a kreiraju politiku? Kako se donose zajedničke odluke?

Ambasadori PIC-a stacionirani u Sarajevu sastaju se svake sedmice, tu su zatim periodični sastanci, otprilike svaka tri mjeseca, s predstavnicima koji dolaze iz dotičnih zemalja. Smatram da je uloga PIC-a da djelomično daje upute, savjete, upravlja, i da bude rezonator za Visokog predstavnika i njegov tim. A djelomično je to koristan forum, koristan mehanizam koji omogućava ključ-

PIC je koristan mehanizam angažiranja ključnih igrača međunarodne zajednice u BiH

nim igračima u međunarodnoj zajednici da se zajedno angažiraju u Bosni i Hercegovini i razmatraju kako mi u međunarodnoj zajednici najbolje možemo potaknuti napredak u Bosni i Hercegovini.

Postoji jedno akademsko istraživanje neformalne grupe pod nazivom Quint. Je li još uvijek u funkciji?

Uvijek je pomalo zabavno i uzbudljivo, na neki način, analizirati neformalne mehanizme, ali mislim da se ponekad tome pridaje prevelika važnost, jer ključna stvar je da odluke moraju donijeti formalna tijela na formalan način. Dakle, u pogledu politike Evropske unije prema Bosni i Hercegovini njih treba donijeti Vijeće za vanjske poslove; u pogledu Ujedinjenih naroda to je Vijeće sigurnosti; u pogledu PIC-a to je PIC. Tako su, znate, mehanizmi odlučivanja jasni i relativno otvoreni i transparentni. Naravno, očito je da njih uvijek podupiru intenzivne diplomatske razmjene o svim pitanjima, a one se odvijaju u različitom formatu – dešava se to putem bilateralnih rasprava, putem skupina zemalja koje su razvile običaj dijaloga i konsultacija o određenim pitanjima. Ali ja to ne smatram zlobnim ili nezdravim i mislim da tu ima prostora za razna tijela.

Ono što je prilično zanimljivo iz moje perspektive rada u Bosni i Hercegovini jest kako dobijete ove, na neki način, veoma interesantne kombinacije ministara koji ponekad dolaze u posjetu. Mislim da smo 2009. godine

imali jednu vrstu trojke ministara vanjskih poslova koji su zajedno došli u visoku posjetu. Čini mi se da će relativno brzo u posjetu doći bugarski, austrijski i slovenski ministri vanjskih poslova. Mislim da nijedan od ovih, ako tako želite, klastera dijaloga nije isključiv, mislim da ima prostora za sve.

Odražava li se to na neki način negativno na Bosnu i Hercegovinu, to što ima toliko mnogo međunarodnog dijaloga? Možda neke zemlje u međunarodnoj zajednici, kao što je Rusija, imaju divergentne interese? Turska je još jedan primjer zemlje intenzivno uključene na diplomatskom nivou.

Prva stvar koju treba reći jest da postoji visok nivo međunarodnih interesa i angažmana u Bosni i Hercegovini. A mislim da to oslikava činjenicu da međunarodna zajednica i dalje vidi značajne izazove u BiH. I mislim da je međunarodna zajednica naučila da ne možete zanemariti Zapadni Balkan i ne možete biti spokojni prema opasnostima za stabilnost u ovoj regiji, te stoga mislim da još uvijek postoji visok nivo interesa i visok nivo angažmana. Ali to je, mislim, i prilika za BiH. Činjenica da su neki od vodećih međunarodnih državnika toliko uključeni u BiH i da je redovno posjećuju, to je prilika. Pokazuje stepen međunarodne predanosti strateškim ciljevima koje je međunarodna zajednica postavila za BiH, a to su članstvo u Evropskoj uniji i NATO-u. Postoji snažna međunarodna posvećenost ovim ciljevima i to je prilika za političare u BiH da pokažu nepokolebljivu predanost.

Postoji visok nivo međunarodnog interesa i angažmana u Bosni i Hercegovini

Možete li prokomentirati kako Vi shvaćate inicijativu njemačke kancelarke Merkel u posredovanju u bosanskim pitanjima? Kako je Vi vidite? Šta mislite šta je njen glavni cilj?

Mislim da je to veoma pozitivno. Takve se rasprave vode u Njemačkoj, ali mislim, kao što sam i rekao, za mene je to pozitivan znak što vidimo da se jedna od vodećih evropskih zemalja uključila na najvišem nivou. Mislim da je pozitivno što dolazi do ovih diskusija, djelomično i zato što je pitanje na koje se fokusiraju – ustavna reforma, veoma važno pitanje. S pravom je to važan prioritet za BiH. Ali mislim i da je jako dobro što se ove diskusije odvijaju sada, jer ono što sam zaključio posmatrajući politički razvoj u posljednja četiri mjeseca je, čini mi se da postoji visok nivo onoga što bih ja nazvao političke introverzije. Kada gledate vijesti na televiziji ili čitate novine, sve se svodi na to ko se s kim sastao da razgovara o kojoj platformi, ili koja je moguća koalicija, ili koliko mjesta ima ovaj blok, i slično. A ne razumijem previše razgovor o aktuelnim političkim prioritetima ili reformskim izazovima. Mislim da je jedna od dobrih strana ovih razgovora koji se odvijaju u Njemačkoj da su oni, usred sve te političke introverzije, održali fokus na zaista važnom reformskom izazovu s kojim se mislim treba suočiti.

Dijelite li mišljenje da njemačka inicijativa ima široku podršku u okviru Evropske unije?

Mislim da ima. Moj osjećaj je da je Evropska unija podržava; Velika Britanija je definitivno podržava.

Naredno pitanje odnosi se na takozvanu evropsku klauzulu u Ustavu BiH. Znači da postoje oprečna mišljenja iz Federacije i Republike Srpske o tome da li odlučivanje treba biti na državnom nivou ili treba da se ostavi entitetima. Mislite li da je to zaista toliko važno? Ometa li to procese približavanja BiH na bilo koji mogući način?

Mislim da je jedno veoma jasno, a to je da je Evropska unija savez zemalja članica, a zemlje članice moraju biti odgovorne i biti u stanju odgovarati institucijama Evropske unije za provođenje EU *acquisa* i njihovo poštivanje na svojim teritorijama. Dakle, to je, ako želite, jedna vrsta odgovornosti koju država ima kao rezultat svoga članstva u Evropskoj uniji. I to je bitan princip koji dolazi s članstvom u Evropskoj uniji. Ja tu ipak vidim dosta unutar tog principa za stvaranje internih dogovora koji odgovaraju određenoj zemlji. Ako pogledate sadašnjih 27 članica Evropske unije, postoji veliki niz različitih internih ustavnih političkih dogovora – od veoma decen-

traliziranih do više centraliziranih. Dakle, mislim da je veoma važan princip da svaka država članica na državnom nivou mora odgovarati Evropskoj uniji. Ali mislim da taj princip ne treba smatrati prijetnjom, ili kao princip kojim se prijeti.

U narodu postoji mišljenje da je politika britanske konzervativne vlade tokom rata u BiH 1992-1995. bila da se pomalo drži postrani (te je, kao takva, često viđena kao "prosrpska"). Činilo se da ne favorizira opstanak Bosne kao države, nego se više ponašala kao da je rat još jedna "humanitarna katastrofa", bez neprijatelja, ali sa žrtvama na svim stranama, kojima je očajnički potrebna humanitarna pomoć. Ovaj princip je, međutim, često zanemarivao stvarne uzroke rata i nije pravio razliku između počinitelja i žrtve. Od 1995. godine taj stav se promijenio, pa je Velika Britanija postala jedna od država koja najsnažnije podržava integritet i suverenitet BiH. Kako objašnjavate tu promjenu u britanskoj politici prema BiH?

Mislim da se mogu složiti s tim da međunarodna zajednica mora dosta naučiti iz bosanskog sukoba, a veoma važne lekcije se mogu naučiti iz načina kako je on vođen. Kao britanskom diplomati, meni je interesantno što mi je u mnogim prilikama na mnogim mjestima rečeno da je britanska vlada prosrpska. Dakle, dosta ovisi o kutu gledanja. Ljudi u BiH su na neki način rekli "znate, vaša britanska vlada je prosrpska", a mislim da oni misle na ovo što ste i vi spomenuli, na percepciju Velike Britanije tokom ovdašnjeg sukoba. Kada sam bio u Srbiji, rekli su mi da je britanska vlada antisrpska, jer smo bili jedna od prvih zemalja koja je priznala Kosovo. Od 2006. godine radim i ovdje i u Londonu na izvršavanju politike britanske vlade prema Zapadnom Balkanu, i, znate, na toj osnovi, čvrsto vjerujem da pristup britanske vlade nije ni za ni protiv određene nacionalnosti, etničke skupine ili religije. Ono što mi pokušavamo jest pomoći i ohrabriti sve zemlje u regiji da krenu zajedno putem euroatlantskih integracija, prema članstvu u Evropskoj uniji i NATO-u. To je dnevni red koji nema favorita. On koristi regiji u cjelini – on je za sve države, sve etničke skupine, sve vjerske skupine koje žive u regiji.

Razmišljali smo o britanskim poslovnim interesima u Bosni i sadašnjim investicijama. Ima li nekih značajnijih planova? Govorili ste o mogućem obeshrabrenju svih stranih investitora zbog političke situacije, ali, bez obzira na to, da li vidite neke artikulirane poslovne interese?

Vidim. Britanija svake godine izveze u Bosnu robe u vrijednosti od 20 miliona funti. Ono što me ohrabruje jest

Mi podržavamo širenje EU

da se tokom 2010. godine obim vašeg izvoza povećao uprkos prilično teškom globalnom ekonomskom okruženju. Izvoz obuhvata razne sektore, uključujući građevinsku opremu, hranu, pića, farmaceutske proizvode, a britanske kompanije su aktivne u BiH. I tu, u raznim sektorima, među koje spada uslužni sektor, računovođe i konsultanti, postoji snažno prisustvo u BiH, kao i u farmaceutskom sektoru; angažirani smo i u rudarstvu i informacionim tehnologijama. Sjećam se – mislim da je to bilo prošlog decembra, mislim u istoj sedmici – posjetio sam jedan rudnik koji je aktivan u BiH i jednu kompaniju koja se bavi informacionim tehnologijama. Mislio sam da je to veoma zanimljivo, jer, ako želite, tu je jedna veoma razvijena industrija na jednoj strani, a na drugoj i jedna veoma nova. Mislim da sam iz toga naučio da postoji čitav niz mogućnosti za investiranje u BiH.

Generalno, šta mislite kakvo je britansko mišljenje i stav prema proširenju Evropske unije, naročito kada govorimo o integraciji Zapadnog Balkana? Da li Vlada favorizira takozvani individualni pristup, ili bi više voljela grupno učlanjenje? Kako vidite pridruživanje Hrvatske, koja je očito prva na redu?

Velika Britanija je zemlja koja je klasično uvijek za proširenje. Mogu vam reći da ponekad imamo zaista vizionarski stav o tom pitanju. Gospođa Thatcher, kada je bila

Njemačka inicijativa ima podršku

premijerka, mislim prije svih promjena 1989. godine, održala je govor i na neki način govorila je o Pragu, Budimpešti i Varšavi kao evropskim gradovima. To je dnevni red koji nama veoma odgovara i za koji mislimo da ima strateškog smisla. Ima strateškog smisla i za one zemlje koje žele da se pridruže Evropskoj uniji, ali i strateškog smisla za njene članice, jer je stav Velike Britanije da proširena Evropska unija koristi i u pogledu sigurnosti i stabilnosti na evropskom kontinentu, ali i u pogledu prosperiteta, jer što je veće jedinstveno tržište veća je i pozornica na kojoj se iskazuju vrline pojedinačnih tržišta i svi imaju više koristi od toga. Dakle, mi snažno podržavamo proširenje. Evropska unija se obavezala zemljama Zapadnog Balkana u Solunu i snažno vjerujemo da ta obaveza treba ostati. To je nešto čega se Evropska unija treba pridržavati.

Što se tiče drugog dijela vašeg pitanja, da li zemlje treba da napreduju pojedinačno ili kolektivno, mislim da je odgovor da svaka zemlja sama treba da odredi svoj pristup. Zemlje ne mogu očekivati da će ih ponijeti napredak drugih. Ključni zahtjev je da pokažete, time što ste zaključili sve pregovore o pridruživanju, da ste proveli *acquis* i da ga možete podržati u zemlji. Za to nema zamjene. Ali kada se osvrnete na noviju historiju, proširenje ima tendenciju, ne uvijek, ali općenito, da se dešava po grupama. Nekada su te grupe prilično male, kao 2007. godine, a ponekad veoma velike, kao 2004. godine. Mislim da postoji neka

vrsta sinergije koju mogu iskoristiti zemlje koje se žele pridružiti Evropskoj uniji, gdje može doći do određene dinamike i gdje se može uspostaviti tempo napretka. Može se primijeniti jedna vrsta zdrave konkurencije ili pritiska među onima sličnog mišljenja kada jedna zemlja koja se želi pridružiti Evropskoj uniji može pomisliti "ova zemlja prilično dobro napreduje – moramo se pobrinuti da ne zaostanemo". To djeluje kao neka vrsta poticaja ili motivacije za reformski napredak. Mislim da se može primijeniti takva vrsta dinamike, a tamo gdje se primijeni ona može biti korisna. Ali mislim da za svaku zemlju koja se želi pridružiti Evropskoj uniji postoji jasna poruka – to je pristup zasnovan na uvjetima, na vlastitoj procjeni, a te uvjete morate sami ispuniti.

Čini se da postoji nepisano pravilo da zemlje u tranziciji, kao što su one u istočnoj Evropi, prvo moraju postati članice NATO-a, a tek onda mogu težiti članstvu u Evropskoj uniji. Da li se to pravilo još uvijek primjenjuje?

Pa, ja to ne bih nazvao pravilom. Nazvao bih ga historijskim iskustvom, ako vam se sviđa ta distinkcija. Mislim da postoji razlog zašto se to desilo. Ne želim potcijeniti značaj onoga što treba postići za članstvo u NATO-u; to je zahtjevan set uvjeta, ali u praksi nije toliko obiman i toliko vremenski zahtjevan u smislu legislative kao proces učlanjenja u Evropsku uniju. Iskustvo je, opet na osnovu onoga što pokazuje novija historija, da se uvjeti za članstvo u NATO-u, iako znatni, obično ispunjavaju u kraćem vremenskom roku. I to mi izgleda dobro, jer mislim da za zemlje koje teže euroatlantskim integracijama to znači [ta dva učlanjenja] da se to može posmatrati kao jedna vrsta procesa, i imate stalan osjećaj napretka, a ne osjećaj da pred sobom imate dug put i da nagrada dođe tek na samom kraju procesa.

Šta mislite da više zabrinjava iz britanske perspektive: stalni neuspjeh njezinih pokušaja u Bosni ili trenutna situacija na Kosovu, u smislu sigurnosnih izazova i složenosti?

Još jednom, mislim da kada pogledate određene vanjsko-političke izazove to nije kao nogometna tabla gdje možete gledati matematički i reći ovaj ima više poena od onoga pa ćemo ga staviti iznad ili ispod. Mislim da je oboje značajan izazov na koji se treba fokusirati međunarodna zajednica. Bitno je ne rangirati ih, nego se pobrinuti da se međunarodna zajednica fokusira i uključi u oba izazova, a u pogledu oba izazova to je pokret naprijed.

Novije izjave britanskog premijera Davida Camerona o slomu multikulturalizma u Velikoj Britaniji izazvale su dosta reakcija i kritika raznih

Distinkcija između islama i islamskog ekstremizma je vitalno važna

liberalnih intelektualaca u Velikoj Britaniji i širom Evrope. Isto se odnosi i na slične izjave Angele Merkel. Možete li dati svoj komentar?

Prvo želim reći da ovo nije bio govor o BiH; bio je to govor o britanskom iskustvu radikalizacije i islamskog ekstremizma. U govoru je napravljena jasna razlika između islama kao religije i islamskog ekstremizma. Mislio sam da ćete me to pitati, pa sam jutros veoma pažljivo pročitao taj govor. Poenta koju daje britanski premijer u svom govoru nije da različite kulture ili etničke skupine ne mogu živjeti zajedno u istoj zemlji. Naravno da mogu. Njegova poenta je da različite grupe i kulture ne trebaju biti podijeljene na paralelnim pravcima s različitim vrijednostima. Njegova poenta je da zemlje trebaju naći vrijednosti koje ih vežu i pobrojao je neke od tih vrijednosti. Spomenuo je slobodu izražavanja, vladavinu zakona, demokratiju, jednaka prava, i tu nema ništa što je u neskladu s multietničkom BiH, a to je nešto što mi snažno podržavam.

Nije to bila primjena multikulturalizma kao koncepta ili u cjelini; to je samo još jedna perspektiva, jer, nažalost, ono što se dešava i Evropi i u svijetu nakon 11. septembra uzrok je velikim previranjima u mnogim dijelovima svijeta. Vidi-mo da se zemlje koje se smatraju utvrdama liberalizma, kao što su Švedska ili Nizozemska, po-

stepeno mijenjaju ili napuštaju svoje prvobitne stavove prema integraciji imigrantskih zajednica. Čini se da Zapad obavlja neku vrstu samo-preispitivanja kako bi našao prave odgovore na izazove koji su se pojavili nakon 11. septembra i radikalizaciju određenih grupa unutar zajednica i među njima na Zapadu.

Ponavljam, mislim da je važno primijetiti da je kontekst ovog govora britansko iskustvo s radikalizacijom i islamskim ekstremizmom. Distinkcija između islama i islamskog ekstremizma je od vitalne važnosti. Velika Britanija je imala užasna i tragična iskustva kao posljedicu islamskog ekstremizma, s nekim užasnim terorističkim akcijama. Mi imamo veoma pozitivno iskustvo sa islamom. Ja to lično znam, jer dok sam se pripremao za ambasadora u BiH angažirao sam se u mnogim britanskim dobrotvornim društvima kao što su Muslim Aid i Islamic Relief, koji obavljaju jako dobar posao u BiH i globalno, širom svijeta. Islam je religija koja se brzo širi u Velikoj Britaniji, a britanski muslimani dosta doprinose Britaniji na svim nivoima, uključujući politiku, sport, i tako dalje. Jedan ministar koji je britanski musliman posjetio je BiH prošle godine i prisustvovao obilježavanju genocida u Srebrenici. Dakle, mislim da je distinkcija, koja je veoma jasna u govoru, između islama i islamskih ekstremista veoma važna. ■

Austrijska vanjska politika prema BiH – Od aktivnog pola evropske vanjske politike ka stagnaciji i pasivizaciji u okviru EU

Piše: Vedran Džihic

Teško je oteti se dojmu da je i Austriju, kao i druge zemlje EU, jednostavno strah da bi svako dublje, kritično propitivanje dejtonske strukture, kao i njena promjena, značilo početak turbulentnih promjena koje bi na kraju mogle izmaći kontroli

Autor je politolog na Univerzitetu u Beču i austrijski stipendist za 2010/11. godinu u Centru za međunarodne odnose Univerziteta Johns Hopkins u Washingtonu

Kada postavimo Austriju i Bosnu i Hercegovinu u zajednički kontekst, prve aluzije su uvijek usmjerene na reminiscencije na doba Austro-Ugarske monarhije, na fazu benevolentnog kolonijalizma austrijske provenijencije, koji je Bosni i Hercegovini donio intenzivnu modernizaciju društva, a veliku i moćnu Monarhiju odveo direktno u Prvi svjetski rat i time u ambis historije. Mnogi danas u kafanskim razgovorima sanjare, po principu “šta bi bilo kad bi bilo”, o nekoj boljoj Bosni i Hercegovini da je samo igrom slučaja do danas ostala pod direktnom kontrolom Austro-Ugarske monarhije i kasnije Austrije, današnje članice EU i jedne od najbogatijih zemalja Evrope i svijeta. Odnos Austrije prema Bosni i Hercegovini je naravno najkasnije od 1878. godine i okupacije Bosne i Hercegovine bio i odnos “Evrope” prema “Balkanu” – one razvijene i moderne “Evrope”, koja je u agrarnom i ruralnom “Balkanu” oduvijek vidjela vlastiti antipod. “Balkanizam”, koji prvenstveno vuče korijene iz prve konfrontacije “Zapada” s “Balkanom” tokom austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 19. stoljeća, i koji je Maria Todorova precizno detektirala kao konstantu evropske politike prema Balkanu, još uvijek prati politiku “Zapada” prema “Balkanu”. Kako “moderni”, “razvijeni”, “prosvijećeni”, “racionalni” “Zapad” ili “Evropa” u tom kontekstu tako i njihov maštom i stereotipijom konstruirani “zaostali”, “primitivni”, “bratoubilački” te “iracionalni” “Balkan” pritom su zamišljeni kao idealtipski konstrukti koji, kao i svi drugi konstrukti, ostavljaju realne posljedice na društva, socijalne odnose, te konačno na politiku.¹ Tako je i politika međunarodne zajednice i EU danas djelimično – možda i podsvjesno – zarobljenik vlastitih balkanizama. To naravno važi i za Austriju.

Austrijska druga republika, nastala poslije 1945. godine, nastavila je kao neutralna zemlja aktivnu politiku prema nesvrstanoj Jugoslaviji. No, u fokus ovog članka nećemo postaviti historijske odnose između Austrije i Bosne i Hercegovine, nego austrijsku politiku prema Bosni i Hercegovini poslije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma te prije svega analizu aktuelne austrijske vanjske politike prema Bosni i Hercegovini, kako na bilateralnom nivou tako i u okviru krovne politike EU prema Bosni i Hercegovini.

U ovom prilogu ću ponuditi analize i razmišljanja o politici Austrije kao i EU prema Bosni i Hercegovini na tragu četiriju teza, polazeći od a) objektivnih pokazatelja enormnog angažmana Austrije u Bosni i Hercegovini, analizirajući b) generalnu stagnaciju i pasivizaciju austrijske vanjske politike tokom posljednjih 20 godina, te c) tvrdeći da je današnja vanjska politika prema Bosni i Hercegovini i prema čitavoj regiji Balkana produžetak ekonomske politike vanjskopolitičkim sredstvima. Pored toga, ponudit ću d) razmišljanja o generalno pasivno-reaktivnoj te deklarativnoj politici EU prema Bosni i Hercegovini, s akutnim manjkom ideja o pokretanju Bosne i Hercegovine s mrtve tačke. U tom kontekstu i austrijska vanjska politika se utopila u opći kontekst EU politike prema regiji i Bosni i Hercegovini, tako da je samostalna austrijska linija prema današnjoj Bosni i Hercegovini neprepoznatljiva, ili, drugačije rečeno, u EU kontekstu nemoguća.

AUSTRIJA KAO VELESILA U BIH – OSNOVNI PODACI O AUSTRIJSKOM ANGAŽMANU

Austrija je od početka konflikta na Balkanu i rata u Bosni i Hercegovini, a potom i od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do danas, bila jedna od aktivnijih zemalja Evropske unije na Zapadnom Balkanu i u Bosni i Hercegovini. Neposredno poslije rata kontingent austrijske vojske se angažira na očuvanju mira, i ostaje do danas u Bosni i Hercegovini, gdje trenutno čini okosnicu trupa EUFOR-a pod glavnom komandom austrijskog general-majora Bernharda Baira u operaciji ALTHEA. Od 1996. godine do danas austrijski diplomati su u dva navrata bili na čelu OHR-a, Wolfgang Petritsch od 1999. do 2002. te od marta 2009. godine Valentin Inzko, koji je neposredno poslije rata bio na čelu Austrijske ambasade u Bosni i Hercegovini. Pored angažmana ovih dvaju austrijskih diplomata, od 2002. do 2008. godine bivši austrijski vicekancelar Erhard Busek vodio je Pakt za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi i bio jedan od najutjecajnijih političara u okviru EU u pogledu Balkana i Bosne i Hercegovine. U tom istom periodu, dakle od 2002. do 2008. godine, austrijski diplomat Stefan Lehne bio je u funkciji direktora Direktorata za vanjske i političko-vojne poslove pri Vijeću EU, i u toj ulozi jedan od vodećih visokih zvaničnika EU za pitanja Zapadnog Balkana i Bosne i Hercegovine. Pored ovih osoba, svakako treba spomenuti i Alberta Rohana, koji važi kao vrstan poznavalac prilika na Balkanu i koji je zajedno s Marttijem Ahtisaarijem vodio pregovore o statusu Kosova od 2006. do 2008. godine u Beču.

Ovaj impresivni angažman Austrije popraćen je ogromnim austrijskim ekonomskim angažmanom u Bosni i Hercegovini: Austrija je s investicijskim volumenom od

1, 7 milijardi eura vodeći investitor u Bosni i Hercegovini. Zajedno s Italijom, Austrija apsolutno dominira bankarskim sektorom u Bosni i Hercegovini. Gotovo 30 posto stranih direktnih investicija potječe iz Austrije. U Bosni i Hercegovini je trenutno aktivno oko 200 austrijskih firmi, godišnji trgovinski volumen iznosi preko 550 miliona eura. Austrija dakle u Bosni i Hercegovini igra ulogu ekonomske velesile. U ovom kontekstu važno je napomenuti da ekonomski angažman Austrije svakako doprinosi razvoju Bosne i Hercegovine, ali i da, s druge strane, donosi značajne prihode austrijskim firmama u Bosni i Hercegovini, te time i ekonomskom stabilitetu same Austrije.

Ovi pokazatelji o angažmanu Austrije u Bosni i Hercegovini zaista su impresivni i odaju utisak Austrije kao međunarodne velesile u BiH. Istovremeno se postavlja pitanje je li i do koje mjere je austrijska vanjska politika zaista bila i jest u stanju ostaviti trajne akcente u Bosni i Hercegovini i zajedno s drugim zemljama EU doprinijeti rješavanju duboke krize u Bosni i Hercegovini i trenutačne apsolutne stagnacije u procesu evropskih integracija. Okrenimo se, dakle, nešto detaljnijoj analizi austrijske vanjske politike te pokušajmo naći odgovor na pitanje o trenutačnom utjecaju Austrije na politička zbivanja u Bosni i Hercegovini, odnosno na politiku EU prema Bosni i Hercegovini.

AUSTRIJSKA VANJSKA POLITIKA U KRIZI – CENTRALNE PREMISE I TRENDOVI TE LIMITI U POLITICI PREMA BIH

Kako je naznačio jedan od najboljih analitičara austrijske vanjske politike, prof. dr. Helmut Kramer, Austrija je “hinternational”, s tim što “hinter” na njemačkom znači “iza”. Kramer ovim izrazom sugerira da Austrija u suštini nema konzistentnu vanjsku politiku, te da se u posljednje dvije decenije nalazi u krizi i procesu stagnacije.² Pokazatelja za postepenu stagnaciju te krizu austrijske vanjske politike ima dosta.

U konceptualnoj ravni došlo je prije svega da promjene u poimanju neutraliteta kao jednog od centralnih konceptualnih stupova austrijske vanjske politike, koji je tokom sedamdesetih godina nekadašnji virtuoz na klavijaturi internacionalnih odnosa, bivši austrijski kancelar Bruno Kreisky, vješto koristio da pribavi Austriji daleko veći značaj nego što ga je ona po veličini zemlje imala. Austrija je tih godina bila jedan od centralnih igrača na Bliskom istoku (između ostalog u pregovorima s PLO-om Jasera Arafata), uspjela je privući Ujedinjene nacije u Beč, koji je postao treći UN-ov grad, poslije New Yorka i Ženeve, bila je mjesto susreta lidera dvaju konfrontiranih blokova, mjesto važnih pregovora OSCE-a o oslo-

bađanju svijeta iz hladnoratnog zagrljaja. S tektonskim promjenama svijeta nakon kraja hladnog rata i pada Berlinskog zida austrijska politička klasa nije pronašla način kako da konceptu neutraliteta udahne novi život. Neutralitet je svakako doživio redefiniciju u kontekstu članstva Austrije u EU 1994. godine, gdje se Austrija u kontekstu zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU (CFSP) odlučila participirati u zajedničkim akcijama EU i neutralitet prešutno staviti *ad acta*.

Pristup Austrije EU 1994. godine generalno je promijenio austrijsku vanjsku politiku. Mnogi smatraju da se Austrija u prvih nekoliko godina članstva naprosto nije snašla u sistemu "multilevel governance", koji je paradigma za modernu politiku na više frontova u obliku višestruke šahovske simultanke s mnogo različitih igrača i s nizom kompleksnih poteza koji se moraju povlačiti u kratkom vremenskom roku. Članstvo u EU je dovelo i da pojačane potrebe sinhroniziranja politika prema zemljama van EU. Kao što je opće prepoznato, te kao što smo mogli vidjeti u prvim reakcijama EU na revolucionarne prevrate u arapskom dijelu svijeta u prvim mjesecima 2011. godine, zajednička vanjska politika EU je i nakon usvajanja Lisabonskog sporazuma i kreiranja zajedničke vanjske službe EU još uvijek velikom dijelom izrazito heterogena te nedovoljno koordinirana. Velike zemlje EU još uvijek njeguju vlastite bilateralne politike te vrlo često limitiraju efikasnost organa EU zaduženih za zajedničku vanjsku politiku Unije. Državama srednje ili manje veličine u EU, kao što je Austrija, pripala je uloga da budu pioniri u okviru EU u onim područjima gdje posjeduju posebnu vanjskopolitičku ekspertizu ili izražene (regionalne) interese. Austrija je od samog pristupa EU smatrana kao zemlja s najizraženijom kompetencijom upravo za područje Balkana, što se reflektiralo i u preuzimanju vodećih pozicija u Bosni i Hercegovini te u domenu politike prema Zapadnom Balkanu u okviru EU od austrijskih predstavnika i diplomata. Doprinosi ličnosti kao što su Wolfgang Petritsch, Erhard Busek, Valentin Inzko, Stefan Lehne itd. u formiranju politike međunarodne zajednice i EU prema Bosni i Hercegovini i široj regiji je neupitan. Naravno, pitanje je je li angažman ovih osoba mogao prikriti krizne trendove u austrijskoj vanjskoj politici, te je li stagnacija i kriza austrijske vanjske politike utjecala na kredibilitet Austrije u EU, a samim tim i na mogućnost utjecaja Austrije na EU politiku prema Balkanu.

Ali, osvrnimo se na daljnje pokazatelje za stagnaciju i krizu austrijske vanjske politike. Tako pokazatelji o razvoju resursa te budžeta Ministarstva vanjskih poslova potvrđuju trend da je ovo resorno ministarstvo od pristupanja Austrije EU dramatično izgubilo na značaju, a

samim tim i na mogućnosti za široko vanjskopolitičko djelovanje. Broj zaposlenih u Ministarstvu je sa 1.634 osobe u 1995. smanjen na 1.342 osobe u 2008. godini. Od 2000. godine do danas operativni budžet je masivno smanjen, konkretnije za jednu trećinu. Tokom napora za reduciranje budžetskog deficita i prevladavanje svjetske ekonomske krize došlo je do daljnjih smanjivanja budžetskih sredstava Ministarstva. Tako će Ministarstvo vanjskih poslova 2011. godine imati 15 miliona eura manje na raspolaganju, 2012. godine 24 miliona eura te 2013. godine cijelih 28 miliona eura. Ova redukcija operativnog budžeta će se od budžetske 2011. godine osjetiti u reduciranju broja austrijskih ambasada, smanjenju budžeta za vanjsko-kulturnu politiku te za razvojnu politiku. U tom kontekstu Austrijska razvojna agencija (Austrian Development Agency – ADA) ugasit će gotovo sve aktivnosti u Bosni i Hercegovini. Istovremeno, referat Ministarstva za odnose s Jugoistočnom Evropom odnosno Zapadnim Balkanom (referat II. 3. b) u okviru političke sekcije sastoji se samo od šefa referata te praktikanata i volontera. To dakako ne odgovara deklarativnoj poziciji Austrije koja Balkan smatra područjem svojih posebnih interesa.

Jedan opći fenomen i problem, i to ne samo u Austriji nego i u čitavoj Evropi, jest činjenica da vanjska politika gotovo nikada, pa čak ni u vrijeme najvećih međunarodnih previranja, nije presudna tema u unutarnjopolitičkim diskursima. Austrijski unutarnjopolitički diskurs je posljednjih godina – slično kao i u drugim zemljama EU – obilježen borbom za vlast dominantnih političkih opcija, usponom populističkih, desničarskih te ksenofobnih političkih stranaka (u Austriji je to Slobodarska stranke Austrije – Freiheitliche Partei Österreichs /FPÖ/ – pod vodstvom u međuvremenu preminulog Jörga Haidera, a danas Heinza Strachea), socioekonomskim temama, kao što su pitanje radnih mjesta i konkurentnosti austrijske privrede, te debatama o migrantima i politici integracije stranaka u Austriji. Tako je vanjska politika u unutarnjopolitičkim previranjima te u izbornim kampanjama postala gotovo irelevantna. U tom kontekstu nije potrebno posebno naglašavati da politika prema Balkanu u Austriji nijedanput nije bila tema na izborima. U Austriji je samo lider FPÖ-a Heinz Christian Strache pokušao instrumentalizirati proglašenje nezavisnosti Kosova za lokalne izbore, odjednom postajući prijatelj Srba i time i mnogobrojne srpske dijaspole. Ali i taj pokušaj poltronstva i populističkog dodvoravanja FPÖ-u nije donio velike simpatije i relevantan broj glasova. Na osnovu ovih trendova možemo zaključiti da prosječnog stanovnika Austrije, a tako i Evrope, Bosna i Hercegovina i politička previranja na Balkanu gotovo savršeno ne interesiraju.

Pored toga, specifični austrijski problem leži u činjenici da je austrijska politika od 1945. pa do danas klasičan primjer paritetne podjele vlasti između dviju velikih političkih stranaka, konkretno između Socijalističke stranke Austrije (SPÖ – Sozialistische Partei Österreichs) te konzervativne Austrijske narodnjačke stranke (ÖVP – Österreichische Volkspartei). U toj paritetnoj podjeli vlasti Ministarstvo vanjskih poslova je od 1987. godine, kada je ministar postao Alois Mock, bilo pod vodstvom konzervativnog ÖVP-a. U periodima kad je kancelar bio iz redova SPÖ-a šef ÖVP-a je istovremeno bio i zamjenik kancelara te resorni ministar za vanjsku politiku. Tokom koalicije između ÖVP-a i FPÖ-a od 2000. do početka 2007. godine pod vodstvom kancelara Wolfganga Schüssela funkciju ministra vanjskih poslova obavljali su Benita Ferrero-Waldner i Ursula Plassnik, u kojima su austrijski eksperti vanjske politike i komentatori vidjeli produženu ruku samoga kancelara Schüssela. Schüssel je i sam od 1994. do 2000. godine bio na funkciji ministra vanjskih poslova. U tom periodu on je pored pozicije resornog ministra za vanjsku politiku i dalje bio šef ÖVP-a i vicekancelar, te je vanjskopolitičku binu masovno koristio za vlastito unutarnjopolitičko profiliranje. Promatrajući pozicije aktualnog ministra vanjskih poslova Spindellegera, vanjskopolitički eksperti u Austriji stječu utisak da je i on više zainteresiran za unutarnjopolitička pitanja te da koristi poziciju ministra vanjskih poslova da izgradi profil za buduću karijeru.

Pored ovih generalnih trendova koji idu u prilog tezi o stagnaciji i krizi austrijske vanjske politike, važno je naglasiti da Austrija svoje interese u Bosni i Hercegovini naravno ne realizira samo konvencionalnim putem preko Ministarstva vanjskih poslova. Moderna vanjska politika jedne članice EU pored zajedničkih i akordnih politika na nivou EU te klasičnih bilateralnih odnosa obuhvata i sve segmente koordiniranja ekonomskih politika, multilateralnih aktiviteta u okviru UN-a, OSCE-a te nevladinih organizacija, vojnog angažmana, pa sve do kulturne politike i individualnog angažmana pojedinaca. U tom pogledu Austrija je u Bosni i Hercegovini bila a i dalje je vrlo prezentna i aktivna. Ali tu se postavlja krucijalno pitanje: Je li Austrija bila odnosno je li u stanju pokretati/pokrenuti inicijative relevantne za promjenu situacije u Bosni i Hercegovini i zaista suštinski utjecati na politiku EU prema Balkanu – dakle svojim djelovanjem “napraviti relevantnu razliku” u Bosni i Hercegovini? Da li se to uopće moglo/može očekivati od Austrije?

Budimo realni, Austrija nije ni u jednom momentu postavljala akcente u Bosni i Hercegovini. Austrija jest aktivno učestvovala u svim procesima na Balkanu od raspada Jugoslavije do danas, ona se jest angažirala kroz visokopozicionirane ličnosti, ona je bila ekonomski aktiv-

na, itd., ali suštinski akcenti u Bosni i Hercegovini su zbog različitih razloga izostali. Možda je to, uzimajući u obzir strukturalne pretpostavke za austrijsku vanjsku politiku, nerealno i očekivati, iako je poznato da je Austrija u okviru EU pri mnogim odlukama u slučaju Hrvatske bila inicijalna snaga i aktivni pol Unije. A možda su ipak – iako se s tim teško pomiriti – monolitni dejtonski etnopolitički sklop koji se opire svakoj vrsti promjena te opći pasivitet i bezidejnost EU prema Bosni i Hercegovini posljednjih nekoliko godina jednostavno one varijable koje – barem trenutno – onemogućuju izlaz Bosne i Hercegovine iz začaranog kruga permanentne krize.

U trenucima kada je Austrija imala mogućnost aktivirati evropsku politiku prema Bosni i Hercegovini, zaista biti motor, ta prilika je propuštena, što zbog pasivnosti evropskih partnera, što zbog interne institucionalne krize u EU, a na kraju i zbog manjka hrabrosti i odvažnosti na strani EU da odlučno i proaktivno krene u ofanzivu za rješavanje ključnih problema na Balkanu, od kojih je Bosna i Hercegovina zajedno s Kosovom najkrupniji. Tako je, recimo, bilo tokom predsjedavanja Austrije EU u prvoj polovini 2006. godine, u momentu kada su mnogi u Bosni i Hercegovini i na Balkanu polagali velike nade u aktivni austrijski angažman i reanimiranje posustalog angažmana EU prema Balkanu i Bosni i Hercegovini od samita u Solunu 2003. godine. Austrijski “uspjeh” tih šest mjeseci je na kraju ostala puka činjenica da je na samitu 10. i 11. marta 2006. godine još jedanput potvrđena EU perspektiva za sve zemlje Zapadnog Balkana, pa time i za Bosnu i Hercegovinu, slično kao na samitu EU u Sarajevu 2010. godine. Historijska ironija leži u tome da je upravo te 2006. godine započeta nova runda političke krize u Bosni i Hercegovini, koja je do danas doživjela niz kulminacija te ostavila Bosnu i Hercegovinu zajedno s Kosovom na kraju balkanske regate ka EU. U međuvremenu, Austrija je u nekoliko navrata pokušavala – barem deklarativno – biti aktivna u reaktiviranju i pokušaju ofanzivnije politike EU za proširenje Unije ka Balkanu. Austrija je podržala grčku inicijativu Agende 2014³, podržavala prijedloge inicijativa iz Bruxellesa za otvaranje procesa *screeninga* od Evropske komisije za sve zemlje Zapadnog Balkana⁴, organizirala konferencije, javne debate.

I pored svega toga, stječe se utisak da postoji očigledno podudaranje između drugih zemalja EU i Austrije u jednom pitanju, i to u pitanju opće evropske – dakle i austrijske – opsjednutosti konceptom sigurnosti i stabilnosti. Da je očuvanje stabilnosti, a time prije svega sprečavanje izvoza nesigurnosti i izbjeglica kao tokom devedesetih godina, te očuvanje stabilnog okvira za vlastite investicije, jedan od primarnih ciljeva ne samo austrijske vanjske politike nego i politike većine zemalja EU, više

je nego očigledno. A očuvanje stabilnosti se pogrešno poistovjećuje s očuvanjem postojećih struktura vlasti i konzervativnih (čitaj: etnopolitičkih) struktura u Bosni i Hercegovini. Teško je oteti se dojmu da je i Austriju, kao i druge zemlje EU, jednostavno strah da bi svako dublje, kritično propitivanje dejtonske strukture, kao i njena promjena, značilo početak turbulentnih promjena koje bi na kraju mogle izmaći kontroli. Rezultat je slijepa vjera u inkrementalne promjene, pasivnost te evropska deklaratorika i retorika kao zamjena za aktivnu politiku, odlučnu i odvažnu da ukine očite diskriminatorske elemente u tkivu Bosne i Hercegovine te zaustavi permutaciju disfunkcionalnog frankenštajnskog državnog okvira. Tako je čuvanje *statusa quo* postala osnovna mantra zemalja EU, a time i Austrije. Svijest da je očuvanje *statusa quo* recept za vječitu agoniju Bosne i Hercegovine ne postoji ni u Beču a ni u drugim zemljama EU. Paradoksalno je da je Bosna i Hercegovina još uvijek na radaru EU i svijeta (dakako ne onom primarnom, u najboljem slučaju sekundarnom, ako ne i tercijarnom) samo zato što smo u tako teškom vilajetu te u okruženju gdje Evropa želi imati stabilnost. Ta nesreća Bosne i Hercegovine je i njena potencijalna sreća, koja se, nažalost, do danas nije materijalizirala.

BOSANSKA KNJIGA NIJE ZATVORENA, ALI JE MANEVARSKI PROSTOR ZNATNO SUŽEN

Na samome kraju postavlja se pitanje šta se da naučiti iz analize austrijske (vanjske) politike prema Bosni i Hercegovini. Kako fonija internacionalnih glasova, od kojih je naravno i austrijski jedan od njih, nama se često predstavlja kao racionalna i jedinstvena politika međunarodne zajednice. Politika međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini nije ništa više ni manje nego zbir bilateralnih politika i interesa, internih dinamika u okviru zemalja subjekata vanjske politike, često stihijskih i slučajnih poteza, iracionalnih i neobjašnjivih odluka, ličnih sujeta i motiva. Te bilateralne politike se naravno usaglašavaju u okviru EU, Ujedinjenih nacija, OSCE-a i sličnih multilateralnih tijela, ali su na kraju – barem u slučaju Bosne i Hercegovine, nažalost – više nekoordinirane nego koordinirane. Naivno je vjerovati u monolitnost tog više semantičkog nego realnog konstrukta “međunarodna zajednica”. Upravo u toj činjenici leži jedan od faktora koji utječu na agoniju Bosne i Hercegovine od 1995. godine do danas, pogotovo ove permanentne krize čiji smo svjedoci od 2006. godine i koja je kulminirala u gotovo 150 dana bez izvršnih vlasti u Federaciji BiH i na državnom nivou. Rat je završen, nakon njega je nastupila faza upravljanja krizom, a međunarodni pokretači su ostali bez snage i volje da ukinu suštinsku anomaliju u Bosni i Hercegovini stvorenu u Daytonu. U isto vri-

jeme, EU i put ka njoj ostaju jedini LOGOS – put bez alternativa na kojem Bosna i Hercegovina neće moći stići do cilja bez pokretanja EU iz pasivne-poluzainteresirane-taktizirajuće pozicije okarakterizirane hroničnim umorom od dejtonske tvorevine te njene transformacije u aktivnu snagu u Bosni i Hercegovini koja jasno i nedvosmisleno koristi mehanizam uslovljavanja s ciljem stvaranja funkcionalne države Bosne i Hercegovine. Slično kao i Austrija, i druge zemlje EU su preokupirane vlastitim problemima, a apetiti stanovništva zemalja EU za proširenjem EU su minimalni.

Nedavno je Nenad Pajić veoma kritično sažeo politiku međunarodne zajednice, a time i EU prema Bosni i Hercegovini: “Nisam siguran da bilo ko u tzv. međunarodnoj zajednici razumije prirodu BiH. Velika većina funkcionera međunarodne zajednice dolazi u BiH površno brifovana o sociokulturnim karakteristikama zemlje, bez dovoljno znanja o regionalnim interakcijama na ovom području, a s namjerom da ‘završi posao’ za 2-3 godine. Njihov se rad često zasniva na monopolu oskudnog znanja koje prikrivaju arogancijom prema svemu što je ‘lokalno’, što se opet pothranjuje u pravilu servilnim odnosom domaćih političara, sudija i tužilaca, te visokih državnih službenika prema ‘strancima’. Naglašavam da su svjetske sile zainteresovane za BiH jedino u kontekstu mira i stabilnosti u regionu. Kad je prošla opasnost oružanih sukoba i po mir rizičnih političkih i nacionalnih konfrontacija, lideri svijeta su odahnuli i zatvorili bosansku knjigu.”⁵ Austriji i njenim zastupnicima od Daytonu do danas ne možemo predbaciti nerazumijevanje prirode Bosne i Hercegovine i intenzivni angažman. Austrija naravno nije “zatvorila bosansku knjigu”, ako ništa drugo onda barem zbog eminentnih ekonomskih interesa Austrije u Bosni i Hercegovini. Tako je i vanjskopolitička uloga Austrije velikim dijelom sužena na produžetak ekonomske politike drugim sredstvima. Pored toga, i austrijska vanjska politika djeluje u kontekstu “paradigme stabilnosti i sigurnosti” te u kontekstu pasivne krovne politike EU koja sužava manevarski prostor za aktivniji angažman pojedinih zemalja. Gotovo idealna metafora za takav pristup Austrije a i cjelokupne EU prema Bosni i Hercegovini je trenutni visoki predstavnik međunarodne zajednice i EU u Bosni i Hercegovini, Austrijanac Valentin Inzko. Inzko je iskreni prijatelj Bosne i Hercegovine, čovjek koji poznaje prirodu ove zemlje, saosjeća s njenim patnjama, i istovremeno čovjek kojemu su zbog nedostatka konsenzusa međunarodne zajednice i EU prema Bosni i Hercegovini doslovno ‘zavezane ruke’. Ono što mu preostaje je doista jako suženi manevarski prostor i, na kraju, upravljanje krizom.

Na kraju bismo mogli zaključiti: U posljednje dvije decenije došlo je do markantne stagnacije i pasivizacije austrijske vanjske politike. “Österreich ist international” – Austrija

je “hinter”-nacionalna, prisjetimo se zaključka austrijskog politologa Helmuta Kramera. Angažman Austrije na Balkanu i u Bosni i Hercegovini je u tom procesu stagnacije, “Hinterinternationalität”, preostao kao neka vrsta aktivističkog atavizma, reminiscencije na stare dane, te kao proizvod ekonomske politike drugim sredstvima, sve to naravno u okviru EU i sa suženim manevarskim prostorom za odlučne i relevantne inicijative za promjenu tumorske bosanskohercegovačke zbilje. Kao što Bosna i Hercegovina, ovdje parafraziram Nerzuka Ćurka, “miruje u lažnom kretanju”, tako – barem mi se lično čini – i politika Evropske unije, a u njenom okviru i austrijska vanjska politika, miruje u tehnokratsko-birokratiziranom kretanju ka EU. I tu dolazi do simbioze između bosanskohercegovačkih političkih elita, onih zaduženih za reforme, kojima put ka EU očigledno nije primarni cilj, te i oni miruju, dok se deklarativno kunu u Evropu, isto kao što i Evropa – trenutno – miruje simulirajući birokratsku zaposlenost i predani rad na putu Bosne i Hercegovine prema Evropi.

Ali, vraćajući se finalno objektu naše analize, mogli bismo ironično poentirati da će Austrija dokle god se na svakom ćošku gradova u Bosni i Hercegovini nalazi Raiffeisen Bank, Die Erste ili neko od mnogobrojnih osiguravajućih društava biti zagovornik integracije Bosne i Hercegovine i šire regije u EU. Suštinska pitanja i dileme, međutim, ostaju – je li puko zagovaranje dovoljno, dok se u isto vrijeme Bosna i Hercegovina ne pomiče s mrtve tačke, te može li se u okviru pasivne i reaktivne EU očekivati aktivniji angažman pasivizirane i općenito oslabljene austrijske vanjske politike? Jedno je jasno – nastavak pasivne i indiferentne politike EU prema Bosni i Hercegovini može ozbiljno ugroziti stabilnost zemlje i ostaviti je dugoročno u agoniji. ■

NAPOMENE:

¹ Slično je i dejtonska etnopolitizirana zbilja produkt permanentne socijalne konstrukcije od početka devedesetih godina do danas, ali – nažalost – produkt koji je stvaran, koji je realno razorio bosanskohercegovačko društveno i socijalno tkivo, koji se hrani permanentnom proizvodnjom krize u simbiozi drskosti i neodgovornosti lokalnih elita te dezinteresa i nedosljednih stihijskih *ad hoc* politika internacionalne zajednice.

² Kramer, Helmut. “Österreich ist hinternational. Zur Stagnation und Krise der österreichischen Aussenpolitik”, *International*, 1/2010, str. 4-8.

³ Vidi informaciju na stranici Ministarstva vanjskih poslova Grčke, (<http://www.mfa.gr/www.mfa.gr/GoToPrintable.aspx?UICulture=en-US&GUID={B6394928-A11D-4294-A182-9E70D0DDB3A1}>), pristupljeno 2.3.2011.)

⁴ Uporedi Grabbe, Heather, Gerald Knaus, Daniel Korski. “Beyond wait-and-see: the way forward for EU Balkan Policy”. *European Council on Foreign Relations*, May 2010, London.

⁵ Pajić, Zoran, “Intervju Dana: Tri entiteta bi dovela do egzodusa i getoizacije u BiH”, *Dani*, broj 715, 25. 2. 2011.

NORMATIVNOST BEZ LICA I MOĆI

Piše: Sead Turčalo

**... francusko-britanski
dogovor, iako od Instituta
za sigurnosne studije EU
optimistično ocijenjen
kao 'novi motor evropske
odbrane', predstavlja
dvostruki udarac Uniji**

*Autor je viši asistent na Fakultetu
političkih nauka u Sarajevu*

U knjizi "Raspad nacija – poredak i kaos u XXI veku" Robert Cooper, spiritus movens vanjske politike bivšeg britanskog premijera Tonyja Blaira i aktuelni savjetnik u Evropskoj službi vanjskih poslova, podijelio je svijet na predmoderni, moderni i postmoderni. Predmoderni svijet sastavljen je pretežno od bivših kolonija koje se nalaze na ivici ili su prožete stalnim unutarnjim odnosno konfliktima s drugim državama. Moderni svijet čine države poput Indije, Kine i drugih koje egzistiraju na premisama interesa, moći i državnog razloga, dok je postmoderni svijet napustio isticanje klasičnih elemenata suvereniteta, razdvajanje vanjske i unutarnje politike, i deteritorijalizirao se¹.

Kao klasičan primjer postmodernog svijeta Cooper navodi Evropsku uniju, koja je u taj svijet ušetala 1989. godine razbijajući 'čvrsto jezgro' moderne države koje je određivalo ponašanje zapadnih Evropljana tokom hladnog rata. U postmodernom sistemu Unija je pred izazovima predmodernog i modernog svijeta s kojima se mora suočiti koristeći instrumente i forme novog imperijalizma.

Da bi se ti instrumenti razvili i koristili, nužna je sposobnost projekcije vlastite moći, oblikovane ekonomskom, kulturnom, političkom i vojnom snagom, van vlastitog teritorija. U ekonomskom i kulturnom smislu općeprihvaćen je govor o evropskom divu, dok se za konačno političko i vojno formatiranje Unije kao ključni nedostatak navodi nekoherentna vanjska i sigurnosna politika, što EU čini 'političkim patuljkom'.²

Pokušaji rasta 'političkog patuljka' traju već više od pola stoljeća. Od neuspjelog Plevenovog plana pedesetih i Fouchetovih planova šezdesetih, preko Maastrichtskog ugovora (1993), kojim je zajednička vanjska i sigurnosna politika uspostavljena i situirana kao drugi stup novoformiranog unijskog hrama, Amsterdamskog (1999) i Ugovora iz Nice (2003), do Lisabonskog sporazuma (2009), evropski odgovori na krize bili su reaktivne prirode i nekoherentni, a vanjskopolitičko ponašanje diskontinuirano, što je Uniju u odnosu na nacionalne države svrstavalo u drugi red (geo)političkih igrača.

Upravo ove negativne odrednice dosadašnjeg vanjsko-političkog i sigurnosnog odnošenja Unije prema vanjskom svijetu i kriznim područjima trebale bi provođenjem Lisabonskog ugovora biti riješene, a EU postati globalnim političkim faktorom spremnim da se suoči s Cooperovim predmodernim i modernim svijetom.

U ovom tekstu pokušat ćemo analizirati novi vanjsko-politički i sigurnosni okvir Unije, domete operacionalizacije Sporazuma iz Lisabona šesnaest mjeseci nakon stupanja na snagu i teškoće s kojima se EU suočava u tom procesu.

* * * *

Ugovor je po mišljenju evropskih zvaničnika vrhunac evropskoga integracijskog projekta i predstavlja "posljednju značajnu institucionalnu reformu u doglednoj budućnosti"³, koja je po svom sadržaju trebala da bude više od Nice, a manje od Evropskog ustava, mireći na taj način interese komunitaraca i zagovornika međuvladinog pristupa.

Komunitarci su zadovoljeni činjenicom da je Lisabonskim sporazumom ukinuta dosadašnja struktura EU zasnovana na tri stupa, a Unija postala pravno lice koje može sklapati međunarodne ugovore i djelovati u međunarodnim organizacijama, dok su zastupnici međuvladinog odlučivanja dobili ustupke u oblasti vanjske i sigurnosne politike, gdje je nastavljen kontinuitet konsenzualnog odlučivanja uz istovremeno odustajanje od simbola Unije, te pretpostavljanja evropskog prava nacionalnom pravu.

Usprkos činjenici da 'djeca nacionalnih država' ni u Lisabonu nisu smogla snage izgraditi supranacionalni sistem u području vanjske i sigurnosne politike, ova oblast je u normativnom smislu doživjela značajna unapređenja koja omogućuju, ukoliko to dozvole zemlje članice, da se razvije koherentna i proaktivna politika u tom području.

Noviteti uvedeni Lisabonskim sporazumom stvorili su pretpostavke da se Unija u vanjskom i sigurnosnopolitičkom djelovanju učini vidljivijom, efikasnijom i prometne u globalnog političkog aktera koji bi svoju poziciju normativne imperije upotpunio i sposobnošću aktivnog korištenja instrumenata *hard power*.

Ugovor je, prije svega, uvažio činjenicu da dosadašnja šestomjesečna rotacija na mjestu predsjedavajućeg Evropskog vijeća ne dozvoljava vanjskopolitički kontinuitet i razvoj dugoročnog pristupa izazovima koji se postavljaju pred Uniju, ne samo zbog različito postavljenih priorite-

ta nego i zbog nedostatka kapaciteta pojedinih zemalja članica da u potpunosti ispune ulogu predsjedavajućeg.⁴ Kako bi se riješili ti problemi, uvedena je pozicija stalnog predsjedavajućeg s dvoipogodišnjim mandatom, čija je suštinska uloga da vodi sjednice, koordinira suradnju između Komisije i Vijeća, radi na izgradnji konsenzusa i izvještava Evropski parlament nakon sjednica Vijeća. U pogledu vanjske i sigurnosne politike predsjedavajući može predstavljati Uniju na nivou šefova država i vlada, ali bez mogućnosti da ulazi u nadležnosti visokog predstavnika za zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku.⁵

Također su prepoznati fragmentiranost struktura vođenja vanjske i sigurnosne politike i nedostatak fleksibilnijih oblika suradnje u ovoj oblasti među državama članicama. Definiranjem pozicije visokog predstavnika za zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku (CFSP), u kojoj su objedinjene funkcije dosadašnjeg visokog predstavnika za tu oblast i povjerenika za vanjske odnose, stvoreni su uvjeti za koherentnije djelovanje na tom planu. Istovremeno je visokom predstavniku dodijeljena dvostruka uloga. Osim vođenja vanjske i sigurnosne politike, predsjedanja Vijećem za vanjske odnose i rukovođenja novoformiranom Službom za vanjske poslove EU (EEAS), on/a obnaša funkciju zamjenika predsjednika Evropske komisije.

* * * *

Realnost šesnaest mjeseci nakon stupanja na snagu Ugovora, iako se radi o kratkoj vremenskoj distanci koja otežava analizu, ukazuje na neke probleme koji bi Uniju mogli ostaviti na već utvrđenom mjestu normativne imperije koja diktira standarde i uvjete državama koje imaju aspiracije da postanu njezinim dijelom, ali nema elemente moći da te standarde globalno projicira.

Prvo je izbor na novouspostavljene funkcije predsjedavajućeg Evropskog vijeća i visokog predstavnika za CFSP po ocjenama većine analitičara pokazao da zemlje članice žele u potpunosti kontrolirati dešavanja u Uniji. Stoga je odluka pala na dvije relativno neprofilirane osobe, bivšeg premijera Belgije Hermana van Rompuya i povjerenicu Evropske unije za trgovinu s jednogodišnjim iskustvom Catherine Ashton. Tadašnji britanski ministar vanjskih poslova u sjeni William Hague je imenovanje Ashton okarakterizirao kao 'pokvareni sporazum' između vlade Gordona Browna i Francuske,⁶ a analitičari kao dogovor političkih snaga lijevog i desnog centra, uz jasnu podršku Francuske i Njemačke⁷. Izbor jačih političkih ličnosti vjerovatno bi za konsekvence imao stalne konflikte s predstavnicima rotirajućeg predsjedavajućeg, predsjednikom Komisije i međusobnu borbu za prevlast u sferi predstavljanja Unije u vanjskoj politici. Zemlje

članice su imale u vidu da bi, usprkos vrlo ograničenom mandatu, snažan personalitet na čelu Evropskog vijeća mogao dovesti do toga da se njegova funkcija u javnosti percipira kao pozicija predsjednika u nacionalnim državama, čime bi drugi akteri vanjske politike Unije u velikoj mjeri bili zasjenjeni.

Iako je Ugovor trebao pojednostaviti vođenje vanjske i sigurnosne politike Unije uspostavljanjem funkcija visokog predstavnika za CFSP i stalnog predsjednika Evropskog vijeća, u praksi se pokazuje da su stvoreni uvjeti za još veću fragmentiranost u tom području. Granice vanjskopoličkog djelovanja predsjednika Evropskog vijeća, zemlje predsjedateljice EU, predsjednika Komisije i visokog predstavnika za CFSP, iako normirane Ugovorom, u praksi nisu jasno izdiferencirane. Percepcija zemalja predsjedateljica je da predsjedatelj ima ulogu diseminatora ideja koje one oblikuju. Činjenica da svim stručnim vijećima i Vijećem za opće poslove predsjedajuće predsjedništvo omogućuje članicama Unije da definiraju agendu sjednica i usmjeravaju vanjsku politiku Unije bez posebnog utjecaja stalnog predsjedavajućeg. Time se otvara mogućnost da velike članice ulogu predsjednika Evropskog vijeća ograniče na voditelja sjednica.

Dosada je Van Rompuy na iskustvima svoje uloge bivšeg predsjednika Vlade Belgije, koja zahtijeva sposobnost traženja kompromisa i postizanja konsenzusa, uspio potvrditi da nije *ni predsjednik u smislu 'président' niti voditelj sjednica*⁸, ali na vanjskopoličkim političkom planu nije imao ni priliku niti je pokazivao da želi stavljati akcente. Ako bi se njegovo ponašanje u mogućim vanjskopoličkim krizama, koje bi involvirale Uniju, moglo iščitati iz nastupa u slučaju krize eurozone, jasno je da nije u mogućnosti izaći iz sjene nacionalnih lidera Njemačke i Francuske.

Njegova najava da će zahtijevati jaču ulogu Evropskog vijeća u vanjskoj trgovini kao domenu vanjske politike koja je nadležnost Komisije pretpostavila je konflikt između predsjednika Evropske komisije Josea Manuela Barrosa i Van Rompuya, koji je izbjegnuto jer je ovaj prvi prepoznao da ojačano Vijeće u toj oblasti može biti od pomoći za promicanje inicijativa Komisije, te da bez Van Rompuya može imati problem u komunikaciji s liderima zemalja članica⁹. Taj isprogramirani konflikt je prevaziđen, što je pokazao i zajednički rad na evropskoj razvojnoj strategiji "Evropa 2020", ali i predstavljanje Unije na samitu G20.

Institucionalno najopremljenija, a svojom dvojakom ulogom najograničenija funkcija jest visoki predstavnik za CFSP. Catherine Ashton, koja obnaša ovu funkciju, pod svojom ingerencijom ima najkompleksniji instrumentarij

za vanjske i sigurnosne politike, Službu za vanjske poslove EU, te predsjedava Vijećem za vanjske poslove sastavljenim od ministara vanjskih poslova zemalja članica koje donosi odluke u svim sferama zajedničke vanjske i sigurnosne politike. Na taj način u rukama Ashton nalaze se konci političkog i strateškog vođenja svih operacija koje potpadaju pod CFSP, a inicijativno pravo (*initiative right*) joj omogućuje da, od predlaganja zaključaka do aktivnog usmjeravanja, oblikuje proces odlučivanja u oblasti kojom rukovodi.

Potencijalnu moć C. Ashton prepoznale su vrlo brzo države članice i Barroso, koji je vidio značajno umanjenje uloge Komisije u vanjskoj politici, pa je "evropsku susjedsku politiku" (ENP), kao značajan instrument vanjske politike iz Generalne direkcije za vanjske odnose, prebacio u Direkciju za proširenje koja se nalazi pod ingerencijama povjerenika za tu oblast. Sukob oko kontrole vanjske politike u trouglu Evropsko vijeće (čitaj: države članice), Komisija i visoka predstavnica otvoren je i nastavlja se oko uspostave Službe za vanjske poslove EU koja je 1. januara ove godine počela s radom. U ranoj fazi tokom rasprava oko situiranja EEAS-a unutar evropske birokracije Komisija je nastojala ostvariti utjecaj na imenovanje visokih funkcionera Službe te nastaviti kontrolu nad programima pomoći Unije, a komitetu Evropskog parlamenta je predložila da EEAS bude istovremeno odgovoran Evropskom vijeću i Komisiji u čijoj bi se administrativnoj nadležnosti nalazio i budžet Službe.

Konačan prijedlog C. Ashton u martu prošle godine, a koji je nakon tri mjeseca, 75 intervencija na odluku i dvije izjave visoke predstavnice pred Parlamentom dobio zeleno svjetlo, situirao novu birokraciju, Službu za vanjske poslove, kao autonomno tijelo EU neovisno od Komisije i generalnog sekretarijata Evropskog vijeća. Da bi zadovoljila zahtjeve Komisije, Vijeća i Parlamenta, Ashton je predvidjela da će EEAS asistirati ovim organima u njihovom radu. Služba trenutno ima oko 3.700 službenika, a planira se broj od 8.000, od kojih će trećina dolaziti iz diplomatskih službi država članica, dok će ostatak diplomata biti preuzet iz Vijeća i Komisije. Upravljanje budžetom Službe u iznosu od 464 miliona eura, koji bi trebao s razvojem Službe dostići tri milijarde eura¹⁰, preuzima visoka predstavnica. U organizacijskom smislu EEAS je kombinirana preslika sekretarijata Vijeća i Komisije jer je ustrojen po preuzetom geografskim i tematskim referatima, a integrirao je i odjel Vijeća za krizne situacije i odjel Komisije za prikupljanje i procjenu obavještajnih informacija i podataka iz sistema ranog upozoravanja. Na taj način Služba je po svom organizacijskom ustroju formatirana kao kombinacija ministarstva vanjskih poslova i sigurnosti koje to po svojoj efektivnoj moći i kvantitetu nije.¹¹

Gradeći kompromise s Komisijom, Ashton je prihvatila da delegacije Unije, koje su preuzele nadležnosti dosadašnjih delegacija Evropske komisije, u domenima gdje ulaze u nadležnost dobivaju instrukcije od Komisije. Također je pokazala popustljivost u pogledu odlučivanja o programima pomoći EU koji su mogli poslužiti kao jak instrument pritiska u vanjskoj politici. Odlukom da u ovom domenu Služba učestvuje u odlučivanju a Komisija ima zadnju riječ dodatno komplicira proces odlučivanja i razvodnjava mogućnost da osnaženom 'politikom uvjetovanja' ojača vanjskopolitički nastup Unije. Faktički vođe delegacija EU, koji su podređeni visokoj predstavnicu, kada žele operacionalizirati neka sredstva za pomoć i iskoristiti ih kao 'mrkvu' moraju dobiti punomoć Komisije.

Upravo u ovakvim slučajevima se pokazala ograničenost koju Ashton nameće dvostruka uloga. Ona je prisiljena kao zamjenica predsjednika Komisije graditi kompromise i dodjeljivati moć vanjskopolitičkog odlučivanja Komisiji, koja je Lisabonskim ugovorom umnogome ograničena u djelovanju na tom političkom polju, kako bi stvarala uvjete da kao visoka predstavica za CFSP može koristiti instrumentarije koji se nalaze u resoru drugih povjerenika, naročito za proširenje i "evropsku susjedsku politiku". Jer, što su izdaci za vanjsku politiku konkretniji, to više raste moć i utjecaj Komisije na visoku predstavnicu. Države članice su je kritizirale zbog popustljivosti prema predsjedniku Komisije, zamjerajući joj imenovanje njegovog dugogodišnjeg šefa kabineta, portugalskog diplomata Joaoa Valea de Almeidu na prestižno mjesto čelnog čovjeka EU delegacije u Sjedinjenim Američkim Državama.

To imenovanje je bila jedna od prvih varnica u otvorenom konfliktu država članica s visokom predstavnicom, koji je pokazao ne samo granice djelovanja Unije nego i da članice žele da instrumenti EU služe članicama. U pokušaju da osiguraju bolje polazne pozicije u imenovanjima na ključna mjesta u *EUropskoj* diplomaciji stare članice su također optuživale Ashton da britanizira vanjsku politiku, referirajući se pritom na sastav njezinog kabineta, u kojem su četiri britanska diplomata, i imenovanja na koja su prema izvještajima njemačkih i francuskih ministarstava vanjskih poslova utjecali Britanci, poput specijalnog izaslanika EU u Afganistanu Vygaudasa Usackasa.¹² Oštre kritike Njemačke i Francuske su urodile plodom pa je mjesto EU ambasadora u Kini dobio njemački diplomat Michael Ederer, dok su Francuzi poželjeli veći uspjeh te pored izvršnog generalnog sekretara u Službi za vanjske poslove zauzimaju važna mjesta poput šefa Evropske odbrambene agencije (EDA), EU ambasadora u Indiji. . .

Nemogućnost Ashtonove da se odupre pritiscima velikih članica dovela je do toga da među 27 prvoimenovanih šefova delegacija EU samo četiri budu iz tzv. novih članica. Ovakav potez visoke predstavnice rezultirao je inicijativom koju su u Evropskom parlamentu pokrenuli zastupnici iz "nove Evrope", pa je usvojen stav koji obavezuje Ashton da do sredine 2013. godine podnese izvještaj o geografskoj izbalansiranosti osoblja unutar EEAS-a. Iako Parlament nema stvarni utjecaj u vanjskoj politici, činjenica da odobrava budžet i potvrđuje imenovanje Komisije omogućuje mu da vrši pritisak na visoku predstavnicu. Pretpostavlja se da će Ashton nastojati napraviti balans u imenovanjima slijedeći referentne vrijednosti poput broja stanovnika, broja parlamentaraca i težine glasova države članice u Vijeću, želeći tako izbjeći i moguću rivalitet "starih" i "novih" članica u Parlamentu tokom budućih važnih odluka o budžetu koje mogu utjecati na razvoj kapaciteta Službe.

Uspješan izlaz za Ashton iz borbi s državama članicama koje nastoje održati trolančanu vanjsku politiku Unije u kojoj će nacionalna ministarstva vanjskih poslova, EEAS i velika trojka (Britanija, Njemačka, Francuska) samo po potrebi govoriti jednoglasno, ne nazire se. Funkcioniranje novih delegacija EU zbog nedovoljne vremenske distance još nije moguće analizirati, ali se može pretpostaviti da će u kriznim situacijama djelovanje nacionalnih ambasada zasjeniti rad evropskog ambasadora. To na jednom višem nivou pokazuje odnos između vanjskopolitičkog nastupa Unije i država članica u aktuelnoj 'arapskoj revoluciji'. Ashton je u egipatskoj krizi pokazala identičnu reakciju kao i u krizama koje su uslijedile nakon njezinog imenovanja u decembru 2009. godine (Haiti, izraelski napad na brod humanitarne pomoći za Gazu. . .). Visoka predstavica nije reagirala čak ni na vrhuncu protesta u Egiptu. Reakcija je uslijedila tek nakon sastanka Vijeća za vanjske poslove na kojem su ministri vanjskih poslova 'odobrili' C. Ashton da pošalje poruku o potrebi demokratizacije Egipta, što su oni pojedinačno već dani ranije saopćili.¹³ Dok visoka predstavica prakticira dugu šutnju u kriznim situacijama da bi progovorila *EUropskim* jezikom, zemlje članice nacionaliziraju 'zajedničku' vanjsku i sigurnosnu politiku ostavljajući svojim posjetama kriznim regionima Ashton u zapečku. O tome svjedoče posjete britanskog ministra vanjskih poslova Williama Haguea Egiptu¹⁴, jednostrana odluka Francuske da prizna Nacionalno tranzicijsko vijeće u Libiji prije zakazanog sastanka Evropskog vijeća na kojem su lideri pozvali Gadafiga da odstupi.¹⁵

* * * *

Ništa više prostora za djelovanje države članice ne ostavljaju visokoj predstavnici i Uniji na polju zajedničke sigurnosne i odbrambene politike (CSDP) Unije

(kao integralnog dijela ZVSP-a). U tom području visoka predstavnica je, barem formalno, 'komandant' civilno-vojnih operacija EU. U njezinoj ingerenciji su pored Političko-sigurnosnog komiteta, Situacijskog centra (obavještajni segment Unije) i druge unijske strukture kriznog upravljanja koje obuhvaćaju vojni komitet, vojni štab Unije, Direktor za planiranje upravljanja krizama, Komitet za civilne aspekte kriznog menadžmenta, Odjel za planiranje i upravljanje civilnim kapacitetima Unije, Evropska odbrambena agencija, Satelitski centar EU... Ona, pak, ni u kom slučaju nije vrhovni komandant jer se pri definiranju zajedničke sigurnosne i odbrambene politike (CSDP) u Lisabonskom ugovoru izuzetno pazilo da se osim prevođenja odrednice evropska u zajednička¹⁶ ne načine velike promjene koje bi imale utjecaj na esencijalne nacionalne interese članica. Tako je CSDP ostao podložan posebnim procedurama koje dopuštaju odlučivanje isključivo konsenzusom, a zemlje članice su u ovom slučaju odbacile i primjenu tzv. *passerelle*, klauzule prema kojoj Vijeće svojom odlukom može proširiti princip većinskog odlučivanja u različitim sferama politike EU.

Istina, CSDP je osvježen s nekoliko noviteta koji bi u 'boljim vremenima' mogli omogućiti evoluciju efikasne sigurnosne i odbrambene politike u smjeru zajedničke odbrane. U tom kontekstu snažnu simboličku dimenziju ima klauzula o pomoći preuzeta iz Sporazuma o WEU¹⁷ koja predviđa da će države članice EU pružiti svu moguću pomoć članici Unije koja postane žrtvom oružanog napada. Pored ove, u Ugovor je uvedena i klauzula o solidarnosti¹⁸, koja predviđa istu obavezu zemalja članica prema drugoj članici u slučajevima prirodnih katastrofa ili terorističkih napada.

Još jedan novum koji bi trebao omogućiti Uniji da razvija 'tvrdu moć' i fleksibilizira kooperaciju na vojnom polju jest 'pojačana suradnja', koja je Lisabonskim ugovorom preko instrumenta stalne strukturirane suradnje (PSC) proširena i na zajedničku sigurnosnu i odbrambenu politiku. Stalna strukturirana suradnja u suštini treba da omogući razvoj vojnih sposobnosti Unije kroz institucionalizirano djelovanje država članica koje žele kooperirati u tom polju a da pritom ne vrši pritisak na ostale, posebno neutralne zemlje, da suučestvuju u takvim programima. Kroz ovaj oblik suradnje trebala bi se osigurati logistika i ljudstvo za ispunjavanje Petersburških zadataka koji su preuzeti i prošireni s aktivnostima razoružavanja, vojnog savjetovanja, prevencije konflikta, postkonfliktna stabilizacije kriznih područja i borbe protiv terorizma. Kriteriji za uspostavu PSC-a su prilično nejasni i odnose se na neprecizno definirane elemente kao što su spremnost za angažman u multinacionalnim snagama, razvoj interoperabilnosti i učešće u

razvojnim programima Evropske odbrambene agencije. Tako, s jedne strane, mogu biti interpretirani kao vrlo visoko postavljeni, što bi ovaj oblik suradnje učinilo mogućim samo velikim članicama Unije, dok se, s druge strane, mogu protumačiti i kao minimalistički, što otvara prostor za učešće i nerazvijenijih članica Unije. Uzimajući u obzir iskustva "pojačane suradnje", koja je dosad formalno egzistirala u svim oblastima politika EU izuzev CSDP-a, ali praktično nije primijenjena ni na jednom polju osim usuglašene primjene zakona o razvodu u deset zemalja članica, može se sasvim opravdano pretpostaviti da "stalna strukturirana suradnja" neće zaživjeti u doglednoj budućnosti.

Preduvjet uspješne konstitucije "stalne strukturirane suradnje" i razvoja vojnih sposobnosti nužnih da bi zajednička sigurnosna i odbrambena politika Unije postala globalno aplikativna u kriznim operacijama visokog intenziteta usko se veže za namjensku industriju. U Sporazum je inkorporirana Evropska odbrambena agencija, koja je osnovana 2004. godine, ali dosada nije imala jasan pravni okvir djelovanja. Agencija bi trebala procjenjivati operativne potrebe neophodne za ispunjavanje Petersburških zadataka, davati svoj *know how* u utvrđivanju zajedničke politike razvoja odbrambenih sposobnosti i učiniti Uniju konkurentnom na tržištu odbrambenih tehnologija.

U suštini, konstitucija efektivne 'tvrde moći' bez razvoja suvremenih borbenih sredstava nije moguća, a analize pokazuju da će Unija dugoročno na ovom polju stagnirati jer se radio o jednom od najfragmentiranijih i najosjetljivijih pitanja za države članice. Tržište naoružanjem ne spada u oblast jedinstvenog evropskog tržišta već samostalnog odlučivanja članica. O nacionalnoj dimenziji namjenske industrije govori podatak da je Evropska odbrambena agencija do kraja 2007. godine na svom portalu objavila 227 tenderskih poziva iz država članica, a da su samo na dva tendera izabrane kompanije koje nemaju sjedište u državi naručiocu¹⁹, dok je 76 posto ulaganja u odbranu, zaključno s krajem 2008. godine, bilo nacionalnog karaktera i nije uključivalo partnere iz Unije.²⁰

Ovakva izrazita nacionaliziranost namjenske industrije sprečava adekvatan razvoj interoperabilnosti među zemljama članicama, što je jedan od ključnih preduvjeta za djelovanje u konfliktnim situacijama koje zahtijevaju kompleksan vojni angažman. Primjena 125 različitih oružanih i 60 različitih zračnih sistema u članicama Unije ukazuje na to da bi uspješna operacija interveniranja u konfliktnim zonama, poput one NATO-a 1999. godine na Kosovu, koju je suštinski realizirao SAD, jer evropski saveznici nisu imali interoperabilnu opremu, ne bi bila

izvediva. Ovim postaju jasne odluke Unije da se uglavnom angažira u operacijama niskog intenziteta u kojima se radi o 'čuvanju' već odavno uspostavljenog mira i da težište stavlja na civilne operacije. Od ukupno 13 operacija koje Unija provodi samo tri operacije imaju vojni karakter i angažiraju svega 2. 763 vojnika²¹.

Prevazilaženje deficita u interoperabilnosti i jačanje vojnih sposobnosti Unije neizgledno je u dugoročnom periodu jer članice Unije nisu Ugovorom iz Lisabona obavezne pružati informacije Evropskoj odbrambenoj agenciji ukoliko procjenjuju da se radi o važnim podacima za nacionalnu sigurnost. Takve okolnosti onemogućuju EDA-u da adekvatno projicira vojne potrebe Unije koje bi je, u skladu s Evropskom sigurnosnom strategijom iz 2003. godine, pozicionirale kao globalnog političkog faktora ili barem adekvatnog partnera svom transatlantskom savezniku, Sjedinjenim Državama.

Disproporcija između ulaganja u istraživanje i razvoj vojnih tehnologija u Uniji i Sjedinjenim Državama ukazuje na opasnost da EU vječno ostane 'vojnopolitički' patuljak budući da su njezina ukupna ulaganja samo 2 do 5 posto američkih ulaganja na tom polju, a američki odbrambeni budžet dva puta veći od ukupnog budžeta 27 zemalja članica. Projekcije odbrambenih budžeta Njemačke, Velike Britanije i Francuske, koje sa više od dvije trećine učestvuju u programima istraživanja i razvoja odbrambenih tehnologija u Uniji, pokazuju trend opadanja²². Samo britanski budžetski deficit za odbranu iznosi 41 milijardu eura, dok Francuska i Njemačka predviđaju smanjenje od pet odnosno osam milijardi eura.²³ Situaciju usložnjava i činjenica da se neke od tih zemalja sasvim očigledno okreću od Evropske odbrambene agencije i zajedničke sigurnosne i odbrambene politike. Velika Britanija i Francuska su krajem prošle godine sklopile dugoročan bilateralni sporazum koji predviđa stvaranje zajedničkih trupa za intervencije koje će imati samostalnu komandu, logistiku i prateće jedinice, te uspostavljanje zajedničke pomorske flote, što podrazumijeva i ravnopravno korištenje nosača aviona²⁴. Na polju razvoja odbrambenih tehnologija dogovoren je zajednički rad na bespilotnim letjelicama, te suradnja u oblasti nuklearnog naoružanja u formi kontrole kvaliteta materijala potrebnih za unapređenje ove vrste oružja. Ovaj francusko-britanski dogovor, iako od Instituta za sigurnosne studije EU optimistično ocijenjen kao 'novi motor evropske odbrane'²⁵, predstavlja dvostruki udarac Uniji. Prvo, Francuska i Velika Britanija su u ovom slučaju imale opciju da budu pioniri u pokretanju "stalne strukturirane suradnje" i za sebe vežu još neke od velikih članica. To bi u velikoj mjeri potaklo proces konstitucije Unije kao vojne sile, te omogućilo da Francuska i Britanija smanje izdatke u odbrambenom

budžetu (što je navedeno kao obrazloženje bilateralnog sporazuma) kroz tzv. pooling resursa. Drugo, razvoj novih tehnologija bio je moguć unutar Evropske odbrambene agencije jer su bespilotne letjelice jedan od prioritetnih zadataka koje je EDA definirala u svojoj projekciji vojnih potreba Unije.

Preferirajući bilateralni sporazum, što su potvrdili i nacionalni parlamenti stavljajući ovu francusko-britansku suradnju iznad zajedničke sigurnosne i odbrambene politike EU²⁶, dvije zemlje su pokazale da normative inovacije napravljene Lisabonskim ugovorom ostaju slovo kojem članice neće dozvoliti da *tigra od papira* (čitaj: CSDP EU) razvije u *tigra od krvi i mesa*. Tako će Unija do nekog novog sporazuma, barem na polju vanjske, sigurnosne i odbrambene politike, ostati skup umreženih nacionalnih država koje po potrebi Uniju instrumentaliziraju kao vanjskopolitičkog igrača, a ne očekivana nadnacionalna tvorevina. Štaviše, svaki pokušaj EU, normativno ojačane nakon Lisabonskog sporazuma, da intervenira u nekoj konfliktnoj zoni pokazao bi jasno granice njezinih mogućnosti i sposobnosti. To pokazuje i potpuni debakl evropske vanjske i sigurnosne politike u libijskom slučaju. Sedmicama nakon početka sukoba između pristalica Moamera Gadafija i opozicije Unija nema jasno definiran stav kako zauzvati sukob. Dok su se Britanija i Francuska zalagale za zonu zabrane leta i ciljane zračne udare, Njemačka je bila protiv, a ostale članice skoro da i nisu imale stav jer se očekuje konsenzus velike trojke i pomoć velikog brata, Sjedinjenih Država²⁷. Odsustvo jedinstvenog *EUropskog* vanjskopolitičkog glasa u konačnici se jasno pokazalo i u Vijeću sigurnosti, gdje se Njemačka suzdržala prilikom glasanja o rezoluciji 1973 kojom je autorizirana upotreba *svih neophodnih mjera* protiv Gadafijevog režima ukoliko ne obustavi *sistemska upotrebu sile protiv civila*.²⁸

Zar to ne govori o budućnosti vanjske i sigurnosne politike i ne potvrđuje poruku jednog vica koji kruži od prvog sastanka između visoke predstavnice Catherine Ashton i američke državne tajnice Hillary Clinton. A vic ide ovako: Tokom susreta razgovaraju Ashton i Clinton o novom licu evropske vanjske i sigurnosne politike. Ashton kaže: "Vidite, više ne važi Kissingerov stav da EU nema jer ne postoji broj na koji je može nazvati. Vi sada imate moj broj i kada ga nazovete dobit ćete EU." Clinton se vraća u Sjedinjene Države, sjeda u svoj kabinet i okreće broj Catherine Ashton. S druge strane se javlja automatska sekretarica s porukom: "Za vanjsku politiku Francuske pritisnite broj 1, za vanjsku politiku Velike Britanije pritisnite broj 2, za vanjsku politiku Njemačke pritisnite broj 3. . . za vanjsku i sigurnosnu politiku Evropske unije pritisnite 28." ²⁹ ■

NAPOMENE:

- ¹ Vidi više u: Kuper, Robert. *Raspad nacija. Poredak i haos u XXI veku* (Filip Višnjić, Beograd, 2007).
- ² Vidi: Fröhlich, Stefan. *Die Europäische Union als globaler Akteur* (VS Verlag, Wiesbaden, 2008).
- ³ Gardner Luzzatto, Anthony i Stuart E. Eizenstat. "New Treaty, new Influence?", *Foreign Affairs*, March/April 2010 (<http://www.foreignaffairs.com/articles/65996/anthony-luzzatto-gardner-and-stuart-e-eizenstat/new-treaty-new-influence>, pristupljeno, 25. februara 2011).
- ⁴ Pokušaj prevazilaženja ovog problema je bio poduzet razvojem "Multi Annual Strategic Programa", instrumenta uspostavljenog nakon usvajanja Evropske sigurnosne strategije, koji se nije pokazao efikasnim.
- ⁵ Lisabonski ugovor, član 9b, stav 6, Službene novine EU C 306, 17. decembra 2007.
- ⁶ Sparrow, Andrew. "Ashton appointment 'was result of demaging EU deal', says Hague", *Guardian*, 20. novembra 2009 (<http://www.guardian.co.uk/politics/2009/nov/20/william-hague-lady-ashton-eu>, pristupljeno 25. februara 2011).
- ⁷ Ash Garton, Timothy. "We need a European foreign policy. Improbable? Yes. Impossible? No", *Guardian*, 13. maja 2010. (<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/may/13/european-foreign-policy>, pristupljeno 26. februara 2011).
- ⁸ Jacque, Paul Jean. "Der Vertrag von Lissabon – neues Gleichgewicht oder institutionelles Sammelserium", *Integration*, 2/2010, str. 106.
- ⁹ Kietz Daniela, van Ondarza Nicolai. "Willkommen in der Lissabonner Wirklichkeit", *SWP Aktuell*, 29. marta 2010. (<http://www.swp-berlin.org/de/produkte/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/willkommen-in-der-lissabonner-wirklichkeit>.html, pristupljeno 2. marta 2011).
- ¹⁰ http://ec.europa.eu/budget/documents/2011_en.htm#table-1_0 (pristupljeno 2. marta 2011).
- ¹¹ Mada projicirana brojka od 8000 službenika ima prizvuk mega-sluzbe, u poređenju s ministarstvima vanjskih poslova poput britanskog koje zapošljava oko 20.000 službenika radi se o relativno maloj službi.
- ¹² Traynor, Ian. "Germany and France dispute Lady Ashton's 'excessive' EU powers", *Guardian*, 28. februara 2010. (<http://www.guardian.co.uk/world/2010/feb/28/germany-france-dispute-ashton-european-powers>, pristupljeno 6. marta 2011).
- ¹³ Out of the limelight, *The Economist*, 3. februara 2011. (pristupljeno 6. marta 2011).
- ¹⁴ Jozwiak, Rikard. "The EU's New Diplomatic Service Gets Off To A Shaky Start", *Radio Free Europe/Radio Liberty* (http://www.rferl.org/content/eu_foreign_policy/2311223.html, pristupljeno 7. marta 2011).
- ¹⁵ Vogel, Bobby. "EU divided over Libya" *European Voice*, 10. marta 2011. (<http://www.europeanvoice.com/article/2011/march/eu-divided-over-libya/70525.aspx>, pristupljeno 10. marta 2011); France's Sarkozy says EU backs Libya aid zones, *Reuters*, 11. marta 2011. (<http://www.reuters.com/article/2011/03/11/us-sarkozy-libya-idUSTRE72A4SE20110311>, pristupljeno 11. marta 2011).
- ¹⁶ Evropska sigurnosna i odbrambena politika je Ugovorom iz Lisabona preimenovana u 'zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku'.
- ¹⁷ Nakon usvajanja Lisabonskog ugovora predviđeno da se Zapadnoevropska unija (WEU) 'samorazriješi' do kraja ove godine iz Sporazuma o WEU.
- ¹⁸ Klauzula o solidarnosti je formalno u primjeni od 2004. godine kao konsekvencija terorističkih napada u Madridu.
- ¹⁹ Chang, Chang Fu. "European Defence Agency – Motor of Strengthening the EU's Military Capabilities", *European Foreign Affairs Review*, Vol. 16, Issue 1, 2011, str. 59, 87.
- ²⁰ Giegerich, Bastian. "Budget Crunch: Implication for European Defence", *Survival*, Vol. 52 Nr. 4, 2010, str. 92.
- ²¹ Geografski raspored operacija EU s podacima vidi na <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=268&lang=en> (pristupljeno 13. marta 2011).
- ²² "UK cost – cutting review shrinks military capacity", *Strategic Comments*, Vol. 16 Nr. 8, 2010, str. 1-3; "German armed forces face big changes", *Strategic Comments*, Vol. 16 Nr. 10, 2010, str. 1-3; "Chapter Two: Comparative Major Defence Statistics", *The Military Balance*, Vol. 111, Issue 1, 2011, str. 33-34.
- ²³ Kempin, Ronja et al. "Abkehr vom GASP", *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP Aktuell 81, novembar 2010)*, (<http://swp-berlin.org/de/produkte/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/abkehr-von-der-gsvp>.html, pristupljeno 2. marta 2011).
- ²⁴ Kempin, "Abkehr..."; "Uk cost – cutting..."; "German armed forces...".
- ²⁵ Jones, Ben. "Franco-British Military Cooperation: a new engine for European defence", *Occasional Paper 88 European Union Institut for Security Studies*, februar 2011 (dostupno na http://www.iss.europa.eu/nc/actualites/actualite/select_category/22/article/franco-british-military-cooperation-a-new-engine-for-european-defence/, pristupljeno 11. marta 2011).
- ²⁶ Kempin, "Abkehr...", str. 3.
- ²⁷ Tisdall, Simon. "Europa fiddles as Libya burns", *Guardian*, 15. marta 2011. (<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/mar/15/europe-libya-intervention-eu-us>, pristupljeno 15. marta 2011).
- ²⁸ Izvještaj sa zasjedanja Vijeća sigurnosti UN-a na <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm> (pristupljeno, 18. marta 2011).
- ²⁹ Prilagođeno prema "Waiting for the big call", *The Economist*, 16. septembra 2010. (http://www.iss.europa.eu/nc/actualites/actualite/select_category/22/article/franco-british-military-cooperation-a-new-engine-for-european-defence/, pristupljeno 15. marta 2011).

EU upravljanje civilnom krizom: kriza u stvaranju?*

Piše: An Jacobs

Dok Evropska unija ne uskladi operativne ciljeve s političkim stavovima, kredibilitet civilnih CSDP aktivnosti ostat će izložen kritikama. To će se još i zaoštriti ako Evropska unija nastavi širiti svoju ulogu upravljača civilne krize, ali bez potrebnih kapaciteta na raspolaganju

Upravljanje civilnom krizom postalo je centralni dio Zajedničke sigurnosne i odbrambene politike Evropske unije (CSDP). Ambicije Evropske unije na ovom planu dosežu nove nivoe, što se pokazuje širenjem geografskih dometa, brojem osoblja koje se šalje i operativnom složenosti. Ali, uprkos pozitivnim pomacima, izazovi ostaju. U sadašnjem obliku, Evropska unija riskira svoj kredibilitet upravljača civilnom krizom. Kapaciteti, operativna efektivnost i strateška vizija kasne za njom.

Na prvi pogled, ono što se postiglo Zajedničkom sigurnosnom i odbrambenom politikom impresivno je na raznim nivoima. Bruxelles je osmislio niz sredstava konkretno namijenjenih planiranju i provođenju civilnih misija, a od 2007. godine Odjel za civilno planiranje i provedbu – pod Komandom za civilne operacije – u osnovi služi kao operativni štab za civilne misije Evropske unije.

Pored institucionalnog napretka, Evropska unija je poduzela i aktivnosti na razvoju svojih civilnih kapaciteta. Inicijalni ciljevi su iznijeti u Glavnom civilnom cilju iz 2008. godine, u kojem su se zemlje članice dogovorile da će osigurati osoblje za šest prioriternih područja: policija, vladavina prava, civilna administracija, civilna zaštita, misije monitoringa i podrška specijalnim predstavnicima Evropske unije. Dopunski Glavni civilni cilj iz 2010. godine naglasio je važnost simultanog planiranja misija, obuke osoblja i međudržavne razmjene najboljih praksi.

I na operativnom nivou izgleda da je Evropska unija napravila pristojan *prima facie* registar misija upravljanja civilnom krizom: sedam vojnih operacija i 17 civilnih misija je započeto od 2003. godine. U geografskim uvjetima, Zapadni Balkan, južni Kavkaz, Afrika, Bliski istok i Azija – svi oni su domaćini civilnim misijama Zajedničke sigurnosne i odbrambene politike Evropske unije, obavljajući raznolike zadatke – od policijske, zatim osiguravanje pravosudne i administrativne ekspertize, te jednu sveobuhvatnu reformu sigurnosnog sektora. S tako širokim spektrom aktivnosti ne iznenađuje da su misije rasle i po složenosti i po rasponu; konkretne misije broje do 1.700 pripadnika međunarodnog osoblja u EULEX-u na Kosovu i oko 300 u EU-POL-u u Afganistanu.

Loša strana je u tome da, dok je Evropska unija širila svoje globalne i operativne domete, prisutne poteškoće koje se odnose na kapacitete, operativne ishode i stratešku viziju nisu bile podesno rješavane. Dok Evropska unija ne uskladi operativne ciljeve s političkim stavovima, kredibilitet civilnih CSDP aktivnosti ostat će izložen kritikama. To će se još i zaoštriti ako Evropska unija nastavi širiti svoju ulogu upravljača civilne krize, ali bez potrebnih kapaciteta na raspolaganju.

IZAZOV CIVILNIH KAPACITETA

Jedan od suštinskih problema civilnog CSDP-a je činjenica da uzima osoblje iz nacionalnih regrutnih fondova i, što je još važnije, da ti fondovi – iako se trenutno produbljuju – još uvijek ostaju prilično plitki. U nekoliko navrata osoblje koje su obećale zemlje članice za pregovaračkim stolom u Vijeću nije bilo u skladu sa stvarnim brojem onih koji su poslani. Neke CSDP misije pate od stalnog nedostatka policajaca, pravosudnog osoblja i drugih civilnih eksperata.

Evropska unija šalje osoblje uglavnom privremenim premještajem zaposlenika, što znači da se ne mogu zaobići institucije nacionalnih vlada. Dodatni problem je da uključene institucije imaju suprotstavljene prioritete u vezi s povećanjem osoblja – bilo da su to ministarstva vanjskih poslova, unutrašnjih poslova, pravde, ili finansija. Ova prepreka je posebno akutna za civilno osoblje. Za razliku od vojnog osoblja, čiji *raison d'être* doprinosi međunarodnim operacijama, primarna odgovornost civilnih eksperata je da obavljaju domaće zadatke. S budžetima i domaćim kapacitetom manjim nego ikada, čini se da zemlje članice veoma oklijevaju pri slanju potrebnih policajaca, sudaca i ostalog civilnog osoblja na udaljena opasna mjesta. Troškovi regrutacije, obuka, smjena i nedostatak domaćeg osoblja zajednički su problemi, naročito kod viših policijskih i pravnih eksperata.

Zasluga Evropske unije je da je uspjela poslati više od 200 civilnih eksperata u roku od tri sedmice nakon misije monitoringa u Gruziji 2008. godine, ali bez pogovora najteži izazovi i dalje ostaju EUPOL-u u Afganistanu i EULEX-u na Kosovu, gdje su kapaciteti rastegnuti. Dok je odluka o osnivanju EUPOL-a u Afganistanu donijeta u maju 2007. godine, trebalo je 14 poziva za slanje osoblja i skoro dvije godine prije nego što je planiranih 195 pripadnika međunarodnog osoblja bilo na terenu u februaru 2009. godine. Slično tome, i EULEX na Kosovu se borio da nađe potrebne ljudske kapacitete. Ovdje, u najvećoj CSDP civilnoj misiji do danas s početnim međunarodnim osobljem koje je trebalo brojati do 1.900 pripadnika, samo 300 njih je bilo na terenu do sredine

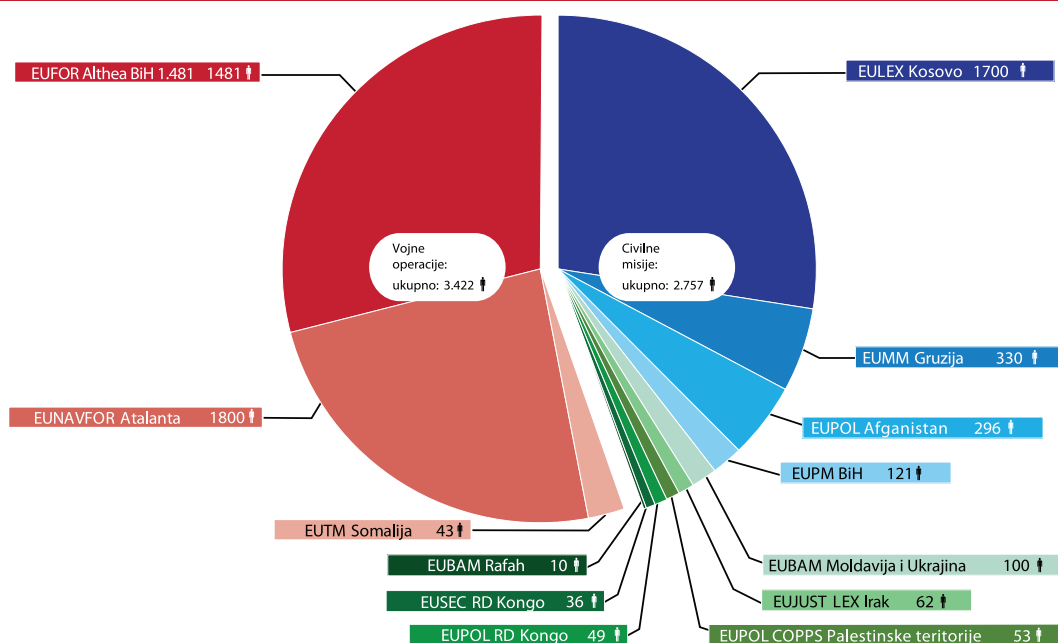
Njemačka kancelarka Angela Merkel sa grupom afganistanskih policijskih kursista

2008. godine. Tek 14 mjeseci kasnije misija je dostigla svoj puni operativni kapacitet.

Timovi civilne reakcije (CRT) bez sumnje su korak naprijed. Zajednički fond od 100 eksperata iz svih zemalja članica trenutno ima namjeru udvostručiti svoje kadrove, ali ostat će malo više od “dobre ideje” ako se nastavi nedostatak nacionalne predanosti. Isto se odnosi i na poboljšanje sistema privremenog premještanja zaposlenika putem nacionalnih ministarstava. Neke zemlje članice se svojski trude poboljšati raspoloživost ljudskih resursa za međunarodne misije. Nacionalna obuka i centri za regrutaciju, kao što je Centar za međunarodne mirovne operacije u Berlinu, Nacionalni koledž za odbranu i Folke Bernadotte Akademija u Švedskoj, te Institut Egmont u Bruxellesu, nude osnovne generičke obuke i zaista jesu u procesu postavljanja mehanizama za stvaranje fondova i regrutaciju. Ali, uprkos tim naporima, ukupni nedostatak za civilnu CSDP regrutaciju i dalje ostaje akutan.

Mali postotak međunarodnog osoblja koje se šalje u misije ima ugovor direktno s Evropskom unijom, često u slučajevima kada se ne može osigurati tehnička ekspertiza nacionalnim kanalima. Povećanje osoblja pod ugovorom naspram osoblja koje države šalju i dalje predstavlja samo djelomično rješenje za problem regrutacije. Ne samo da postoje izvjesne kategorije eksperata koje se mogu naći samo u nacionalnim institucijama (npr. suci), politička implikacija je da bi osoblje koje je pod ugovorom direktno s Evropskom unijom moglo navesti zemlje članice da zaključe da se ne moraju zamarati povećanjem svojih fondova civilnih eksperata. Osim toga, sve veći broj osoblja pod ugovorom opteretio bi budžet Evropske unije, iz kojeg se trenutno isplaćuju njihove plaće. Iako bi ovo olakšalo

Međunarodno osoblje u CSDP operacijama (januar 2011)

Izvor: <http://www.consilium.europa.eu> © Center for Security Studies 2011, ETH Zurich

administrativni i finansijski teret za zemlje članice, većina preferira da nastavi vući konce. Ako Timovi civilne reakcije ne budu uspješno provedeni, privremeni premještaj poboljša i proces ugovaranja olakša, periodične nestašice će dovesti u opasnost utjecaj i nastavak mnogih trenutnih civilnih misija.

NEADEKVATNI OPERATIVNI UTJECAJ

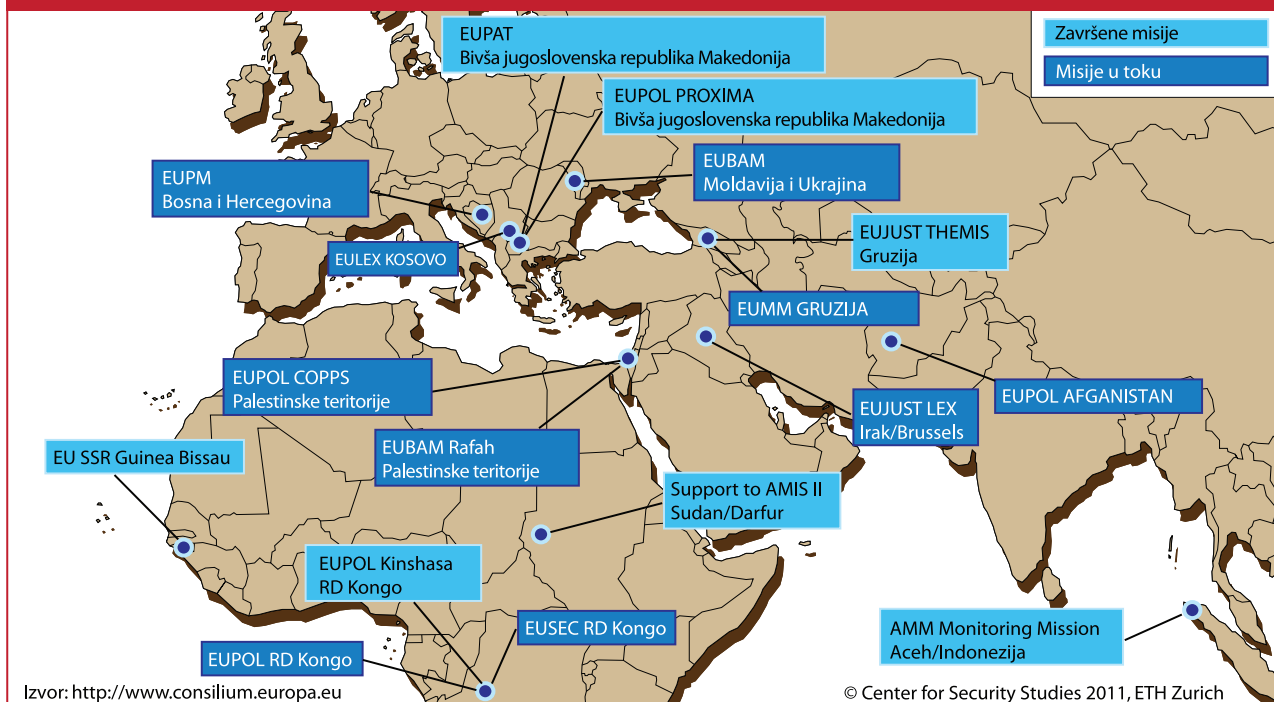
Poboljšanje kapaciteta i slanje ljudi međutim samo je prvi korak za provođenje misije. Drugo suštinsko pitanje je šta onda oni rade u operativnim područjima. Podaci o operativnoj efikasnosti misija Evropske unije do danas ostaju ponešto neprecizni, ali čini se kako je jedan zaključak da je ishod CSDP civilnih misija u najboljem slučaju pomiješan.

Očito, lokalni uvjeti igraju veliki dio u relativnom uspjehu ili neuspjehu operacija. Sa sve većim ambicijama u smislu reforme sigurnosnog sektora, sukob s lokalnim vlastima i stanovništvom ne bi trebao biti iznenađujući. To je bio slučaj u DR Kongu, gdje je lokalni otpor misiji EUPOL-a u određenoj mjeri otežavao uspješno provođenje misije. Ali i druge civilne misije imaju poteškoća zbog uvjeta na terenu. Ratom razorena zemlja kao što je Afganistan očito osigurava čudne uvjete za reformu policije. Osim s nedostatkom osoblja, EUPOL u Afganistanu se suočava s hroničnim sigurnosnim izazovima koji sprečavaju uspješ-

no provođenje i širenje misije. Slično tome, EUPOL COPPS na Palestinskim teritorijama, iako osmišljen da pokriva Zapadnu obalu i Pojas Gaze, i dalje je ograničen na ovo prvo, te je stoga na kraju isključio veći dio palestinske policije iz misije. Jednostavno rečeno, izgradnja održivog sigurnosnog sektora je nemoguća u području gdje nema legitimne vlade i parlamentarne kontrole nad snagama sigurnosti. Izlazna strategija Evropske unije – koja zavisi od palestinskog vlasništva – vjerovatno se neće dogoditi, što rezultira sveukupnom besplodnom misijom “u toku”. Na sličan način, Misija granične pomoći Evropske unije u Rafahu – uspavana otkad je Hamas preuzeo vlast 2007. godine – sigurno nije ispisana zlatnim slovima u knjigama CSDP historije.

Ovo nas upućuje na stari problem postavljanja ispravnih operativnih ciljeva od samog početka. U mnogim slučajevima čini se da ciljevi nisu u skladu sa situacijom punom izazova na terenu. Ciljeve misije EUPOL-a u Afganistanu kritizira se zato što su previše konceptualni i ne daju čvrst doprinos tehničkim i funkcionalnim aspektima politike na terenu. Istina je da je došlo do nekih tehničkih pomaka u policijskoj misiji Evropske unije u Bosni i Hercegovini, ali stvarna reforma policije dokazala se kao veći izazov. Rezultat je veća birokratska složenost i ispolitizirana politika, a lokalni akteri nisu u stanju podržati nove policijske strukture.

Geografski doseg civilnih misija CSDP-a

Od vitalne važnosti je uspostaviti pravilnu koordinaciju ne samo s lokalnim akterima nego i drugim međunarodnim igračima u areni, zajedno s raznim komponentama misije. U slučaju Afganistana usklađivanje s političkim partnerima (najvažnije sa Sjedinjenim Državama, UN-om i NATO-om) također je puno izazova, uz neizbježan rezultat preklapanja kapaciteta i finansijskih gubitaka. U Afganistanu se još dogodilo da je Vijeće zanemarilo prijedlog specijalnog predstavnika Evropske unije da se pokrene civilna misija koja će imati 2.000 pripadnika, što je dovelo do frakcija među akterima Evropske unije na terenu.

Koordinacija se pokazala teškom i u većim CSDP misijama gdje se koriste i civilni i vojni instrumenti. Bosna služi kao dobar primjer. Nedostaje civilno-vojna kohezija, a ustvari i civilno-civilna koordinacija i dalje je problematična u nekim slučajevima: reforma policijskih struktura i obuka lokalne policije zahtijevaju bar funkcionalan pravosudni sistem, kako se pokazuje na afganistanskom iskustvu.

Na kraju, uspjeh civilnih CSDP misija je povezan s gore navedenom poantom previše rastegnutih kapaciteta. Geografija bi možda mogla ponuditi dio rješenja u ovoj debati – ponovno razmišljanje o tome gdje i kako Evropska unija postavlja granice svog vanjskog upravljanja krizom pomoći će oblikovanje političkih ambicija. Glavna odrednica ovdje je gdje ustvari Evropska unija ima političke

poticaje da promijeni situaciju na terenu i učini svoje civilne aktivnosti trajnijim; očita sredstva su pridruživanja i poboljšani trgovinski sporazumi. To implicira da su dugoročne sveobuhvatne misije reforme sigurnosnog sektora poželjnije na periferiji Evropske unije – naime na Balkanu i Kavkazu. Međutim, aktivnosti upravljanja civilnom krizom na udaljenijim mjestima kao što su Afrika, Bliski istok i Azija mogu se voditi s kratkoročne, fiksne početne tačke, umjesto na bazi otvorenog kraja. Evropska unija bi mogla, naprimjer, razmisliti o preuzimanju izbornog monitoringa, specijalističke obuke i aktivnosti odgovaranja na katastrofe pod krovom CSDP-a.

Očito je da se mnogi od ovih faktora odnose na planiranje misije, što se mora posmatrati u jednoj široj strateškoj viziji u vezi sa svrhom EU upravljanja civilnom krizom. Tu operacije Evropske unije doživljavaju najveće kritike: slabost Evrope je ne samo zbog njene izvedbe na terenu, nego zbog nedostatka jedne krovne strateške vizije i zajedničkih ideja o tome šta bi misija trebala postići, bilo iz operativne bilo političke perspektive. Nejasno definirani ciljevi često ne zadovoljavaju adekvatna sredstva.

STRATEŠKA VIZIJA

Uskladiti sredstva s ciljevima je sada od ključne važnosti za misije Evropske unije ali i za operacije UN-a i NATO-a. Samo postavljanje EU zastave u udaljenim zemljama

može biti dobro za diplomatske svrhe, ali nije dovoljno za postizanje stvarnih operativnih rezultata. Dok se zemlje članice ne dogovore o tačnoj svrsi i željenim ishodima CSDP akcija upravljanja civilnom krizom, strateška krhkost će samo rasti.

Evropska unija ima – i izvan CSDP-a – široku lepezu instrumenata na raspolaganju za pružanje pomoći (post) konfliktnim područjima. Sada se čini da postoji malo naznaka sveobuhvatnog pristupa više politika konkretnim regijama u koje se Evropska unija želi uključiti. CSDP bi trebao biti dio ukupne strateške vizije, a ne predstavljati jedan izolirani pogled.

Ciljevi misije obično ne sadrže jasne definicije i najbolje prakse, što onda rezultira zloupotrebom resursa i *ad hoc* “procesom učenja kroz rad”. Evropska unija je u stanju da se iskorpa u određenoj mjeri u jednom broju manjih i kratkoročnih operacija, kao i u zemljama u njenom dvorištu, ali operacije ubrzano rastu po veličini, dometu i složenosti, a jasne izlazne strategije često nedostaju. Evropska unija treba uskladiti svoje političke prioritete s odgovarajućim strateškim pogledima ako želi da je vide kao istinski vjerodostojnog aktera u upravljanju međunarodnim civilnim krizama.

EULEX Kosovo je upravo takav slučaj. Iako je pokrenut s ciljem dokazivanja sposobnosti Evropske unije da podrži stabilnost na Balkanu, snažna neslaganja članica Evropske unije u vezi s nezavisnošću Kosova ozbiljno su narušila iscrpnu akciju u regiji. Stvaranje vladinih institucija bez autoriteta za jačanje nezavisne državnosti ne samo da je teško nego je i dovelo do stvaranja dvije različite pravne realnosti na terenu. Uprkos tome što misija ima primjetan utjecaj u smislu tehnikacija policije, politička neslaganja unutar Evropske unije ostaju osnovna prepreka strukturalnim reformama.

Posljedica je da evropska “strategija” znači jedva nešto više od simboličnih političkih gesti, umjesto pravih strateških akcija pomoću civilnih kapaciteta u regiji. Bez obzira na to koliko je glavnih ciljeva ispisano, potreban je strateški momentum na političkom nivou. CSDP i dalje ostaje relativno nizak prioritet za većinu članica, od kojih mnoge – iako dosta pričaju o civilnim CSDP misijama – jedva da je prate uvjerljivim kapacitetima. Pa čak i tamo gdje su države uključene u EU upravljanje civilnim krizama, to je često u zanemarioj mjeri. Osim toga, članice Evropske unije u nekim slučajevima izražavaju preferencije u učestvovanju i upravljanju civilnom krizom na bilateralnom nivou (ili kroz NATO), kao što je slučaj s reformom sigurnosnog sektora u Afganistanu.

Na najosnovnijem nivou, Evropska unija mora uskladiti (realne) kapacitete s jasnim strateškim stanovištem. Jaz između političkih ambicija i kapaciteta može se samo smanjiti ako se sretnu na pola puta. Problemi Evropske unije s političkim i logističkim rastezanjem samo će se povećati ako i kada CSDP nastavi širiti svoj globalni domet i operativnu složenost, te ih je stoga potrebno riješiti. Postizanje konsenzusa će biti politički teško, ali to je rasprava koja se mora povesti. Od ključne je važnosti pobrinuti se da se postavi jasna strategija bez obzira na veličinu ili raspon operacija. Postoji veća vjerovatnoća da će nastavak budućih operacija bez ispravno postavljenih “osnova” prouzrokovati veća kašnjenja i voditi CSDP jedan korak naprijed a dva nazad, što je nepovoljna brzina u vremenu finansijske krize.

IZBORI KOJE TREBA NAPRAVITI

Veće je pitanje gdje ovo ostavlja Evropsku uniju na globalnom nivou. Usklađivanje civilnih kapaciteta s političkim ambicijama moglo bi dovesti do toga da Evropska unija bude optužena za davanje većeg prioriteta političkim ambicijama umjesto davanja stvarne podrške zemljama kojima je potrebno upravljanje civilnom krizom izvana. Rezerviran pristup afričkoj upravi imat će malo stvarnog utjecaja. Na drugoj strani, pokušati uraditi previše s premalo neizbježno će dovesti do operativnog neuspjeha. Teško je pronaći ravnotežu između angažmana tamo gdje je potrebno i angažmana tamo gdje je moguće. U ovoj fazi, međutim, čvrste strateške odluke su neophodne kako bi se CSDP pokrenuo u ispravnom smjeru. Ako to izostane, Evropska unija se nikada neće smatrati uvjerljivim akterom u međunarodnom upravljanju civilnom krizom.

Jedan od izbora koji se može napraviti za EU upravljanje civilnom krizom, možda čak i u okviru šireg strateškog pristupa, jest povećati EU angažman putem regionalnih organizacija kao što su Afrička unija i Udruženje jugoistočnih azijskih država. To će olakšati lokalno vlasništvo i time povećati utjecaj misije, a u isto vrijeme smanjiti teret kapaciteta na plećima Evropske unije. Kakav god bude put prema naprijed, ključ je da sveobuhvatan strateški pristup postaje neophodan. ■

NAPOMENE:

* Analiza br. 87 – februar 2011. Više analiza CSS-a na: www.sta.ethz.ch

Efekt različitih domina

Piše: Zlatko Dizdarević

Nakon svih dosadašnjih zbivanja koja oslikavaju gnjev iskazan na ulici čini se da je na sonu ostalo nešto što nije malo, ali nije ni dovoljno: Izboreno je pravo na revolt, na iskazivanje stava, na zahtjeve za promjenama, pravo na demonstraciju i uvjerenje da će sve biti drugačije

*Autor je ambasador
Bosne i Hercegovine u Jordanu*

Kada sam u ljeto 2008. godine došao u Jordan da tu živim i radim, pitali su me kako mi to sve u arapskom svijetu izgleda sada, dvadeset godina nakon što sam Bliski istok napustio prvi put. Osamdesete sam proveo u Kairu i unaokolo kao stalni dopisnik "Oslobođenja" iz ovog regiona. Kazao sam ono što mi je bilo očito: Mnogo je toga isto kao prije, samo je frustracija što lebdi nad ljudima i prostorom mnogo, mnogo veća nego onih osamdesetih. Nije teško bilo naslutiti da će nešto uskoro eksplodirati. Nade u budućnost je bilo manje, vjerovanja u pravdu više nikako, gnjev je zamijenio trpljenje. Domaći su razumjeli o čemu govorim, stranci su me gledali uglavnom iznenađeno.

I eksplodiralo je, kako to obično biva, bez velikog i organiziranog povoda. Arapi znaju o čemu se radi, stranci su i dalje poprilično iznenađeni. Nade ponovo ima, ali ništa nije tako jednostavno kako se čini na prvi pogled.

U svemu što se od početka januara ove, 2011. godine, dešava u ovom svijetu – a posebno u poplavi reakcija, objašnjenja, tumačenja i nagađanja o povodima, činjenicama i posljedicama tzv. arapskog revolta – čini se da je lako prepoznati dvije osnovne skupine tumača. Jedni bi se mogli slobodno nazvati emocionalistima, velikim, pa često i egzaltiranim optimistima. Drugi su pomalo konzervativni realisti, a što se konačnog ishoda priče tiče, skeptici. U prve spadaju prije svih emocionalni Arapi, stanovnici odavno zapostavljenih prostora stare Arabije i šire okoline. Oni sada pomalo djetinjasto iskreno vjeruju da se "sve promijenilo i da ovdje ništa više neće biti kao prije". U poticanju tih uvjerenja silno im pomažu njihovi vlastiti mediji, analitičari i komentatori raznih profila i kapaciteta, te političari koji su "na strani naroda"... Među oprezne pa i skeptike spadaju uglavnom poznavaoци овдашње историје, менталитета и, још више, бјелосвјетских интереса који су на пресудан начин и до сада креирали овдашњу реалност. Локалних владара и њихових елита, чiji се одлазак сада тражи по улицама арапских градова, заправо не би ни било оваквих какви су да иза њих није било споменутих свјетских интереса и њихових "геостратегија".

Realnost na Bliskom istoku nije prosta ni jednosmjerna, pa se nikome ne može kazati da ima krive percepcije. Veliko je pitanje koja će od njih biti podržana, odbranje-

na, usmjerena i promovirana kao pobjednička. Ona koja je oslonjena na sentimente, emocije, frustracije iz prošlosti i traume, koje imaju svoju pokretačku snagu, ili ona koja se bazira na hladnim računicama, globalnim reperima svjetskih interesa, na institucijama sile kao osnovnog elementa savremene politike te na potpunoj bezosjećajnosti za sudbine tzv. malih ljudi. Među pristalicama ove druge realnosti sve je više i onih koji tvrde da planeta zapravo ulazi u fazu otvorene i brutalne bitke za sve tanje vitalne resurse – vodu, energiju i hranu. Te bitke će uskoro potpuno redefinirati pa i dokinuti neke kategorije u koje se vjekovima makar i deklarativno vjerovalo: pravdu, istinu, humanost, ljudska prava i svjetski poredak koliko-toliko uređen na deklariranim principima. Bliski istok, prebogat energijom i presiromašan vodom i hranom, među prvima je zakoračio u sukobe generirane ovim uzrocima.

Rami G. Khouri, jedan od istaknutijih bliskoistočnih “emocionalista”, veliki poznavalac ovdašnjih prilika, novinar i urednik uglednog bejrutskog “Daily Stara” i profesor na glasovitom American Universityju u Bejrutu, podsjeća kako u životu postoje momenti kada pojedinac odluči staviti tačku na sve što je “gutao” ranije, zaboraviti na strah i odlučiti da kaže dosta, pa neka košta šta košta. Revolt sakupljan u sebi tada se pretače u odlučnost, nadu i ponos. S te linije povratka nema. Khouri tvrdi da se upravo to sada događa u arapskom svijetu i da sama svijest o tome da je tako nešto, evo, moguće predstavlja dovoljan motiv da se ne staje – do kraja, šta košta da košta. Šta je kraj, ni on sam ne želi da prognozira temeljem simplifikacija društvenih, historijskih, političkih i svih drugih okolnosti koje se ne mogu “gurnuti pod tepih”.

Sada već povijesni slučaj samospaljivanja mladog Tunižanina Mohameda Bouazizija, koji je mukotrpno životario prodajući na ulici tuđe povrće da prehrani brojnu familiju, taložeći u sebi frustraciju zbog života mimo svakog smisla, a onda konačno “eksplodirao” ponižen od bahatih egzekutora lokalne vlasti – u arapskom svijetu dobio je razmjere upaljača za požar što se munjevito proširio prvo Tunisom a onda se prelio i na bezmalo cijeli arapski svijet.

Rami G. Khouri danas tvrdi da je riječ o bezmalo identičnom historijskom slučaju Rose Parks iz Montgomeryja, Alabama, crkinje koja je ne baš tako davne 1955. godine, odbijajući naredbu da napusti u lokalnom autobusu dio određen za bijelce, pokrenula lavinu što je konačno pomjerila dotadašnju realnost Amerike i dovela do, evo pola vijeka kasnije, predsjednika SAD-a Afroamerikanca. Iz tadašnjeg govora Martina Luthera Kinga, provociranog slučajem Rose Parks, Khouri potencira

riječi “mi smo umorni od segregacije i ponižavanja od našeg vlastitog društva...” “To osjećanje”, kaže danas Libanac, “ključ je za razumijevanje talasa koji je pokrenut na Bliskom istoku”. Bivajući danas na Bliskom istoku, lako je razumjeti ovaj aspekt cijele priče. I mimo mogućih i različitih dugoročnih rezultata današnjeg bunta, koji mogu “otklizati” i u nepoznatim pravcima, jedno je već izvjesno: Stanovnici arapskih zemalja danas su uvjereni da mogu ono što nisu do sada smjeli i mogli – izaći na ulice i demonstrirati, glasno kazivati šta misle bez velikog straha da će za to platiti slobodom, pa i glavom, poručiti da u njihovim protestima niko nije nedodirljiv. Mnogi od njih sada doista vjeruju da to što kažu ima odjeka, vjeruju da će život biti bolji, da će slobode biti potpunije, da će sami odlučivati o svojoj budućnosti, da će im mediji biti slobodniji, da će, konačno, imati pravo na demokraciju i ljudska prava, ni manje ni više nego baš kao i svi drugi na svijetu.

Koliko su sva ova vjerovanja realna, hoće li stvari ići baš tim tokom, koliko će biti razočarenja kada se shvati da ništa na svijetu odavno ne počiva na pravdi i istini, već prvenstveno pa i isključivo na interesu, snazi i dogovorima jakih što ne poznaju nikakve sentimente – drugo je pitanje.

Eksplוזija “osjećanja slobode”, zato, jest neosporno nešto što je u osjećanjima ljudi unaokolo pomjerilo dosadašnje granice. To je činjenica s kojom svi – stalno se ponavlja – moraju računati. Samo utoliko ima smisla povik koji se prečesto čuje danas u arapskom svijetu “da ništa više neće biti kao što je bilo”. O brutalnoj izvjesnosti da će realnost sutra ipak biti mnogo surovija od onoga što slute iščekivanja zabranjeno je i pomalo nepristojno govoriti. Spram toga će biti i razočarenja kada se shvati da je stjecanje slobode proces koji možda jeste otvoren, ali će još dugo trajati. Nagrađeni srećom i slobodom neće biti oni što su sada na ulicama, već mnogo prije njih mnogi koji će se u međuvremenu prestrojiti na “pravu stranu”, sačuvati privilegije, pa nastaviti kao i do sada. Granice novih sloboda u svijetu ovakvom kakav je malo gdje više utvrđuje narod na ulici, a mnogo više oni što znaju da budu u pravom trenutku na pravom mjestu.

Malo je egzaltiranih optimista kojima sada vrvi arapski svijet koji mogu i žele shvatiti da se nigdje više ne može formirati tako idealno društvo koje oni “već vide”, društvo pravde, demokracije i sloboda, preko noći bez profitera i korumpiranih, s otvorenim vratima za mlade i obrazovane, s više reda, bjelosvjetskih standarda i principa, baš kao iz snova o kojima se danas govori užagrenih pogleda unaokolo. Takvo društvo potpuno je izvan realnosti svih ostalih društava i država daleko unaokolo.

Koje su, na drugoj strani, realnosti o kojima govore i s kojima računaju realisti i pragmatici analizirajući šta se dešava u arapskom svijetu. Šta je to dovelo do sadašnjeg stanja i šta može, objektivno, biti sutra?

Nekoliko je bitnih faktora u svemu ovome: Prvo su unutrašnje frustracije koje kod stanovnika ovih prostora traju decenijama, pa i vjekovima, a koje sada isplivavaju na površinu i generiraju potrebu za velikom promjenom. Potom su dugo njegovane geostrategije velikih na Bliskom istoku, koje, očito, sve teže podnose novu realnost. Nešto se mijenjati mora. Ili ciljevi ili načini njihove zaštite. Teško je, skoro neizvodivo, i jedno i drugo. Unutar ovoga posebna trauma proistječe iz izraelsko-arapskog odnosa na jednoj te odnosa Zapada ali i Arapa prema Iranu i šiitima na drugoj strani. I bez velikih analiza, dalje, može se kazati da je evidentno potrošen do sada postojeći vanjski model kontrole svjetskih interesa u ovom regionu (i ne samo u njemu). Na ovo se nadovezuje frustracija do bijesa zbog uočljivo dvostruko svjetskih standarda u tumačenju sadržaja i forme demokracije, te odnosa demokracije i sigurnosti, onako kako ih vidi Zapad. Dio toga je i odnos prema islamu generalno, a ne samo prema islamskom ekstremizmu, kako se najčešće hoće kazati da se niko ne bi vrijeđao onako. Ova se tema uočljivo projicira na budućnost regiona generalno. Nije jednostavna, ali se malo ko trudi da je svede u jednostavne okvire.

Ako se sve ovo uvaži, postaje sasvim izvjesno da sadašnja zbivanja u arapskom svijetu imaju svoju unutrašnju dimenziju, ali, možda još više i još značajnije, i svoj "vanjski" aspekt koji zahtijeva ozbiljna preispitivanja mnogih globalnih svjetskih modela i formi vladanja, koji, kako se vidi, ovdje više ne mogu izdržati promijenjenu realnost.

O tome, uostalom, znakovito govore i neke sasvim površne i letimično spomenute činjenice iz arapske i svjetske bliže historije. Ta moderna historija nije poklonila Arapima odgovarajuću pažnju – ustvrdio je s razlogom odavno jedan od najvećih poznavalaca arapskog svijeta, historičar Philip Hitti. Do Drugog svjetskog rata o njima se malo znalo i malo pisalo. Nasuprot tome, teško je sjetiti se oblasti, regija, država i događanja o kojima je posljednjih decenija toliko napisano koliko o arapskim zemljama. Obrat je uočljiv i razumljiv jer su se zemlje s ovog prostora našle u središtu svjetskih zbivanja, a Arapi su i mimo svoje volje postali dio strateških nadmetanja velikih sila. Nafta je bila ta koja je dovela do spomenutog obrata. Na nekada nepojmljivo jeftinoj nafti nikla su čitava bogatstva zapadne civilizacije. Zapad, međutim, nije pokazao ni volje ni pameti da na ovu dobrobit odgovori tako da se u arapskom svijetu ne rodi frustracija, koja je uporno narastala sve do sadašnjeg bunta.

Na nafti nastali geostrateški interes, bezbjednost izvora i eksploatacije, njeni putevi i kompletna nova infrastruktura u funkciji nafte, sve se to moralo obezbijediti i braniti novim sistemom "sigurnosti" koji je instaliran na tim prostorima. On je donio redefinicije granica, pa i stvaranje novih država, uključujući Izrael, drugačije podjele interesnih sfera, modeliranja totalitarnih državnih i političkih sistema, isključivo sa ciljem zaštite novostvorenih interesa. Demokracija, ljudska i opća "prirodna i povijesna prava" u toj novoj konstelaciji interesa uglavnom su potpuno ignorirani i gaženi. Stvarani su i podržavani autoritarni režimi u ime "demokracije za zaštitu interesa", koji najčešće, ili nikako, nisu uvažavali potrebe, ciljeve, aspiracije i specifičnu društveno-religijsku zbilju tih prostora. To je realnost. Sve ostalo bila je, manje ili više, farsa.

U posljednjih stotinjak godina, uključujući sve važne nove stvarnosti, poput nafte, Izraela, Sueca, novog "čitanja" religije, u regionu su se desila dva povijesno prijelomna događaja o kojima ovdje nema mnogo neslaganja. Treći je ovaj sadašnji, o čijem značaju i dometima s razlogom još nema konačnih ocjena ali ni previše unisonih ocjena. Povijesne istine, uostalom, uvijek su u funkciji interesa onih jačih.

Prvi je proces začet u vremenu dvadesetih godina prošlog stoljeća, a obilježen je krajem Otomanske imperije, potom dekolonizacijom i kreiranjem tzv. savremenih arapskih država. Neki ih istoričari nazivaju s dosta cinizma "manufakturnim proizvodima Evrope", odnosno kolonijalnih sila i njihovih planova. Arapski svijet se kroz decenije bolnih ratnih i mirnodopskih poraza privikavao, i manje-više privikao na sve, pa i na realnost postojanja Izraela. Zauzvrat, Izrael nikada nije prihvatio ni naknadna arapska ni od samog početka svjetska nastojanja za uspostavljanjem odnosa u korist trajno mirne budućnosti svih zajedno.

Drugi je period između sedamdesetih i osamdesetih godina, kada su arapske države transformirane u striktno bezbjednosne i policijske države koje su temeljno gušile slobode i ljudska prava na domaćem terenu. Zadatak i cilj tih režima je bio prvenstveno zaštita inostranih naftnih i drugih interesa u regionu. Za to su vlastodršci bili bogato nagrađivani i štice svim represivnim mehanizmima – vojskom, policijom i brojnim manje ili više tajnim službama. Prema danas široko rasprostranjenom tumačenju u zemljama Bliskog istoka, ustanovljena je teorija i izgrađen koncept "sigurnosti, umjerenosti i stabilnosti režima u regionu", što je, zapravo, drugo ime za očuvanje hegemonije SAD-a i Izraela.

Trećim događajem, za neke već proglašenim prijelomnim za Arape, smatra se ovo što se dešava danas. Umjereniji

i oprezniji ukazuju na gole činjenice, koje govore da se ni u jednoj zemlji “narodnog bunta” do sada suštinski i u sistemu ništa bitno nije promijenilo, čak i kada se u pomalo literarnom smislu možda može govoriti da mnogo toga više neće biti kao prije. Istovremeno, mnogo je više euforičnih, posebno u medijima ohrabrivanim podrškom Al Jazeera (kažu ovdje, “Al Jazeera je novi Naser Arapa”), prema kojima je riječ o “epohalnom, historijskom momentu buđenja naroda u ustanovljavanju prava koja su vjekovima Arapima bila negirana”.

Demonstracije na ulicama Tunisa, potom Egipta, Jemena, Jordana, Libije, Alžira, Bahreina, Kuvajta i Omana (plus obnovljene novom snagom u nearapskom Iranu) inicijalno su pokrenute ponižavajućim uslovima svakodnevnog života, nezaposlenošću i enormno podignutim cijenama hrane, stanovanja i energije. Nakon prvih demonstracija na ulicama Tunisa, u kojem se režim raspao bezmalo odmah, izazvane reakcije u drugim državama, a posebno u Egiptu, pokazuju sve specifičnosti od zemlje do zemlje. Mnogi formalni zahtjevi pobunjenog “naroda” su isti, ali su okolnosti, povodi za frustracije, motivi pojedinih grupacija i njihov sastav, vrste nemira, način reagiranja vlasti i širi kontekst – različiti.

Tačno je da je nakon artikuliranja zahtjeva demonstrata u Tunisu (autokracija i socijalni problemi), Egiptu (socijalno i političko nezadovoljstvo, demokracija), Jordanu (socijalni i politički) i Jemenu (autokracija, ali i separatizam juga i El-Kaida na sjeveru), potom u Alžiru (ljudska prava, nezaposlenost, ali i rivalstvo na vrhu zemlje u borbi za vlast), Bahreinu (problemi odnosa većine i manjine) i Libiji (totalitarizam, nezaposlenost) postalo jasno da su razlozi za nezadovoljstvo mnogostruki. Oni se gomilaju dugo, a odnose se na cjelokupni sistem u kojem arapski svijet preživljava. To nezadovoljstvo sada cilja na dugoročne promjene, ali je artikulacija tog cilja još uvijek maglovita i neprecizno definirana.

Među najuočljivije zajedničke razloge koji su doveli do temeljnog nezadovoljstva i frustracija pretvorenih u bijes su i demografija, odnosno eksplozija stanovništva u zemljama čija organizacija i ekonomija nisu u stanju da se nose s ovim problemima. U Egiptu je, recimo, samo u posljednjih 25 godina broj stanovnika povećan za trećinu (od 50 miliona 1985. do 83 miliona 2010. godine). Prosjek starosti u zemlji je 24 godine, a ova struktura, mada po definiciji najobrazovanija, socijalno je najugroženija.

Nezaposlenost je ogromna. Ona među mladima u Egiptu iznosi 25-30 posto, u Tunisu 30 posto, Alžiru 20-25 posto, Jordanu 20 posto, u Libiji čak 40-45 posto... Osjećaj besperspektivnosti je snažan motiv za nezadovoljstvo. U

ovim zemljama cijene hrane i stanovanja rastu vrtoglavo brzom. Uz spomenuti priraštaj, proporcionalno opadaju i životni resursi za čije adekvatno obnavljanje zemlje neuređenih ekonomija nemaju odgovor. Na krizu hrane i galopirajući rast cijena hrane utječu i sve ubrzanije i očiglednije klimatske promjene, koje, kako kažu naučnici, posebno ubrzano pogađaju liniju “suše” koja vodi od Rta Horn u Africi, preko Crvenog mora, Jemena, Irana, Iraka, Afganistana do Pakistana. Prema istraživanjima, uočljivo je da se ova linija poklapa sa zemljama u kojima su “specijalno veliki rizici od konflikata i nestabilnosti”, u Africi, Centralnoj Aziji i na Bliskom istoku. U ovoj storiji slučajnosti nema.

Izraziti bijes kroz sve ove decenije proizveli su autokratski sistemi instalirani i održavani silom i novcima izvana. Dobivši neograničena prava na domaćem planu, uz snažnu potporu zapadnih država, čije su političke strukture uvjerene da tako čuvaju “stabilnost” režima iz kojih izvlače profite, domaći vladari brutalno su eliminirali svaku opoziciju, posebno onu liberalnu. Tako su zatirani i svi početni procesi stvaranja srednje građanske klase, bez koje demokratizacija društva nema izgleda. U ovakvim sistemima vojska, policija i tajne službe najmoćniji su dio vlasti, a pod direktnom kontrolom vječitih predsjednika ili krunskih glava.

Pokretač nemira na dodatni način bilo je osjećanje da je “sadržaj demokracije” na prostorima Bliskog istoka (i ne samo tu) određivan temeljem vidljivo dvostrukih standarda plasiranih iz centara odlučivanja u svijetu. Nepodijeljeno uvjerenje među većinom stanovništva u arapskim zemljama jeste da na temeljima tih dvostrukih standarda funkcioniraju i UN, i EU, ali i dobar dio svjetskih medija, uz mnoge druge značajne svjetske političke strukture i institucije. Između tzv. realpolitike, koja zagovara stabilnost i sigurnost, i demokracije kao sistema moralnih vrijednosti, principa i pravde, većina spomenutih opredijelila se za ovo prvo. Arapi su zbog toga uvjereni da nikada nisu mogli sami odlučivati o svojoj sudbini, u skladu s proklamiranim standardima u svijetu. Demokratski principi ovdje su, po raširenom osjećanju, prvenstveno zavisili od usklađenosti s interesima međunarodnih “patrona”. U tom kontekstu često se ukazuje na slučaj Hezbollaha u Libanu. Mada su izabrani u vlast zemlje na “slobodnim i fer” izborima održanim po svim demokratskim standardima, čak i u koaliciji sa snažnom i etabliranom kršćanskom partijom Michela Aouna – u utjecajnim zemljama zapada nije im priznat ni politički ni izborni legitimitet. Oni su i dalje locirani kao neprijatelji i opasnost za “stabilnost” i demokraciju u regionu, utemeljenu na principima i praksi što brane ekskluzivni interes zapadne geostrategije u regionu. Zato je i među mnogim kršćanima u Libanu

rašireno uvjerenje kako je ocjena da Hezbollah na Bliskom istoku ugrožava Izrael osnova za sve političke i vojne poteze Zapada protiv njih.

U brojnim analizama uzroka aktualnih nemira rađenim u arapskom svijetu često se ponavlja da su "Arapi do sada imali samo kondicionalna, odnosno uslovljena ljudska, građanska i nacionalna prava, a ne ona koja se svugdje u svijetu nazivaju općim, osnovnim i neotuđivim ljudskim pravima". Arapski mediji kao notorni primjer za postojeću realnost iznose izjavu nove šefice Komiteta za vanjsku politiku američkog Kongresa Ileana Ros-Lehtinen, koja se, u jeku pobuna na ulicama egipatskih gradova, založila za "legitimne, demokratske i međunarodno priznate izbore u Egiptu, i to odmah", uz naglasak da će "SAD podržati procese što će dovesti kandidate... koji će se javno odreći terorizma, prihvatiti vladavinu prava i priznati [...] mirovni sporazum sa jevrejskom državom Izrael". Dakle – kažu ovdašnji komentatori – oni priznaju našu demokraciju u kojoj oni utvrđuju uslove i kriterije, a ne mi, gdje oni utvrđuju da je Izrael "jevrejska država" ma šta mi o tome mislili, te da je priznanje ovog ili onog njihovog ugovora uslov za priznanje našeg izbora.

Osjećaj potpune nepravde potječe i od palestinske drame koja se decenijama ne privodi kraju. Današnja realnost u vezi s ovim postala je drugačija, a Izrael će sa stanovišta svog interesa biti prisiljen da u sasvim drugom svjetlu razmotri dosadašnju i dugogodišnju strategiju održavanja *statusa quo*. Ma koliko realna bila procjena da Egipat nema interesa podrivati sporazum iz Camp Davida jer mu je u interesu podjednako kao i Izraelu, jasno je da će unutrašnja gibanja u arapskom svijetu i ovdje mnogo toga promijeniti. Uostalom, nekoliko činjenica u vezi s tim već ukazuje na "nova vremena" – od prvog prolaska iranskih vojnih brodova kroz Suecki kanal do odobrenja radikalnom islamisti Jusufu el-Kardaviju da se vrati u zemlju iz izgnanstva odakle je pozivao muslimane širom svijeta na "sveti marš" u Jerusalem, pred Al-Aqsu, kao i na "otvaranje Gaze". Izraelcima su sve ovo jasne poruke u vezi s "novim vjetrovima", ma koliko egipatski generali bili vezani za "geostrategiju" i američku pomoć.

Nije čudno, zbog svega ovoga, što je i izraelski predsjednik Shimon Peres urgentno pozvao premijera Benjamina Netanyahua da "mirovni proces pokrene hitno, jer dramatični događaji zahtijevaju od nas da palestinsko-izraelski konflikt stavimo brzo na dnevni red regionalnih pitanja koja traže urgentno rješenje". Međutim, niz bezmalo nepopravljivih poteza već je povučeno. Povjerenje među "pregovaračima" iz Tel Aviva i Ramallaha je na najnižoj mogućoj tački, glavni palestinski pregovarač Saeb Erekat je podnio ostavku, kao i Abbasova vlada, a snage koje vjeruju da su pokrenule strateške

promjene u arapskom svijetu nisu spremne na defanzivni odnos u pregovorima s Izraelom, ako i kada do tih pregovora dođe.

Sasvim je izvjesno da je posljednji veto predsjednika Obame na prijedlog rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a kojom se osuđuje gradnja ilegalnih jevrejskih naselja na okupiranim teritorijama, snažno radikalizirao stav arapskog stanovništva prema Americi i dodatno dolio ulje na vatru te "razotkrio još jednom karakter ukupnih odnosa svijeta prema Palestincima" i "ciničnost američkih poziva na demokratizaciju".

Dosadašnja zbivanja na Bliskom istoku mogu se analizirati i kroz prizmu pitanja šta je, zapravo, do sada konkretno postignuto ukupnim nemirima, imaju li ta zbivanja karakter istinske revolucije ili ne, koliko će neke nove snage uključujući i "islamiste" kojima se prijeti promijeniti karakter društava nakon bunta, hoće li velike sile koje imaju ogromne interese na Bliskom istoku smoći snage da se makar djelomično prilagode realnosti u ovom regionu ili će vrhovni i posljednji kriterij ostati odbrana tih interesa po svaku cijenu. Ima li, konačno, Zapad s Amerikom na čelu snage i sposobnosti promijeniti sebe kako bi mogli odgovoriti na promjene u arapskom svijetu. Da podsjetimo, to je ono što je Obama na početku svog mandata i obećao. Kazao je da želi predvoditi snage koje će "mijenjati Washington" kako bi se kroz proces "mijenjanja Amerike mijenjao i svijet..." To je ključ i za ovu priču. Ovo obećanje do danas, nažalost, nije održano, promjena se nije desila.

Ako se pođe redom u potrazi za odgovorima na prethodna pitanja, iz perspektive promatrača i analitičara na Bliskom istoku, stvari se jasno prepoznaju na sljedeći način:

Niko pouzdano ne može u ovom času predvidjeti koji su krajnji dometi pokrenutog, evidentno značajnog talasa nezadovoljstva u arapskim zemljama. Bez obzira na činjenicu da na neki način jest u pitanju domino efekt, radi se, ipak, o različitim dominama. Zajednički imenitelj je potpuno novi duh otpora postojećim sistemima, načinu života, osjećanju podređenosti i neslobode. Narastao je pobjednički osjećaj da je definitivno sa šutnjom gotovo i da izlazak na ulicu i proteste više niko ne može sprječavati kao ranije. Ulica je postala mjesto "širenja demokracije", a taj novi duh teško će biti uskoro smiren. To, ipak, nije dovoljno.

Novi moment (Egipat, Jordan, Tunis, Alžir itd.) jeste i izlazak iz svojevrzne ilegale na javnu scenu islamističkih organizacija i pokreta čije je učešće u javnom i posebno političkom životu tih zemalja bilo u najmanju ruku limitirano, a njihovo djelovanje manje ili više odvojeno

od medija. Uočljivo je, međutim, da se u zemljama samog arapskog svijeta na ovu činjenicu za sada ne obraća neka posebna pažnja. Njoj se ujedno pridaje mnogo manja važnost u smislu “velikog zaokreta” nego što se na nju gleda u bezmalo svim zapadnim analizama aktuelnih arapskih zbivanja. Demonstranti na ulicama u Jordanu na neki način smatraju da je to normalno, da su oni prirodan “socijalni partner”, kao što je normalno da se od ovih novih učesnika u politici ne očekuje nikakav značajan dobitak. Plebiscitarni zahtjevi usmjereni prvenstveno ka liberalizaciji institucija i demokratizaciji odnosa i ukupnog života nisu na liniji zalaganja za jačanje utjecaja konzervativnih snaga. Kako će se one miriti sa time, i hoće li, pokazat će vrijeme.

Je li sve što se do sada desilo revolucija? Prema uobičajenim kategorijama koje definiraju tektonske društvene pokrete nazvane revolucijama – još nije. Zapravo, kada se budu znali ishodi svega što je pokrenula ulica, postojat će i elementi da se kaže šta je to, zapravo, bilo. To što neke stvari “više neće biti kao prije” ne znači da je rođen novi društveni odnos, da su poražene stare snage, da se na historijskoj sceni pojavio novi upravljački sloj. Niko još nema ni novi ustav, ni izborni zakon, čak ni novog lidera. Stari parlament u Jordanu je, recimo, s manje glasova podržao “akcioni program” nove vlade koju su dovele demonstracije nego što su dali glasova programu vlade koju je ulica zbrisala. U Egiptu vojska vodi proces ustavnih promjena prije novih izbora koji će se održati temeljem promjena dirigovanih od te iste vojske. Euforičari, ovdje, očigledno upumpavaju mnogo više optimizma nego što ga objektivno može biti.

Pragmatičari i “realistični pesimisti” lako odgovaraju i na pitanje imaju li postojeći vladari golemih bliskoistočnih interesa volje i snage da se mijenjaju. Čini se da slučaj Libije u svemu ovome o tome najbolje govori. Niko još nije donio na međunarodnoj razini nikakvu validnu odluku o načinu uplitanja zapadnih sila u unutrašnja libijska događanja, a stranci već obučavaju “revolucionare” u ovoj zemlji, odobrenim kanalima dotura im se municija iz skladišta u Egiptu koja su pod kontrolom zapadnih “servisera” egipatske armije, vojni avioni evropske sile nedavno silno upetljane u invaziju na Irak već uveliko nadlijeću zračni prostor još uvijek međunarodno priznate i nezavisne države Libije mada ni u vezi s tim ništa na legalnom planu u času pisanja ovog teksta nije promijenjeno ni odlučeno.

Tema koja obilježava na poseban način aktuelna arapska zbivanja jeste i “dilema”, prilično vještački i ciljano konstruirana, ali široko u svjetskoj javnosti nametnuta i ovim povodima: “demokracija ili islam”. Na temeljima te “dileme” davno je ustanovljena teorija da je sekular-

na policijsko-vojna država jedina ozbiljna brana “islamistima”. Pojednostavljeno, u Egiptu, to je bilo prevedeno na izbor: Mubarak ili Muslimanska braća! Stvoren je crno-bijeli zaključak kojemu se malo ko suprotstavljao: Islam je prijetnja demokraciji! A tim povodom i pitanje: Smije li se prihvatiti demokracija i ako ona opće utvrđenim ustavnim mehanizmima i principima uvede u vlast islamiste.

Sadašnja događanja u arapskom svijetu pokazala su da “islamisti” nisu na presudan način predvodili pokrete pobuna, da radikalna islamizacija i promjena društvenih odnosa u skladu s tim ciljevima nije bio dominantan sadržaj protesta. Čak i tamo gdje su islamski pokreti imali iskustvo učešća u političkom životu (Jordan, Jemen, Bahrein itd.) sada su ostajali više u pozadini nego što su se agresivno predvodnički eksponirali. U Jordanu, recimo, Muslimanska braća nisu prihvatila ponudu kralja, nakon odluke o promjeni vlade, da uđu mimo novih izbora u njen novi saziv. Puno je tu, naravno, taktike i planova, ali razlozi za strah od temeljne islamizacije arapskog svijeta na krilima tekućeg bunta, ovakvog kakav je, imaju malo uporišta.

Velika većina demonstirana jest inspirirana religijom i vjerovanjem, ali to ne znači da su spremni radikalizirati mehanizme budućih sistema na temeljima klerikalizma. Jasno je da su Muslimanska braća veoma utjecajna, međutim, podjednako je izvjesno da je njihov utjecaj prvenstveno u socijalnoj sferi, da su taj utjecaj stjecali godinama na terenu koji im je ostavila totalitarna država nebrigom za životna pitanja svojih građana. Istovremeno je očigledno da je integristička i teroristička El-Kaida u značajnoj mjeri izgubila od svog utjecaja na ovim prostorima. Uočljivo je, podjednako tako, da su i Ahmadinedžadove izjave podrške “demonstrantima širom arapskog svijeta” naišle na hladnu reakciju. Logično, u ovdašnjim masovnim pokretima za jačanje demokracije, ljudskih prava i digniteta onaj ko vješalima odgovara liderima borbe za te iste ideale u svojoj vlastitoj zemlji ne može biti ni partner ni idol. Pojednostavljeno kazano, suština socijalnih, političkih, demokratskih zahtjeva koji se iskazuju na ulicama arapskih gradova, ma kakvu sudbinu doživjeli na kraju, direktno ugrožava ekstremne i rigidne ciljeve organizacija i pokreta poput El-Kaide.

U zaključku – arapski svijet, spontano ili organizirano, planski ili stihijno, odgovorio je ogromnim emocijama i eksplozivnim ponašanjem na ulicama, na povijesnu realnost koja je trajala. Ona je bila ponižavajuća potpuno mimo svih standarda o ljudskim pravima u svijetu, izrabljivačka, kolektivno emocionalno deprimirajuća i frustrirajuća, socijalno dramatična i uočljivo bezizgledna u otporu prema sistemima koje im je silom nametnuo

interes velikih i moćnih. Bila je ponižavajuća i ciničnom primjenom dvostrukih standarda u svemu – od prava na vlastite resurse do prava na vlastitu zemlju.

Nakon svih dosadašnjih zbivanja koja oslikavaju gnjev iskazan na ulici čini se da je na sonu ostalo nešto što nije malo, ali nije ni dovoljno: Izboreno je pravo na revolt, na iskazivanje stava, na zahtjeve za promjenama, pravo na demonstraciju i uvjerenje da će sve biti drugačije. Hoće li, ne zna se još. Pa ipak, nije izboreno ono što mnogi ovdje misle da je gotova stvar. Nema ni istinske promjene vlasti i sistema kod kuće, kao što nema ni opipljivog dokaza da se promijenio svijet što je svojim ponašanjem utvrđivao pravila igre u kojoj je ovdašnji narod bivao pljačkan, obespravljen i ponižen. Gorak dio ove konstatacije, kako se čini, jeste da svijest o ovom nedovršenom poslu i dalje biva potisnuta euforičnim vjerovanjem da je najveći broj bitaka za novu budućnost već dobijen.

Možda jest tačno da je jedna do sada maglovita povijesna priča o "arapskom identitetu" dobila svoje nešto jasnije konture. Dirljivo je kada istaknuti intelektualac iz Ammana veli: "Prvi put se osjećam ponosnim kad kažem da sam Arabin." Mnogim emotivnim Arapima pravo na ovo osjećanje kao da je dovoljno veliki dobitak da se njime može pokriti mnogo toga nedovršenog i još nedobijenog. Užasna frustracija i gubitak ponosa u samim su temeljima drame koja je dovela do eksplozije. Ipak, mora se ponoviti, oni što su racionalniji, trezveniji i spremniji na uvažavanje čvrstih činjenica, otvoreno upozoravaju: Možda se jesmo promijenili uz sve ovo što se desilo, ali treba još puno dokaza da povjerujemo kako su se promijenili i drugi čije će ponašanje još dugo određivati naše sudbine. Oslobođanje je proces, a procesi su dugi, bolni i – neizvjesni. Evropi je od Magna charta libertatuma do Francuske revolucije trebalo pet vijekova. Americi do formalnog raskida s ropstvom tri stotine godina. Može li se u arapskom svijetu mučna prošlost i plansko održavanje totalne stagnacije nadomjestiti izlaskom na ulice kroz par mjeseci, ma kako to donosilo osjećaj oslobođanja i priključenosti budućnosti. Pogotovo ako to priključivanje nikako ne ide u korist onima što su ovu bliskoistočnu realnost s ogromnim vlastitim razlozima konstruirali, održavali i obnavljali. Njihovi razlozi za promjenama – kako i dalje logiciraju – nisu ni blizu razlozima za promjene kako ih vidi običan stanovnik stare Arabije. S tom činjenicom narednih mjeseci, pa i godina, oni što stvaraju povijest na Bliskom istoku morat će ozbiljno računati. ■

Arapska ulica je rekla svoje

Piše: Muhamed Jusić

Promjene mogu početi na ulici, ali se tamo ne mogu završiti

Autor je bosanskohercegovački teolog i publicist

Nakon nedavnih demonstracija protiv vladajućih oligarhija u Tunisu i Egiptu i trenutnih u Libiji, te najave mogućih “dešavanja naroda” u nekim drugim državama Bliskog istoka i sjeverne Afrike, jasno je svima da se taj dio svijeta nalazi na historijskoj prekretnici. Posljednja dešavanja u Egiptu i Libiji pokazala su da taj proces neće biti ni brz ni lak. I pored svega, poruka s “arapske ulice” je odaslana prema vladajućim režimima. Vrijeme u kojem su tamošnji narodi bez pogovora trpjeli diktature je sada iza nas. Ovo je i poruka onima koji će eventualno u novim okolnostima upravljati tim državama da ne računaju na uvođenje vlastitih diktatura i nesloboda u ime nekih novih ideala, pa i onih vjerskih. Demonstranti traže vlast koja je podložna kritici i odgovorna pred ljudima u čijem interesu treba da djeluje.

Tačno je da se na iste događaje u tim zemljama, ali i širom svijeta, gleda iz različitih uglova i da iznenadnim smjenama režima različiti ideolozi slijeva i zdesna vide dokaze za vlastitu teoriju društvenih procesa, ali i priliku da nezadovoljstvo masa instrumentaliziraju za vlastiti interes i da ga zarad vlastitih ciljeva ideologiziraju. Tako je zanimljivo vidjeti kako naprimjer ljevičari širom Evrope, pa i našeg regiona, u tome šta se dešava u arapskim zemljama vide pobunu proleterijata protiv “omražene buržoazije” i “američkog imperijalizma”, dok istovremeno radikalni islamisti na internetskim stranicama i forumima u istim događajima vide konačan slom *taguta* (silnika koji uzurpiraju Božije pravo i umjesto Njega vladaju ljudima), treći, pak, u svemu vide još jedan dokaz superiornosti neoliberalne ekonomije i demokratije koja je kroz otvorene granice i slobodnu trgovinu “izvezla” i *our way of life* uz prateće vrijednosti demokratskog društva.

Realnost na terenu i struktura demonstirana te razlozi zbog kojih su se oni našli na ulicama teško da idu u prilog bilo kojoj od barem ove tri spomenute ideologije. Malo koji seljak (arapski: *felah*) ili stanovnik predgrađa koji je u Kairo, Aleksandriju, Bengazi ili bilo koji drugi grad došao da svrgne “faraona novog doba” zna išta o sukobljenim ideologijama i vizijama svijeta o kojima naglabaju arapske i svjetske elite. Tim ljudima je dosta nesloboda, besperspektivnosti, korupcije koja se uvukla u sve pore života, nezaposlenosti i siromaštva. Oni ne znaju kako to riješiti i, prema prvim istraživanjima, nisu

ni sigurni ko bi to mogao znati, ali oni od vlasti žele više i žele priliku da se i oni pitaju o tome šta se s njihovim životima dešava. I upravo je to najvažniji iskorak koji su ova društva napravila iako je teško predvidjeti koliko će ti procesi trajati i koju ideološku ili drugu formu će u konačnici poprimiti, te da li će neko te revolucije “kidnapirati”. Kakogod, narodi arapskih zemalja su napokon počeli bivati faktor političkih procesa i postepeno preuzimati vlastitu sudbinu u svoje ruke. Uz svaku slobodu ide i odgovornost, a s njom svakako i neizvjesnost.

Sve što se dešavalo u ovih nekoliko mjeseci i što se dešava dok ovaj tekst nastaje dokazuje da su narodi tog dijela svijeta svojim željama i očekivanjima nadrasli vladajuće, elite koje su se u svemu najslabije snašle. Na osnovu prvih reakcija vlada širom arapskog svijeta vidi se da oni, na dešavanja na koja arapski narodi gledaju s nadom, gledaju samo sa strahom i da nisu spremni izvući pouku iz svega što se na ulicama Tunisa i Egipta dešavalo. Grčevita borba pukovnika Muamera el-Gadafija da po svaku cijenu i bez obzira na žrtve, pa čak i prijetnje upućene preko njegovog sina Sejfulislama¹ da će državu ako otac ode ostaviti u građanskom ratu, to dokazuje. Tome u prilog govore i mjere koje su poduzele brojne druge države u okruženju kako se nešto slično ne bi desilo kod njih. Naime, jedino što su uradile jest da su požurile poduzeti mjere protiv rasta cijena osnovnih životnih namirnica. Jedino je u Jordanu kralj smijenio vladu i otvorio razgovore s opozicijom, ali o ulozi kraljevske porodice u politici ni riječi. U Mauritaniji i Siriji su vještački smanjili cijene hljeba, šećera, riže i lož-ulja. Alžirska i libijska vlada su već prije svrgavanja Ben Alija u Tunisu poduzele slične mjere iako im to, naravno, nije bilo od neke koristi. Tek kada su demonstracije izbile i u Alžiru i kada je Libija dospjela na ivicu građanskog rata, Vijeće ministara Alžira je odlučilo ukinuti vanredno stanje koje je u toj zemlji na snazi već devetnaest godina². Ali svi znaju da je to samo vrh ledenog brijega i da ono što nedostaje muslimanskom svijetu nije koji dinar ili dirhem više u novčaniku, nego su to sloboda, pravdnost i prema narodu odgovorna vlada. O tome su vladajuće oligarhije godinama pričale, ali skoro ništa nisu učinile. Imale su decenije neupitne i apsolutne vlasti koje su iskoristile jedino za vlastito bogaćenje i bogaćenje njima bliskih vojnih i ekonomskih elita. Danas, kada narodu ponovo obećavaju da će samo ako se sa trgova vrte svojim kućama oni odmah prionuti na posao i provesti sve reforme koje narod traži, nije čudno da im oni ne vjeruju.

Jedan od razloga zašto su se tamošnje vlasti tako loše snašle u novim okolnostima i što su nakon decenija autokratske vlasti jedan za drugim režimi počeli padati kao

kule od karata je i u tome što su tamošnji despoti jednostavno predugo gušili svaki oblik organizirane opozicije, što je dovelo do spontanog i masovnog izljeva nezadovoljstva za kakva nisu bili spremni da će se ikada desiti. Naravno, upravo ta spontanost i nepostojanje organizirane opozicije i brine brojne analitičare koji se plaše da bi ti nekoordinirani protesti mogli rezultirati jedino haosom i neredima, koji bi, ako potraju, države mogli odvući u vrtlog građanskog rata i uništiti osnovne temelje ionako krhkog ekonomskog razvoja. Zato je mnogima stalo da revolucije u arapskim zemljama uspiju, to jest da nakon njih dođe do uspostave demokratskih i građanskih sistema, jer bi se time pokazalo da i ta društva imaju kapacitet da uhvate korak s ostatkom slobodnog svijeta i da im se demokratija ne treba dovoziti na američkim tenkovima. Uspostavom slobodnog građanskog društva pokazalo bi se da demokratija i sigurnost nisu suprotstavljeni pojmovi, nego da uz demokratizaciju društava dolazi do uspostave trajne stabilnosti, za razliku od one represivne na kojoj su decenijama jahali arapski vladari govoreći svojim građanima, ali i zapadnim saveznicima, da bi bez njih i njihovih diktatura u njihovim zemljama zavládala nestabilnost. Toliko se puta od njih, ali i njihovih ideologa moglo čuti kako je i korumpirana vlast bolja od nikakve i da je “stotinu godina tiranije bolje od jednog dana bezvlašća”. Uspjeh arapske revolucije bi to jednom za svagda demantirao.

Izgradnja demokratskog društva mukotrpan je i naporan posao, i tako je oduvijek i u svim društvima bilo, u koji su arapski narodi sada zagazili i teško da se mogu vratiti nazad. Izvjesno je da će svaka vlast koja u budućnosti bude vladala Egiptom, Tunisom, ali eventualno i nekim drugim arapskim zemljama u kojima bi moglo doći do demokratizacije, ako ne bude sposobna da se uhvati ukoštac sa stvarnim problemima građana i da ih adekvatno riješi, ponovo pribjeći metodama diktature kako bi ostala na vlasti. Bitka za bolji život može početi na arapskim ulicama, ali se tamo ne može završiti. Nakon svega, prava bitka će početi kada (ili možda čak ako) nove snage dobiju priliku i kada budu morale raskrinkati kulturu korupcije i iznaći adekvatne politike koje će osigurati brži ekonomski rast, više radnih mjesta, građanske slobode i mnogo još šta što nezadovoljnicima na ulici nedostaje.

NEKI NOVI MOMCI

Mnoge od dilema i izazova s kojima se susreću uzavrela arapska društva mogu se najbolje vidjeti na primjeru jedne od politički, kulturno, pa i ekonomsko i vojno najznačajnijih arapskih zemalja – Arapske Republike Egipat, koju njeni stanovnici s ponosom i s pravom nazivaju “Umu dunija” ili Majka svijeta.

O tome ko bi, u konkretnom slučaju Egipta, mogao na sebe preuzeti tu odgovornost vođenja države kroz nezvjesni i zahtjevni proces sveopće reforme, još se špekulira. Najčešće se zasad kao mogući predsjednički kandidat spominje Muhamed el-Baradej, koji nema stranku, ali uz sebe ima malobrojnu i utjecajnu egipatsku liberalnu elitu iz srednje klase. Na ranijim izborima značajnu moć su pokazale i opozicione partije okupljene u pokretu Kifaje³. Najaktivniji tokom demonstracija su bili aktivisti *El-Džebhe ed-Dimokratije*, ali pojedinačno zapaženu infrastrukturu imaju i ljevičarske *Hizb al Tagammu' el Vatani el Takadommi el Vahdvavi' i Hizbu el-Amel*, te liberalne *Hizb al-Ghad i Hizbu el-Vafd el-Džadid*, kao i neke druge starije stranke, ali i one čije je osnivanje tek najavljeno. Egipat ima ukupno dvadeset četiri političke stranke i većina njih se plaši rezultata ukoliko se izbori održe za nekoliko mjeseci, jer smatraju da su zbog godina diktature devastirani u tolikoj mjeri da neće uspjeti ostvariti bilo kakav značajan rezultat, te da će sigurni pobjednik na izborima, ako se održe "prerano", biti stranka do sada zabranjene Muslimanske braće koja tek treba biti osnovana⁴.

I uistinu je jedna od najvećih nepoznanica u raspletu trenutne situacije u Egiptu upravo pokret Muslimanske braće (El-Ihvanu el-Muslimun)⁵ koji se i pored zvanične zabrane političkog djelovanja smatra najbolje organiziranom političkom organizacijom u zemlji. U prvim sedmicama demonstracija oni su se držali ispod radara, jer nisu, kako se to može razumjeti iz zvaničnih saopćenja Bratstva⁶, htjeli da se stvori dojam kako žele instrumentalizirati i ispolitizirati masovno nezadovoljstvo naroda.

Analitičari koji izbliza prate rad Muslimanske braće smatraju kako oni ustvari čekaju da mase završe svoj dio posla, a onda bi oni kao najbolje organizirana politička opoziciona frakcija sa jedinom ozbiljnom infrastrukturom lako poentirali. Sličan scenarij se može očekivati i u drugim arapskim zemljama u kojima bi eventualno moglo doći do promjene režima a u kojima djeluju Muslimanska braća ili njima slični sljedbenici političkog islama. Postoje i drugačije analize koje objašnjavaju neistrčavanje Muslimanske braće u prve redove egipatskih demonstranata. Prema tom mišljenju *Ihvani* su svjesni da se najveći razlog rezerviranosti administracije u Washingtonu pa i prijestolnicama EU zbog kojeg nisu u prvim danima dali otvorenu podršku demonstrantima na kairskim ulicama i zbog kojeg nisu izvršili pritisak na Hosnija Mubaraka da odstupi krije upravo u strahu da umjesto njega na vlast dođu islamisti iz Muslimanske braće ili njima slični koji ne pokazuju naklonost prema onome što nazivaju "zapadno imperijalističko uplitanje u unutrašnja pitanja arapskih zemalja" i koji su spremni otvoreno se suprotstaviti izraelskoj okupaciji palestinske

zemlje. Naravno, postoje i oni koji ističu kako su Muslimanska braća pokazala da su pragmatična politička grupacija koja teško da se može smatrati radikalnom i što između ostalog pokazuje njihovo ponašanje tokom nekoliko sedmica egipatske krize.

Pažnje vrijedno je i zapažanje Tarika Ramadana, jednog od vodećih muslimanskih intelektualaca koji živi u Evropi i bavi se pitanjem identiteta muslimana na Zapadu, inače unuka osnivača pokreta Hasana el-Bene, koji je izjavio kako se jedan od razloga neodlučnosti Muslimanskog bratstva koju su pokazali tokom demonstracija u Egiptu krije i u činjenici da su oni unutar sebe izrazito sukobljeni, čak i na ideološkoj ravni⁷. Naime, on tvrdi kako unutar pokreta postoje dvije struje, ona konzervativna koja zagovara islamizaciju egipatskog društva i mlađa, liberalna struja, koja bi rado vidjela da Muslimanska braća slijede model političkog djelovanja koji je trasirala AKP partija u Turskoj, to jest djelovanja na islamskim etičkim i moralnim principima u okvirima građanskog, demokratskog, pa i sekularnog društva.

Na tom tragu je i George Friedman iz "Stratfora", koji smatra kako je tačno da današnja Muslimanska braća u Egiptu imaju više struja i da je veći dio pritajen zbog Mubarakove represije, ali ni njemu nije jasno da li je ova grupacija slabija od demonstiranih koji traže demokratiju. Na kraju, on tvrdi kako ne treba mijesati odnosno izjednačavati opreznost Muslimanske braće s njihovom slabošću.⁸

ULOGA VOJSKE

Odmah nakon odlaska s vlasti predsjednika Mubaraka vlast u zemlji preuzelo je Vojno vijeće na čelu s Vrhovnim ustavnim sudom, koji bi u narednih šest mjeseci trebali voditi državu dok se ne stvore uvjeti za održavanje predsjedničkih i parlamentarnih izbora. Vojno vijeće je raspustilo oba doma parlamenta i suspendiralo Ustav, ali i izdalo naređenje vojsci da umjesto policije raščisti Trg oslobođenja i s njega deložira najtvrdoglavije demonstrante koji su se bili nastanili u improviziranim šatorskim naseljima. Egipatska vojska je imenovala i sudiju Tarika el-Bišrija, istaknutog zagovornika nezavisnosti pravosuđa tokom Mubarakovog režima, na čelo komisije koja bi trebalo da predloži ustavne promjene. Komisija bi trebala napraviti izmjenu određenih ustavnih odredbi i odrediti pravila za referendum o tim izmjenama koji bi se prema obećanju generala trebao održati u iduća dva mjeseca⁹.

Od prvih dana revolucije u Egiptu bilo je očito da vojska igra i da će odigrati ključnu ulogu u svemu što će se

u jednoj od najvažnijih i najutjecajnijih zemalja arapskog i muslimanskog svijeta događati. Identična situacija je i u većini drugih arapskih država u kojima vojska igra ključnu ulogu u svim društveno-političkim dešavanjima. U tom smislu, u Egiptu se još ništa suštinski nije promijenilo. Ovo je u najboljem slučaju tek početak, jer i do sada je vojska u ovoj zemlji kontrolirala sve. I sam predsjednik Mubarak je proizvod vojnog establišmenta. Ne trebamo zaboraviti da je vojska državnim udarom 1952. godine srušila u narodu omraženu monarhiju, i pod vodstvom harizmatičnog Džemala Abdu Namera i njegovih *Slobodnih oficira* – pokrenula tadašnju antikolonijalnu arapsku revoluciju i na neki način stvorila moderni Egipt. Mubarak je u egipatsku politiku dospio napredujući kroz vojnu hijerarhiju dolazeći do pozicije predsjednika u vrijeme vladavine Envara es-Sadata. Kada su Sadat, tada trećeg egipatskog predsjednika, tokom vojne parade 1981. ubili njegovi vlastiti vojnici predvođeni islamistom Halidom Istanbulijem, Mubarak je sjedio do njega i bio ranjen u ruku. Ni nakon preuzimanja vlasti nije se ništa promijenilo¹⁰. Mubarak je sebe okružio ljudima od povjerenja koji su po pravilu dolazili iz vojnih krugova. Pola ministara u bivšoj vladi bili su vojna lica, a apsolutna većina lokalnih namjesnika su bivši vojni kadar. Vojska je u Egiptu bila i ostala sveprisutna i ključni akter svih dešavanja. Oni kontroliraju trgovinu različitim robama i posjeduju sve, od farmi pilića do obrazovnih institucija. I pored svega (ili možda baš zbog toga), vojska uživa veliki ugled u narodu, a i sam Mubarak svoju je popularnost gradio na ulozi koju je imao u jednoj od rijetkih pobjeda koju je arapska vojska izvojevala nad Izraelom.

Trenutno vojska igra ključnu ulogu u procesu stabilizacije prilika i mirnog prijenosa vlasti, ali se brojni analitičari plaše u kojoj je mjeri Vojno vijeće u kojem se nalaze svi bivši najbliži Mubarakovi saradnici spremno pregovarati o ulozi vojske. Tako analitičari britanskog *Independenta* ističu kako je “neophodno da vojska ne pribjegava ustavnim trikovima Mubarakovog režima, niti pokušajima da onesposobi neke stranke, a promovira svoje političke favorite”¹¹.

Iskreno, malo ko vjeruje da će vojska samovoljno odustatu od svoje pozicije i da će u predstojećim događajima ostati postrani. Zato je opravdano očekivati da će se prava bitka za demokratizaciju Egipta desiti kada na red nakon održanih slobodnih izbora dođe pitanje izgradnje demokratskog nadzora nad vojskom i ustavnog uokvirenja njenih aktivnosti. U drugim arapskim zemljama, koje za razliku od Egipta i Tunisa nisu ozbiljno uzdrmale temelje vladajućih režima, teško da će ta pitanja bez pritiska i podrške javnosti ikada sama od sebe doći na dnevni red.

Bez obzira na to ko će, u slučaju da dođe do istinskih promjena u nekim ili većini arapskih zemalja, voditi vlast, i u kojem kapacitetu će se to, s obzirom na sveprisutni utjecaj vojnih struktura, manifestovati, morat će biti svjestan da u tim društvima vladaju nove realnosti s kojima se moraju nositi, kao što su sve jače institucije građanskog društva, blogerska zajednica i nezavisni internacionalni mediji poput El-Džezire i prije svega osviješteni pojedinci koji se više ne mogu ignorirati. Ista ta nova medijska i društvena realnost u zemljama sjeverne Afrike i Bliskog istoka u kojima su građani bili u potpunosti isključeni iz svega što se u državi i njenoj politici dešavalo, osim što su s vremena na vrijeme izlazili na izbore na kojima su rijetko mogli glasati za bilo kakve ozbiljne protukandidate vladajućoj stranci ili prorežimskim snagama, a na kojima se nikada ništa nije mijenjalo, stvorila je novu političku paradigmu u kojoj su građani postali faktor koji se više ne može zaobilaziti.

I upravo je zahtjev da se napokon čuje glas obespravljenih i isključenih masa jedino što se prepoznaje kao najmanji zajednički imenitelj vala demonstracija i protesta koji su zahvatili brojne zemlje tog dijela svijeta, od Irana, preko iračkog Kurdistan, Jordana, Bahreina, Jemena, Alžira, Maroka, pa sve do Obale Slonovače. Taj val nezadovoljstva u različitim zemljama, i pored niza identičnih zahtjeva, ima i svoje specifičnosti u odnosu na društvene posebnosti svake od zemalja. Tako dok su u nekim zemljama islamisti predvodnici narodnog nezadovoljstva, u Iranu se te iste mase suprotstavljaju teokratskoj diktaturi. Dok u Iraku suniti koriste momentum narodnog nezadovoljstva kako bi skrenuli pažnju na to da su diskriminirani u državi u kojoj sve više vlasti ima šiitska većina, u Bahreinu se šiitska većina buni protiv dominacije vladajuće sunitske manjine. U svakoj od tih zemalja počinju “ispadati kosturi iz ormara” i dugo potiskivani problemi izbijaju na površinu sa samo jednom jasnom porukom: došao je *dan gnjeva naroda* (dan u kojem su Egipćani pokušali izvršiti konačan pritisak na predsjednika da odstupi s vlasti nazvali su baš tako – *jamul-gadab*, ili dan gnjeva).

I dok su analitičari nakon pada Ben Alija u Tunisu i Mubaraku u Egiptu predviđali u kojoj od arapskih i muslimanskih zemalja bi moglo doći do novog izljeva narodnog gnjeva, malo ko je predviđao da će se to desiti u državi za koju su svi znali da će režim ponuditi brutalan i nemilosrdan otpor. Za samo nekoliko dana desilo se baš to. Libija je skliznula u nepredvidiv kaos i u vrijeme nastanka ovog teksta nalazi se na ivici građanskog rata. Zbog svoje prepoznatljive, najblaže rečeno, ekscentričnosti libijski predsjednik Muamer el-Gadafi je pokazao

nevjerojatnu istrajnost u autokratskoj vladavini poslavši vojnu avijaciju na vlastiti narod i prijeteci da će se boriti do “posljednjeg čovjeka, žene i metka”.¹²

Uspjeh revolucije protiv Gadafijeve četiri decenije duge vladavine bio bi najmarkantniji dokaz da su arapske zemlje na nezaustavljivom putu ka oslobođenju i reformi relativno mirnim demonstracijama i da mogu svrgnuti čak i najokorjelije diktature. Istovremeno, slamanje pobune libijskih plemena ili izbijanje bratoubilačkog rata imalo bi izrazito negativan efekt na čitav proces. Dani koji su pred nama pokazat će jesu li arapski narodi žedni slobode zagrizli veći zalogaj nego što mogu sažvakati. ■

NAPOMENE:

¹ Više o obraćanju Sejfulislama el-Gadafija libijskom narodu, 21. 2. 2011, na stranici arapskog satelitskog kanala Al-Jazeera (<http://www.aljazeera.net/NR/exeres/1C99E731-BBFB-4228-B11C-329622FF52F1.htm>, pristupljeno 22. 2. 2011).

² Algeria's Emergency Law To Be Lifted Imminently, RTTNews, 22. 2. 2011. (<http://www.rttnews.com/Content/PoliticalNews.aspx?Id=1558875&SM=1>, pristupljeno 23. 2. 2011).

³ Više o ovoj političkoj organizaciji na njihovoj oficijelnoj web stranici <http://www.harakamasria.org/>

⁴ Prema izjavama generalnog sekretara (El-Muršid el-Am) Bratstva prof. dr. Muhameda Bedija stranka će se vjerovatno zvati Hizbu el-Hurije vel Adale (Stranka slobode i pravde) i njoj će se odmah po osnivanju pridružiti svi dosadašnji nezavisni kandidati predstavnici Muslimanskog bratstva u zakonodavnim tijelima Republike. Koordinator stranke i osoba zadužena za njenu registraciju je dr. Muhamed Sad El-Ketatni. (prema: <http://www.ikhwanonline.com/Article.aspx?artid=79481&secid=210>, pristupljeno 23. 2. 2011).

⁵ Više o historiji Muslimanske braće, najznačajnijim ličnostima, njihovom sukobu s vladajućim režimom i internim sukobima u knjizi autora ovog priloga Islamistički pokreti, Zenica, 2005. str. 32-46.

⁶ Saopćenja Bratstva i njihovi stavovi povodom dešavanja u Egiptu, Libiji i drugim arapskim zemljama mogu se pratiti na oficijelnoj stranici organizacije na arapskom jeziku (<http://www.ikhwanonline.com/Default.aspx>) ili engleskom (<http://www.ikhwanweb.com/>)

⁷ Tarik Ramadan je ove stavove iznio gostujući na više svjetskih satelitskih televizija, a neke od stavova je ponovio gostujući na Al-Jazeerinom talkshowu *Riz Khan* zajedno sa Slavojem Žižekom. Emisija je emitirana 3. 2. 2011., a može se pogledati na oficijelnoj stranici Al-Jazeere. (<http://english.aljazeera.net/programmes/rizkhan/2011/02/2011238843342531.html>, pristupljeno, 23. 2. 2011).

⁸ STRATFOR's free intelligence reports, *Agenda: With George Friedman on Egypt*, 28. 1. 2011. (prema, <http://www.stratfor.com/analysis/20110128-agenda-george-friedman-egypt>, pristupljeno, 11. 2. 2011).

⁹ Marwa Awad, *Egyptian army appoints head of constitution body*, Reuters- Kairo, 14. 2. 2011. (<http://www.reuters.com/article/2011/02/14/us-egypt-constitution-committee-idUSTRE71D7DM20110214>, pristupljeno 16. 2. 2011).

¹⁰ Više o tome kako je Egipat funkcionirao kao država vidjeti u knjizi Ayubia N. *The State and Public Policies in Egypt since Sadat* (Reading, Ithaca Press, 1991), o Hosniju Mubaraku na stranicama:

84, 99, 102, 226, 239-240, 260. O ulozi vojske u Mubarakovoj eri na str. 240.

¹¹ *The Independent's leading article*, autor nepoznat, *The fate of the revolution lies in the hands of the generals*, The Independent, 14. 2. 2011. (<http://www.independent.co.uk/opinion/leading-articles/leading-article-the-fate-of-the-revolution-lies-in-the-hands-of-the-generals-2213882.html>, pristupljeno 20. 2. 2011).

¹² Turudić, Momir “Do posljednjeg čovjeka, žene i metka.”, *Vreme*, br. 1051, Beograd, 24. 2. 2011.

ISLAM I POLITIKA U ARAPSKOM SVIJETU

Piše: Harun Karčić

**Između religije i politike
(Between Religion and
Politics), Nathan J. Brown i
Amr Hamzawy, Carnegie
Endowment for International
Peace, Washington, D. C.,
2010, str. 212**

*Harun Karčić je advokat za
zaštitu ljudskih prava u nevladinoj
organizaciji "Vaša prava BiH"*

Davne 1991. u *New York Timesu* izašao je članak pod nazivom "Zamka slobodnih izbora" (*The free elections trap*), koji je, između ostalog, iznio tezu da bi dolazak islamista na vlast u muslimanskim zemljama doveo do uspostave nedemokratskih režima koji bi bili čak gori od postojećih autoritarnih (i sekularnih) arapskih režima. Upravo ta teza će kasnije služiti kao jedan od glavnih argumenata za kontinuiranu zapadnu podršku nedemokratskim arapskim režimima do danas.

U posljednjih nekoliko decenija pojavila se obimna literatura o islamskoj političkoj misli i o islamističkim partijama i pokretima na Bliskom istoku. Međutim, kao što postoji velika razlika između teorije i prakse, tako postoji i velika razlika između političkih ideala islamističkih partija i njihovih rezultata na terenu. Jedna od najnovijih knjiga koja zapravo posvećuje više pažnje postignutim rezultatima islamističkih partija nego njihovim idealima je knjiga *Između religije i politike*, renomiranih bliskoistočnih političkih analitičara Amra Hamzawyja i Nathana J. Browna.

U jeku trenutnih događaja na Bliskom istoku i bojazni američkih neokonzervativaca, kao i raznih desničarskih aktivista i *bloggera*, u vezi s mogućim dolaskom islamista na vlast i formiranjem islamskih režima zasnovanih na iranskom modelu, ova knjiga zasigurno čini mnogo da dekonstruiira postojeće mitove i da na objektivan način izloži realnu sliku stvarnih kapaciteta islamističkih partija i njihovih (skromnih?) rezultata na političkoj sceni.

Za svaku državu navedenu u ovoj knjizi (Egipat, Jordan, Maroko, Kuvajt, Jemen, okupirana Palestina) analiziran je politički okvir u kojem djeluju islamističke partije, njihovi legislativni prioriteti i aktivnosti u parlamentu, formiranje koalicija s opozicionim partijama te njihova postepena metamorfoza prema *mainstreamu*.

O činjenici da su islamističke partije pragmatične, dinamične i nacionalno orijentirane mnogo je rečeno u ovoj knjizi, međutim ovdje ćemo navesti samo dva primjera iz drugog i trećeg poglavlja koja su vrijedna spomena.

Naprimjer, u drugom poglavlju, koje se odnosi na Muslimansko bratstvo u Egiptu, indikativna je konstatacija au-

Američki neokonzervativci se boje dolaska islamista na vlast poslije revolucije

tora koja ilustrira metamorfozu retorike Muslimanskog bratstva. To je da se priroda parlamentarne platforme Muslimanskog bratstva u posljednje tri decenije znatno promijenila i da je za razliku od prethodnih poziva na primjenu šerijata u javnoj sferi i na promoviranja vjerskih i moralnih vrijednosti njihova platforma nakon devedesetih počela prioritizirati pitanja koja nose manje vjerskih konotacija, a više su vođena općim interesima, kao što su pravna i politička reforma, društveno-ekonomska politika i kršenja ljudskih prava (26). Autori zaključuju da politička participacija djeluje na islamističke partije tako da ih navodi da svoje ciljeve usklade s općim interesima građana te da nekada, ako ne da ih u potpunosti zanemare, a onda barem da stave u drugi red svoje ideološke ciljeve.

U trećem poglavlju, koje se odnosi na Front islamske akcije u Jordanu, koji je, kako navode autori, političko krilo jordanskog ogranka Muslimanskog bratstva, navodi se jedan zanimljiv podatak koji mnogo govori o pragmatičnosti ovog pokreta. Autori navode činjenicu da je Front islamske akcije odbio američku pomoć ponuđenu Jordanu u kasnim pedesetim sa sloganom "Ne pomirenju (sa Izraelom), ne dolaru, ne ateizmu, i ne imperijalizmu", i da je u to vrijeme, kao i do danas, podrška Palestincima zauzimala ključno mjesto u političkoj retorici Fronta (50). Međutim, kad je u toku kasnih šezdesetih došlo do sukoba između jordanskog režima i oružanih palestinskih pokreta baziranih u Jordanu, Front islamske akcije zauzeo je neutralan stav, iz očiglednih razloga jer

je bio svjestan da bi sukob s kraljem Huseinom ugrozio njegove buduće političke ambicije, a možda čak doveo i do zabrane pokreta. Ovo je interesantan primjer kako propalestinska retorika brzo gubi mjesto kad su politički ciljevi jednog islamističkog pokreta u pitanju.

Autori zaključuju da su se islamistički pokreti, iako je bilo uspjeha, razočarali uložnim trudom i dobijenim rezultatima u političkoj participaciji, naročito u pogledu tri pitanja. Prvo, islamistički pokreti su se nadali da će razbiti barijere ograničenog političkog pluralizma i dovesti do istinske reforme i raspodjele moći između vladajućih elita i opozicionih pokreta. Drugo, islamistički pokreti su zahtijevali ustavne i legislativne amandmane koji bi povećali moć zakonodavnih institucija u odnosu na izvršnu vlast. I treće, neki islamistički pokreti su željeli prevazići historiju sukoba s intelektualnim elitama i formirati fleksibilne alijanse sa sekularističkim opozicijama.

Vrlina ove knjige leži u tome što ona zaista pruža dobar pregled aktuelne slike islamističkih pokreta i islamističkih partija u arapskim zemljama. Međutim, moramo uzeti u obzir da su autori, koji su politički analitičari, svoj rad zasnivali većinom na novinskim i raznim istraživačkim člancima, te da su se na neki način pridržavali žurnalističkog a ne akademskog stila pisanja, tako da knjiga više djeluje kao kolekcija analitičkih članaka nego kao istinsko akademsko djelo. Ipak, knjiga uspijeva solidno analizirati političku situaciju u periodu između 1990. i 2010. godine. ■

Pojmovnik islamskog nazivlja za misiju ISAF

Piše: Muhamed Jusić

U Pojmovniku je pojašnjeno više od 600 termina, koji se ne prevode na svjetske jezike, već se koriste u izvornom obliku muslimanskog govornog izričaja

Autor je bosanskohercegovački teolog i publicist

Proces NATO integracija zemalja Jugoistočne Evrope, pa tako i zemalja bivše Jugoslavije, otvorio je perspektive saradnje crkava i vjerskih zajednica s vojnim strukturama koji ranije nije bio moguć zbog ideološkog profila komunističkih država. NATO standardi o vjerskim slobodama u vojnim postrojbama i standardi vojne vjerske službe u članicama NATO-a, ali i drugi oblici saradnje, pred vojne su strukture, i ne samo pred njih nego i pred vjerske zajednice, postavili brojne izazove i nepoznanice. To se, prije svega, odnosi na nepostojanje iskustva u takvom obliku angažmana vjerskih službenika, ali i nespremnosti vojnih struktura da se na "nekonvencionalan način otvore" prema vjerskim zajednicama. Zato je svaka razmjena iskustava i ozbiljna analiza na tom planu više nego dobrodošla.

Iako još uvijek ne postoje detaljne analize efekata uvođenja dušebrižništva u vojske bivših komunističkih država regije, evidentni su pozitivni primjeri saradnje vjerskih zajednica i vojnih struktura. U tom smislu interesantan je primjer saradnje *Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj*, čija iskustva, naročito u "kulturološkoj obuci" hrvatskih vojnika koji učestvuju u mirovnim misijama u većinski muslimanskim zemljama, nadilaze regionalne okvire. U okviru dugogodišnje saradnje između ove vjerske zajednice, koja je ustavno dio Islamske zajednice u BiH i Ministarstva obrane Republike Hrvatske, iz štampe je izišao *Pojmovnik islamskog nazivlja za misiju ISAF*. Autor Pojmovnika je Aziz efendija Hasanović, zamjenik glavnog muftije i glavni koordinator Islamske vjerske zajednice u Hrvatskoj, a kao izdavač potpisuje se MORH-ova Služba za odnose s javnošću i informiranje - Odjel hrvatskih vojnih glasila.

U Pojmovniku je pojašnjeno više od 600 termina, koji se ne prevode na svjetske jezike, već se koriste u izvornom obliku muslimanskog govornog izričaja. Osim nazivlja, u Pojmovniku je data i svojevrsna osobna karta Afganistana, kratke informacije o historiji te azijske zemlje, njezinoj vjerskoj, plemenskoj i kulturološkoj dimenziji, a u njemu se nalazi i islamski (hidžretski) kalendar s važnim islamskim blagdanima u idućih deset godina.

"Pojmovnik islamskog nazivlja plod je petogodišnjeg rada s pripadnicima Oružanih snaga Republike Hrvatske.

Pripremajući ih za mirovne misije u islamskim sredinama, osjetio sam potrebu na ovaj način približiti pojmove, a time i kulturu određenih islamskih zemalja, poglavito Afganistana. U želji da se vojnik koji odlazi u mirovnu misiju što bolje osposobi, a u svrhu uspješne izvedbe zadatke, ponuđeni Pojmovnik je skroman doprinos tome“, napisao je u predgovoru autor Aziz Hasanović.

Časopis *Demokracija i sigurnost* iskoristio je ovaj povod da s Azizom ef. Hasanovićem obavi razgovor ne samo o Pojmovniku nego i drugim temama koje mogu aktualizirati pitanje doprinosa vjerskih zajednica procesu atlantskih integracija, s posebnim osvrtom na islamske zajednice regije sa svim svojim specifičnostima.

Počeli smo tako što smo ef. Hasanovića pitali o tome kako je uopće nadošao na ideju izrade Pojmovnika, na što nam je odgovorio kako ga je na taj potez nagnala “dugogodišnja suradnja s Ministarstvom obrane i njihova zamolba da se vojnici i časnici Hrvatske vojske što lakše kultiviraju u sredinama koje su specifične po mnogo čemu, a gdje islam dominira“.

Ideja o posebnom kulturološkom treningu vojnika za djelovanje u specifičnim društvenim okolnostima relativno je nova i drugim članicama NATO saveza. Tek nakon rata u Iraku i Afganistanu takva specijalizirana poduka postala je sastavnim dijelom obuke vojnika zemalja članica. Tako su, prema izvještaju Glasa Amerike, američki marinci otpočeli s programom obuke o lokalnim kulturama nakon rata u Iraku, gdje su iskustva na terenu pokazala da američki vojnici ne razumiju običaje zemlje u kojoj se bore. U 2005. komanda Korpusa marinaca organizirala je program učenja arapskog, dari i paštu jezika, zajedno s informacijama o religiji, ekonomiji i socijalnim pitanjima u Iraku i Afganistanu.¹

George Dallas, direktor programa poznatog kao *Centar za napredno operativno poznavanje kultura*², smatra kako “marinci shvaćaju da je važno pridobiti ljude, da je stabilizacija važna kako bi se osigurala ta regija i da će biti bolje prihvaćeni ako razumiju i poštuju lokalnu kulturu“.

Antropologinja dr. Paula Holmes-Eber je među nastavnicima u tom programu. Ona kaže da je koncept kulturološke obuke u početku bio stran za vojsku koja se trenira za konvencionalni rat: “Marinac sa 19 godina starosti, koji je, naprimjer, odrastao u lowi, i nikad prije nije napustio Sjedinjene Države, vidjet će stvari koje uopće ne razumije. Prema tome, nadamo se da ćemo im dati širi okvir za razmišljanje, da neće biti samo čuđenja i odbojnosti, nego i razumijevanja, svijesti da mogu nešto uraditi i pomoći.“³

Aziz ef. Hasanović, zamjenik glavnog muftije i glavni koordinator Islamske zajednice u Hrvatskoj

Ona također smatra da je napredak ostvaren u pokrajini Anbar u Iraku najbolji primjer kako kulturološko razumijevanje i rad s lokalnim stanovništvom može potpuno izmijeniti pokrajinu s najvećim nivoom nasilja u zemlji. Da bi ih pripremili za buduće raspoređivanje, marinci se sada podučavaju o raznim dijelovima svijeta kako bi bili spremni u slučaju kriza, kao u Haitiju, ili manjih sukoba bilo gdje.

Slično misli i gospodin Hasanović, kojeg sam pitao za komentar o tome koliko je bitno da vojnici s prostora bivše Jugoslavije koji odlaze u mirovne misije širom svijeta poznaju kulturu, običaje, pa i religiju društava u kojima će djelovati, te da u tom smislu idu ukorak sa svojim kolegama iz drugih NATO armija?

“Poznavanje vjere, kulture, mentaliteta, običaja i tradicije jednog naroda smatram neophodnim za uspješnu mirovnu misiju ma gdje bila. Ponovit ću ono što često ističem, a to je da je neophodno razvijati kulturu i ozračje povjerenja. Bez povjerenja i naklonosti zemlje domaćina nema uspješne mirovne misije. Uvažiti nečiju vjeru, kulturu, običaj, tradiciju znači iskazati oblik poštovanja pre-

ma nekome. Time se stječe naklonost i prijateljstvo, što je temeljni preduvjet za mir u svijetu. Omalovažavanje svega toga je rezultat da danas imao 2. 412 poginulih u Afganistanu“, tvrdi imam Hasanović.

Naravno, nisam mogao a da ne upitam u kojoj mjeri poznavanje osnova islama pomaže hrvatskim vojnicima angažiranim u mirovnim misijama u muslimanskim zemljama i jesu li kulturološke razlike među muslimanskim narodima koji žive na ovim prostorima i muslimanskih zemalja širom svijeta, npr. u Afganistanu, tolike da je to jedva relevantno. On smatra da poznavanje osnovnih principa islama i muslimanske kulture kojim ovdašnje vojn timerike mogu podučiti regionalne islamske vjerske zajednice i koji su isti za sve muslimane u svijetu mogu biti od koristi i u drugim muslimanskim zemljama i pored znatne specifičnosti tamošnjih kultura i velike razlike između tradicionalnog islama na ovim prostorima i toga kako se on živi i doživljava u nekim drugim krajevima svijeta.

“Hrvatski vojn timer je prepoznat u Mirovnoj misiji ISAF u Afganistanu po svojoj uljudbi, kulturi, profesionalizmu i nadasve fleksibilnosti koju ima. Dobio sam dva pisma od imama iz Mezari Šerifa posredstvom mirovne misije u kojim mi zahvaljuje na svemu što činim da vojn timeri koji dolaze u Afganistan razumiju pravo stanje stvari i da su posebni unutar Mirovne misije. Isto sam čuo od predstavnika Združenog stožera američko-afganistanskog koji upravljaju operacijama u Afganistanu u nedavnoj posjeti Zagrebu. Osobno su htjeli susret sa mnom kako bi mi zahvalili i istakli značaj ovoga što se radi, pozivajući me da održim predavanje za njihove saveznike na ovu temu. Ono što se sa zadovoljstvom ističe jest i činjenica da Hrvatska vojska do sada nije imala niti jednu žrtvu u Afganistanu. Ja mislim da dio zasluge za to ima i ovaj program“, kaže naš sagovornik.

Brojni sagovornici u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini s kojima sam razgovarao smatraju kako je činjenica da u Jugoistočnoj Evropi postoje autohtone i manje-više dobro organizirane islamske zajednice i vjerska učilišta koji mogu dati znatan doprinos u procesu kulturološke naobrazbe vojnika koji se sve češće upućuju u mirovne misije u zemlje gdje islam i muslimanska kultura predstavljaju osnovu društvenih odnosa. Imam Hasanović smatra kako je to potencijal koji se treba i može konstruktivno iskoristiti, što na najbolji način pokazuje primjer Hrvatske. Zato smo gospodina Aziza pitali i to ima li spoznaja o tome da i druge države u regiji Jugoistočne Evrope u kojima djeluju organizirane islamske zajednice imaju slične projekte i može li u konkretnom slučaju Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj ponuditi Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini neka korisna iskustva. Pitao sam ga i to u kojoj mjeri on procjenjuje da su te zajednice spremne ponuditi jedan ovakav ili sličan društveni angažman koji izlazi iz okvira njihovog tradicionalnog djelovanja.

“Nije mi poznato da se ovakav program provodi na svim razinama vojske i vojnih učilišta u drugim zemljama regije. Jedino znam da mi se Islamska zajednica u Crnoj Gori na čelu s reisom Rifatom ef. Fejzićem obratila za konzultacije glede ovog programa koji se provodi na razini mirovn timer misija jer su i oni odnedavno počeli participirati u Mirovnoj misiji u Afganistanu. Mešihat Islamske zajednice i ja osobno izražavamo spremnost u pružanju svake vrste pomoći svima koji to poželee“, odgovorio je ef. Hasanović.

O reakcijama unutar Islamske zajednice i muslimanskih krugova na izdavanje Pojmovnika i ovakav oblik saradnje gospodin Hasanović je rekao da su pozitivne, a mnogima je teško razumjeti takvu otvorenost Islamske zajednice, njega kao imama i predstavnika Islamske zajednice prema vojsci. “Uvijek ističem da je pomaganje i olakšavanje života našim vojnicima u Afganistanu i bilo kojim drugim mirovn timer misijama naša obveza. Ako im neka informacija koju će od nas u obuci dobiti život u Afganistanu učini lakšim samo pet minuta, bit ću naj sretniji čovjek na zemlji“, kaže na kraju razgovora efendija Hasanović. ■

NAPOMENE:

- ¹ Ward Ana, *Američki marinci uče strane jezike*, Glas Amerike na bosanskom jeziku, prilog od 4. 1. 2011. (dostupno na <http://www.voanews.com/bosnian/news/us-marines-training-cultural-12-04-11-112882679.html>, pristupljeno, 11. 2. 2011).
- ² Više detalja o “Center for Advanced Operational Culture Learning” (CAOCL) i Center of Excellence (COE) Marine Corps Training pogledajte na <http://www.tecom.usmc.mil/caocl/>.
- ³ Ward Ana, *Američki marinci uče strane jezike*, Glas Amerike na bosanskom jeziku, prilog od 4. 1. 2011. (dostupno na <http://www.voanews.com/bosnian/news/us-marines-training-cultural-12-04-11-112882679.html>, pristupljeno, 11. 2. 2011).

Politika islamskih mreža u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini

Piše: Eldar Sarajlić

UVOD

Kraj socijalističke Jugoslavije, kolaps socijalističkog bloka i nestabilnost Balkana koja je uslijedila učinili su da Bosna i Hercegovina postane izložena raznim vanjskim utjecajima, kako s istoka tako i sa zapada. Vakuum koji je stvoren raspadom cjelokupne društvene strukture u regiji popunile su aktivnosti vanjskih aktera i njihovih lokalnih zastupnika. Izloženost zemlje vanjskim utjecajima stvorila je prostor za brojne islamske elemente koji ispoljavaju svoj utjecaj i moć. Mnoge od njih vodio je osjećaj solidarnosti sa svojom novootkrivenom muslimanskom braćom u srcu Evrope, ali neki su i pokušali oblikovati tok (geo)političkih događaja u ovoj zemlji u smjeru koji je u skladu s njihovim željama. Neki su stigli s humanitarnom pomoći kako bi pomogli narodu Bosne i Hercegovine tokom rata, dok su mnogi odlučili osvojiti srca Bosanaca muslimana i prenijeti im svoju viziju globalnog ili regionalnog islama.

Deceniju i po kasnije, čini se da opstanak Bosne i Hercegovine još zavisi od globalnih i regionalnih aktera. Zemlja je na sporom ali odlučnom putu da postane dio Evropske unije i NATO-a. Znatna većina stanovništva vidi budućnost Bosne i Hercegovine unutar zapadnih političkih i vojnih okvira. Iako ne tako vidno kao tokom rata i neposredno nakon njega, razne islamske mreže koje primaju sredstva iz muslimanskih zemalja, poput Irana i Saudijske Arabije, još uvijek su prisutne u zemlji. Ipak, postoji i mreža brojnih novih igrača, čiji se razni interesi i aktivnosti preklapaju i sukobljavaju, što stvara potpuno novu situaciju na terenu.

Cilj ovog poglavlja¹ je bolje razumijevanje ove nove situacije i analiza novih odnosa moći između raznih islamskih mreža u Bosni i Hercegovini te njihova perspektiva u vanjskoj politici. Identificirat ćemo najaktivnije islamske mreže i najutjecajnije islamske aktere koji utječu na vanjsku politiku u Bosni i njenu perspektivu te istražiti ključne tačke interakcije i sporenja među njima. Moja radna hipoteza je da postoji novi kvalitet islamskih mreža u Bosni i Hercegovini u kojem je direktan humanitarno-misionarski pristup arapskih mreža, svojstvenih periodu neposredno nakon rata, zamijenjen nešto drugačijom mrežom aktivnosti kojom dominira Turska i koja za

cilj ima promoviranje nove vizije Bosne i Hercegovine, islama i njenog položaja unutar šireg evropskog okvira. Objasniti ću i tvrdnju da su aktivnosti ovih mreža u interakciji s lokalnom Islamskom zajednicom, boreći se za ili učvršćujući svoju društvenu i političku ulogu u oblikovanju nekih inostranih odnosa. Ova interakcija doprinosi procesu obnove diskusije o prisustvu islama u Bosni i Hercegovini, njegovoj ulozi u životima bosanskih muslimana, kao i regionalnom i globalnom položaju zemlje.

S metodološke strane, ovaj rad definira "islamsku mrežu" kao organiziranu grupu ili mrežu ljudi koji se pridržavaju određenih islamskih vrijednosti kao glavne referentne tačke. Stoga je opseg ovog rada širi od opsega studija koje se bave organizacijama uključenim isključivo u djelovanje vjerskog islama. Rad može uključivati i izravne vjerske organizacije ili grupe pojedinaca koji su aktivni u javnom životu, ali i one nepoznate koje opravdavaju ili legitimiziraju neke od svojih aktivnosti islamskim vrijednostima i normama. U sličnom raspoloženju, na perspektive vanjske politike gleda se kao na vizije, izbore i korake koji za cilj imaju pozicioniranje Bosne i Hercegovine u određeni geopolitički okvir, ne nužno aktivnosti ograničene na institucije i pojedince zadužene za vanjsku politiku zemlje.

Prije nego što pređemo na analizu glavnih islamskih aktera u zemlji i njihove vanjskopoliitičke implikacije, izložiti ću historijsku pozadinu, koja je od ključnog značaja za razumijevanje islama u Bosni, tačke sporenja između lokalnih i stranih islamskih aktera, kao i kanale kroz koje do ovog sporenja dolazi.

HISTORIJSKA POZADINA: STANJE NAKON PADA KOMUNIZMA I ISLAM U BIH

Analiza perspektiva vanjske politike Bosne i Hercegovine u kontekstu formalnih i neformalnih mreža koje zaobilaze državu na površinu izvlači mnoga pitanja. Prvo, pretpostavlja se da država više nije jedini akter na području vanjske politike. Pad univerzalnih narativa, kraj međunarodnog komunizma i kriza liberalizma uzrokovali su i kraj nepobitne važnosti i ovlasti države (vidi Wallerstein, 1995: 87; Jacoby, 1999). Moderni ekskluzivitet koji je država imala u određivanju osnova vanjske politike, koji je duboko poštovan tokom većeg dijela 20. vijeka, istisnut je pojavom brojnih drugih subjekata globalne politike koji su se počeli takmičiti za dominaciju i moć. Ali, ko su bili ovi novi akteri koji su poljuljali apsolutnu važnost države i njenu političku nadmoć?

Rast globalnih mreža stavio je identitetsku politiku u žarište novih političkih borbi u svijetu (Castells, 2004).

Razne grupe, organizirane oko svog kulturnog identiteta kao ideološke materije, počele su se nadmetati s državom u određivanju regionalne i globalne politike. Priroda ovih grupa kretala se od vjerskih i regionalnih do organizacija etničkog identiteta i grupa koje se bore da pronađu svoje mjesto pod suncem. Takvo okruženje bilo je posebno pogodno za organizacije koje se temelje na vjerskim vrijednostima i identitetima. Razne islamske grupe vode u ovom pogledu (Castells, 2004: 13-23; vidi i Haynes, 1997). Zajedno s etničkim grupama koje su ušle u svijet politike boreći se za svoja prava i politički suverenitet na kraju 20. vijeka, islamske grupe su se također pojavile kao novi subjekti međunarodne politike. Činjenica da je tajna i neinstitucionalizirana mreža poput El-Kaide bila u stanju upravljati kormilom globalne politike na početku novog milenija potvrđuje postojanje nove stvarnosti, koju ne oblikuju samo države, nego i brojni nedržavni akteri (Kepel, 2002).

Dalje, kraj međunarodnog komunizma i raspad Jugoslavije, koji su se podudarili s globalnim širenjem identitetske politike, stvorili su novo bojište za razne organizirane identitete, uključujući one koji djeluju pod islamskom zastavom. Lokalno okruženje u Bosni i Hercegovini bilo je posebno plodno zbog prisustva velikog broja muslimana koji su učestvovali u ratu te tenzija između etničkih grupa zbog kojih je rat i počeo.

Historijsko iskustvo bosanskih muslimana² osiguralo je poseban okvir za politiku koja se temelji na islamskom identitetu. Smatrana ostacima osmanskih osvajača među svojim komšijama nemuslimanima, uhvaćena između dva utvrđena etnonacionalizma Hrvata i Srba, te sputavana pod 50-godišnjom komunističkom vladavinom, zajednica bosanskih muslimana prošla je kroz nekoliko faza razvoja prije nego što je dostigla svoje današnje jedinstvo i nezavisnost (vidi Pinson, 1993). Na ovom historijskom kursu, period socijalističke Jugoslavije i Bosne i Hercegovine unutar nje (1943-1992) od iznimne je važnosti. Za razliku od drugih zemalja koje su osnovale jugoslavensku socijalističku uniju nakon Drugog svjetskog rata, bosanski muslimani se nisu bili razvili u jasnu i međunarodno priznatu nacionalnu zajednicu. Ipak, Bosna i Hercegovina je organizirana kao jedna od konstitutivnih jugoslavenskih republika, a bosanski muslimani su učestvovali u javnom životu i republike i federacije. Bosanski muslimani su ostali priznati isključivo kao vjerska zajednica, a ne etnička, do početka 1960-ih. U drugim slučajevima smatralo se da su pripadnici srpskog ili hrvatskog naroda s islamskom vjeroispoviješću (Banac, 1993: 144; pogledaj statističke podatke u: Dyker, 1972: 240-241). Promjena koju je donijelo njihovo priznavanje kao zasebne i jednake etničke zajednice postepeno im je omogućila da razviju svoj etnički i politički identitet

u čijem je središtu islam. Grupe i akteri koji su promovirali islam kao osnovu posebnosti i političkog razvoja bosanskih muslimana počeli su se pojavljivati krajem 1970-ih, zalažući se za ideologiju panislamske organizacije Mladi muslimani iz perioda prije Drugog svjetskog rata (Bougarel, 2003). Ključni akteri ovog pokreta, koje je komunistička vlast optužila za protudržavne aktivnosti, na kraju su postali vođe muslimana u Bosni i pokretači nezavisnosti Bosne početkom 1990-ih.

PODRUČJA SPORENJA: KO GOVORI U IME ISLAMA U BIH?

Islamska zajednica upravlja značajnim dijelom vanjske politike Bosne i Hercegovine, posebno u području zapadnog Balkana, što ću pokazati kasnije. Ipak, rat i poslijeratno pristizanje raznih organizacija, državnih i nedržavnih aktera iz islamskih zemalja, predstavljali su izazov za Islamsku zajednicu na više nivoa i stvorili su osnovu za ponovnu procjenu pozicije Bosne i Hercegovine u vanjskoj politici. Tačke sporenja između lokalnih islamskih vlasti i transnacionalnih islamskih organizacija su, stoga, i vanjske i interne prirode, a kreću se od interpretativnih do administrativnih, ali na kraju odražavaju ključno pitanje: ko govori u ime islama u Bosni i Hercegovini i kakva je njegova pozicija u regionalnoj i globalnoj politici? Možemo posebno izdvojiti tri područja sporenja – interpretativna vlast, administrativna vlast i zastupanje islama.

Područje interpretativne vlasti

Interakcija između domaćih i stranih islamskih aktera rezultirala je frikcijom u ideološkoj dimenziji tumačenja islama. Važeći Ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, posljednji put revidiran 1997. godine, nalaže da je IZ, između ostalog, zadužen za “zaštitu autentičnosti islamskih normi” i osiguravanje njihovog tumačenja i primjene. Osim toga, član VIII propisuje da će tumačenje i prakticiranje islamskih običaja i obreda biti u skladu s principima hanefijske škole ili mezheba (Alibašić, 2003: 5).

Dolazak brojnih drugih islamskih aktera koji pripadaju drugim školama mišljenja i prakticiranjima unutar islama rezultirao je konfliktom s lokalnim islamskim običajima, posebno u dimenziji tumačenja islama u Bosni. S obzirom na naglasak koji IZ stavlja na specifičnu “islamsku tradiciju Bošnjaka”, koju dijele i neki intelektualni krugovi u zemlji (Moe, 2007: 383), ovo je veoma važno pitanje. U principu, ovo je pitanje određene ideološke vizije koja se temelji na konceptu ortodoksije i ortoprakse islama u Bosni. U vezi je sa širokim dijapazonom vjerskih pitanja, od oblika prakticiranja religije do uloga spolova, medija i obrazovanja. Razmimoilaženja postaju očigledna u de-

batama o nošenju nikaba, detaljima molitve, održavanju vjerskih proslava i iskazivanju pobožnosti naroda.

Ipak, kad je riječ o tumačenju, Islamska zajednica nije tako homogena kao što to izgleda izvana. Diskurs o dihotomiji između domaćeg i uvoznog islama u Bosni i Hercegovini je, u velikoj mjeri, pojednostavljivanje. Iako IZ institucionalno pokušava biti jedini tumač islama u Bosni i Hercegovini, mišljenja njegovih članova često se znatno razilaze. Kako ću detaljnije pokazati, mnogi zvaničnici IZ-a obrazovali su se u inozemstvu i ne dijele uvijek iste ideološke poglede sa svojim kolegama iz Zajednice. Razlike u shvaćanjima utječu na kapacitet IZ-a da pošalje homogenu ideološku poruku, doprinoseći na taj način ukupnoj kompleksnosti bosanskog islamskog ustrojstva.

Područje administrativne vlasti

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za bosanske muslimane predstavlja i administrativnu vlast. Džamije, vjerske škole (medrese) i druge islamske institucije pod direktnom su upravom i kontrolom Islamske zajednice. Kao i u slučaju interpretativne vlasti, administrativni ekskluzivitet Islamske zajednice ugrožen je prisustvom drugih islamskih aktera i mreža u Bosni i Hercegovini. Njihove aktivnosti, od vođenja obrazovnih ustanova i administracije mreža do pružanja informacija i savjetodavnih usluga (obično putem interneta), predstavljaju izazov za ovlasti Islamske zajednice u uređivanju svakodnevnog društvenog života muslimana u Bosni.

Posebno važno administrativno područje odnosi se na finansijsku dimenziju islamskog umrežavanja. Sve manja međunarodna pomoć Bosni i Hercegovini, uključujući onu koja stiže iz islamskih zemalja, stavlja preostale islamske aktere u okruženje u kojem se moraju nadmetati za finansijsku pomoć iz inozemstva. Ovo je često slučaj kod finansiranja aktivnosti poput objavljivanja publikacija, obnove i izgradnje džamija i medresa.

Administrativno sporenje unutar islamske sfere u Bosni odnosi se i na tržište rada. I globalni i lokalni porast zainteresiranosti za islam, kao i obrazovne razmjene između muslimanskih zemalja, proizveli su veliki broj studenata koji završavaju islamske škole, od srednjih škola do fakulteta. Otvaranje nekoliko novih medresa u Bosni i česte razmjene studenata između Bosne i Hercegovine i islamskih zemalja dodatno doprinose ovom trendu. Rezultat toga je zasićenje tržišta rada kadrom koji je stekao obrazovanje u islamskim pitanjima (vidi Macháček, 2007: 422 za sličnu interpretaciju). Ako ovoj jednačini dodamo tešku ekonomsku situaciju u zemlji, ovo svakodnevno nadmetanje između islamskih aktera u Bosni i Hercegovini postaje očigledno.³

Područje zastupanja islama

Iako bosanski muslimani, kao što je već navedeno, pripadaju posebnoj grani islama, hanefijskom mezhebu, razvoj događaja u posljednje vrijeme doveo je do toga da se postavi pitanje je li hanefijski stil jedini i ekskluzivni stil prakticiranja islama u Bosni i Hercegovini. Glavni razlog ovome su porast prisustva raznih alternativnih (uglavnom neoselefijskih) aktivista i mreža širom zemlje i slična dešavanja koja ukazuju na drugačiju situaciju na terenu. Trenutno postojanje islamskih aktera u Bosni koji se suprotstavljaju tradicijama prakticiranja i tumačenja islama lokalne hanefijske struje dokaz je da je moć Islamske zajednice u predstavljanju islama dovedena u pitanje.

U ovom smislu, pitanje ko predstavlja islam u Bosni i Hercegovini i dalje je otvoreno (vidi Moe, 2007: 391). Iako IZ dominira u području zastupanja, ovo je pitanje rijetko izravno i lako kontrolirano kao što nam se predstavlja.

KANALISANJE UTJECAJA: ČVOROV I ISLAMSKOG UMREŽAVANJA U BOSNI

Zavisno od prirode spora, islamski akteri se oslanjaju na raznolike čvorove putem kojih ispoljavaju svoj utjecaj i promoviraju svoju viziju islama u Bosni. Lokalne islamske vlasti koriste tradicionalne načine i metode ispoljavanja utjecaja na domaćem nivou, dok se alternativne islamske grupe i mreže oslanjaju na inovativnije metode kanalisanja. Najčešći čvorovi islamskog umrežavanja u Bosni i Hercegovini su džamije, škole, nevladine organizacije, ambasade i kulturni centri, obrazovanje u inozemstvu, publikacije i cyber sfera.

Džamije

Islamski akteri vjerovatno najveći utjecaj vrše kroz kontrolu nad džamijama širom zemlje. Ovaj utjecaj je posebno jak u ruralnim predjelima, gdje je džamija ključna institucija zajednice. Iako se pretpostavlja da IZ ima veliku kontrolu nad zajednicama, to često nije slučaj. Zbog velikog broja lokalnog vjerskog osoblja koje se obrazovalo u inozemstvu i zbog prisustva raznih alternativnih islamskih aktera, poput islamskih NVO-a, interpretativna vlast nad džamijama u zemlji može biti podijeljena između većeg broja alternativnih islamskih aktera.

Škole

Isto se može reći za islamske obrazovne ustanove u zemlji. Trenutno je u Bosni i Hercegovini više od 1.700 mekteba (neformalnih osnovnih islamskih škola organi-

ziranih u šest regionalnih grupa), osam medresa (islamskih srednjih škola – šest ih je u BiH, jedna u Zagrebu, Hrvatska, i jedna u Novom Pazaru, Srbija), dvije islamske pedagoške akademije i jedan Fakultet islamskih nauka⁴ (vidi Alibašić, 2003: 7 za više detalja). Iako sve ove ustanove potpadaju pod administrativnu vlast Islamske zajednice, koja kontrolira plan i program i osoblje, neke djeluju potpuno nezavisno od IZ-a. Nekoliko je autora ukazalo na to da ova autonomija proizlazi iz činjenice da su se nastavnici ili uprava zaposleni na lokalnom nivou obrazovali na islamskim univerzitetima u muslimanskom svijetu, gdje se primjenjuju drugačije islamske škole mišljenja i prakse (vidi Moe, 2007: 384; Macháček, 2007: 401, 416). Treba navesti i to da veliki broj drugih škola i obrazovnih ustanova, koje nisu nužno islamske, utječe na podjele u tumačenju islama i njegove uloge u zemlji. Od kraja rata 1995. godine islamski akteri su otvorili brojne privatne škole i ustanove (poput raznih turskih škola) u Bosni i Hercegovini.

Nevladine organizacije

Bosna i Hercegovina je zemlja s velikim brojem nevladinih organizacija (NVO), kako domaćih tako i stranih. Neposredno nakon rata zabilježen je nagli rast broja nevladinih organizacija u zemlji. U roku samo četiri godine, između 1994. i 1998., broj stranih humanitarnih NVO-a u Bosni i Hercegovini popeo se s 50 na 332, dok se broj domaćih organizacija popeo sa 130 na 200.⁵ Značajan broj međunarodnih organizacija ima sjedište u muslimanskim zemljama ili među muslimanskim imigrantima u Velikoj Britaniji. Dok je većina napustila zemlju nakon njene stabilizacije i kraja njihovih humanitarnih misija, nekoliko ih je ostalo. Broju stranih islamskih NVO-a u zemlji treba dodati još uvijek rastući broj domaćih NVO-a koji se bave sličnim islamskim pitanjima, i u vjerskoj i u sekularnoj dimenziji, poput organizacija Mladi muslimani, Novi horizonti, AIO (Aktivna islamska omladina), ili ženskih organizacija kao što su Nahla, Kewser i sl. Zbog široke mreže NVO aktivnosti u zemlji, tačke njihovog sukobljavanja mogu biti brojne, kao i mogućnosti kanalisanja njihovog utjecaja.

Ambasade i kulturni centri

Kada su 1990-ih bosanske muslimane otkrila njihova islamska braća, mnoge države s muslimanskom većinom otvorile su stalna diplomatska predstavništva, poput ambasada i kulturnih centara, u Bosni i Hercegovini. Iran i Saudijska Arabija su bili među prvima i kroz takve institucije ostali su aktivni do danas. Za razliku od ratnih godina, kada su pružali vojnu i materijalnu pomoć, njihov rad sada uključuje (vidi Bougarel, 2005: 16) kultur-

ne razmjene, distribuciju knjiga, osiguravanje sredstava za razne aktere i aktivnosti, kao i organizaciju kulturnih događaja i promocija. Ove institucije dobijaju sistematsku finansijsku podršku iz svojih zemalja, što ih ojačava u odnosu na domaće aktere. Ipak, njihov formalni i diplomatski karakter može i ograničiti njihovu sposobnost da kroz interakciju oblikuju domaće aktere.

Obrazovanje u inozemstvu

Praksa bosanskih muslimana da studiraju na univerzitetima u islamskom svijetu datira prije ne tako davnih događaja u Bosni i Hercegovini. Islamska zajednica Jugoslavije između 1945. i 1977. nije imala više obrazovne ustanove, te je veliki broj Bosanaca odlazio na neke od univerziteta islamskih nauka, poput El-Ezhera u Egiptu.⁶ Ipak, uz neke izuzetke, njihov utjecaj na domaću islamsku scenu bio je ograničen, i na kraju su ih zasjenili uspješniji učenjaci i islamske vođe obrazovani na Fakultetu islamskih studija u Sarajevu, koji je osnovan 1977. godine (Alibašić, 2003: 13).

Rat i period neposredno nakon rata donijeli su novu generaciju studenata na univerzitete u muslimanskom svijetu. Proteklih godina broj studenata koji su diplomirali u Sarajevu bio je jednak broju onih koji su diplomirali u drugim muslimanskim zemljama, od Saudijske Arabije, Sirije, Egipta i Jordana, do Pakistana, Turske i Irana (Alibašić, 14). Zbog poratne potrebe za kadrom u džamijama i medresama u Bosni i Hercegovini mnogi su se lako zaposlili⁷ i predstavljaju potencijalni kanal za vršenje utjecaja iz zemalja u kojima su se obrazovali.⁸ Islamska zajednica ima strategiju za ograničavanje ove vrste utjecaja, koja uključuje uspostavljanje normi za upošljavanje u svojim lokalnim institucijama, poput one prema kojoj zaposlene mogu biti samo osobe koje su stekle srednjoškolsko obrazovanje u jednoj od medresa Islamske zajednice.

Publikacije

Misionarske aktivnosti mnogih islamskih mreža u Bosni i Hercegovini od kraja rata 1995. godine uključivale su objavljivanje znatne količine islamskih materijala, od vjerske literature koja pruža upute za obavljanje muslimanskih obreda do prijevoda poznatih muslimanskih historijskih autora. Neposredno nakon rata većina ovih aktivnosti bila je usmjerena na obrazovanje stanovništva o osnovnim načelima islamske vjere. Uz Islamsku zajednicu, pioniri ovog procesa bili su saudijska vlada i nevladine mreže. Objavili su desetke knjiga o historiji islama i Poslaniku⁹, dijelili prijevode Kur'ana saudijskih autora (tvrdi se da je podijeljeno 500. 000 primjeraka), kao i druge publikacije čiji je cilj bio promocija njihove

vizije islama. Većina autora čije su knjige putem saudijske mreže distribuirane u Bosni i Hercegovini bila je jasne selefijske orijentacije, uz nekoliko izuzetaka koje čine domaći autori čiji stavovi nisu odudarali od selefijske norme. Jedan od najvećih izdavačkih poduhvata Visokog saudijskog komiteta bila je takozvana Porodična biblioteka, koja je obuhvaćala dvadesetak naslova, uključujući skraćenu verziju Ibn Khatirovog Tafsira i kompletan prijevod Bukharijevog Sahiha (vidi Alibašić, 2003: 12-13). Sve su ove knjige dijeljene besplatno.

Kasnije je došlo do porasta u izdavaštvu među alternativnim islamskim akterima. Među njima su sufijski krugovi bili zapaženi zbog prijevoda sufijskih autora poput Nazima Haqqanija i Bediuzzamana Saida Nursija, koji su dijeljeni širom zemlje. Ipak, najistaknutiji akter ostaje Islamska zajednica sa svojim zvaničnim publikacijama, iako su i mnoge druge organizacije aktivno učestvovala u ovome, posebno iranska vlada i njeni lokalni predstavnici, koji su osigurali veliki broj časopisa i prijevoda knjiga. Najznačajnije publikacije Islamske zajednice su sedmične novine Preporod, list s najdužom tradicijom i najvećim tiražom u Bosni (oko 60. 000 kopija), Novi Muallim i almanah Takvim. Iranske mreže objavljuju časopise koji su više akademski orijentirani i za cilj imaju promoviranje gnostičkih i sufijskih studija, poput časopisa Znakovi vremena.

Cyber sfera

Osim tradicionalnog izdavanja materijala, posljednjih godina je došlo do porasta online aktivnosti raznih islamskih aktera. Za razliku od štampanih publikacija, online sferom dominiraju umjereno utjecajni i aktivni nedržavni akteri i organizacije. Cyber sfera veoma često zauzima mjesto tradicionalnih sredstava komunikacije i interakcije i pruža alternativni islamski vodič za čitatelje, od fetvi do pružanja savjetodavnih usluga. Većinu ovakvih stranica uređuju Bosanci, u zemlji i inozemstvu. Najistaknutije su IslamBosna.ba i Bosnjaci.net.

ISLAMSKI PROSTOR: GLAVNE MREŽE I NJIHOV UTJECAJ

Nakon raspada Jugoslavije Bosna i Hercegovina je opet postala igralište globalnih i regionalnih sila. Baš kao u Andrićevoj knjizi, strane sile se utrkuju ne samo s domaćim akterima nego i s drugim igračima na terenu. Ovo nadmetanje među stranim akterima utječe na unutrašnju politiku Bosne i Hercegovine, ali oblikuje i područje vanjske politike, utječući na poziciju i perspektivu zemlje unutar širih okvira. U ovom smislu postoje tri nivoa regionalne interakcije koji se tiču odnosa islamskih akte-

ra u Bosni i Hercegovini: područje Balkana, regionalni kontekst Evrope i globalni nivo. Fokus različitih aktera varira duž ovih nivoa, ali ono što je svima zajedničko jest bogata dimenzija vanjske politike koju ćemo istražiti u ovom dijelu rada.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini kao regionalni akter

Gotovo da nema sumnje da je Islamska zajednica danas jedan od glavnih islamskih aktera u vanjskoj politici, odraz pojave bosanskih muslimana kao autonomnih političkih aktera (vidi Bougarel, 2003: 4). Ipak, transformacija Islamske zajednice iz organizacije zajednice u političkog aktera nije nov fenomen. Njen razvoj počeo je krajem 1960-ih, kad su bosanski muslimani polako od vjerske postali politička (ili etnička) zajednica. Ono što je posebno ukazivalo na ovaj zaokret jest promjena zvaničnog naziva Islamske zajednice 1969. godine. Naime, nakon što su jugoslavenske komunističke vlasti 1961. godine zvanično priznale bosanske muslimane kao posebnu etničku (umjesto vjersku) zajednicu, IZ je promijenio naziv iz Islamska vjerska zajednica u Islamska zajednica Bosne i Hercegovine. Ova promjena je pokazala jasnu tendenciju da se IZ transformira u državnu instituciju bosanskih muslimana koja bi nadomjestila nepostojanje kulturnih institucija bosanskih muslimana u socijalističkoj Jugoslaviji. I zaista, IZ je na kraju postao “nacionalna crkva” islama u Bosni (Moe, 2007: 382; vidi i Filandra 2010: 29).

Moglo bi se reći da njena organizacijska priroda čini Islamsku zajednicu učinkovitim igračem sposobnim da utječe na vanjskopolitičke stavove. Naime, IZ u BiH voli sebe posmatrati kao nezavisnu organizaciju oslobođenu državne i političke kontrole. Od pada komunizma, IZ sam vodi svoje poslove: provodi institucionalnu kontrolu nad svim džamijama, obrazovnim ustanovama i vakufima u zemlji. Nema samo ulogu administrativne nego i interpretativne vlasti, koju provodi kroz institucionalizaciju fetve 2005. godine i pokušaj uvođenja odredbe prema kojoj sve islamske grupe u zemlji moraju predati svoje programe Islamskoj zajednici na uvid (Moe, 2007: 383).

Osim administracije i kontrole nad džamijama u zemlji i njihovim osobljem, IZ ima svoje ogranke u susjednim zemljama i dijaspori te ovlasti da imenuje i nadgleda administrativno i upravno osoblje, iako može doći do nesuglasica između Islamske zajednice iz Sarajeva i lokalnih ogranka.

Kao etnička ustanova u raznolikom području, gdje se etničke granice ne poklapaju nužno s državnim, IZ je razvio prirodnu sklonost ka regionalnoj političkoj ulozi.

Zbog kompleksne političke situacije u Bosni i Hercegovini i zavisnosti države od političkog konsenzusa suprotstavljenih etničkih skupina, IZ je preuzeo značajnu regionalnu političku ulogu. Ovo je bilo posebno očito prilikom nedavnog posredovanja Islamske zajednice u uvrštavanju bošnjačke manjine u novi Ustav Republike Hrvatske i prilikom osporavanja ovlasti Islamske zajednice u susjednoj Srbiji.

Kao što sam već naveo, od raspada jugoslavenske Islamske zajednice 1993. godine na njene etničke konstituente, zajednica muslimana u Srbiji koja govori b/h/s jezicima potpada pod Rijaset BiH (sjedište Islamske zajednice). Većina muslimana u Srbiji živi na jugozapadu zemlje, u Sandžaku, području koje se proteže duž granice između Srbije i Crne Gore, a IZ iz Sarajeva zadužen je za manjinu bosanskih muslimana u tom području, ali i izvan njega, na užem području Srbije. Ipak, 2007. godine jedna grupa iz Mešihata (regionalni ured Islamske zajednice) u Beogradu odlučila je oformiti odvojenu islamsku organizaciju koja će upravljati islamskim pitanjima koja se tiču svih muslimana u Srbiji, uključujući Albance, Turke i, što je najvažnije, Bošnjake. Rijaset je odgovorio ljutito, optuživši Srbiju za političko miješanje i manipulaciju muslimanskom zajednicom. Ova situacija izazvala je neslogu između raznih grupa, a došlo je čak i do manjeg oružanog sukoba između prosarajevski i probeogradski orijentiranih muslimana u Sandžaku, koji je okončan statusom *quo ante*, s dvije odvojene islamske vlasti u Srbiji – novoformiranom Islamskom zajednicom Srbije¹⁰ i Mešihatom Islamske zajednice Bosne i Hercegovine u Srbiji¹¹.

Osim suprotstavljanja onom što je smatrao “podjelom” bosanske muslimanske manjine u Srbiji, Rijaset IZ u BiH pojačao je svoju podršku svojim predstavnicima u Srbiji, pokušavajući pridobiti naklonost sandžačkih muslimana. Ovo je podrazumijevalo simboličnu podršku u vidu javnih izjava, ali i zvanične posjete reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića, vođe muslimanske zajednice u Bosni. Ovo nije bio prvi put da su Rijaset IZ u BiH i reisu-l-ulema Cerić pokušali oblikovati regionalne političke događaje. U vrijeme kad su zvanični međudržavni odnosi između Bosne i Srbije bili veoma loši (2008), Islamska zajednica je organizirala sastanke s visokorangiranim političkim vođama Srbije. Također, ubrzo nakon što je Kosovo objavilo nezavisnost, koju zvanične vlasti Bosne i Hercegovine još nisu priznale, reisu-l-ulema Cerić je posjetio Prištinu i sastao se s lokalnim islamskim vođama kako bi izrazio solidarnost s ovom bivšom srbijanskom pokrajinom.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je aktivna i na regionalnom i na globalnom nivou. Čini se da je reisu-l-ulemi Ceriću evropski nivo posebno važan. Prvi

čovjek Islamske zajednice je jedini vjerski vođa na Balkanu koji učestvuje u evropskim islamskim forumima, poput Evropskog vijeća za fetve i istraživanja, što pokazuje njegovu posvećenost evropskim integracijama i "evropejstvu" zajednice muslimana u Bosni (vidi Bougarel, 2005: 25). Ovo je bilo jasno i iz Deklaracije evropskih muslimana, kojom se poziva na "institucionalizaciju islama u Evropi" i koju reisu-l-ulema Cerić promovira širom Evrope od 2005. godine (Moe, 2007: 376-382). Iako je ova deklaracija naišla i na neke negativne kritike, njena uloga, koja je usmjerena na umrežavanje i promociju Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, relativno je uspješna (za kritiku vidi Sarajlić, 2009: 53-79; Moe, 2007). Mustafa Cerić je čest gost na evropskim događajima koji se tiču islama i vrlo tražen predavač na temu evropsko-muslimanskih odnosa. Neki evropski zakonodavci smatraju ga dobrim predstavnikom umjerene muslimanske tradicije, pa stoga i partnerom u pregovorima. Ovo Ceriću pruža prostor da promovira svoju viziju islama u Evropi i pozicionira Bosnu i Hercegovinu na regionalnoj i geopolitičkoj mapi svijeta. Što je još važnije, ovakva situacija Islamskoj zajednici pruža forum za promociju njene vizije institucionalne kulture islama u Evropi.

Drugo važno sredstvo umrežavanja za Islamsku zajednicu je dijaspora bosanskih muslimana u svijetu. Ovo se pretežno odnosi na dijasporu u Evropi i Sjedinjenim Državama, jer su odnosi s bosanskim emigrantima u Turskoj potpuno drugačije prirode bez obzira na činjenicu da danas u Turskoj živi veliki broj bosanskih emigranata.¹² Islamska zajednica upravlja bosanskim islamskim institucijama u Sjevernoj Americi i brojnim evropskim zemljama, s ovlašću da imenuje i opoziva zvanične predstavnike. Bosanski muslimani koji žive u Evropi smatraju se relativno "nevidljivim" u poređenju s drugim zajednicama muslimana. Osim nekih izuzetaka, kakav je Senaid Kobilica, bosanski imam na čelu Norveškog islamskog vijeća, ove grupe su rijetko uključene u islamska pitanja u Evropi (vidi Moe, 2007: 391).

Arapske i neoselefijske mreže

Od 11. septembra 2001. godine Bosna i Hercegovina je u više navrata nazivana leglom islamskog terorizma u Evropi. Istina je da se i do 4. 000 muslimanskih mudžahedina (ratnika džihada) iz arapskih zemalja i Afganistana borilo u Bosni i Hercegovini između 1992. i 1995., a neki od njih imali su veze s El-Kaidom (vidi Bougarel, 2005: 16-18; Kepel, 2002: 248). Iako je većina tih muslimanskih mudžahida napustila Bosnu nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, njih približno 1. 300 dobilo je bosansko državljanstvo i ostalo u zemlji. Nekoliko godina nakon kraja rata državne vlasti su ospori-

le državljanstvo većini tih ljudi na osnovu neovlaštenog stjecanja, dok je mnogo drugih migriralo u evropske zemlje. Prema službenim podacima, danas u Bosni i Hercegovini živi manje od 200 bivših mudžahida, a većina onih koji su još tu oženjena je Bosankama (vidi Sarajlić, 2010: 21-23 za više detalja). Ipak, slika Bosne kao utočišta i platforme za lansiranje džihad-terorista čvrsto je uvriježena u rasprostranjenim evropskim medijima, a možda i u glavama brojnih zakonodavaca.

Neuspjeh "globalnog džihada" i transnacionalnih islamskih mreža da promijene tok događaja u ratnoj Bosni otjerao je najradikalnije islamske aktere iz zemlje (Kepel, 2002: 237-254). Ipak, neke mreže koje slijede selefijsku tradiciju ostale su relativno aktivne i vidljive. Većina ovih aktera su strane ili domaće nevladine organizacije i neformalne mreže bez zvaničnih veza s nekom od muslimanskih zemalja iako povremeno dobiju državni grant ili donaciju. Primjer takvih mreža su *Aktivna islamska omladina* i slične mreže i organizacije. Ovo u velikoj mjeri odražava činjenicu da je većina muslimanskih zemalja, zbog svojih geopolitičkih saveza, nevoljko poduzimala akciju u ratnoj i poratnoj Bosni. Neke od ovih zemalja, poput Indonezije i Libije, bile su članice *Pokreta nesvrstanih*, koji je tradicionalno bio blizak s Beogradom, te je stoga bilo izglednije da će podržati svog starog saveznika ili bar ostati neaktivne. U kontekstu u kojem su se neke muslimanske zemlje suzdržavale od direktne akcije stvorio se prostor za nevladino i nezvanično djelovanje, koji je popunjen brojnim mrežama i organizacijama. Rezultat je bila povećana aktivnosti islamskih nevladinih organizacija i neformalnih mreža koje su bile zabrinute za sudbinu bosanskih muslimana. Ove organizacije su poduzele akciju (Kepel, 2002: 238).

Neke aktivnosti bile su humanitarne prirode i stigle su nakon uključenja Saudijske Arabije i njenog doprinosa od približno 150 miliona američkih dolara u prvoj godini rata, ali neki drugi oblici intervencije za cilj su imali izmjenu sadržaja i prakticiranja islama u Bosni. Mrežama bivših mudžahedina pridružili su se lokalni muslimani koji su obrazovani u inozemstvu i kojima je selefijska filozofija bila bliska. Neke od ovih mreža prestale su s djelovanjem nakon nekoliko godina, a neke su ostale aktivne, poput *Aktivne islamske omladine* i *Novih horizonata*. Isprva je dio ovih organizacija uživao podršku ambasada arapskih država, posebno Saudijske Arabije i njenog *Visokog saudijskog komiteta za pomoć Bosni i Hercegovini* (HSC), ali ubrzo nakon 11. septembra 2001. godine i medijskih izvještaja o navodnim vezama s međunarodnim terorizmom Saudijski su prestali pružati podršku, što je dovelo do zatvaranja velikog broja tih organizacija, poput *Furqana* (Alibašić, 2003: 8).

Zvanična Islamska zajednica nije posebno toplo dočekala nevladine organizacije s vezama sa Saudijskom Arabijom, ali im se nije ni otvoreno protivila, iako je njena interpretativna i administrativna vlast u određenoj mjeri bila umanjena zbog prisustva potencijalnih konkurentnih institucija. Smatram da je razlog blagom odgovoru Islamske zajednice na njene potencijalne konkurente želja Zajednice da spriječi fragmentiranje islamskog fronta u zemlji, koji je mogao ugroziti nesmetan dotok saudijskih resursa kojima su podržavane i te nevladine organizacije i sama Islamska zajednica¹³. Visoki saudijski komitet je znatno doprinio institucionalnoj strukturi Islamske zajednice, obnovivši više od 200 džamija i izgrađivši nekoliko novih, uključujući veliki kulturni centar Kralj Fahd i pripadajuću mu džamiju u jednom od sarajevskih naselja.

Ova pomoć je ipak imala svoju cijenu. Interpretativnu vlast Islamske zajednice i dalje ugrožavaju selefijske grupe koje su bile pod velikim utjecajem saudijskih mreža. U vjerskoj literaturi koju je donirala saudijska vlada iznose se neoselefijski stavovi, dok džamije i kulturni centri uglavnom zapošljavaju lokalno osoblje i imame koji naginju selefijskom učenju, što dovodi do podjele Islamske zajednice. U određenoj mjeri je došlo i do približavanja selefijskih krugova i zvanične Islamske zajednice, što je rezultiralo umjerenijim stavovima selefijskih aktera. U medijima se ovi akteri predstavljaju kroz časopise kao što su *Saff*¹⁴ i *Novi horizonti*¹⁵ te na online portalima poput IslamBosna.ba.

Iranske mreže

Za razliku od arapskih i selefijskih, iranske mreže u Bosni i Hercegovini su skoro isključivo povezane s iranskom ambasadam. Njihove aktivnosti su počele tokom rata, kada je Iran bio jedna od prvih muslimanskih zemalja koje su poslale pomoć Bosni i Hercegovini, kako humanitarnu tako i pomoć u naoružanju (Bougarel, 2003: 16). Osim toga, Iran je poslao određeni broj instruktora da obuče pripadnike bosanske vojske, pobrinuo se za ranjene, pomagao izbjeglicama i učestvovao u obnovi zemlje. Pomoć Irana Bosni i Hercegovini tokom rata doprinijela je tome da ta zemlja osvoji srca mnogih Bosanaca. Po završetku rata, više od 86 posto Bosanaca imalo je pozitivno mišljenje o Iranu (Kepel, 2002: 247). Relativni uspjeh iranskih mreža proizlazi iz uravnoteženog, dobro planiranog i sveobuhvatnog pristupa, koji izlazi iz isključivo humanitarnog i misionarskog okvira. Iranski kulturni centar otvoren je još 1994. godine, tokom opsade Sarajeva, i od tada realizira kulturnu razmjenu između Irana i Bosne kroz razne aktivnosti, od akademskih i stručnih posjeta do izdavaštva i kurseva jezika.

Među trenutnim iranskim (zvanično) nedržavnim akterima dva su posebno važna. *Institut Ibn Sina*¹⁶, otvoren 1996. godine, fokusira se na akademsku razmjenu između dviju zemalja i promociju iranske misli. Ovaj institut objavljuje *Znakove vremena*, akademski časopis koji uređuju lokalni učenjaci o pitanjima filozofije, kulture i društva. Slična *Ibn Sina* je *Fondacija Mulla Sadra*¹⁷, organizacija koja se fokusira na promociju islamskih i gnostičkih studija i istočnjačke filozofije. Ova fondacija prevodi i objavljuje knjige iranskih autora i organizira javne događaje i predavanja. Iako su obje ove organizacije nominalno nedržavni akteri, njihove veze sa zvaničnim predstavnicima Irana u Bosni veoma su jake.

Iranski utjecaj je posebno učinkovit zahvaljujući lokalnim muslimanskim intelektualcima i profesorima islamskih studija u Sarajevu koji su došli da promoviraju kulturne vrijednosti Irana i iranske misli. Mnogi od ovih intelektualaca, koji učestvuju u akademskoj razmjeni s Iranom, pišu i uređuju publikacije iranskih NVO-a u Bosni i predstavljaju utjecajne subjekte u lokalnim zajednicama. Među takvima su i Rešid Hafizović i Adnan Silajdžić. U isto vrijeme, mnogi od njih često su kritičari selefijskih aktera i zvaničnog establišmenta Islamske zajednice i vatreni zagovornici "tradicionalnog bosanskog islama" (Hafizović, 2006). Preko takvih lokalnih pristalica, koji, čini se, zagovaraju autohtonu viziju islama u Bosni (u vezi sa šiitskom filozofijom u bosanskoj sufijskoj tradiciji), doprinos iranskih aktera bosanskoj islamskoj konstelaciji je značajan. Zbog činjenice da je ograničen na intelektualne krugove i zbog suženog medijskog prostora, cjelokupni učinak ovog utjecaja prilično je blag.

Turske mreže i njihov utjecaj

Iako je Turska bila aktivna i tokom i nakon rata u Bosni i Hercegovini kroz pomoć izbjeglicama, obnovu i izgradnju mira, veliki dio današnjeg prisustva Turske u Bosni predstavljaju nedržavne grupe i organizacije. Osim internih razdora i promjena u posljednjoj deceniji 20. i na početku 21. vijeka, zvanični zahtjev Turske da postane članica EU i NATO-a u znatnoj je mjeri oblikovao zvanični pristup zemlje poratnoj Bosni i Hercegovini (Bougarel, 2003: 19; Bulut, 2004: 2; Gangloff, 2005: 4). Iako u drugim balkanskim zemljama djeluje kroz Direktorat za vjerske poslove (*Diyanet İşleri Başkanlığı*), vjerska politika Turske ima samo ograničen utjecaj u Bosni i Hercegovini. Nakon pobjede AKP-a na izborima 2002. i ponovo 2007. godine, pojavili su se poludržavni akteri s ciljem da iskoriste dobrodošlicu u bošnjačkom dijelu Bosne i Hercegovine i promoviraju svoje stavove. Ta varijacija "tursko-islamske sinteze", koja je istisnula sekularni nacionalizam kao državnu

ideologiju, može se naći u stanovištima kako državnih tako i nedržavnih aktera na Balkanu (Solberg, 2007: 434, Bulut 2004: 8).

Pokret Gülen zasad je najutjecajniji turski nedržavni akter na Zapadnom Balkanu, s više od 20 obrazovnih ustanova u regiji. U Bosni i Hercegovini je aktivan od 1998. godine, kad je osnovana prva okvirna organizacija *Bosna Sema obrazovna institucija*¹⁸. *Bosna Sema* je krovna organizacija pod kojom je sedam obrazovnih ustanova, uključujući jedan univerzitet, tri koledža i tri osnovne škole širom zemlje. Osnovne škole i koledži privlače veliki broj učenika, uglavnom iz Bosne i Hercegovine, ali i iz Turske i susjednih zemalja, uključujući djecu članova diplomatskog kora. Radni jezik u ovim školama je engleski i većina ih je označena kao međunarodne obrazovne ustanove. Za razliku od osnovnih škola i koledža, većinu studenata *Međunarodnog Burch univerziteta*¹⁹ čine Turci, a nešto manje od 15 posto su bosanski studenti. Znatna većina obiju grupa dolazi iz srednje i više srednje klase.²⁰ Većinu administrativnog osoblja čine Bosanci, dok su skoro svi profesori Turci.

Iako je priroda ovih ustanova, od plana i programa do općeg izgleda, sekularna, postoji određeni broj elemenata koji ukazuju na prisustvo islamskih stavova i normi. Prvo, *hizmet* ('služenje') smatra se ključnom motivacijom kako među domaćim osobljem tako i među turskim profesorima, što predstavlja jasnu vezu s neosufijskim pokretima i mrežama posvećenim služenju "Allahu i čovječanstvu", poput *Nurcusa* (Nurdžu) i *Süleymančisa* (Solberg, 2007: 441). Izgleda da je *Nurcu* ideologija kombiniranja vjere i nauke u služenju Bogu posebno prisutna u većini njihovih aktivnosti. Zatim, postoji podjela spolova na nivou koledža, pri čemu su ustanove za dječake i djevojčice fizički odvojene. Dalje, postoje i prostorije za molitvu – odvojene sobe do džamije unutar novoizgrađenog Burch univerziteta u predgrađu Sarajeva. I na kraju, više od 70 posto studentica nosi hidžab, što ukazuje na sociokulturni profil cijelog sistema organizacije.

Druga obrazovna mreža turskih aktera u Bosni organizirana je oko *Fondacije za razvoj obrazovanja Sarajevo* (SEDEF), koja vodi *Internacionalni univerzitet u Sarajevu* (IUS)²¹, osnovan 2004. godine. Grupa ljudi koja stoji iza ove organizacije sastoji se od poslovnih ljudi iz Turske i bosanskih intelektualaca bliskih humanitarnim organizacijama *Deniz Feneri*, *Erenköy* i *AMHV* (*Fondacija Aziz Mahmud Hüdayi*), ali i zvaničnom AKP establišmentu (Solberg, 2007: 451). IUS je međunarodnog karaktera, s engleskim kao glavnim jezikom predavanja, dok je većina studenata iz Turske, a znatan broj studentica nosi hidžab. Novoizgrađeni kampus otvoren je 2010. godine, a otvorenju je prisustvovala delegacije iz Turske na čelu

s turskim premijerom Recepom Tayyipom Erdoğanom. Turska država je u posljednje vrijeme postala aktivan učesnik u balkanskoj politici, prvenstveno zbog strateške promjene koju je donijelo imenovanje Ahmeta Davutoğlua na mjesto ministra vanjskih poslova 2009. godine. Njegova vizija "strateške dubine" vanjske politike Turske temelji se na zajedničkom naslijeđu na Balkanu pod turskim regionalnim vodstvom, što je postalo očigledno tokom jedne posjete Sarajevu 2009. godine. Opet, iako simbolično, ovaj je čin ponovo uvukao Bosnu i Hercegovinu u orbitu vanjske politike Turske i digao prašinu oko koncepta "neootomanizma". Čak i pored retoričkih izjava na konferencijama, nova politika Turske postigla je određeni praktični uspjeh u posredovanju u procesu poboljšanja odnosa između zemalja zapadnog Balkana, posebno između Bosne i Srbije. Trilateralna "Istambulska deklaracija", koju su u aprilu 2010. godine potpisali šefovi država Bosne i Hercegovine, Srbije i Turske, poziva na saradnju, poštovanje i stabilnost u regiji. Potpisivanje *Deklaracije* kulminacija je serije ranijih trilateralnih sastanaka pod vodstvom turskog ministra vanjskih poslova i vladajuće AKP administracije. Može se reći i da je Davutoğlu zaslužan za nedavno usvajanje *Rezolucije o Srebrenici* u srbijanskom parlamentu, što predstavlja značajan korak ka pomirenju u regiji. Jasno je da je uloga Turske u ovom procesu od ključnog značaja i da odražava stav Turske prema kojem je ona regionalni lider na Balkanu.

Čini se da se djelovanje turskih državnih i nedržavnih aktera u nekoliko strateških tačaka poklapa, što im može dati konkurentnu prednost nad drugim stranim islamskim mrežama. Prvo, obje grupe aktera promoviraju vodeću ulogu Turske među muslimanima u Bosni i Hercegovini oslanjajući se na zajedničko naslijeđe, otomansku prošlost i emocije koje Turci dijele s lokalnim stanovništvom. I zaista, te reference potiču naklonost naroda, što se vidi iz izraza solidarnosti i zajedničke pripadnosti Turskoj. Slavlje povodom pobjede Turske nogometne reprezentacije nad Hrvatskom koje je 20. juna 2008. održano na ulicama Sarajeva, ili javna predavanja reisululeme Cerića o turskim korijenima Bošnjaka, također 2008. godine, samo su dva primjera ove naklonosti. Drugo, i nedržavni i državni akteri zalažu se za naprednu modernizaciju, u socijalnom i ekonomskom smislu, kroz obrazovne, trgovinske i razvojne aktivnosti, čiji je rezultat (ako ne nužno uvijek namjera) da se Bosna i Hercegovina približi Evropi. Treće i najzanimljivije, način na koji oba aktera pristupaju Bosni i Hercegovini zaobilazi potrebu za vjerskim aktivnostima koje se tiču države. Dalje, uloga *Diyaneta* u zemlji veoma je slaba. Bosna i Hercegovina je jedina balkanska zemlja bez zvaničnog

predstavništva *Diyaneta*. Ovo ne znači da vjera ne igra nikakvu ulogu u aktivnostima ovih aktera, nego da su aktivnosti koje se odnose na islam na neki način izvan kontrole države Turske. To je posebno uočljivo u saradnji s Islamskom zajednicom u Bosni i Hercegovini, koja je bliža neformalnim turskim islamskim mrežama nego *Diyanetu*.

Ovakva situacija možda ne iznenađuje s obzirom na način na koji IZ u Bosni i Hercegovini sebe percipira i s obzirom na potencijalno rivalstvo između bosanske nezavisne Islamske zajednice i turske regionalno utjecajne državne mreže (vidi Solberg, 2007: 454; Korkut 2009: 124-126). Stoga IZ odobrava rastući utjecaj nedržavnih islamskih aktera iz Turske, dok je veoma kritički nastrojen prema bilo kakvim turskim vjerskim državnim institucijama. Zaziranje koje se u turskim islamskim mrežama osjeti prema selefijskim utjecajima i afirmacija hanefijske tradicije koja ujedinjuje glavne struje bosanske i turske islamske tradicije dalje doprinosi stvaranju zajedničkog tursko-bosanskog fronta protiv vanjskih pritisaka na stav prema islamu.

Ipak, ova saradnja ne predstavlja potpuni sklad među raznim turskim akterima u Bosni i Hercegovini. Konflikti i sporenja među njima postoje, a u većini slučajeva odražavaju rascjep u turskoj unutrašnjoj politici i vjerskom pejzažu, kao i blago izmijenjene vizije vodstva. Teškoće u institucionalnoj saradnji među akterima unutar istog područja, poput obrazovanja, pokazatelj su takvih rascjepa. Naprimjer, iako se nalaze u istom naselju, dijele iste javne objekte i dolaze iz iste zemlje, nema institucionalne saradnje između *Internacionalnog univerziteta u Sarajevu* i *Međunarodnog Burch univerziteta*, i osim nekoliko posjeta iz učtivosti ne postoji nikakva interakcija na nivou nastavnog osoblja ili uprave.²² Jasno je da Bosna i Hercegovina, između ostalog, predstavlja dodatni teren za međusobno djelovanje turske politike između unutrašnjih aktera i izvoza konfliktnih pitanja, poput obrazovanja studentica koje nose hidžab, kojima nije dozvoljeno studirati na univerzitetima u Turskoj. Slika unutrašnje dinamike Turske i njen odraz na druge zemlje bila je vidljiva tokom nedavnih napada Izraela na turske brodove koji su prevozili pomoć u Gazu. U Sarajevu su, slično kao na istambulskom trgu Taksim, organizirane demonstracije u kojima su učestvovala stotine demonstranata koji su nosili turske i palestinske, ako ne bosanske, transparente.²³

Ostale islamske mreže

Osim najutjecajnijih domaćih, turskih, iranskih i arapskih mreža, postoje i manji akteri koji imaju islam kao referencu. Većina njih sama po sebi nije utjecajna, ali

služe kao korisne veze s lokalnim stanovništvom ili drugim stranim akterima i organizacijama. Primjer *Međunarodnog foruma solidarnosti* (EMMAUS)²⁴, humanitarne organizacije s ogrankom u Bosni, čiji je predstavnik bio na brodu Mavi Marmara u trenutku izraelskog napada, predstavlja dobar primjer.

Među ostalim akterima dvije su vrste posebno važne. Prvo, neformalni sufijski krugovi, koji su organizirani u labave grupe okupljene oko harizmatičnih vođa, relevantni su u kontekstu integracije njihovih članova u druge mreže moći i utjecaja – od politike, visokog društva i univerziteta do kulture i medija. Oni pružaju neophodne veze između vjerskih i sekularnih područja, doprinoseći na taj način jačanju utjecaja grupe u društvu. Bez obzira na njihovu neformalnu prirodu, potencijal ovih grupa za umrežavanje je znatan jer većina njihovih članova pripada visokoj ili višoj srednjoj klasi te ima jake veze s institucijama moći u zemlji, od političkih stranaka do državnih institucija.

Drugo, alumni organizacija bivših studenata *Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji* (IIUM) ima mnogo članova u Bosni i Hercegovini koji su veoma utjecajni u bosanskom društvu i nalaze se na brojnim važnim funkcijama u poslovnom svijetu, obrazovanju i diplomatiji. Jedan od članova te organizacije je Amer Bukvić, direktor *Bosnia Bank Internationala* (BBI)²⁵, banke s islamskim kapitalom koja je uspostavljena 2000. godine. Druge grupe i pojedinci organizirani su oko *Centra za napredne studije* (CNS)²⁶, koji koordinira akademskim razmjenama, istraživanjima, izdavaštvom i kulturnim događajima. Veze ove grupe s turskim i drugim islamskim mrežama jake su i ukorijenjene u činjenici da su neki njeni članovi studirali na IIUM-u pod mentorstvom profesora Ahmeta Davutoğlu-a ili imaju veze s poslovnim ljudima iz islamskog svijeta. Jedan od njih, Emir Hadžikadunić, nakon što je radio kao sekretar *Internacionalnog univerziteta u Sarajevu*, imenovan je za ambasadora Bosne i Hercegovine u Teheranu. Osim toga, *Centar za napredne studije* ove grupe bio je organizacija koja je osigurala forum za Davutoğluovo predavanje u Sarajevu u kojem je priznao “neootomansku” strategiju vanjske politike Turske na Balkanu.

ZAKLJUČAK: PERSPEKTIVA VANJSKE POLITIKE BOSNE I HERCEGOVINE I TURSKI FAKTOR

Konačni ishod interakcije između različitih islamskih aktera u Bosni i Hercegovini je važan u kontekstu vanjske politike zemlje, i to zbog više razloga. Prvo, sama prisutnost islamskih aktera i mreža i nivo njihove vidljivosti postavlja kontekst za odnose Bosne s njenim komšija-

ma. Naprimjer, moglo bi se reći da je jedna od najeksplicitnijih posljedica učešća islamskih nedržavnih elemenata u ratu smanjenje mogućnosti da evropske i zapadne zemlje ukinu strogi vizni režim za Bosnu i Hercegovinu, posebno nakon 11. septembra, i objave da postoji veza između El-Kaide i islamskih boraca u ratu u Bosni. Mnogi Evropljani Bosnu i Hercegovinu i dalje smatraju zemljom koja ima veze s potencijalnim islamskim terorističkim organizacijama.

Ipak, smišljena i strateška nastojanja turskih aktera mogla bi preusmjeriti ovu percepciju. Obrazovne aktivnosti i projekti koje turske nevladine organizacije i poslovni ljudi provode u zemlji mogli bi doprinijeti novoj simboličnoj konstelaciji i izgraditi novu viziju islama, koju priznaju muslimani u EU i bližoj okolini. Izvjesno je da će se ovo desiti, posebno zbog uspjeha turskih aktera u izgradnji mreža širom Bosne i Hercegovine i Balkana, koji je zamijenio i nadrastao aktivnosti drugih islamskih državnih ili nedržavnih organizacija od Irana do Saudijske Arabije. Osim toga, bez obzira na trenutne interne teškoće, bosanska vanjska politika će vjerovatno biti u skladu s turskom orijentacijom, kako na regionalnom tako i na globalnom političkom nivou. Također, politički razvoj Bosne i Hercegovine i njena integracija u EU zavisiće od regionalnog pomirenja i saradnje na Zapadnom Balkanu. Povećana i dobro odigrana uloga Turske u posredovanju u regionalnim razmimoilaženjima i nuđenju partnerskih odnosa dodatno će ojačati ovu orijentaciju, koja je već iskazana kroz tursku ulogu posrednika u odnosima između Bosne i Hercegovine i Srbije. I buduća dešavanja u turskoj unutrašnjoj politici imat će značajan utjecaj na odnose između turskih mreža u Bosni, lokalnih institucija i drugih aktera na terenu, posebno u domenu religije i njene uloge u javnim poslovima.

Dalje, interakcija između islamskih aktera u Bosni može doprinijeti debati o najboljem institucionalnom uređenju za upravljanje islamskim pitanjima, i u EU i izvan nje. Islamska zajednica u BiH nudi organizacijski model koji se temelji na nezavisnosti od države i koji bi mogao biti poželjan među brojnim nedržavnim akterima iz muslimanskih zemalja. Nezavisni status njihove organizacije je ono što omogućava predstavnicima Islamske zajednice u BiH da igraju važnu ulogu u vanjskoj politici i da utječu na tok događaja u regiji. Ipak, upravo zbog ove nezavisnosti i promocije institucionalnog modela Islamske zajednice u Evropi može doći do sukoba na više frontova. Naime, za razliku od fragmentiranih muslimanskih zajednica imigranata u EU, kojima treba određeni vid institucionalizacije islama kako bi se, prvenstveno, definirao porodični zakon i slična pitanja, te turskih državnih islamskih zajednica, bosanska Islamska zajednica je nezavisan politički

igrač i njen institucionalni model primarno odražava tu činjenicu. Stoga, preslikavanje ovog institucionalnog modela zastupanja muslimana u BiH (koji je kovan pod austrougarskom vladavinom, jugoslavenskom dominacijom i, na kraju, "etnizacijom" bosanskog identiteta) na Evropu osuđen je na suočavanje s ogromnim izazovima.

U regiji se već dešavaju slični sukobi, kao što to pokazuje slučaj s novom Islamskom zajednicom u Srbiji. Nespremnost muftije Cerića da se pomiri s nezavisnošću srbijanskih muslimana od Sarajeva pokazuje jasnu etničku i političku ulogu koju preuzima bosansko islamsko vodstvo. Na ovu ulogu ukazuje i konflikt između dvije odvojene institucionalne kulture islama – one nezavisne i politički suverene i one zavisne, državne. U narednom periodu ovaj bi se sukob mogao produbiti i utjecati na vanjskopolitičke odluke ovih zemalja.

Čak ni odnosi između Islamske zajednice i Turske, kako u bosanskom tako i u evropskom okviru, nisu oslobođeni potencijalnog sukoba u polju institucionalne kulture. Uska saradnja između Islamske zajednice i turskih nedržavnih aktera i mreža može predstavljati veliki izazov budućim odnosima između zvaničnih islamskih zajednica ovih dviju zemalja. S druge strane, ovi odnosi bi također mogli pružiti novi teren za stvaranje saveza koji prelaze institucionalne granice i uključuju i državne i nedržavne aktere u promoviranje zajedničkih islamskih principa. U ovom slučaju, uloga Islamske zajednice BiH bit će značajna ne samo u pružanju modela za slične odnose drugdje nego i u pružanju veza i mreža drugih aktera koji promoviraju slične ciljeve.

Ono što je sigurno jeste činjenica da se situacija koja je dominirala u Bosni i Hercegovini u godinama neposredno nakon rata dramatično promijenila. Misionarska i humanitarna era pomoći muslimanskog svijeta Bosni davno je okončana. Nove interakcije i aktivnosti sada oblikuju raznolikiji pristupi aktera i mreža koji se više ne bave osnovnim preživljavanjem bosanske muslimanske zajednice. Ciljevi ovih aktera su poslovne prilike i kulturna razmjena koja može donijeti dugoročnu korist tim zemljama i grupama u smislu političkog i ekonomskog utjecaja. Prostor koji islamski akteri u zemlji imaju na raspolaganju za svoje aktivnosti i dalje će se mijenjati, i odražavajući trendove u međunarodnoj politici i utječući na njih. Dva ključna igrača vjerovatno će dominirati u narednom periodu: domaća islamska vlast, u obliku etničke islamske zajednice bosanskih muslimana, i razni turski državni i nedržavni akteri u polju obrazovanja, biznisa i diplomatije. Zavisno od globalnog i regionalnog političkog konteksta, oni bi mogli ojačavati jedni druge ili se sporiti u procesu oblikovanja islamskog identiteta u Bosni i njegovog mjesta u Evropi. ■

NAPOMENE:

- ¹ Ovaj rad dio je opsežnijeg istraživanja islamskih mreža i perspektiva vanjske politike Bosne i Hercegovine koje finansira Britanska akademija i koje je provedeno 2010. godine. Šira verzija ovog rada prezentirana je na radionici u Centru za evropske studije i Programu za jugoistočne evropske studije Univerziteta u Oxfordu u junu 2010. godine. Više informacija o projektu na: www.balkanmuslims.com.
- ² Iako se smatraju sinonimima, u ovom radu se pravi blaga distinkcija između termina "Bošnjak" i "bosanski musliman". Termin "Bošnjak" ima više etničko (i sekularno) značenje, a "bosanski musliman" više vjersko. Razlog zbog kojeg će se u radu koristiti termin "bosanski musliman" je upravo ta povezanost s islamom, koji je u fokusu rada. Ipak, u principu, oba se termina odnose na istu etničku grupu.
- ³ Koliko god to djelovalo paradoksalno, ovo je često u pozadini mnogih procesa desekularizacije u zemlji, posebno u smislu uvođenja vjeronauke u osnovne škole i obdaništa u Bosni i Hercegovini.
- ⁴ Više informacija o imenima, lokaciji i kapacitetu ovih institucija možete naći na: http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=3685&Itemid=1
- ⁵ Vidi više na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/?id=529>.
- ⁶ Nema podataka o odlasku bosanskih studenata na studije između 1940. i 1950. Prva grupa bosanskih studenata otišla je u El-Ezher 1962. godine. Za više detalja vidi: Alibašić, 2003: 13.
- ⁷ Odnos u broju između imama džamija iz cijele zemlje obrazovanih u BiH i onih obrazovanih u inozemstvu navodno iznosi 60:40. Izvor: intervju s jednim zvaničnikom Islamske zajednice u Sarajevu.
- ⁸ Ovo ne znači da svaki student koji se nakon studija vraća u svoju domovinu nužno predstavlja opasni kanal za vršenje političkog ili socijalnog utjecaja. Ovdje se, zapravo, ukazuje na to da ti pojedinci imaju potencijal da djeluju kao kulturni, socijalni, pa čak i politički mostovi između dvije zemlje. Ti se mostovi uvijek mogu iskoristiti za kanalisanje određenog utjecaja.
- ⁹ Kao u knjizi *Zapečaćeni džennetski napitak*, (HSC, Sarajevo, 1996).
- ¹⁰ Vidi više na <http://www.rijaset.rs>.
- ¹¹ Vidi više na <http://www.islamskazajednica.org>.
- ¹² Prema nekim procjenama, samo u Turskoj živi skoro sedam miliona potomaka bosanskih izbjeglica koji su napustili zemlju nakon austrougarske okupacije (1878) i aneksije (1908) Bosne i Hercegovine.
- ¹³ Prema nekim procjenama, doprinos Saudijske Arabije rekonstrukciji Bosne i Hercegovine dostigao je 560 miliona američkih dolara, koji su iskorišteni za obnovu infrastrukture, kao i za promociju raznih kulturnih i obrazovnih aktivnosti.
- ¹⁴ Vidi više na <http://www.saff.ba>.
- ¹⁵ Vidi više na <http://www.novihorizonti.ba>.
- ¹⁶ Vidi više na <http://www.ibn-sina.net>.
- ¹⁷ Vidi više na <http://www.mullasadra.com>.
- ¹⁸ Vidi više na <http://www.bosnasema.com>.
- ¹⁹ Vidi više na <http://www.ibu.edu.ba>.
- ²⁰ Školarina na ovom univerzitetu prilično je visoka u odnosu na bosanski standard, a iznosi 10.000 eura za četverogodišnje univerzitetsko obrazovanje.
- ²¹ Vidi više na <http://www.ius.edu.ba>.
- ²² Ovaj je slučaj još zanimljiviji zbog činjenice da je Sarajevo jedan od dva grada izvan Turske u kojima postoje dva turska univerziteta. Koliko autor zna, Bishkek (Kirgistan) je drugi grad.
- ²³ Vidi više na <http://www.sarajevo-x.com/bih/sarajevo/clanak/100603104>.
- ²⁴ Vidi više na <http://www.mfs-emmaus.ba>.
- ²⁵ Vidi više na <http://www.bbi.ba>.
- ²⁶ Vidi više na <http://www.cns.ba>.

Rezolucija VSUN-a 1325 i reforma sigurnosnog sektora: **Shvaćamo li je ispravno?**

Piše: Kathrin Quesada

Ne samo da žene posjeduju korisne vještine, u određenim kontekstima njihovo uključivanje ne samo da je poželjno nego je i operativni imperativ. U kontekstu operacija mira i stabilnosti, naročito u Iraku i Afganistanu, žene oficiri značajno doprinose proširenju mreže sakupljanja obavještajnih podataka, obavljanju pratnje i pretrage žena, te pomaganju nakon seksualnog zlostavljanja

*Autorica je projekt koordinator u
Centru za demokratsku kontrolu
oružanih snaga Ženeva*

Usvajanje niza rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda (UNSCR) o ženama, miru i sigurnosti između 2000. i 2010. godine¹ izražava predanost Ujedinjenih naroda i ključnih aktera u Vijeću sigurnosti da se energično pozabave zaštitom i osnaživanjem žena tokom i nakon oružanog sukoba. Za mnoge zemlje u regiji zapadnog Balkana, koje se suočavaju s teškim naslijeđem oružanih sukoba i nasilja nad ženama, efektivno bavljenje sigurnosnim potrebama žena i djevojaka presudan je poduhvat.

Dok se mnoge zemlje u Evropskoj uniji još uvijek muče da idu ukorak sa svojim obavezama iz ovih rezolucija, jedan broj zemalja zapadnog Balkana poduzeo je konkretne mjere u pravcu provedbe. U julu 2010. godine Bosna i Hercegovina je bila prva zemlja u regiji koja je usvojila akcioni plan za provedbu UNSCR-a 1325 – referentni instrument za osnaživanje doprinosa žena procesima mira, sigurnosti i pomirenja. Ubrzo zatim Slovenija je bila sljedeća s nacionalnim akcionim planom, a Srbija je na dobrom putu da ga vrlo brzo usvoji. Ali, jesu li ovi naponi institucionalizirani i sistematizirani, skrojeni da dugoročno potaknu promjene u institucijama i procesima sigurnosnog sektora u regiji?

Svih pet rezolucija oslikava potrebu da reformski procesi u sigurnosnom sektoru uzmu u obzir konkretne sigurnosne potrebe žena i djevojaka i promoviraju učešće žena.² One naglašavaju potrebu za boljom reakcijom sigurnosnog sektora s ciljem odbrane žena od nasilja. Kad sigurnosni sektor prolazi kroz proces reformi ili transformacije, njegove institucije mogu biti podložnije promjenama potrebnim da se postigne ovaj cilj.³

Kada se rezolucije provode u praksi, mora se na umu imati nekoliko osnovnih okolnosti.

O NAMA SE RADI

Osiguranje lokalnog vlasništva i naročito angažman građanskog društva bitan je aspekt za svaku inicijativu koja se odnosi na provedbu rezolucija o ženama, miru i sigurnosti, uključujući i nacionalne i regionalne planove aktivnosti, ali i sve druge aktivnosti i procese koji se odnose na reformu i upravljanje sigurnosnim sektorom. U mnogim postkonfliktnim zemljama ili zemljama u razvoju, proved-

ba UNSCR-a 1325 među prvim je pitanjima na dnevnom redu zbog podrške izvana. I dok je neophodna podrška takvim aktivnostima, lokalni akteri moraju biti ti koji ih osmišljavaju, provode i njima upravljaju. Organizacije žena u građanskom društvu i organizacije koje rade na pitanjima spola ključni su lokalni sigurnosni akteri čije učesće može pomoći pri osiguravanju lokalnog vlasništva.⁴

Dobar primjer procesa u lokalnom vlasništvu sa značajnim učesćem civilnog društva je razvoj akcionih planova za UNSCR 1325 u Srbiji i Bosni i Hercegovini. U oba slučaja proces izrade akcionih planova je snažno vođen iz lokalnih organizacija građanskog društva, uključujući Žene u crnom, Beogradski fond za političku izuzetnost i Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Procesi izrade planova odvijali su se u bliskoj saradnji s državnim saradnicima, uključujući i odgovarajuća ministarstva – odbrane, unutrašnjih poslova, vanjskih poslova, i institucije koje se bave pitanjima spola, te su bili konsultativni i inkluzivni. U Srbiji je, naprimjer, grupa od 41 predstavnika parlamenta, državne administracije, nevladinih organizacija, akademika i novinara radila na ovom projektu.⁵ Od samog početka su i Žene u crnom, koje su pioniri u pristupu zasnovanom na pravima u Srbiji, promovirale UNSCR 1325, zajedno s drugim lokalnim organizacijama građanskog društva.

Drugi dobar primjer kako osnovni nivo građanskog društva može biti uključen dolazi iz Bijeljine u Bosni i Hercegovini, gdje se svake sedmice predstavnici općine pozivaju u jedan ženski centar kako bi odgovarali na

pitanja žena i saslušali njihove probleme. U planiranju projekta posebno se radilo na tome da se ovi sastanci održavaju kada žene u toj zajednici imaju slobodnog vremena. Ovi sastanci omogućavaju ženama da slobodno i direktno govore s političarima, držeći ih odgovornim. Postali su toliko važni da ovu platformu koriste i političari, uvažavajući da su žene važni akteri u zajednici i javnom odlučivanju.⁶

ODGOVORNOST: KONCEPT PUN IZAZOVA

Ipak su takvi primjeri rijetki. I dalje je izazov osigurati institucionalnu odgovornost za provođenje rezolucija koje se tiču žena, mira i sigurnosti. Mnoge zemlje koje su usvojile nacionalni akcioni plan smatraju da je teško osigurati ispunjenje obaveza kroz razna vladina tijela koja su uključena. Pored toga, ne znači da rezolucije o ženama, miru i sigurnosti opunomoćuju nove strukture koje će snositi odgovornost. One većinom ostaju obaveza državne vlade, ili volja za uspostavljanje snažnih mehanizama nadzora i odgovornosti. Tijela koja imaju zadatak nadgledati poštivanje ljudskih prava i drugih pravnih obaveza – komesari za ljudska prava, ombudsmeni, parlamentarne komisije za sigurnost, oni koji vrše nadzor sigurnosnog sektora, mogu biti bitni partneri na ovoj strani, pod uvjetom da efektivno preuzmu svoju ulogu.

U Srbiji procjena potreba u vezi s reformom spola i sigurnosnog sektora otkrila je da Komisija za sigurnost i odbranu ima ograničen interes i znanje o pitanjima spola. Osim toga, njen rad je većinom usmjeren na reagiranje na dnevno-političke događaje i formalne preglede izvještaja koje podnose policijske, vojne i sigurnosne službe, umjesto na proaktivni monitoring i evaluaciju reforme pitanja spola i sigurnosnog sektora.⁷ Jasno je da treba ojačati ljudske i finansijske resurse, prije nego što se Komisija bude mogla uključiti u sistematsko praćenje provedbe UNSCR-a 1325 i nacionalnog akcionog plana vezanog za nju.

Kosovski Savjetodavni ured za dobro upravljanje, ljudska prava, ravnopravnost i pitanja spola odgovoran je za praćenje i savjetovanje ministara u vezi s dobrim upravljanjem, ljudskim pravima, ravnopravnošću i pitanjima spola. Ovaj ured je uspješan partner u stvaranju šire mreže saradnje s lokalnim i međunarodnim interesnim grupama u području ljudskih prava i posla, u koje spadaju i OSCE, UNDP, UNICEF, UNIFEM, IOM, OHCHR i Vijeće Evrope. Ured je blisko sarađivao i s Mrežom žena Kosova i UNIFEM-om u radu na prvom Nacionalnom akcionom planu za postizanje spolne jednakosti, a mala pažnja je posvećena UNSCR-u 1325.⁸

I ŽENE NOSE PANTALONE!

Od suštinske je važnosti ženama dati aktivnu ulogu u sigurnosnom sektoru, ne samo radi osiguranja jednakih prava za žene i muškarce. Uključenost i žena i muškaraca u institucijama sigurnosnog sektora čini ih efikasnijim i dopušta im da efektivno odgovore na različite sigurnosne potrebe žena i muškaraca. Uprkos nekim uspjesima, aktivan doprinos žena i njihovo učešće u institucijama sigurnosnog sektora u regiji i dalje je nedovoljan. Što se tiče provođenja zakona, naprimjer, većina zemalja doživljava masovan pritok žena tek odnedavno, a njihova integracija se ne obavlja pravilno. Jedan od zaključaka istraživanja na uspostavljanju Mreže žena policajaca Jugoistočne Evrope pokazao je da je specijalizirana obuka za policajce, naprimjer, lakše dostupna muškarcima nego ženama.⁹

Ne samo da žene posjeduju korisne vještine, u određenim kontekstima njihovo uključivanje ne samo da je poželjno nego je i operativni imperativ. U kontekstu operacija mira i stabilnosti, naročito u Iraku i Afganistanu, žene oficiri značajno doprinose proširenju mreže sakupljanja obavještajnih podataka, obavljanju pratnje i pretrage žena, te pomaganju nakon seksualnog zlostavljanja.¹⁰

I mada se shvaćanje pozitivnog utjecaja žena na operativnu efektivnost sigurno povećalo, i dalje ostaje jedan broj ograničenja. On uključuje ostvarenje ograničenog pristupa žena višim upravljačkim funkcijama i operativnim pozicijama, integriranje pitanja spola u obuku i obrazovanje za sve zaposlene u institucijama sigurnosnog sektora, te osiguranje dovoljno sredstava za provođenje takvih aktivnosti. Neke lekcije izvučene iz rada na reformi sigurnosnog sektora u regiji dotiču se pitanja visoke političke podrške učešću i žena i muškaraca, uspostave sistematskih i dugoročnih inicijativa vezanih za UNSCR 1325, povećanog prikupljanja i istrage podataka, te jačanja komunikacije i saradnje između aktera koji se bave pitanjima spola i sigurnosti.

UJEDNAČAVANJE PODRŠKE

Deseta godišnjica UNSCR-a 1325 je 2010. godine pobudila interes visokopozicioniranih političara za promociju provođenja rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda o ženama, miru i sigurnosti. U regiji zapadnog Balkana postoji poseban zamah u Bosni i Hercegovini, koja je tek usvojila akcioni plan, te Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori i Hrvatskoj, koje se spremaju da ga usvoje. Visok nivo učešća na jednom broju konferencija o ženama u sigurnosnom sektoru u regiji tokom čitave godine znak je ove volje. Dok je podrška s najviših nivoa obavezna, ona iziskuje ope-

racionalizaciju i prevođenje u konkretne i osmišljene inicijative da održivo ojačaju učešće žena u sigurnosnom sektoru na duže staze. Budući da žene i muškarci iznose različite sigurnosne potrebe i percepcije na sto, potrebni su snažni naponi od obje strane. Previše često rezolucije se i dalje posmatraju samo kao žensko pitanje.

MORA BITI SISTEMATSKO I DUGOROČNO

Iako postoje brojne inicijative vezane za UNSCR 1325 u postkonfliktnim, razvijenim i zemljama u razvoju, mnoge od njih ne dovode do trajnih institucionalnih promjena – promjena koje su neophodne za osnaživanje žena u sigurnosnom sektoru i povećanje njihovog učešća na duže staze. Do toga može doći samo uz obimne inicijative koje idu dalje od podizanja svijesti i pojedinačnih događaja i projekata, te povezuju različite dijelove sektora.

Sve veći broj žena u oružanim snagama i policiji u nekim zemljama u regiji pozitivan je pomak u odnosu na ovu situaciju. U Srbiji je Vojna akademija otvorena za žene od 2007. godine i danas broji 20 posto studentica. Održive inicijative, međutim, trebaju biti institucionalizirane i sistematizirane, baviti se i aspektima retencije i promocije, te ulagati u uspostavljanje adekvatnih struktura i mehanizama podrške, kao što su jedinice za pitanja spola i ženska udruženja.

Procjena potreba u vezi s reformom pitanja spola u sigurnosnom sektoru u Srbiji otkrila je naprimjer da žene i muškarci sada imaju koristi od jednakih uvjeta za prijem u profesionalnu vojnu službu, te od istog kodeksa oblačenja i jednakih plaća, bar teoretski. U praksi, međutim, postoje slučajevi kada interni propisi praktično sprečavaju žene da pristupe određenim pozicijama. Jedan primjer se odnosio na poziciju vojnog atašea, kada je bilo propisano da kandidat mora "biti oženjen" i živjeti sa ženom i porodicom tokom služenja u inostranstvu.¹¹

Na Kosovu se može zapaziti da i policija i zaposleni u popravnim domovima poduzimaju konkretne mjere za jačanje integracije žena u službu. U mjere spada formiranje internih trenera za ravnopravnost spolova, poboljšanje mogućnosti za žene da apliciraju na više pozicije, promocija obuke za menadžere iz oblasti ravnopravnosti spolova, te priprema opisa posla za oficire za jednake mogućnosti. I dok je proces procjene implikacija za žene i muškarce u svim planiranim aktivnostima, politikama i programima uvjet za obje službe, i dalje postoji potreba za dodjelom konkretnih zadataka konkretnim osobama i nije sama po sebi integrirana u svačiji posao.¹²

Slika: Third U. S. Army

Angažman žena je operativni imperativ

MJERITI OČITO

Gore navedeni primjer iz Srbije u vezi s definicijom bračnog statusa ilustrira koliko su podaci i informacije od presudne važnosti za mjerenje je li i kako je pitanje spola integrirano u institucije i procese sigurnosnog sektora do danas. Skupljanje osnovnih informacija, nešto na osnovu čega se mjeri i nadgleda napredak, važno je sredstvo za provođenje rezolucije o ženama, miru i sigurnosti na duže staze.

Osiguranje da provođenje inicijativa ima direktan utjecaj zahtijeva jasne, mjerljive indikatore, zasnovane na kontekstu i spolno osjetljive. U mnogim postkonfliktnim i zemljama u razvoju, međutim, informacije su oskudne ili je do njih teško doći. Ponekad to nije korisno u svrhu nadgledanja integracije pitanja spola u reformu sigurnosnog sektora. U procjeni potreba u Srbiji, naprimjer, statistika koja nije grupirana po spolu nije bila ravnomjerno dostupna za sve institucije. Ovo i ne iznenađuje s obzirom na to da je vođenje statistike prema spolu tek postalo obavezno nakon usvajanja Zakona o spolnoj jednakosti u decembru 2009. godine. Uspostavljanje posebne jedinice koja će se baviti spolnom statistikom u okviru državnog Ureda za statistiku veoma je važan korak za osiguranje sistematskog prikupljanja statističkih podataka grupiranih po spolu na centralnom nivou.

Ali i drugi akteri se pozivaju da se uključe u sakupljanje i istraživanje podataka, naročito organizacije civilnog društva. One mogu odigrati presudnu ulogu u tome da

prođu neprimijećeni oni glasovi koji se prečesto čuju. Anima, Centar za ženske i mirovne studije iz Crne Gore, naprimjer, značajno se uključila u istraživanje s ciljem procjene nivoa znanja koje imaju žene u vezi sa osnovnim instrumentima koji se odnose na žene – sigurnost, tranzicijsku pravdu i pravo reprodukcije. Ova studija, u kojoj su intervjuirane 143 žene, pokazala je da žene ne poznaju dovoljno UNSCR 1325. Na drugoj strani, bile su veoma svjesne svoje nesigurne pozicije i ekonomskih i kulturnih faktora koji na nju utječu. U ovom istraživanju je naglašeno i da se nasilje nad ženama nastavlja u svim sferama, a naročito u porodici.¹³

RAZGOVARAJMO!

Tradicionalno postoji nedostatak komunikacije i koordinacije između ženskih organizacija, na jednoj, i sigurnosnih institucija, na drugoj strani. Dok su organizacije civilnog društva u Srbiji, naprimjer, generalno postale važni akteri u sigurnosnom sektoru u posljednje dvije decenije, tek su kao takve priznate nakon sloma Miloševićevog režima 2000. godine.

U Srbiji, čini se da su sigurnosne institucije najotvorenije za saradnju sa uslužno orijentiranim organizacijama civilnog društva koje rade sa ženama žrtvama, i u manjoj mjeri s organizacijama zagovaranja prava i think-tankovima. Najmanje su sklone saradnji s organizacijama koje promoviraju interese manjina i marginaliziranih grupa. Najuočiglednija forma saradnje koja se odnosi na institucije sigurnosnog sektora je obuka za policiju i sudstvo,

kao što su radionice, konferencije i seminari o temama koje se odnose na nasilje na osnovu spola. Na drugoj strani, organizacije civilnog društva rijetko igraju odlučujuću ulogu u vezi s policijskim raspravama i odlukama.

Inicijative kao što su procjena potreba u vezi s reformom sektora za pitanja spola i sigurnosti u regiji daju prostora za dijalog i razmjenu te mogu pomoći da se premosti ovaj jaz. To su korisne platforme za podizanje svijesti o unutrašnjim vezama spola i sigurnosti, te za isticanje nekih postojećih dobrih praksi, kao što su u Kragujevcu i pokrajini Vojvodina u Srbiji, gdje institucije civilnog društva za pitanja spola i sigurnosti imaju uspostavljenu redovnu i blisku komunikaciju i saradnju.¹⁴ Još jedan pozitivan primjer je rad Mreže žena Kosova, koja je osnovana 2000. godine kao neformalna mreža ženskih organizacija iz različitih dijelova Kosova. Ova mreža se sastoji od 87 učlanjenih organizacija koje predstavljaju sve nacionalne grupe i razne zajednice širom Kosova. Umrežene članice imaju redovnu vezu i lobiranja u vladinim uredima na svim nivoima, pojedinačno ili pod krovnom mrežom, radi daljnjeg provođenja rezolucija o ženama, miru i sigurnosti. Aktivistkinje su, recimo, koristile UNSCR 1325 za zagovaranje učešća žena u pregovorima o konačnom statusu Kosova te su inicirale niz sastanaka s vojnicima KFOR-a kako bi razgovarale o tome kako i zašto je UNSCR 1325 važan za njihovu misiju.¹⁵

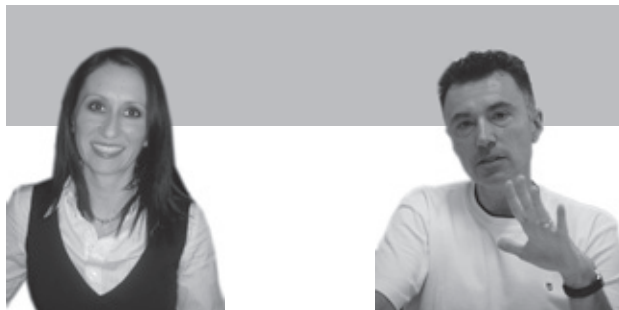
ZAKLJUČAK

Ovi primjeri iz regije naglašavaju da je deset godina nakon usvajanja prve UNSCR Rezolucije o ženama, miru i sigurnosti došlo do značajnog napretka. U isto vrijeme, preostaje jedan broj izazova za efektivno provođenje rezolucija na duže staze. Uprkos sve većem priznavanju da je doprinos žena miru i sigurnosti od vitalne važnosti za sveukupnu stabilizaciju zemlje, pa i čitave regije, integracija žena u sigurnosnom sektoru je daleko od svoje institucionalizacije. Povećavanje napora i jačanje učešća žena kroz sve sektore stvara potrebu jake političke volje i podrške na najvišem nivou. Ali treba i da se prevede u konkretne i dugoročne inicijative. Umjesto samo pojedinačnih i vanjskih proizvoda, inicijative za provođenje rezolucija moraju biti vođene na lokalnom nivou i inkluzivne po prirodi, uključujući i civilno društvo, te osiguranje snažne podrške i žena i muškaraca. Dugoročno gledajući, do institucionalne promjene može doći samo ako snažne strukture za nadgledanje osiguraju obavezu i odgovornost svih uključenih aktera. Kao što reče jednom jedan mudrac: put od hiljadu milja počinje prvim korakom. Već smo prešli dug put. ■

NAPOMENE:

- ¹ UNSCR 1325 u 2000, UNSCR 1820 u 2008, UNSCR 1888 i 1889 u 2009, i na kraju UNSCR 1960 u 2010. godini.
- ² Bastick, Megan. Practice Note 13, "Implementing the Women, Peace and Security Resolutions in Security Sector Reform." u Megan Bastick i Kristin Valasek, ur. *Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji*. (Geneva: DCAF, OSCE/ODIHR, UN-INSTRRAW, 2010,) str. 1.
- ³ Ibid., str. 4.
- ⁴ Valasek, Kristin. "Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji." u Megan Bastick i Kristin Valasek, ur. *Gender and Security Sector Reform Toolkit*. (Geneva: DCAF, OSCE/ODIHR, UN-INSTRRAW, 2008) str. 6.
- ⁵ Stojanović, Sonja i Kathrin Quesada, *Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji* (Beograd, Centar za bezbednosnu politiku: 2010), str. 58.
- ⁶ Bastick, Megan i Daniel de Torres. "Implementing the Women, Peace and Security Resolutions in Security Sector Reform." *Gender and Security Sector Reform Toolkit*. Izdavači. Megan Bastick and Kristin Valasek. Geneva: DCAF, OSCE/ODIHR, UN-INSTRRAW, 2010, str. 9.
- ⁷ Stojanović, Sonja i Kathrin Quesada, ur. *Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2010), str. 44.
- ⁸ Mreža žena Kosova, *Monitoring Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 in Kosova* (drugo izdanje), Priština, Kosovo, 2009, str. 28.
- ⁹ Southeast Europe Police Chiefs Association, *Establishing the Southeast Europe Women Police Officers Network*, Sofia, Bugarska, 2010, str. 24.
- ¹⁰ Valasek. "Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji." *Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji*. Izd. Megan Bastick i Kristin Valasek, str. 8.
- ¹¹ Stojanović i Quesada, ur. *Gender and SSR in Serbia*, str. 76.
- ¹² Mreža žena Kosova, *Monitoring Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 in Kosova*, str. 53.
- ¹³ Lična korespondencija sa Paulom Petrićević iz Anime – Centra za ženske i mirovne studije, 18. novembra 2010. Uzorak istraživanja se nalazi u dosjeu o autoru.
- ¹⁴ Za više detalja, pogledati: Stojanović i Quesada, ur. *Rod i reforma sektora bezbednosti u Srbiji*
- ¹⁵ Mreža žena Kosova, *Monitoring Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 in Kosova*, str. 42-44.

Studija novih sigurnosnih izazova

Pišu: Maja Dimc
Bojan Dobovšek

**Kibernetički kriminal
je istinski međunarodni
fenomen – a njegova
rasprostranjenost
široj svijetu znači da
istovremeno može utjecati
na mnogobrojne žrtve i na
najudaljenijim tačkama**

*Maja Dimc je analitičarka informacionih
tehnologija pri Ministarstvu odbrane
Republike Slovenije*

*Bojan Dobovšek je docent na Kriminalistici
i krivičnim istragama i zamjenik dekana
Fakulteta za kriminalistiku Univerziteta
u Mariboru, Slovenija*

Moderno društvo je obilježeno brzorastućim bazama znanja koje su toliko opsežne da naprosto ne možemo apsorbirati sve informacije kojima smo izloženi. Internet se proširio na prosječnu globalnu stopu od 444 posto od 2000. do 2010. godine, i trenutno doseže do oko dvije milijarde korisnika.¹ S ovakvim porastom broja korisnika, usluge koje su dostupne putem interneta su također procvjetale, kreirajući beskonačne mogućnosti u svakoj oblasti koju možemo zamisliti: biznisu, obrazovanju, istraživanju, vladavini prava, komunikacijama i umrežavanju. Međutim, svaki novčić ima dvije strane, te je suprotna strana ovog razvoja u kapacitetima interneta razvoj kibernetičkog kriminala i razlika u načinu na koji percipiramo svoju sigurnost. Kriminalne organizacije i pojedinci su izmijenili svoje tradicionalne operacije kako bi iskoristili beneficije koje nudi internet, te su, kao dodatak tome, razvili nove forme kriminala usmjerene ka kibernetičkom kriminalu.²

Bitno je napomenuti da uspjeh kibernetičkog kriminala može u velikoj mjeri biti pripisan činjenici da svjetska populacija sada spremno prihvata nove usluge koje se nude putem interneta, kao što su lako preuzimanje podataka sa interneta, objavljivanje i drugi vidovi razmjene informacija. Ovakva razmjena informacija svakako stavlja pitanje privatnosti u prvi plan; potrebno je naglasiti da, u ovom smislu, postoje tri osnovna interesa: javni interes, lični interes i pitanje zaštite ljudskih prava. Sve je teže uspostaviti balans između ova tri interesa. Dodatno tome, ljudi su danas sve spremniji podijeliti informacije o sebi samima, više nego ikada prije, zbog nepostojanja svijesti o rizicima.

Kao posljedica toga, nivoi privatnosti na internetu se sve više smanjuju, do te mjere da se virtuelni prostor može porediti s Benthamovim Panoptikonom. Benthamov plan za Panoptikon je predvidio efekte vizuelne kontrole, dok u modernom informacionom društvu "vizibilitet" nije samo vizuelan – većina modernih mjera nadzora je nevidljiva i nalazi se u digitalnoj sferi.³ Pored toga, imajući u vidu i viđenje da je kriminal na određen način drugačiji kada se vrši putem interneta, te osjećaj anonimnosti koji nudi virtuelni prostor, kibernetički kriminal je privlačan čak i za "prosječne" pojedince.

Kibernetički kriminal je, stoga, *najnoviji* način kršenja zakona, a kako bi se implementirale uspješne strategije prevencije od izuzetne je važnosti da shvatimo kako javnost i pripadnici službi za provedbu zakona vide kibernetički kriminal.

U skladu s navedenim, u Sloveniji je provedeno istraživanje na temu kibernetičkog kriminala. Rezultati su potvrdili pretpostavke da je javnost postala neosjetljiva na određene vidove kriminala pri upotrebi interneta. Istraživanje je također pokazalo da postoji izuzetan nedostatak znanja o različitim formama kibernetičkog kriminala i u redovima šire javnosti i među pripadnicima službi za provedbu zakona, što, posljedično, ide rame uz rame s oskudnim shvaćanjem zakonodavstva koje se odnosi na kibernetički kriminal. Rezultati ovog istraživanja jasno pokazuju da je neophodno podići svijest i upućenost javnosti te proširiti osnovno znanje pripadnika institucija koje provode zakon o pitanju kibernetičkog kriminala i njegovih posljedica na svakodnevni život.

VIRTUELNI PROSTOR I DEFINICIJA KIBERNETIČKOG KRIMINALA

Virtuelnim prostorom se naziva “mjesto između mjesta” – virtualni svijet u kojem pojedinci mogu komunicirati i obavljati zadatke. Pojam je 1984. godine definirao William Gibson, pisac naučne fantastike, ali je ovaj neopipljivi i beskonačni “prostor” konceptualiziran tek s početkom elektronskog komuniciranja. Razvoj interneta, kakvog ga danas poznajemo, u velikoj mjeri je utjecao na postojanost virtuelnog prostora, te je eksponencijalno povećao broj njegovih korisnika. S obzirom na njegovu raznovrsnost, internet je jedina metoda komunikacije koja uspješno kombinira audio, video i komponente podataka. Svjetska javnost ima novi prostor iz kojeg može dobiti informacije, u kojem može podijeliti ideje, i u kojem se, s rastućom popularnošću društvenih mreža, može socijalizirati i uspostavljati veze. Virtuelna priroda interneta čini ga istinskom međunarodnom scenom koja obuhvata različite države i kulture. Međutim, upravo je ovaj virtuelni aspekt kibernetičkog kriminala razlogom da se stvarne fizičke posljedice virtuelnog svijeta prečesto zaboravljaju. Ishodi upotrebe virtuelnog prostora mogu biti pozitivni, kao što su nove veze ili čak brakovi, ili negativni, kao što su uznemiravanje, zlostavljanje, ili uhođenje.⁴

Definicije i karakteristike kibernetičkog kriminala

Pojam kibernetičkog kriminala mora biti objašnjen u širem smislu kako bi se obuhvatio širok spektar krivičnih

djela koja se tiču informaciono-komunikacionih tehnologija. Ured Ujedinjenih naroda za borbu protiv droge i kriminala definira kibernetički kriminal kao “djelo koje podrazumijeva upotrebu digitalnih tehnologija ili se tiče slučajne upotrebe kompjutera u cilju obavljanja druge vrste kriminala.”⁵ Postoje, naravno, različite definicije kibernetičkog kriminala; u širem smislu je to krivično djelo koje se obavlja uz upotrebu kompjutera i interneta – od nečega jednostavnog kao što je nedozvoljeno preuzimanje muzike ili softvera s interneta, do ozbiljnijih prestupa upadanja u sigurnosni informacioni sistem ili krađe miliona dolara s elektronskih bankovnih računa.

Karakteristike virtuelnog prostora stvaraju iluziju sigurnosti i anonimnosti, koja doprinosi sve većem broju slučajeva kibernetičkog kriminala. Kibernetički kriminal je privlačna opcija za moderne kriminalce i kriminalne organizacije upravo zbog svoje bezlične prirode. Također, krivična djela koja se vrše u virtuelnom prostoru nisu ograničena uobičajenim fizičkim stegama, kao što je lokacija, što znači da se mogu vršiti na različitim lokacijama, s različitim žrtvama, u isto vrijeme, čineći pritom izvršioca(e) krivičnog djela skoro nemogućim za otkrivanje. Naprimjer, kompjuterski virus može prouzrokovati opsežnu štetu širom svijeta u izrazito kratkom vremenu. Pored toga, različite i mnogobrojne potencijalne žrtve kibernetičkog kriminala variraju od pojedinaca, preko organizacija, do država i njihovih vlada.

Ovo kibernetički kriminal čini ultimativnim transnacionalnim kriminalom s obzirom na to da kibernetički prostor nema ni granice ni službenike pogranične kontrole.

Vrste kibernetičkog kriminala

Razvoj novih tehnologija utjecao je na razvoj novih oblika kriminala, te je, istovremeno, doveo do efikasnijeg ili uspješnijeg izvršenja krivičnih djela. Informacioni sistemi su postali presudni faktor u operacijama bilo koje organizacije, legitiman ili nelegitiman, te su operacije svih ovih organizacija poboljšane upotrebom tehnologije. Informacione i komunikacijske tehnologije se mogu koristiti da se potpomognu različite vrste ilegalnih aktivnosti kao što su pljačka, krivotvorstvo i pranje novca.

Iz ovih razloga je kibernetički kriminal fenomen koji zahvata sve veći broj pristalica. Kibernetički kriminal se, ipak, može podijeliti u četiri klasifikacije: kompjuter kao cilj krivičnog djela, kompjuter kao instrument krivičnog djela, kompjuter kao sporedna stavka u krivičnom djelu, te krivična djela povezana sa sve većim brojem kompjutera.⁶

U ovom modelu je klasifikacija kibernetičkog kriminala dodijeljena u vezi s ulogom kompjutera u njemu. Bitno

je napomenuti da ovo, ipak, nisu rigidne kategorije, te da prekršaji mogu biti i hibridi dvaju ili više ovakvih tipova.

Kategorija kibernetičkog kriminala koju šira javnost najbolje poznaje je ona u kojoj je kompjuter žrtve na meti izvršilaca krivičnog djela.⁷ Tipične forme kriminalnih djela izvršenih pod ovom klasifikacijom obuhvaćaju napade u smislu odbijanja pružanja usluge, ilegalni pristup kompjuterskom sistemu ili bazi podataka i ilegalne alternacije podataka. Posebno su zastupljeni slučajevi u kojima počinioci krivičnih djela pristupaju kompjuteru žrtve s ciljem instaliranja razarajućeg virusa. Česti su slučajevi u kojima se krivična djela iz ove kategorije ne čine radi primarne svrhe ili finansijskog dobitka. Ovakvi napadi ipak često rezultiraju prekidom poslovnih ili vladinih aktivnosti, što za posljedice može imati i finansijske troškove za ciljnu grupu (žrtvu). Ovakva realnost, zajedno s rastućom kompetitivnošću međunarodnog poslovnog svijeta, doprinosi zapošljavanju hakera čiji je zadatak da naškode operacijama korporativnih suparnika.

Druga kategorija kibernetičkog kriminala odnosi se na one radnje u kojima je kompjuter upotrijebljen kao sredstvo putem kojeg se vrši krivično djelo kako bi se postigao neki drugi krivični cilj.⁸ Ovakva krivična djela uopćeno predstavljaju tradicionalne prekršaje koji su prilagođeni virtuelnom prostoru – kao što su krađa, prevara, zlostavljanje i uhođenje.

Treća kategorija kibernetičkog kriminala (u kojoj je kompjuter sporedna stavka u krivičnom djelu) odnosi se na krivične prekršaje u kojima kompjuter “nije primarni instrument krivičnog djela; kompjuter je tek sredstvo koje pomaže u izvršenju krivičnog djela”.⁹ Ovakva krivična djela obuhvaćaju pranje novca, produkciju i distribuciju dječije pornografije, te krivične špekulacije (kriminalne organizacije koriste kompjutere za praćenje svojih aktivnosti, kao npr. prostituciju, novčane ucjene itd.). Ona se također tiču krivičnih djela nasilja koja su potpomognuta upotrebom kompjutera, kao što su pedofilija, silovanja, ubistva koja su omogućena upotrebom interneta, kako bi se detektirale potencijalne žrtve, stvaranje povjerenja i prenošenje veze u stvarni svijet u kome se vrše napadi.

Krivična djela povezana sa sve većim brojem kompjutera su četvrta kategorija kibernetičkog kriminala, koja se tiču djela kao što su krađa identiteta, prekršaji vezani za intelektualna vlasništva, te krivotvorenje.¹⁰ Pitanje intelektualnog vlasništva predstavlja poseban izazov s obzirom na činjenicu da je javna percepcija vlasničkih prava znatno promijenjena, a piraterija je postala općedruštveno prihvaćena. Štaviše, uzimajući u obzir nematerijalnu prirodu interneta, korisnici često imaju lažno uvjerenje

da je sve što je dostupno na internetu vlasništvo svih. Ovim je sve teže zaštititi intelektualna vlasnička prava.

Klasifikacija različitih tipova kibernetičkog kriminala je težak zadatak s obzirom na brze i dinamične promjene u ovoj kategoriji i razvoj kriminala unutar nje. Šira klasifikacija je ipak potrebna kako bi se mogao steći uvid u ovaj fenomen. Prevencija će također igrati ključnu ulogu u borbi protiv kibernetičkog kriminala, u čemu će svijest i razumijevanje ovih krivičnih djela od šire javnosti biti od presudnog značaja.

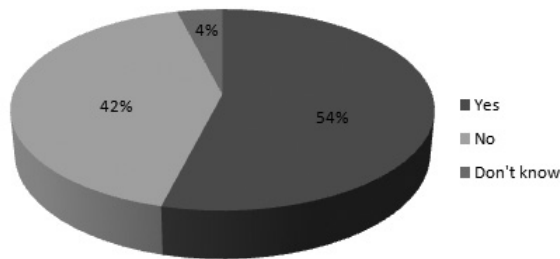
Percepcije kibernetičkog kriminala u Sloveniji

Shvaćanje fenomena kibernetičkog kriminala nesumnjivo utječe na ponašanje, rezultirajući u proaktivnijem pristupu ka njegovoj prevenciji; putem intervjua pokušali smo dobiti uvid u razumijevanje i percepcije kibernetičkog kriminala od šire slovenske javnosti. Održali smo temeljite razgovore s grupom pojedinaca, podijeljenih gotovo jednako na one koji rade u službama za provedbu zakona i one koji predstavljaju širu javnost. Starosna dob ispitanika se kretala od 20 do 48 godina, s prosječnom dobi od 31 godine. Obrazovni nivo ispitanika je varirao od onih koji su završili srednju školu do magistara; u svrhu naše analize podijelili smo obrazovni nivo u dvije grupe – niži nivo obrazovanja se odnosi na ispitanike koji su završili srednju školu (35 posto), dok se viši nivo obrazovanja odnosi na ispitanike koji su završili dodiplomski i/ili postdiplomski studij (65 posto).

Razumijevanje i percipiranje kibernetičkog kriminala

Shvaćanje gdje se nalazi linija između legalne i nelegalne upotrebe interneta pokazalo se kao ključno u utjecaju na ponašanje. Stoga smo pitali ispitanike je li šira javnost sposobna odrediti gdje se ova linija može povući. Alarmanantna je činjenica da 65 posto ispitanika vjeruje kako javnost *nije* u stanju to učiniti, a 30 posto od tog broja su zaposleni u oblasti provedbe zakona.

U cilju određivanja općih pogrešnih shvaćanja aktivnosti koje čine kibernetički kriminal, koncentrirali smo se na vrste kibernetičkog kriminala za koje vjerujemo da su “granične”, kao što su prekršaji koji su povezani sa sve većim brojem kompjutera. Pitanje: “Jeste li ikada počinili neku vrstu kibernetičkog kriminala?” bilo je osnova za sljedeća povezana pitanja. Većina ispitanika (54 posto) priznala je da je izvršila neku vrstu kibernetičkog kriminala u nekom trenutku u svom životu, dok je 42 posto ispitanika izjavilo da nikada nisu izvršili nikakvu vrstu ki-

Prikaz 1: Jeste li ikada počinili neki oblik kibernetičkog kriminala?

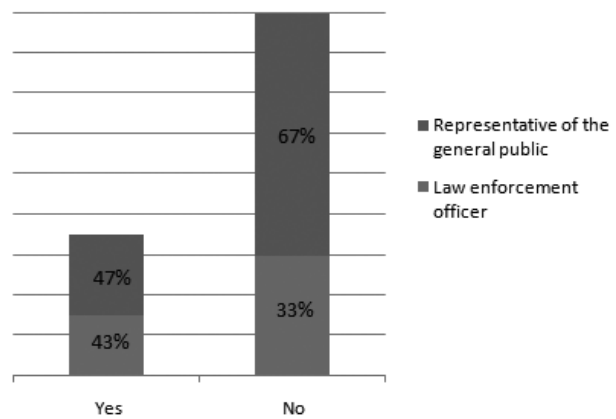
bernetičkog kriminala, a 4 posto je odgovorilo da nisu sigurni jesu li ili nisu počinili djela iz oblasti kibernetičkog kriminala u prošlosti.

Također smo filtrirali ove odgovore u skladu s klasifikacijom ispitanika po tome predstavljaju li službe za provedbu zakona ili širu javnost. Među onima koji su priznali djela iz oblasti kibernetičkog kriminala 64 posto su bili predstavnici javnosti a 36 posto službenici za provedbu zakona. Činjenica da je tako veliki procent onih čija je profesija posvećena provedbi zakona je zabrinjavajuća i odražava se u tome da su kibernetički kriminal i njegove posljedice postali normalna pojava.

Potom smo postavili pitanja koja se tiču većeg broja zastupljenih vrsta kibernetičkog kriminala, posebno vrsta u kojima se linija između legalnih i nelegalnih aktivnosti može vrlo lako prekršiti. S obzirom na to da su ova pitanja međusobno povezana, provedena je ukupna analiza svih odgovora na njih.

Veliki broj ispitanika (72 posto) istakao je da ili nije kupio softver koji koristi ili su preuzeli softver s interneta (pri tome se ne misli na besplatne softvere), a dodatno je alarmirajuća činjenica da je 33 posto ispitanika zaposleno u institucijama za provedbu zakona. Sedamnaest posto ispitanika koji su izjavili da su kupili softver ipak priznaju da su i preuzeli s interneta softver koji nije besplatan, što jasno ukazuje na činjenicu da imaju promijenjenu percepciju vlasništva kada se radi o vlasništvu koje je u elektronskom formatu.

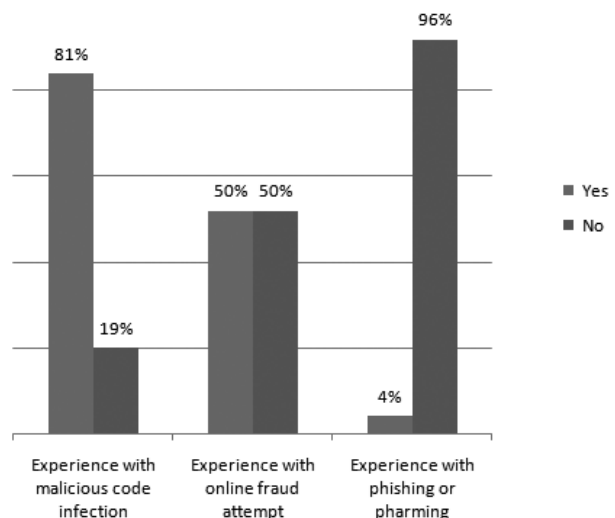
Pitanje o razlici između krađe filma iz radnje i nedozvoljenog preuzimanja s interneta je također bilo uključeno u intervju. Većina ispitanika (65 posto) smatrala je da postoji izrazita razlika, uglavnom zato što je preuzimanje s interneta društveno prihvaćeno. Ovi rezultati impliciraju da se sadržaj koji je dostupan na internetu percipira kao "besplatan", te kao univerzalno vlasništvo. Ovakva percepcija vlasništva je umnogome različita od vlasništva u fizičkom svijetu.

Prikaz 2: Jeste li platili sve instalirane softvere (sve osim besplatnih softvera)?

Iskustva s kibernetičkim kriminalom

Većina ispitanika (81 posto) imala je iskustva s kibernetičkim kriminalom, uglavnom kroz susrete sa zloćudnim programskim kodovima koji su zarazili njihove kompjuterske sisteme. Kao dodatak tome, 50 posto ispitanika je imalo iskustvo s pokušajem prevare putem interneta. Većina ovih pokušaja su bili "klasični" slučajevi prevare u vezi s transferom novca (pisma s molbom za finansijsku pomoć iz Nigerije, naprimjer) putem elektronske pošte ili "pop-up" ("iskačućih") prozora. Devedeset šest posto ispitanika nikada nije iskusilo prevare tipa krađe identiteta ili *pharminga* ("presretanje" ličnih podataka i preusmjeravanje prometa na lažnu IP adresu) – a samo je 22 posto ispitanika ustvari upoznato s pojmovima krađa identiteta i *pharming*.

Prikaz 3: Iskustva s kibernetičkim kriminalom

Većina ispitanika u našoj studiji je imala sreće u svojim elektronskim aktivnostima. Iako su se susreli s kibernetičkim kriminalom, nisu iskusili nikakav finansijski gubitak, što vjerovatno doprinosi njihovom osjećaju sigurnosti prilikom upotrebe interneta.

Legislativa, prevencija i sudsko gonjenje prestupnika po osnovu kibernetičkog kriminala

Osnova legislative u oblasti kibernetičkog kriminala je Konvencija o kibernetičkom kriminalu koju je Vijeće Evrope usvojilo 2001. godine. Konvencija je ratificirana od većine evropskih država 2004. godine i predstavlja osnovu za uspostavljanje evropske saradnje na polju kibernetičkog kriminala te za stvaranje zajedničke legislative diljem Evropske unije i drugih država koje su je ratificirale.¹¹ Dodatni protokoli u okviru Konvencije o kibernetičkom kriminalu koji se bave krivičnim radnjama rasističke ili ksenofobne prirode, a vrše se putem kompjuterskih sistema, usvojeni su 2003. godine.

Slovenija je od juna 2002. godine potpisnica i Konvencije i dodatnih protokola. Zakon o ratifikaciji Konvencije o kibernetičkom kriminalu i protokoli koji idu uz njega usvojeni su 2004. godine, integirajući time Konvenciju u zakonodavstvo Slovenije. Pedeset osam posto ispitanika nije bilo upoznato s legislativom u oblasti kibernetičkog kriminala. Shodno tome, nisu bili upoznati ni s tim je li takvo zakonodavstvo odgovarajuće. Također smo doznali da je svijest ispitanika u pogledu agencija koje se bave kibernetičkim kriminalom izuzetno oskudna – samo 10 posto ispitanika je bilo upoznato s agencijama koje se bave pitanjima iz oblasti kibernetičkog kriminala.

Kako analiza ovog istraživanja pokazuje, javnost je akutno *neupućena* ne samo u pogledu različitih vrsta kibernetičkog kriminala, čije bi žrtve vrlo lako mogli postati, nego i koraka koje bi oni morali poduzeti ili agencija kojima bi se trebali obratiti u slučaju da su zaista napadnuti od prestupnika iz oblasti kibernetičkog kriminala. Među koracima koji bi mogli pomoći u naporima da se smanji sve veći broj krivičnih djela iz oblasti kibernetičkog kriminala povećanje svijesti i javnosti i pripadnika institucija koje provode zakon je od ključne važnosti.

ZAKLJUČAK

Svakodnevne aktivnosti i u našem poslovnom i u privatnom životu su pod izuzetnim utjecajem interneta, a veliki dio ovih aktivnosti je prenesen u arenu virtuelnog svijeta. Prateći postojeći trend, moderni kriminalci oportunistički prilagođavaju svoje tradicionalne ope-

racije kako bi iskoristili prednosti virtuelnog svijeta i unaprijedili svoje ilegalne aktivnosti. I više od toga, nove vrste kibernetičkog kriminala se brzo i neprestano razvijaju. Kibernetički kriminal je istinski međunarodni fenomen – a njegova rasprostranjenost širom svijeta znači da istovremeno može utjecati na mnogobrojne žrtve i na najudaljenijim tačkama. Kao rezultat toga, kibernetički kriminalci koriste najnovije tehnologije i inovativne tehnike, te su neuhvatljivi i izuzetno ih je teško dovesti pred lice pravde.

U cilju uspješnog rješavanja pitanja kibernetičkog kriminala od vitalne je važnosti da svijet zauzme jednoglasan stav putem provedbe zajedničkih smjernica kako na državnom tako i na međunarodnom nivou. Konvencija o kibernetičkom kriminalu je osnovni dokument koji predstavlja obrise legislative u ovoj oblasti, uz napor da osigura usklađenost politika, zakonodavstva i regulatornih okvira svojih potpisnica na državnom nivou. Povrh ovoga, bitno je uspostaviti i provesti odgovarajuće sankcije za prekršaje iz oblasti kibernetičkog kriminala koje se prirodno odnose na uskraćivanje sloboda.

Bilo koji mehanizmi za detekciju i odgovor na kibernetički kriminal i na državnom i na međunarodnom nivou imat će manji efekt ukoliko javnost ne počne percipirati kibernetički kriminal kao problem i/ili ne počne prijavljivati slučajeve kibernetičkog kriminala. Nažalost, većina prekršaja iz oblasti kibernetičkog kriminala u poslovnom svijetu i u okviru organizacija nije prijavljena organima vlasti zbog straha od posljedičnih negativnih efekata (kao npr. gubitka klijenata, mogućih tužbi, dodatnih hakerskih napada itd.). Stoga je bitno stvoriti sredinu u kojoj će korisnici biti ohrabreni da prijave slučajeve kibernetičkog kriminala.

Uspješna strategija za borbu protiv kibernetičkog kriminala zahtijeva ustrajne napore svih, uz kontinuiranu edukaciju javnosti o ovom pitanju. Povećana svijest o informacionoj sigurnosti i kibernetičkom kriminalu među javnosti i članovima službi za provedbu zakona bit će od velikog značaja za uspješnu prevenciju kibernetičkog kriminala. Informacije o sigurnosti u virtuelnom svijetu bi također trebalo da budu otvoreno razmijenjene na državnom i međunarodnom nivou kako bi se uspostavili zajednički kodeksi ponašanja i primjeri dobre prakse koji će osigurati jednoobrazan odgovor na problem kibernetičkog kriminala.

Razmjena znanja i informacija je od ključne važnosti u uspješnoj prevenciji daljnjeg širenja kibernetičkog kriminala. Državne i međunarodne kampanje o podizanju svijesti o ovom pitanju bi, dodatno, trebalo da se pokrenu kako bi se javnost educirala o opasnostima od

kibernetičkog kriminala i tehnikama opće zaštite. Iako su sankcije za krivična djela jednako bitan segment i trebalo bi da budu adekvatno provedene, prevencija kibernetičkog kriminala kroz educiranu i opreznu javnost će dugoročno dati najbolje moguće rezultate. ■

NAPOMENE:

- ¹ Internet svjetska statistika, "Usage and Population Statistics" (Statistika o upotrebi i populaciji), <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (preuzeto 1. februara 2011).
- ² Britz, M.T., *Computer Forensics and Cyber Crime (Kompjuterska forenzika i kibernetički kriminal)*, (New Jersey: Pearson Education, 2009).
- ³ Kovačić, M., *Privacy on the Internet (Privatnost na internetu)*, (Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne mirovne in politične studije, Zbirka Politike, 2003).
- ⁴ Britz, *Computer Forensics (Kompjuterska forenzika)*..., 3-4.
- ⁵ Ured UN-a za borbu protiv droge i kriminala, *Computer-related Crime (Kriminal povezan sa kompjuterima)*, XI kongres Ujedinjenih nacija o prevenciji kriminala i o krivičnom pravu (Bangkok, 2005), http://www.unis.unvienna.org/pdf/05-82111_E_6_pr_SFS.pdf (preuzeto 26. juna 2008).
- ⁶ Robert W. Taylor, et al., *Digital crime and Digital Terrorism (Digitalni kriminal i digitalni terorizam)*, (New Jersey: Prentice Hall, 2006), 4-15.
- ⁷ Taylor, *Digital crime*...
- ⁸ Taylor, *Digital crime*...
- ⁹ Taylor, *Digital crime*...
- ¹⁰ Taylor, *Digital crime*...
- ¹¹ Vijeće Evrope, *Convention on Cybercrime (Konvencija o kibernetičkom kriminalu)*, <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/185.htm> (preuzeto 28. januara 2010).

Uloga organa lokalne (samo)uprave u sistemu sigurnosti u Bosni i Hercegovini

Piše: Jasmin Porobić

Urbana sigurnost ili sigurnost jedne zajednice najčešće je definirana kroz analizu slobode od kriminaliteta i nasilja te opću percepciju sigurnosti i povjerenja u institucije...

Jasmin Porobić je stručnjak u Razvojnom programu Ujedinjenih nacija (UNDP) u BiH

UVOD

Fenomenologiju urbane sigurnosti, znanstveno nedovoljno istraženu oblast, objašnjava odnos organa lokalne uprave i samouprave, agencija za provođenje zakona i građana. Učinkovita prevencija i rješavanje sigurnosnih izazova i možebitnih kriza prvenstveno ovisi o kvalitetnom pribavljanju i protoku informacija između različitih organa vlasti koji djeluju na području jedne zajednice međusobno, ali i otvorenom i transparentnom saradnjom s građanima. Stoga savremeni pristup istraživanju tog fenomena predlaže interdisciplinarnu analizu stanja sigurnosti i unapređenje međusektorske koordinacije s ciljem uspostave sigurnosnog partnerstva zajednice.

Osnovna hipotetska zamisao ovog rada je da organi lokalne (samo)uprave imaju značajnu ulogu prilikom zaštite osnovnih društvenih vrijednosti, u očuvanju mira i sigurnosti, sprečavanju opasnosti i straha te zaštiti općeg blagostanja svojih građana. Ovaj članak, dakle, promovira ideju da se u sistemu kolektivne sigurnosti, kao što su Partnerstvo za mir (PfP) i Sjevernoatlantski savez (NATO), umnogome uvećava uloga organa vlasti na lokalnom nivou u pružanju sigurnog okruženja svojim građanima, posebno što je mnogo veća vjerovatnoća nastanka nevojnih i neoružanih opasnosti nego klasičnih vojnih agresija. Analizirajući opasnosti s kojima se suočavaju građani Bosne i Hercegovine, ovaj kratki elaborat će ukazati na koji način općinski/gradski organi vlasti i javne službe mogu doprinijeti rješavanju i prevenciji kriminaliteta i drugih vidova društveno neprihvatljivog ponašanja, sprečavanju prirodnih nepogoda i drugih savremenih oblika ugrožavanja stanovništva.

Rad se ne bavi uzrocima i izvorima sigurnosnih izazova s kojima se suočavaju organi vlasti i građani, nego ima za cilj ponuditi primjer upravljanja urbanom sigurnosti koji svojom praktičnom primjenom uveliko može doprinijeti unapređenju sigurnosnog i kriznog menadžmenta, upravljanja rizicima i razvoju politika upravljanja krizama na području zajednice.

U elaboraciji tematskih cjelina najvećim dijelom će se koristiti deskriptivna metoda i metoda komparacije, dok je u istraživačko-pripremnom dijelu korištena metoda

analize sadržaja dostupne tuzemne i inozemne literature. Autorska naracija će biti potkrijepljena zaključcima proizašlim iz praktičnog rada u tematskoj oblasti.

DISKURS O URBANOJ I NACIONALNOJ SIGURNOSTI

Brojni strateški dokumenti, zakoni, kao i temeljni, ustavnopravni dokumenti, doneseni u Bosni i Hercegovini, navode prijetnje njenoj nacionalnoj (državnoj) sigurnosti. Najčešće se spominju opasnosti od terorizma, organiziranog kriminala, eventualne ekspanzije etničkog ili religijskog ekstremizma, oružja za masovno uništavanje itd. Stvarne, svakodnevne prijetnje njenim građanima, zapravo su drugačije – kriminal, narušavanje javnog reda i mira, različiti oblici nasilja, uključujući nasilje u porodici, “nenamjerni incidenti” (npr. saobraćajne nesreće) i mnoge druge savremene, prirodne ili ljudske, ugroze. U konstelaciju takvih odnosa uklapa se diskurs o urbanoj i nacionalnoj sigurnosti.

Dok se pitanje nacionalne sigurnosti posmatra kao stratejski važno pitanje zaštite ustavnog poretka države kojim se isključivo bave sigurnosne i odbrambene strukture vlasti, pitanje urbane sigurnosti je oblast koja se adresira na “operativno-taktičkom” nivou. Koncept nacionalne sigurnosti – razvijen nakon Drugog svjetskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama – održava se *inter alia* ekonomskim razvojem zemlje, snažnim oružanim snagama, jakim *corps diplomatique* te organiziranim službama sigurnosti. U kolektivnom sistemu sigurnosti, poput PfP-a i NATO-a, društvu razvijene demokratije ili, pak, demokratije u razvoju, nacionalna sigurnost postaje globalno ili u najmanju ruku regionalno pitanje. Urbana sigurnost, na drugoj strani, u svom osnovnom konceptu sadrži ideju građanske sigurnosti, kojoj je zadatak osigurati sigurno okruženje građanima, ne poretku, kroz implementaciju specifičnih politika djelovanja, alata planiranja i upravljanja sigurnosnim rizicima na području zajednice. Jedan pristup ne isključuje drugi. Oni se, na protiv, nadopunjuju te kao cjelina čine sigurnosni sistem jedne države.

Nacionalna sigurnost odnosi se na *mjere i upravne radnje koje se poduzimaju u cilju otkrivanja, praćenja i sprečavanja djelatnosti usmjerenih protiv države i naroda, odnosno na podiranje i rušenje ustavom utvrđenog poretka*¹. U Sjedinjenim Američkim Državama nacionalna sigurnost se definiše kao *moгуćnost očuvanja fizičkog integriteta nacije i njene teritorije, održavanja njene ekonomske saradnje s ostatkom svijeta u razumnim okvirima, zaštite njene prirode, institucija i vladavine od vanjskih opasnosti, te očuvanja kontrole njenih granica*.² Urbana sigurnost ili sigurnost jedne zajednice najčešće je definirana kroz analizu slobode

od kriminaliteta i nasilja, straha od kriminaliteta i nasilja njenih građana, opće percepcije sigurnosti i povjerenja u institucije, kao i dobrobiti i blagostanja u zajednici. S obzirom na limitiranost akademske literature u ovoj oblasti, ne postoji konsenzus u definiranju ‘sigurnosti zajednice’. U Velikoj Britaniji se definiše kao *aspekt kvaliteta života u kojem su ljudi, individualno i kolektivno, zaštićeni u najvećoj mogućoj mjeri od opasnosti i prijetnji od kriminalnih i društveno neprihvatljivih radnji drugih, te im je omogućeno ili im se pomaže da se suoče sa spomenutim opasnostima i prijetnjama koje doživljavaju*³. Na drugoj strani, Svjetska zdravstvena organizacija definiše oblast kao *prevencija od povreda, uključujući nasilje, samoubistvo i prirodne nepogode, gdje su aktivnosti vođene od zajednice*⁴. Ovakve definicije urbane sigurnosti, koliko god različite u svom izražaju, imaju zajedničke karakteristike koje se mogu svesti na dvije kategorije: (i) prevencija i zaštita građana od nasilja (bez obzira na kvalifikaciju krivičnim ili drugim zakonodavstvom) i drugih opasnosti za zdravlje i život, te (ii) upravljanje/menadžment sigurnosti od organa lokalne zajednice.

SIGURNOSNO PARTNERSTVO ZAJEDNICE

Je li sigurnosno partnerstvo zajednice odgovor za unapređenje urbane sigurnosti i šta ono znači?

Bosna i Hercegovina je 2007. godine donijela Strategiju rada policije u zajednici na period od tri godine. Ovaj strateški dokument smješten je *direktno u okvire reforme policijskog sistema*⁵ i kao takav je imao za cilj podršku policijskim agencijama u implementaciji koncepta i filozofije rada policije u zajednici, ali i jačanju trojne saradnje na relaciji policija - organi lokalne vlasti - građani. Ovaj pristup je zasnovan na četiri osnovne komponente: lokalni pristup u radu policije, preventivni pristup u radu policije, ciljani pristup u radu policije i partnerski pristup u radu policije. Dokument, ali svakako i njegova implementacija, utemeljio je put izgradnji partnerstva za sigurnost u zajednici, posebno što je jedan od strateških ciljeva sa svojim programima predvidio uspostavu *standardiziranog pristupa identifikaciji i mobilizaciji značajnih subjekata u zajednici*⁶ i razvoj mehanizama za *identifikaciju i rješavanje problema vezanih za sigurnost putem partnerstva s lokalnim zajednicama*⁷. Za implementaciju ovih strateških programa Strategija predviđa uspostavu foruma sigurnosti zajednice. Ovakav pristup rješavanju sigurnosnih pitanja konceptualno je izvrsno zamišljen, no zamjera mu se (i) da je previše policijski orijentiran, s naglaskom na pokretanje aktivnosti od policije, (ii) da je time fokusiran na prevenciju od počinjenja općeg kriminaliteta i ostalih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja s elementima nasilja i repre-

sivne aktivnosti policijskih organa u skladu s njihovim mandatom, a zanemaruju se ugroze koje tradicionalno ne spadaju u policijski posao (npr. prirodne nepogodne, socioekonomska strana sigurnosti), (iii) da ne predviđa ulogu već postojećih službi koje doprinose sigurnosti (npr. civilna zaštita, vatrogasne i zdravstvene službe), (iv) da implementacija rada policije u zajednici u organizacionim shemama policijskih agencija na "preventivnu (kontakt-policiju)" nasuprot "represivnoj policiji" može dovesti do animoziteta dvaju policijskih stupova, te (v) da ne predviđa održivost i "vlasništvo" nad radom foruma sigurnosti.

S obzirom na činjenicu da je Strategija istekla, te na trenutne zakonodavne aktivnosti u Bosni i Hercegovini na različitim nivoima na donošenju novih strateških dokumenata u oblasti, oportuno je iznijeti stajalište *de lege ferenda* koncepta sigurnosnog partnerstva u zajednici kao mogućeg sljednika spomenute strategije. Metodološki gledano, u izradi novog strateškog pristupa bi se, pored policije, trebale uključiti i druge institucije i javne službe s nadležnostima u zaštiti i spašavanju, obrazovanju, lokalnoj upravi i samoupravi, transportu, zdravlju, sportu, ekonomskom razvoju, porodici, omladini, prostornom uređenju i raseljenim osobama. Ovaj međusektorski pristup sigurnosti zajednice omogućit će adresiranje širokog spektra pitanja i razmjenu informacija vezanih za uzroke, posljedice i prevenciju opasnosti s kojima se građani suočavaju, ali i osigurati da se adekvatne nadležnosti raspodijele sukladno ustavnom i upravnom poretku u Bosni i Hercegovini. Koordinirani interdisciplinarni pristup osigurava osnove za razvijanje društvene kohezije kroz izgradnju pouzdanosti unutar društvenog okruženja, otvarajući kanale za bolje tokove informacija, te uspostavu normi i usvajanje specifičnih oblika ponašanja kojima se unapređuju, umjesto da se smanjuju, društvene, ekonomske i političke interakcije. Razmjena informacija na predloženi način uvećava znanje o raspoloživim izborima, čime se proširuju pojedinačni horizonti.⁸

Novi strateški pristup i dalje treba bazirati na konceptu i filozofiji rada policije u zajednici, s naglaskom na definiranju uloge drugih organa vlasti u unapređenju sigurnosti zajednice, a posebno općinskih/gradskih organa vlasti, koji bi bili glavni nosioci u koordinaciji aktivnosti vezanih za unapređenje urbane sigurnosti, jer je kvaliteta policijskog rada direktno vezana za kvalitetu rada zajednice⁹. Sublimacija globalnog istraživanja definirana u dokumentu Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements 2007 također definira da efektivno urbano planiranje, dizajn i upravljanje, kroz pristupe bazirane na radu zajednice u kojim zajednica preuzima "vlasništvo" nad inicijativama za prevenciju kriminaliteta i nasilja radi smanjenja rizičnih faktora usmjerenih

na grupe koje su potencijalni počinioci kriminala,¹⁰ umnogome mogu unaprijediti sigurnosno ozračje na području zajednice. Sigurnosni forumi građana se čine kao dobra forma saradnje, posebno što napor za razvoj i formalizaciju partnerskog odnosa sa zajednicom treba vidjeti kao investiciju u bolji policijski rad¹¹. Sigurnost bi se, dakle, mogla smatrati kao dodatna uslužna djelatnost koju organi lokalne (samo)uprave nude svojim građanima.

Rad sigurnosnih foruma građana već je polučio dobre rezultate u sigurnosnom menadžmentu u nekim općinama u Bosni i Hercegovini. Važno je međutim predvidjeti nivo institucionalizacije i obveznosti takve forme "udruživanja". Potrebno je osnažiti rad foruma definiranjem "alata" (SARA metodologija, transakcijska analiza, marketing sigurnosti, monitoring i evaluacija itd.) koji će osigurati upravljanje rizicima, sigurnosnim izazovima i prijetnjama, i koji doprinose unapređenju urbane sigurnosti. Nadalje, rad foruma se mora temeljiti na metodološki i empirijski utemeljenim analizama. Stoga bi rad na unapređenju policijskih i drugih sigurnosno relevantnih statistika trebalo visoko pozicionirati prilikom prioritizacije strateških programa i aktivnosti. Indikatori uspješnosti policijske operativnosti zapravo trebaju uključiti i varijable poput unapređenja saradnje s organima lokalne uprave i javnim servisima, unapređenja odnosa s građanima, ali i uspješnosti preventivnih aktivnosti i politika djelovanja.

Osnivanje i institucionalizacija foruma, unaprijeđeni kapaciteti za upravljanje sigurnosnim izazovima na nivou zajednica te planski pristup definiranju aktivnosti i izradi politika djelovanja čine pretpostavke za funkcionalni sistem usmjeren na povećanje urbane sigurnosti. Međutim, međusektorski pristup rješavanju problema nosi u sebi izazov finansiranja definiranih aktivnosti. Taj rizik zahtijeva posebnu elaboraciju pitanja budžetiranja implementacije strateškog dokumenta i operativnih planova. Odgovor je ipak jednostavan i mogao bi se implementirati kroz tri modela. Prvi je da forum sigurnosti građana neće predstavljati stalno tijelo, nego koordinacijski organ zasnovan na sporazumu nadležnih javnih servisa koji identifikira potrebe i koordinira aktivnosti vezane za oblast, dok se primarni upravljački mehanizam, implementacija i budžetiranje definiranih aktivnosti provodi isključivo kroz agencije označene kao nosioci aktivnosti, pri čemu administrativne troškove rada foruma agencije učesnice snose solidarno. Drugi model bi predvidio da se forum institucionalizira kao javni servis građanima u okviru općinske/gradske administracije iz čijih budžeta bi se izdvajalo za administrativne troškove rada foruma, dok bi se implementacija aktivnosti zadržala iz budžeta implementacijskih agencija definiranih strateškim dokumentom donesenim na

politički opredijeljenom nivou ustavno prepoznatih administrativnih jedinica. Treći model, primijenjen u nekim zemljama zapadne Evrope, predviđa uspostavu posebne upravne jedinice/centra za upravljanje sigurnosnim rizicima i savremenim ugrozama, što u *momentumu* (pre) velikog administrativnog aparata u Bosni i Hercegovini ipak ne bi bila optimalna opcija.

STVARNE PRIJETNJE I PERCEPCIJA

Paradigma ovog pristupa zahtijeva analizu koja se odnosi na sigurnosne prijetnje s kojima se suočava Bosna i Hercegovina i percepciju sigurnosti njenih građana. Prijetnje sigurnosti Bosne i Hercegovine ne razlikuju se mnogo od prijetnji s kojima se suočavaju druge zemlje. Savremene prijetnje jednoj državi i njenim građanima najčešće se svode na terorizam, organizirani kriminal, oružje masovnog uništenja i slično, no to su pitanja koja zahtijevaju regionalni odnosno globalni pristup kroz sisteme sigurnosti kao što su npr. PFP i NATO. Ovdje je stoga potrebno provesti analizu unutarnjih sigurnosnih izazova jedne države s ciljem elaboracije pretpostavljenog zadatka.

U smislu nalaza Informacije o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini za period januar – septembar 2010. godine sigurnost karakterizira smanjenje broja izvršenih krivičnih djela, povećanje ukupnog broja evidentiranih prekršaja iz oblasti javnog reda i mira, te blago smanjenje broja saobraćajnih nesreća sa smanjenjem broja poginulih i povrijeđenih osoba¹². Istraživanja na globalnom nivou, na drugoj strani, pokazuju da su kriminal i nasilje u porastu. U periodu 1980-2000. godine broj zabilježenih slučajeva krivičnih djela povećan je za oko 30 posto, sa od oko 2. 300 do preko 3. 000 krivičnih djela na 100. 000 građana. Sličan trend je zabilježen i do danas. Da li je Bosna i Hercegovina izvan tokova i trendova kriminaliteta ili se može postaviti pitanje ažurnosti policijske statistike i analize? Dok spomenuta informacija analizira trendove u 17 kategorija, sličan izvještaj u Velikoj Britaniji tretira 176 pokazatelja kriminaliteta i prekršaja s elementima nasilja.

Međutim, u nedostatku opsežnijih studija, policijska statistika ipak nudi jedino empirijsko utemeljenje za razmatranje predmetne tematske cjeline. U tom smislu, stvarne prijetnje sigurnosti građana najviše su vezane za krivična djela općeg kriminaliteta i slučajeve narušavanja javnog reda i mira, dok su imovinski delikti, krivična djela protiv života i tijela, kao i slučajevi privrednog kriminala prijavljivani u manjoj mjeri. Statistička raščlamba varijabli vezanih samo za slučajeve narušavanja javnog reda i mira pokazuje da je ukupno takvih prijavljenih slučajeva na teritoriji Bosne i Hercegovine bilo 31. 065, što čini oko 85 slučajeva dnevno¹³.

Percepcija sigurnosti građana zasnovana na ispitivanju opće populacije, kao i populacije u određenim sredinama, pokazuje da je građanska zabrinutost vezana za potpuno druge izazove sigurnosti. Građani se tako izjašnjavaju da je najveća prijetnja njihovoj sigurnosti problem pasa lotalica, maloljetnička delikvencija, zloupotreba opojnih droga, adekvatno odlaganje otpada i smeća, problem parkiranja, prirodne nepogode, ponašanje u saobraćaju, provale, pijančenje, prosjačenje itd.

Bez namjere ulaženja u duboke analize i problematiziranje oblasti, ova kratka ilustracija pokazuje da postoji disproporcija “stvarnih prijetnji” i percepcije sigurnosti i potreba građana. Također nam pokazuje da i mnogi sigurnosni problemi s kojim se građani suočavaju nisu uopće ili nisu u isključivoj nadležnosti sigurnosnih agencija, što ide u prilog predloženom modelu rješavanja sigurnosnih izazova i unapređenja urbane sigurnosti. Građani također smatraju da je angažman općinskih vlasti na pitanjima sigurnosti nedovoljan, odnosno da je ispod onoga što su njihove nadležnosti.

ZAKLJUČAK

Tipski pristup organizaciji uloge organa lokalne (samo) uprave u pružanju usluga svojim građanima u pogledu urbane sigurnosti predviđa uspostavu foruma sigurnosti građana. Forumi kao sredstvo koordinacije, međuinstitucionalne i međusektorske saradnje omogućavaju bolju saradnju s građanima, bolji protok informacija, vođenje procesa i sistema upravljanja sigurnošću i zaštitom te organizirani pristup sprečavanju nastanka, reagiranju i otklanjanju posljedica savremenih, ljudskih ili prirodnih, ugroza.

Vidljivo je da je “građanska zabrinutost” u pogledu sigurnosti jednim dijelom van domašaja policijskih i drugih sigurnosnih agencija, te da organi općine/grada i druge javne službe postaju neizbježni faktor u unapređenju sigurnosti na području zajednice. Stanje sigurnosti se ne ogleda isključivo u “policijskim statistikama”, nego i u općem zadovoljstvu i percepciji sigurnosti građana. Promoviranim pristupom latentne varijable sigurnosti u vidu percepcije građana postaju manifestne, čime se osigurava sveobuhvatniji pristup sigurnosti.

Boljitak će zahtijevati vrijeme, no ukoliko se ciljevi sistema urbane sigurnosti dobro postave, a saradnja u zajednici institucionalizira na adekvatan način, rezultati su neizbježni. ■

NAPOMENE:

- ¹ http://www.baza.co.ba/readarticle.php?article_id=7
- ² Watson, Cynthia Ann. *US National Security*, drugo izdanje (ABC-Clio, 2008), str. 5.
- ³ Ballintyne et al. *Secure Foundations: Key issues in Crime Prevention, Crime Reduction and Community Safety* (Institute for Public Policy Research, 2000), str. 37.
- ⁴ Whitzman et al., "Community Safety Indicators". *University of Melbourne*, 2006, str. 6.
- ⁵ Strategija rada policije u zajednici u Bosni i Hercegovini izrađena od radne grupe imenovane Odlukom Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine broj 09-50- 42/06 od 9. 8. 2006, str. 5.
- ⁶ "Strategija rada policije...", str. 26
- ⁷ "Strategija rada policije...", str. 27
- ⁸ Izvještaj o humanom razvoju za Bosnu i Hercegovinu. *Veze među nama: Društveni kapital u Bosni i Hercegovini*. UNDP, 2010, str. 17.
- ⁹ Holtmann, Barbara i Badenhorst, Charmain, "Policing and Community in South Africa", Global Consortium on Security Transformation, Policy Brief Series, April 2010, str. 25.
- ¹⁰ Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements 2007, United Nations Human Settlement Programme, 2007, str. 47.
- ¹¹ Holtmann i Charmain, "Policing and Community in South Africa", str. 25.
- ¹² Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini, 2010. Odsjek za politiku i planiranje Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, str. 3.
- ¹³ Podaci preuzeti iz dokumenata "Stanje javnog reda i mira u FBiH u 2010. godini" i "Podaci o stanju bezbjednosti za period januar-decembar 2010. godine u Republici Srpskoj".

Politička filozofija desnog skretanja

Piše: Nerzuk Ćurak

**O tendencijama u političkom
životu evropskih zemalja
koje se organizirano naivno
potcjenjuju**

Radikalni politički koncepti atraktivni su za teorijsko motrenje. Praktična dimenzija radikalnih politika izaziva nedoumice, pa je u interpretaciji pojmova i pojava koje zahvaćaju svijet ekstremne desnice u Evropi metodološka obazrivost prethodna nužnost. Zašto? Zato što je teorijsko proizvođenje istovremeno i podloga za praktično konstruiranje nekog fenomena, pa tako i fenomena ksenofobičnog desničarenja u Zapadnoj Evropi, dakle upravo tamo gdje konstitucijom Evropske unije započinje otkrivanje novog logosa razumijevanja, tolerancije i kulture mira.

Znači li prethodna metodološka korekcija upravo to da je postavljanje javnog pitanja o usponu radikalne desnice u Evropi pretjerivanje kojim se favorizira pojava koja još uvijek pripada marginalnom umu i koja nije poprimila razinu ozbiljne i relevantne prijetnje za Zapadnu Evropu? Postavljanje ovako čistog i naivnog pitanja teorijska je provokacija: proizvodi li javno debatiranje predmetnog fenomena, i ne hoteći, sigurnu teritoriju za njegov društveni razvoj?

Ne zanemarujući ozbiljnost političkog uspona radikalne desnice u Evropi, i to ne samo u zapadnoj, važno je naglasiti da je malo koja politička partikularizacija sklona medijskoj instrumentalizaciji i favorizaciji kao što je to radikalna ili nova desnica u Evropi. To je ona politička grupacija koja insistira na medijskoj pažnji, koja zahtijeva medijsku promociju, koja *de facto* živi na spinu vlastite dekadencije. Medijskom artikulacijom političkih skandala radikalna desnica ustvari proizvodi teritoriju za svoj ponovni izlazak u povijest.

No, kao što je svako pretjerivanje presuđivanje prividu, jer stječemo dojam da je posrijedi ozbiljniji fenomen nego što on to jest, istovremeno je i negacija postojanja razmatrajućeg fenomena također nepoželjna i kontraproduktivna. Negacija može odvesti u drugu, opasnu krajnost – bavljenje posljedicama, zato što smo zakasnili razumijevati uzrok.

Govoriti o usponu radikalne desnice u Evropi podrazumijeva prethodno kontekstualiziranje tog nadolazećeg pojma u širi pojamovni okvir, što podrazumijeva interpolaciju pojma radikalna desnica u najviši rodni

pojam motrene pojave, a to je pojam političke desnice. Naprosto, ako pojam radikalne desnice ne privedemo pojmu desnice, onda on ostaje da visi kao zbiljski nepoznat fenomen, kao puka medijska doskočica i samorođeni pojam bez prethodne historije. A historija radikalne desnice je historija jednog epifenomena desnice, koji, kada iz autsajderske zone uđe u zonu donošenja odluka, zakonomjerno producira nasilje, i to na način da više nije radikalna desnica nego politička desnica njom samom, kao što je slučaj s nacističkim, fašističkim i drugim totalitarnim režimima desne provenijencije.

Istovremeno, ako govorimo o desnici, nemoguće je ignorirati ljevicu, čija je evropska historija također obilježena i radikalnim interpretacijama, koje su, u polju političkog, također završavale nasiljem, pa je i povijesni rezultat ljevice u Evropi snažno relativiziran demoniskim skretanjima.

Prethodnim pozicioniranjem stvorili smo uvjete za tvrdnju koja je u vremenu globalizacijskog konzumerizma i radikalne izdaje Descartesovog naloga (*kupujem, dakle jesam, umjesto: mislim, dakle jesam*) dovedena u pitanje. To je tvrdnja koja unaprijed računa na odbijanje instrumentaliziranog neoliberalnog uma zaustavljenog u uvjerenju da je kapitalizam kraj povijesti, pa je insistiranje na fundamentalnoj političkoj razlici desnica-ljevica suvišno. Insistiranje na političkom endizmu insistiranje je na negaciji binarne opozicije desnica-ljevica, jer ako živimo kraj, na kraju smo svi isti, i nema razloga za razliku. Ja sam, pak, s onu stranu ove rigidne instrumentalizacije, nudeći argumentaciju za važnost jasne podjele na desnicu i ljevicu.

Višedecenijski ambijent globalnog neoliberalizma sa svojim moćnim a površnim komunikacijskim instrumentima hoće da nas uvjeri kako je podjela na desnicu i ljevicu *passee*, da razlika definitivno više ne postoji, pa čak ako i postoji da izmiče jasnom imenovanju. Nemogućnost jasnog imenovanja političke razlike proizvodi nedefiniranu političku osjećajnost po kojoj su svi subjekti političkog na neki neuhvatljiv način privučeni u politički centar.

Kada bismo pristali na tu vrstu centrističke teorije podvale, koja isključuje razliku, onda bi politička znanost u velikoj mjeri izgubila predmet svog istraživanja, a ključne ideologijske konfrontacije u svijetu ostale bi nepoznate, bez kritičke valorizacije koju omogućuje realna teorijska i praktičnopolitička egzistencija binarne opozicije desnica-ljevica. Ta opozicija objektivno postoji; političko predstavljanje u Zapadnoj Evropi je, u dugom vremenskom trajanju, određeno tom fundamentalnom dijadom. Ipak, od ključne

važnosti je razumjeti tu binarnu opoziciju kao relativnu kategoriju, što znači da desnica i ljevica nisu apsolutni pojmovi ontologijske naravi, nego relativni pojmovi čiji se sadržaji mijenjaju sukladno političkom prostoru gdje se izražavaju.

Uz ovu važnu napomenu o relativnosti političkih ideologija, stvorio sam uvjete za interpretaciju radikalne desnice kao subideologije političke desnice, jer je u političkim narativima desnog radikalizma kao najšira platforma prepoznatljiva desna slika svijeta. Ipak, ispravno je radikalnu desnicu tretirati istovremeno i kao prijatelja i kao neprijatelja političke desnice kao takve. Kad kažemo politička desnica kao takva, mislimo na tradicionalnu evropsku desnicu, na onu desnicu koja je fundamentalno obilježila evropsku povijest svojim konzervativnim, elitističkim i građanskim idejama, idejama koje su značajno doprinijele razvoju evropskih zemalja u pozitivnom smislu, ali mislimo i na onu političku desnicu koja je proizvela i producirala ideju nejednakosti, kao paradigmatiku formu neravnopravnosti, što je rezultiralo pojavom ljevice, koja je, historijski gledano, nastojala egalitarnim konceptima neutralizirati nejednakost. Nažalost, u ljevičarskom akcionom diskursu, kada se ta ideja egalitarizma pokušala pretvoriti u neki poredak, ona je uglavnom završavala u nasilju, i to je najnedokučiviji historijski problem s ljevicom, ta njena izvedbena agresivnost koja je poprimala oblike nešvatljive egzekucije u ime historijskog progresu.

Naravno, misliti o ljevici samo u ključu realiziranog i zgaženog imperijalnog formata Sovjetskog saveza značilo bi misliti hladni rat i bipolarnu strukturu svjetskog poretka kao posljednji poredak podjele svijeta na desnicu i ljevicu. Takav redukcionizam, kojem su skloni ksenofobni desničari, nastoji izjednačiti lijevo mišljenje s mišljenjem sovjetskog imperija, imputirajući da ljevica nema šta tražiti u ambijentu autentične Evrope, u ambijentu Zapada, čiji logos ne mogu očuvati i razviti ideologije lijeve orijentacije. Takvo mišljenje nastoji socijaldemokratske, socijalističke i komunističke ideje koje su participirale u evropskom prosvjetiteljskom naslijeđu isključiti iz historije evropske ideje tako što će ih uključiti u Zaborav, kao da u samoj Zapadnoj Evropi nemamo i danas aktivne i vrlo relevantne socijaldemokratske i socijalističke partije. Komunističke, kao da su već uključene u Zaborav.

Šta je, dakle, s evropskom desnicom i njenom radikalnom marginom koja baca brigu u evropski prostor mira?

Desnica se u vremenu velikih ekonomskih kriza i socijalnih napetosti suočava sa izazovima koji dolaze kako od ljevice tako i od same desničarske ideolo-

gije, naročito one čiji protagonisti ne polažu nadu u tradicionalni, demokratski parlamentarizam konzervativne desnice. Mi upravo prisustvujemo kreaciji socijalnih uvjeta, najviše kroz negativne stereotipe o islamu, koji mogu doprinijeti afirmaciji ksenofobije u Evropi i njenoj još snažnijoj parlamentarnoj institucionalizaciji, što je, na duži rok, proizvodnja ambijentalnosti koja će parlamentarizam kao demokratsku agoru dovesti u pitanje. Sjetimo se nacionalsocijalizma i fašizma, pa će to sjećanje snažno relativizirati i Wittgensteinov stav, meni inače drag, da je "vjera u uzročnost praznovjerje"¹. Uzročnost dobija na snazi ako uviđamo da je jedan od najutjecajnijih agenasa evropske historije nasilje. Historija Evrope iskovana je u ognju rata, i sviđalo se to nama ili ne, tokom dugog evropskog trajanja nasilje je producirano kao zakonomjernost, kao aksiom društvene transformacije. Šta je dominirajući sadržaj tog aksioma? To je konstitucija nacionalnih država na tlu Evrope a čiji je dominirajući obrazac nastanka i razvoja darvinistički.

Nacionalne države, u dominirajućoj mjeri, rezultat su povijesnog nasilja. No, upravo na evropskom tlu, negirajući kauzalistički obrazac povijesti, nastaje i razvija se nova destinacija političkog – Evropska unija – čiji deterritorijalizirani obrazac nadnacionalne egzistencije, uprkos evropskoj historiji rata, genocida i holokausta, sadrži obećanje mira. Kontinent čija povijest govori jezikom polemisa, čiji je naročiti bog tokom dugog trajanja bio Mars, uspio je, zahvaljujući konstituiranju Evropske unije, bez obzira na historiju nasilja koja je oblikovala modernu povijest Evrope, najviše napredovati u zaboravu nasilja. Ideja Evropske unije je ideja raščišćavanja s hobsovskim svijetom vukova i pokušaj afirmacije kantovske ideje republikanskog mira. Evropska unija je trajektorija mira. Mir kao suština Evropske unije biva ugrožen kada se dostignuti stepen ljudske slobode u evropskoj kontinentalnoj utopiji destruiira afirmacijom najgorih ksenofobičnih i rasističkih koncepata, a pod pritiskom ekonomske krize koja se pojavljuje kao rodno mjesto starih populističkih paradigmi, kao društvena pojavnost koja obnavlja najgore predrasude. Predrasuda koja se vratila smjera ka tome da nas njeni kreatori uvjere kako je destrukcija nacionalne države uzrok krize razvijenog svijeta.

Na teorijskom planu kroz različite interpretacije *kult suvereniteta* oživljava u svojim najgorim obredima. Ono što se kroz zahuktali proces globalizacije moglo razumijevati kao mogući zaborav bitka, kao ljudsko zaboravljanje nacionalne države, trijumfalno se vraća kao neprolazna ideja ljudskih zajednica koja se svo-

jom zavodljivom, utočišnom snagom, suprotstavlja ideji Evropske unije kao, u filozofskom smislu, opozicionoj ideji nacionalne države.

Povratak suvereniteta i povratak suverenitetu ima puni teorijski legitimitet kao važno politološko pitanje. No, kada se afirmacija nacionalne države kao svjetskog apsoluta pojavljuje i objavljuje svijetu kao ideja radikalnih populističkih struktura desnog pogleda na svijet, i kada u pojavnoj ravni života kao takvog apsolut suverenitetskog logosa eksplodira u najrazvijenijim zemljama kao zahtjev za izgonom ili posvemašnjom redukcijom Drugih, pred nas se postavlja ključna dilema: je li dom mira koji se gradi kroz Evropsku uniju dubinski ugrožen obnovom figure neprijatelja kroz koju se Zapad historijski konstituirao u odnosu na drugoga, znalačkom i organiziranom upotrebom nasilja i demokracije kao vitalnih instrumenata povijesne moći Okcidenta?

U vrijeme hladnog rata figura neprijatelja oblikovana je kroz Sovjetski savez i komunizam, koji su percipirani kao carstvo zla na zemlji. Budući da je nestankom bipolarnog svjetskog poretka nestala i ta figura, za desničarske populističke ideologije i ekstremne desničarske strukture terorizam je postao nova figura neprijatelja, komprehenzivna metoda za interpretaciju svijeta.

A kada se neprijatelj pojavi, kategorije desničarskog demoniziranja i poživotinjenja nove figure konačnog zla bivaju jasne, primamljive običnom svijetu, naročito manje obrazovanom svijetu, upravo onim ljudima koji u simplificiranom razumijevanju svoje egzistencijalne tuge za gubitak posla optužuju "te grozne Arape". Tu ambijentalnost koriste desničarske populističke stranke i šalju poruke oslobođene suptilnosti eufemizma.

Kada, primjera radi, lider holandskih desničara Geert Wilders šalje političke poruke, komunikacijski obrazac je jasan: na mjesto politički korektnog govora dolazi govor oslobođen kriterija komunikabilnosti – *nije važno šta javnost misli, ja ću joj reći šta da misli*. Egzistencijalna ugroženost postaje kriterij političkog i kulturnog, dakle esencijalnog pridobijanja građanstva ponovo otvorenog za jasno zauzimanje pozicije Mi u odnosu na imigrantsko, gostujuće, hospitalitetsko *Oni*. To *Oni* ne želi integraciju u naše zapadno društvo, to *Oni* želi promijeniti naše društvo. Na fonu arhetipske predstave o islamu kao neprijateljskom Drugom, Geert Wilders gradi jednu novu, nadali smo se, zaboravljenu ontologiju mržnje koja ulazi u naš demokratski svijet kroz propusna vrata Holandije, Švedske, Danske, Italije, Ujedinjenog Kraljevstva, Belgije, Austrije, Mađarske, Bugarske, Rumunije... Ksenofobija je ušla u parlament. I tu počinje zbiljska potreba za brigom jer je radikalno

desno ušlo u zonu političkog predstavljanja. S kojom ambicijom? Da koriste instrumente demokracije kako bi u dugom vremenskom trajanju obesmislili demokraciju. Demokracija je njihov protivnik.

Novi desničari ne vole demokraciju, ali koriste je kao saveznika jer demokracija zabranjuje da oni budu zabranjeni. Kada se protivnik pojavljuje kao saveznik, na terenu su moguće zloupotrebe. Kroz mješavinu prljavih političkih poruka, nejasno saopćenih ambicija i loših namjera radikalna desnica, zloupotrebljavajući načelo slobode govora, načine demokraciju, koja se, u ime demokracije, ne suprotstavlja svome neprijatelju, već ga eufemistički tretira protivnikom. A neprijatelj, odjeven u prihvatljivu odoru protivnika, sjedi u zakonodavnim klupama Holandije, Švedske, Velike Britanije, Mađarske, Njemačke...

Kada počinje problem? Kada se jedna politička ideja pretvara u nasilje. Svjedoci smo da gospodina Wildersa holandski sud nije osudio za govor mržnje.² To je ta vrlo bitna dimenzija demokracije o kojoj vrijedi misliti: Gdje prestaje sloboda govora, a gdje počinje govor mržnje, i kako to odrediti?³ Dakle, kako zabraniti one stranke koje ugrožavaju demokraciju i je li njihova zabrana ugrožavanje demokracije? U Njemačkoj, naprimjer, imate već nekoliko radikalnih desnih partija, recimo Nacionalno demokratska partija, koja otvoreno koketira s nacizmom, ali nema još uvijek snagu jedne relevantne moći koja bi mogla preokrenuti političku historiju u Njemačkoj. Ipak, ono što primjećujem kao relevantan problem jeste sposobnost političkih predstavnika radikalne desnice u različitim evropskim zemljama da se, bez obzira na drugačije političke pozadine, konstituiraju na jednoj zajedničkoj osnovi.

Generalno, radikalna ili nova evropska desnica želi snažan povratak nacionalne države, koja se, u njihovoj interpretaciji, pojavljuje kao zaštita od "insektna najezde stranaca". S tim stavom pojavili su se i u Evropskom parlamentu kao frakcija koju ne treba potcijeniti.⁴ Oni koriste Evropsku uniju za eksploataciju svojih antievropskih ideja, s konačnom ambicijom da se točak historije okrene unazad i da se s terena demokracije pređe na teren snažne a regresivne socijalne države, odnosno socijalnog poretka koji ne mora poštovati demokratsku volju i može je zloupotrijebiti.⁵

Koje su stranke, u predmetnom kontekstu, danas relevantne u manjoj ili većoj mjeri u evropskom prostoru? Ono što uznemirava Skandinaviju je uspon desničarske partije Švedskih demokrata, koji su uspjeli ući u parlament sa ksenofobnim stavom prema imigrantima. Ta stranka se pozicionira u švedskom društvu na premi-

sama antiislamske ideologije i protiv multikulturalizma. Nije za potcijeniti pojava desničarenja u zemljama koje su nukleus demokracije, kao što su skandinavske države, koje su, upravo zbog izvanredno snažnog razvoja demokracije, već nekoliko decenija oaza željene slobode za imigrante iz konfliktnih svjetova Trećeg svijeta, a koji, obespravljeni i poniženi u svojim zemljama, u Skandinaviji pronalaze uvjete za ljudsku emancipaciju. I desetine hiljada ljudi iz Bosne i Hercegovine su u Skandinaviji, nakon etničkih progona u svojoj zemlji, pronašli neki oblik mira, koji sada može biti potencijalno ugrožen razvojem rasizma, ksenofobije i dubinskog nerazumijevanja drugih kultura.

Sistemom spojenih posuda, naročito ako se ekonomska kriza radikalizira u narednim godinama, ksenofobija bi mogla nastaviti širiti se kroz pojas euroatlantske političke kulture i kroz civilizacijske krugove zapadnog svijeta na način koji, nadam se, neće poprimiti značajke Povijesno Opasnog. Politička sestra notirane švedske stranke je, recimo, Danska narodna stranka u Danskoj, Lega Nord u Italiji. To je stranka koja ima ambiciju da faktički dijelove Italije konstituiraju kao zasebnu državu. Zato su, pored ideje povratka suvereniteta u desničarskim strankama, te stranke ponegdje i regionalno pozicionirane, pa se pojavljuju i ideje krunjenja nacionalnog suvereniteta u ime izgradnje novih nacionalnih suvereniteta zasnovanih na desnom populizmu i regionalnom nacionalizmu. Ne treba potcijeniti ni radikalna desna skretanja u Austriji, gdje je Slobodarska stranka politička činjenica u punom smislu te riječi. Na izborima za Evropski parlament u junu 2009. dobila je 13 posto glasova, a u Britaniji je radikalno desno usmjerena Britanska narodna stranka na istim izborima za Evropski parlament dobila 7, 1 posto glasova. U zemljama "nove Evrope" – Mađarskoj, Bugarskoj, Slovačkoj, Rumuniji, također je došlo do naglog jačanja radikalne desnice kroz političke programe stranaka kao što su Pokret za bolju Mađarsku, Velika Rumunija, Nacionalna stranka u Slovačkoj, Ataka u Bugarskoj, što nas uvodi u novu dionicu evropske povijesti čiji progresivni protagonisti moraju računati na opasnosti onih politika koje kroz ksenofobiju, rasizam, ekstremni nacionalizam i šovinizam nude građanima "obećanje sreće". Ne zaboravimo Francusku, koja se kroz izbor Le Penove kćerke Marine za predsjednicu Nacionalne fronte može dodatno usmjeriti u desno, čega je izgleda svjestan i "mali Napoleon" Sarkozy, pa svoju centrističku politiku opasno radikalizira.

I ova kratka panoramska ekskurzija kroz "evropske predjele slikane radikalnom desnicom" potvrđuje njen relevantan izlazak u novu evropsku povijest. To je politički izlazak čiji je uspjeh utemeljen na najrigidnijim

političkim konceptima, programski (transparentno ili prikriveno) zasnovanim na antisemitizmu, mržnji prema Romima i islamofobiji, koja se, u interpretaciji ekstremne desnice, nažalost, već i parlamentarno pozicionirane u nekim evropskim zemljama, izdvojila kao vrh piramide ksenofobije.⁶

Ostaje nada da evropski dom mira ipak neće pokleknuti pred mržnjom, koja, potcijenjena kao mogući konstituent nove evropske povijesti, pjeva svoju pjesmu i, tražeći Dirigenta, priziva Vođu. ■

(Polaznu osnovu za ovaj tekst predstavlja autorovo izlaganje na Forumu Centra za napredne studije, održanom 30. novembra 2010. u Sarajevu.)

NAPOMENE:

¹ Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico – Philosophicus* (IP Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1987).

² Nizozemski sud je, presuđujući u korist optuženog Geerta Wildersa, desničarskog zastupnika u nizozemskom parlamentu, a povodom tužbe Nizozemske islamske federacije (NIF), ustvrdio da njegove javne izjave i dokumentarni film *Fitna* ne potiču mržnju i nasilje, te je istaknuo da se „radi o pravu pojedinca na slobodu govora i izražavanja“, ma kako stavovi bili ekstremni. Vidi u: Nizozemski sud: Nema govora mržnje u Wildersovom filmu. Na <http://www.nacional.hr/clanak/44354/nizozemski-sud-nema-govora-mrznje-u-wildersovom-filmu>. Zadnji put provjereno 20. marta 2011. U međuvremenu, krajem marta ove godine, Okružni sud u Amsterdamu donio je odluku da se nastavi sudski proces (koji je prekinut u oktobru 2010.) protiv Geerta Wildersa zbog podsticanja mržnje prema muslimanima i do zaključenja ovog broja časopisa, sudski proces nije okončan.

³ Izvrsne uvide o govoru mržnje vidjeti u: Kramer, Daniel. *Govor mržnje kao prijetnja sigurnosti*, u: N. Bašić & P. Stoett (ed.), *Sigurnosne studije u tranziciji* (Human Rights Conflict Prevention Centre, Univerzitet u Bihaću, 2003).

⁴ Radikalne desne stranke u aktualnom sazivu Evropskog parlamenta prisutne su sa 12 posto glasova, što je značajan napredak u odnosu na političku relevantnost u posljednjoj deceniji dvadesetog stoljeća. Glyn Ford, britanski laburistički poslanik u Evropskom parlamentu i stručnjak za ekstremno desničarske stranke, svojevremeno je za EUobserver izjavio da u atmosferi globalne ekonomske i finansijske krize mnoge desno orijentirane političke stranke nastoje osvojiti što veći broj poslaničkih mjesta u Evropskom parlamentu, a zatim je dodao i opominjuće riječi: „Sve ove skupine za sada nemaju obilježja klasičnih fašista, ali im je zajedničko to što se uočava njihov rast – ne baš svugdje u Evropi, ali se postupni rast uočava u posljednjih 25 godina“. Vidi u: Leigh Phillips: *Crisis likely to bolster far right in EU parliament*, <http://euobserver.com/?aid=27072>. Zadnji put provjereno 21. marta 2011.

⁵ U istraživanju koje je za potrebe Fondacije Friedrich Ebert uradio Univerzitet u Bielefeldu, u osam zemalja EU (Velikoj Britaniji, Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Portugalu, Poljskoj, Mađarskoj i Holandiji), na uzorku od osam hiljada ispitanika (u svakoj zemlji po hiljadu ispitanika), voditelj istraživanja, socijalni pedagog Andreas Zick, utvrdio je da je među anketiranimima prevladao

„antidemokratski mentalitet“ izražen kroz zahtjev za političkim liderom koji se ne bi bojao parlamenta ili izbora. Svaki treći anketirani Nijemac je takvog mišljenja, u Britaniji i Francuskoj 40 posto ispitanika misli isto, a u Poljskoj i Portugalu čak više od 60 posto anketiranih! Ovakvo raspoloženje, koje priziva jaki personalitet, u najvećoj mjeri generirano je iz osjećaja ugroženosti od prevelikog broja useljenika, pri čemu su muslimani naročito neomiljeni, pa se u ideji „čvrste ruke“ sluti egzistencijalni i kulturnološki spas. Vidi detaljnije u: Bernd Gäbler *Antisemitizam i seksizam – je li to nova Evropa?* <http://www.dw-world.de/dw/article/0,14908729,00.html>. Zadnji put provjereno 20. marta 2011.

⁶ U spomenutom istraživanju islamofobija se pojavljuje kao nova konstanta i bilo bi pogrešno tretirati je kao marginalnu pojavu, pa Andreas Zick zaključuje da je „neprijateljstvo prema islamu vrlo rašireno“. Ksenofobija i rasizam izraženi su i prema Jevrejima, ali je odbojnost prema islamu nadišla druge oblike mržnje (Bernd Gäbler, *ibid.*).

Duhovi fašističke prošlosti*

Piše: Ian Kershaw

Je li Evropa zaista na pragu nove rasne netolerancije koja bi mogla pomoći ekstremističkoj desnici i čak joj ponuditi nove, obećavajuće perspektive?

Autor je historičar Njemačke dvadesetog stoljeća. Njegova posljednja objavljenja knjiga je Hitler: Biografija (W. W. Norton & Company, 2010)

Istaknuta ministrica britanske vlade baronica Warsi, muslimanka, nedavno je ustvrdila kako je islamofobija "prošla test" u Britaniji, te da je mnogi vide kao normalnu i neprijepornu pojavu. Upozorila je na rastuću netoleranciju, predrasude i bigotnost prema islamu i njegovim sljedbenicima. Kao odgovor na to, neki vjerski i društveni komentatori su sugerirali da sve veći broj muslimana u Britaniji potiče legitimnu zabrinutost. Oni se pitaju je li slijepa privrženost islamu kompatibilna s vrijednostima zapadnih demokratija. Čak je i postavljanje takvog pitanja, rekli bi neki, uključivanje u skrivenu formu rasizma. Pa ipak, s takvim tvrdnjama se nastavlja. Dalje se objašnjava kako zagovaranje šerijatskog zakona, koji se ne osvrće na prava žena i oponira svakoj vrsti asimilacije u zapadno društvo, od nekih islamista potiče sumnje u kompatibilnost. Kontroverza o mjestu islama u britanskom društvu na zamršen način povezana je s dodatnom zabrinutošću ispredenom o islamskom terorizmu u svjetlu dokaza da su bombaški napadi El-Kaide u Londonu 2005. godine pripremljeni od mladih muslimana koji su odrasli u Ujedinjenom Kraljevstvu i čije su smrtonosne akcije bile, kako se čini, i što je zabrinjavajuće, podržane od manjine u okviru muslimanske populacije.

Iako su komentari ministrice vezani isključivo za Britaniju, nesumnjivo je da bi oni mogli biti dobiti odgovor u mnogim drugim evropskim državama. Ako ovoj mješavini dodamo i antiimigrantske osjećaje koji se šire diljem kontinenta, onda je rasizam, mora se priznati, daleko od iskorjenjivanja. Koliko je on opasan s obzirom na pogubne historije rasizma i fašizma u tim državama u ne tako davnoj povijesti? Nije iznenađujuće to što se neki pitaju pomjera li se Evropa u smjeru političkih ekstrema. Ukazuju li neki znakovi na to? Je li Evropa zaista na putu nove rasne netolerancije koja bi mogla pomoći ekstremističkoj desnici, ili joj čak ponuditi nove, obećavajuće perspektive?

Sigurno je da su jasna svjetla optimizma koja su gorjela u Evropi u vrijeme kada se spustila "čelična zavjesa" prije dvadeset godina ugašena suviše brzo. Nada da će kolaps sovjetske represije u Istočnom bloku i uklanjanje prijetnje od nuklearne konfrontacije donijeti novu eru mira, jednakosti i prosperiteta brzo je nestala. Agresivni

nacionalizam koji je obuhvatio postkomunističke teritorije države Jugoslavije vratio je rat i etnička čišćenja na evropsko tlo. Rascjep Sovjetskog saveza, kako neki tvrde, značio je “kraj ideologije”, ili čak “kraj historije”. Takve tvrdnje su također ubrzo iščezle. Već početkom novog milenija Evropa je morala pomno pratiti zvukove islamskog džihadizma. Seizmički talasi nakon napada na SAD 11. septembra nisu mimoišli nijednu evropsku državu. Evropa je odmah postala dijelom proglašenog “rata protiv terorizma”, što je vodilo ka skupim, raširenim i visoko razdornim vojnim operacijama u Iraku i Afganistanu. Teroristički napadi u Londonu i Madridu pokazali su da nijedna evropska prijestolnica nije zaštićena od samoubilačkih napada. U svijesti javnosti prijetnja islamskog terorizma zamijenila je staru bojazan od “crvene opasnosti”. Izuzetno pojačana sigurnost na aerodromima je samo najvidljiviji znak pojačanog nadzora društva, kako se sigurnost od nasilja ekstremista mjeri u simetriji s ličnim slobodama, koje se često čine manje bitnim u očima vlada.

U međuvremenu, brzo širenje globalne ekonomije i integracija novih država istočne Evrope u Evropsku uniju liberalizirali su i proširili tržišta rada. Iz toga je proizašao neumoljivi pokret siromašnijih emigranata koji su potražili posao u bolje stojećim privredama Zapadne Evrope. Ovo je ubrzo proizvelo društveni i politički pritisak s mnogo animoziteta prema pridošlicama. Iako su imigranti ustvari bili bitni za kontinuirani ekonomski rast dobrostojećih država, njihovo naseljavanje – uglavnom u siromašnijim dijelovima gradova – često nije bilo dobrodošlo. Mnogi su, bivajući i sami marginalizirani i živeći na pragu siromaštva, bili jaka opozicija “nametljivcima”, koji su, po njihovom (uglavnom nezasnovanom) mišljenju, neopravdano stekli prednost u zapošljavanju, smještaju i davanju socijalnih beneficija. Time je uspostavljena osnova za potencijalno oživljavanje fašističkih tendencija.

A ONDA je 2008. godine nastupila ekonomska kriza zbog krize bankarstva u SAD-u. Time je stvorena najozbiljnija recesija nakon one iz 1930. godine koja je nesumnjivo ojačala uslove koji su omogućili fašizmu u Evropi da procvjeta i osigurao Hitleru i njegovom nacističkom režimu da osvoji vlast u Njemačkoj. Velike evropske države bile su primorane potrošiti teško zamislive svote novca kako bi spasile finansijske institucije od propadanja u cilju prevencije totalnog ekonomskog kraha. Time su države povećale dugove, koji su sada razlogom velikih rezova u javnim troškovima što se odnose na stanovništvo, koje sada vidi utjecaj krize na pogoršanje svog životnog standarda. Procijenjeno je, naprimjer, da su realne plaće (one koje su u obzir uzele inflaciju) u Ujedinjenom Kraljevstvu pale više u proteklih nekoliko godina nego što je to bio slučaj u bilo kojem periodu

od 1920. godine do danas. Stopa nezaposlenosti će rasti sve više kako se javni servisi budu reducirali. Posebno je pogođena omladina jer stopa nezaposlenosti među mladima u Ujedinjenom Kraljevstvu dostiže 20 posto. U Grčkoj su masivna smanjenja u državnim troškovima, nametnuta od Evropske unije kao uslov za paket mjera za poboljšanje propale ekonomije, pogodila stanovništvo još i više, te su prošlog proljeća dovela do ozbiljnih pobuna na ulicama Atine. U Irskoj je kolaps ekonomije također prouzrokovao široko rasprostranjenu društvenu oskudicu i političke promjene, zbog čega će vladajuća stranka Finaana Faila vjerovatno biti poražena na sljedećim izborima.

Sam euro, najznačajniji simbol integracije Evrope otako je predstavljen 1999. godine, potencijalno je ugrožen, ukazujući (po mišljenju nekih ekonomista) na svojstven rizik u primjeni jedne valute na području različitih ekonomija, nekih sa ozbiljnim slabostima ispod površine. Novčane rezerve su već iskorištene za otkup dugova Grčke i Irske. Portugal je vjerovatno sljedeći u nizu, a vrlo je moguće da će se to desiti i s Belgijom. Postoji čak zabrinutost i u vezi sa Španijom. Ako bude potrebno da se i Španija spašava, vrlo je vjerovatno da će i tamo uslijediti pad eura. To bi bila katastrofa za Evropsku uniju.

Njemačka i njen jaki proizvodni sektor, koji ima koristi od povećanog izvoza na Daleki istok i druga područja sa stabilnim rastom, jedna je od rijetkih nacija Evrope koja jača kroz recesiju. Uprkos tome, ljutnja njemačkog stanovništva je očigledna. Kako to oni vide, drugim, “slabim” državama u Evropi, potrebna je pomoć kako bi se spasile njihove loše vođene privrede, što se, naravno, čini iz fondova prikupljenih od teškog rada njemačkih građana. Uvriježeno mišljenje Nijemaca je da je veliki evropski projekt jedinstva i harmonije pred kapitulacijom pred manje idealističnim – iako svugdje u Evropi poprilično normalnim – naglaskom na nacionalni interes.

Možda iznenađuje (i dobro je što je tako), ali u ekonomskoj krizi ovako velikih razmjera, koja je uglavnom uzrokovana zbog pohlepe i nekompetencije velikih investicionih banaka u neuređenom bankarskom sektoru, nije došlo do političkog zemljotresa. Umjesto toga, makar na površini, postojeći politički red je konsolidiran. Suprotno utjecaju koji je Velika ekonomska kriza iz 1930. godine imala, vodeće institucije u Evropi su se održale i pored udara koje su pretrpjele. Nije došlo do kolapsa državnih sistema, kao što je bio slučaj u međuratnom periodu. Ne postoje indikacije da su fašizam ili drugi politički ekstremi blizu dolaska na vlast. Političke strukture diljem Evrope su preživjele oluju – barem je to bio slučaj do sada.

ISPOD površine, situacija je svakako daleko od ružičaste. Jaz između vladajućih struktura i onih kojima se vlada je velik. Većina glasača, čak i u državama koje su manje euroskeptične od Ujedinjenog Kraljevstva, vidi EU vladu u Bruxellesu i Evropski parlament u Strasbourgu kao udaljene i odvojene od svojih svakodnevnih života. Oligarhija Bruxellesa se često čini kao klub bogataša koji se često i bespotrebno miješaju u pitanja drugih država, a inače su uglavnom irelevantni za živote običnih ljudi. Vjerovatno bi samo rijetki znali navesti imena svojih predstavnika u Evropskom parlamentu. Nedavne ustavne promjene u Evropskoj uniji (kao što je davanje pravnog statusa Uniji) primarno su odbijene na plebiscitima održanim u nekim državama, a konačno su usvojene tek nakon izrazitog pritiska na te države da ponovo donesu odluku.

Antipatija prema političkim krugovima daleko je od stavova prema Evropskoj uniji. Na državnom nivou, vodeće političke stranke se bore da održe svoje tradicionalne izvore podrške. Velikim dijelom postoji otuđenost između naroda i poprilična ravnodušnost prema politici uopće. Konzervativci mogu voditi u mnogim državama, ali rijetko mogu okupiti veći broj sljedbenika, često imajući podršku ne više od trećine stanovnika. Socijaldemokrati su također osjetili slabljenje tradicionalnih izvora podrške. Kolaps starih industrija (u kojima je stranka imala svoje stalne finansijere), slabljenje sindikata, društvene i demografske promjene koje umanjuju konvencionalnu vjernost klasama/strankama i gubitak svega što liči na jasnu alternativnu viziju za bolje društvo – nešto što je nekada bilo interesantno idealistima željnim suštinske političke i društvene promjene – sve to je umanjilo potencijal ljevice. Socijaldemokratske stranke, one koje su nekada bile vjesnici svjetlije budućnosti za marginalizirane, i same su postale dio političkih struktura, više nego što su postale alternativnim menadžerima postojećeg stanja. Razne liberalne stranke, iako su često koalicioni partneri u vladi, i njihova vlastita desnica konstantno uživaju samo podršku manjine. Mladi, posebno mladi, i to nikako ne iznenađuje, često okreću leđa politikama konvencionalne stranke. Osjećaj da političari svih boja rade više za vlastiti nego za opći interes široko je rasprostranjen. Nedavni skandal u Britaniji u kojem su političari svih većih stranaka zloupotrijebili svoje naknade, prijavljujući ponekad velike svote kao troškove, dodatno je pojačao osjećaj otuđenosti. Gnušanje prema političarima je duboko i rasprostranjeno.

Imajući u vidu navedeno, povećana je politička turbulentnost. "Politički prostor" se počeo otvarati tokom proteklih nekoliko godina. Populistički pokreti su dobili priliku da okupiraju vakuum, te da time još više doprinesu nestabilnosti. Demokracija je, svakako, u nekim

slučajevima i pojačana pojavom ovakvih pokreta. Politike "zelenih" su jedan od primjera u kojim su prvenstveno male lobističke grupe, u određenim slučajevima, zahtijevale da postanu značajni parlamentarni igrači i imale su, u svakom slučaju, izuzetan utjecaj na politike svih političkih stranaka. Pomaci postignuti kroz feminističke i pokrete za prava homoseksualaca dodatni su primjer. Ipak, postoji zabrinutost da bi ekstremistički pokreti desnice (s obzirom na to da stranke krajnje ljevice imaju izuzetno malo sljedbenika) mogli iskoristiti "politički prostor" kreiran kroz slabljenje podrške vodećim strankama kako bi profitirali od antiimigrantskog i antiislamističkog osjećaja – umanjujući time značaj same demokratije.

Ipak, koliko god da je opravdana zabrinutost da se Evropa opet nalazi na ivici novog fašističkog vala, ne čini se da će se to dogoditi. Treba naglasiti da se ovim ne ignorira prisustvo neofašističkih i rasističkih pokreta u većini evropskih zemalja, ili način na koji stranke koje tvrde da predstavljaju autentični glas naroda u politici to mogu potaknuti, te time, katkad, raspiriti antipatije prema imigrantima. No, samo u nekolici slučajeva su ovi pokreti veliki.

Mađarska je trenutna preokupacija. Ekstremna nacionalistička – neki bi ih nazvali i neofašistima – Jobbik stranka osvojila je skoro 17 posto glasačkog tijela na izborima 2010. godine, a govori se o državi koja je sada pod efektivnom jednostranačkom vladom Fidesz stranke desnog krila. Dvije stranke krajnje desnice u Austriji (koje su obuhvatile neke stare i nove simpatizere nacizma) zajedno su osvojile oko 30 posto glasačkog tijela na općim izborima 2008. godine na platformi antiimigracijskog i anti-EU sentimenta, dok je bljedjela podrška za većinsku Socijaldemokratsku i konzervativnu Narodnu stranku. Čak je i u "crvenom Beču" stranka krajnje desnice – Oslobođilačka stranka, osvojila 27 posto mjesta na lokalnim izborima u 2010. godini. U Italiji, Sjeverna liga, ključni partner vlade Silvija Berlusconi, mobilizirala je podršku iskorištavajući rastući antagonizam posebno protiv sjevernoafričkih imigranata, naglašavajući prijetnju "autentičnoj" katoličkoj talijanskoj kulturi od multikulturalizma. U Belgiji je antiimigrantska flamanska nacionalistička stranka Vlaams Blok podržana od oko četvrtine stanovništva Flandersa prije nego što se raspala tokom 2004. godine i reformirala u Vlaams Belang stranku. Nivo podrške za preimenovanu stranku je ipak pao preko osam posto, na oko 15 posto, a njena politika otcjepljenja od Belgije usvojena je od centra desnice, Nove flamanske alijanse.

U drugim dijelovima Zapadne Evrope podrška ekstremnim nacionalističkim ili fašističkim strankama je uglavnom minorna. U Francuskoj, jednoj od najvećih

i najvažnijih država Evropske unije, ekstremna desnica – Narodni front, deklarativna nacionalistička i antiimigrantska stranka s popriličnom dozom fašizma u sebi, nedavno je izgubila svoju visoku poziciju od prije par godina kada je bila treća najveća stranka u Francuskoj. Ostaje da se vidi hoće li biti ponovno oživljena pod novim, odlučnim i medijski svjesnim vodstvom Marine Le Pen, kćerke bivšeg lidera (i osnivača) Jean-Mariea Le Pena. U Njemačkoj, Nacionaldemokratska stranka, koja okuplja pristalice “dobrih starih vremena” nacizma, ostaje marginalizirana, s podrškom od manje od dva posto. Iako je stranka bolje kotirala prije par godina u dijelovima nekadašnje komunističke Istočne Njemačke, gdje je dobila zastupnike u regionalnim državnim parlamentima Saksonije i Mecklenburg-Zapadna Pomeranija, podrška za nju je također onedavno pala. U Britaniji, uprkos ekonomskoj krizi i sve prisutnijem antiimigrantskom i antiislamskom mišljenju, neofašistička Britanska nacionalna stranka (BNP), koja je na izborima 2009. godine u Evropskom parlamentu dobila dva mjesta, nije osvojila nijedno mjesto na općim izborima u Britaniji u 2010. godini, te je izgubila oko pola mjesta u lokalnim organima vlasti u odnosu na ona mjesta koja je držala prije. Čak i kada se u jednoj izbornoj jedinici u centru Londona pokušalo smijeniti kandidata Laburističke stranke tako što se igralo na kartu uskraćivanja ovlasti, Britanska nacionalna stranka je potpuno propala prikupivši manje od 15 posto glasova tokom procesa (što je bio znatno veći rezultat nego bilo gdje drugo u zemlji).

Čini se, dakle, da fašističke ili ekstremne nacionalističke stranke neće imati ni najmanju priliku da osvoje vlast u većim evropskim zemljama (sa izuzetkom Austrije, gdje se stranke ekstremne desnice drže izvan vlasti samo zbog sporazuma između socijaldemokrata i Narodne stranke da ih ne prime u vladine institucije). Naravno, imigranti i etničke manjine ostaju očajni u mnogim državama s obzirom na to da su predmetom nasilja ili diskriminacije od simpatizera desnog krila. Ipak, mali broj ovakvih slučajeva je proporcionalan ukupnoj populaciji. Činjenica da fašisti nemaju šanse osvojiti vlast na državnom nivou nije utjeha njihovim žrtvama. Ovo znači da fašističke predrasude i diskriminatorni ciljevi ostaju izvan blizide podrške države, opovrgavajući je. Diljem Zapadne Evrope, makar najveće političke stranke, bez obzira na razlike između njih, ujedinjene su u svojoj borbi protiv ekstremne desnice. Kako pokazuju gore navedene brojke, uprkos suočavanju s akutnim ekonomskim problemima, narod Evrope se nije okrenuo ni u kakvom suštinskom broju protiv postojećih državnih sistema, niti je dao široku podršku antidemokratskim ili autoritarnim strankama.

ZANIMLJIVO JE da je u krizi prouzrokovanoj finansijskim kapitalom ljevica većinu vremena bila u odbrambenom stavu, gubeći podršku i bivajući u stanju očiglednog nedostatka uvjerljive političke ili ekonomske alternative pred rezovima u zamahu nametnutim od vlada konzervativne desnice. Nacionalističke ili neofašističke političke grupe su predane da učestvuju u parlamentarnim izborima, gdje riskiraju da izgube podršku. Ovim one postaju predmetom frakcionaštva svojstvenog za takve pokrete, ili će ostati izvan demokratske izborne politike i ograničiti se na oblike paravojnih ili izvanparlamentarnih aktivnosti – zasigurno neplemenitih, ali onih koje će osigurati njihov ostanak na marginama političke scene.

SUPROTNO uslovima u kojima je fašizam mogao doći na vlast, s tako katastrofalnim posljedicama, međuratna Evropa bi trebalo da pojasni zašto je sigurna u činjenicu da demokratija neće biti ugrožena.

U dvadesetim godinama 20. stoljeća Evropa je bila podijeljen kontinent. Rat koji je tek bio završen odnio je živote više od 10 miliona stanovnika. Suprotno državama na Zapadu, demokratija je bila nježni, tek posađen cvijet, na često neplodnom tlu, s tankim korijenima koji bi teško mogli preživjeti jače oluje. Historija nasilja, nacionalnog poniženja, gubitak teritorije i ekonomska osiromašenost teško su mogli predstavljati dobru polaznu tačku za novu demokratiju. I više od toga, dok su doneдавно razorene mase bile zadrte dubokim društvenim i ideološkim podjelama, političke, ekonomske i vojne elite – veliki zemljoposjednici, industrijalci, generali – uglavnom su bile u mogućnosti održati svoju snagu i utjecaj te se podići protiv demokratskih inovacija i bilo kakvog slabljenja njihovog društveno-političkog statusa. Ruska revolucija 1917. godine te užasni građanski rat koji je uslijedio, noseći sobom stravična krvoprolića i rasno nasilje, pokazali su vladajućim elitama (također i vlasnicima nekretnina, statusno svjesnim srednjim klasama) diljem Evrope šta mogu očekivati ako boljševizam zavlada u njihovim državama. S druge strane, za milione organiziranih u strankama ljevice, uz veliku podršku industrijske radničke klase i siromašnih seljaka bez zemlje, ideja revolucionarnog pokreta u svojim državama pružala je nadu i spas od postojeće neimaštine.

Tako je postavljena scena za stanje blisko građanskom ratu u državama koje su bile najviše pogođene ishodišta prethodnog rata. Oslabljene države su se suočile s krizom legitimiteta kako su se nezadovoljne mase mobilizirale u nove i opasne političke stranke, podržane paravojnim formacijama širokog opsega, koje su obećavale da će pobrisati stari sistem. Političko nasilje je sada postalo pitanje dana. Ideja da će autoritarna vlast zamijeniti podijeljenu stranačku politiku koja nije bila u

stanju donijeti stabilnost i prosperitet činila se zasnovana na boljim interesima za sve veći broj sljedbenika. Traženi su novi lideri koji će čvrstom rukom odagnati unutrašnje snage koje su prijetile nacionalnom jedinstvu te ponovno uspostaviti red, povratiti nacionalni ponos i vojnu snagu.

Čak i u takvim okolnostima usmjerenje ka potpunom fašizmu je bilo izuzetak, a ne pravilo. U južnoj i istočnoj Evropi reakcionarni vojni diktatorski režimi, podržani od starih elita, uglavnom su se održavali na vlasti, često uz pomoć fašističkih poteza i ponekad inkorporirajući relativno male fašističke pokrete. Međutim, u neposrednom poslijeratnom periodu fašistička stranka je dobila vlast samo u Italiji. U Njemačkoj je uzdrmana vajmarska demokratija jedva uspjela preživjeti prijetnju ljevice te, posebno, ekstremne desnice početkom dvadesetih godina 20. stoljeća, da bi joj podlegla deceniju kasnije, u drugim okolnostima krize, koji su rezultirali ne samo ekonomskom nego i krizom same države, te borbom za prevlast nad kulturnim identitetom države. Strahote koje će uslijediti potom nije potrebno posebno naglašavati u ovom momentu. Ono što je bitno jest da je fašizam mogao trijumfirati samo u posebnim historijskim uslovima. Iako su fašistički pokreti opstali i nastavili da se reformiraju u glavni politički fenomen, fašizam je bio ograničen vremenom. On je bio dijelom međunarodne borbe za prevlast između liberalne demokratije i snaga ekstremne ljevice i desnice koja se odigravala tri decenije, ali je završena nakon 1945. godine, eliminirajući fašizam kao glavnog igrača.

Nedavna ekonomska kriza i politički odgovor na nju demonstriraju da je današnja Evropa, sa svim svojim problemima, svjetlosnim godinama udaljena od okolnosti koje su onomad prouzrokovale pojavu fašizma. Nasuprot pribjegavanju kobnim nacionalističkim te zaštitničkim ekonomskim politikama iz ekonomske krize tridesetih godina 20. stoljeća, planovi za ekonomski oporavak koordinirani od međunarodnih snaga bili su uspješni – iako uz poteškoće – u odbrani od katastrofe. Ekonomski okvir je održan, a institucija koja nije postojala u tridesetim godinama, kao što je Evropska centralna banka, odigrala je ključnu ulogu u prevenciji kolapsa državnih ekonomija. Većina evropskih zemalja (iako UK još uvijek zaostaje), čini se, preživjela je ono najgore. Politički sistemi (za razliku od vlada) održani su stabilnim i nisu se suočili s krizom legitimiteta. Iako su se sve glavne političke stranke suočile s nekom vrstom nedostatka podrške, alternativa tome uglavnom nisu nove i moćne fašistički orijentirane stranke. Svakako postoji animozitet prema imigrantima, ali čak i u ovakvim slučajevima problem je manje zabrinjavajući s obzirom na to da su vlade pokrenule mjere u pravcu kontroliranja novih imigracija.

Nesumnjivo je da još uvijek postoji određena doza antisemitizma – iako se ona ne može porediti s onom iz perioda međuratne Evrope. Današnji antisemitizam se uglavnom može povezati s bliskoistočnim konfliktom i, osim u slučaju ekstremne desnice, općenito uglavnom nije prihvaćen. Islamofobija je veći problem. Ona je bez sumnje široko rasprostranjena i lako se uklapa u izravne rasističke stavove. Svakako je upadljivo to da je ona postala i dio politike. Vodeće političke stranke je ne podržavaju. Frakcije slične fašističkim, koje pokušavaju da je zloupotrijebe, nemaju uspjeha u pokušaju da ostvare veći politički proboj. Stoga se, makar naizgled, što se tiče trenutnih evropskih problema i nekih neprijatnih znakova da se multikulturalizam suočava s problemom vlastitog uspostavljanja, preusmjerenjem ka krajnjoj desnici, ne čini kao izgledna opcija.

POSTOJE DVA scenarija koja bi mogla promijeniti ovu relativno optimističnu procjenu i još jednom učiniti Evropu primamljivom za fašizam. Nijedna od opcija nije izgledna, ali nije ni nemoguća.

Jedna od opcija bila bi da dođe do još ozbiljnije krize u sektoru bankarstva, koja bi dovela do kolapsa kapitalističkih ekonomija. Ovo bi se teoretski moglo dogoditi. Finansijske institucije koje su prouzrokovale nedavnu krizu nisu se reformirale. One su preživjele nevjerovatnu štetu koja je prouzrokovana njihovim lošim menadžmentom, i relativno su ostale nepovrijeđene. “Kasino” banke, koje su dovele privredu do ivice propasti, još uvijek nisu oštećene, te su potencijalno u stanju ponovno prouzrokovati slične probleme. Regulatorne procedure su praktično jednako nemoćne kao što su bile prije kraha. Ako ne dođe do promjene u sektoru bankarstva, moglo bi doći do dodatne katastrofe. Ako do toga dođe, hoće li evropske finansijske fondacije biti dovoljno jake da prebrode novu krizu? Ili će ovaj put biti izbrisane? Hoće li postojati politička volja, kao što je to bio slučaj posljednji put, da se preuzmu kolektivne mjere za spašavanje banaka i, zajedno s tim, ušteđevina i izdržavanje miliona? Ili će se onda Evropa ponovo rascjepkati u ne više od apatičnih država-nacija, svaka pokušavajući da održi svoj nacionalni interes pod pritiskom domaćeg stanovništva, dok je oseka ekonomskog kolapsa ne proguta? Ekstremna desnica raste s krizom. Takva kriza, u kojoj banke propadaju, ušteđevine građana nestaju, privreda je uzdrmana, milioni osoba bivaju otpušteni s posla, vlade gube kontrolu, a kolektivna ljutnja na političke strukture rezultira ozbiljnim kolapsom javnog reda, mogla bi biti izvrsna podloga za politiku radikalne desnice kojom nudi korjenito odbijanje “starih politika” i naizgled privlačan novi početak – na račun etničkih manjina i imigranata koji se nalaze na putu.

Druga alarmantna mogućnost može biti da niz akata nasilja islamskih terorista odjekne u većim evropskim gradovima, možda čak posredstvom “prljave” nuklearne bombe, i kreira fundamentalnu političku krizu. Takav niz napada mogao bi pokrenuti val neprijateljstava u državama Evrope prema čitavoj muslimanskoj populaciji – čija su velika većina, naravno, miroljubivi i vrijedni građani koji poštuju zakon. Ovako turoban scenarij bi mogao ponuditi i platformu za ekstremnu desnicu da latentnu antipatiju pretvori u potpunu rasnu agresiju (no, drugo je pitanje da li bi ista mogla dobiti pristup portalima moći). Najvjerovatnije se – a dobro bi bilo da se svi pomolimo u miru u ime ovoga – nijedan od navedenih scenarija neće dogoditi. Po svoj prilici, Evropa će nastaviti dosadašnjim putem, s uobičajenim usponima i padovima na političkoj sceni, ali bez ikakvih sistemskih promjena. Integracija će i dalje biti samo djelimična. Nužda zahtijeva saradnju na polju globalne ekonomije, i ako Evropa želi zadržati pravo jakog glasa u svjetskim odnosima morat će prebroditi svoje podjele te se zauzeti za veće jedinstvo. Ipak, nacionalni interesi i lokalne politike naroda koji sobom nose toliko historijskog prtljaga često su kamen spoticanja u naporima za većom integracijom. Ovakve sile će vjerovatno biti razlogom daljnjeg neintegriranja, barem u bliskoj budućnosti. Rezultat će biti dugoročno i relativno slabljenje Evrope i gubitak političkog utjecaja kako se dominacija bude kretala ka rastućim silama Kine i, vjerovatno, Indije, dok će Sjedinjene Američke Države izgubiti interes za Stari kontinent i u borbi za svjetskom dominacijom će sve više usmjeravati svoju energiju prema svom kineskom rivalu.

Politička apatija i nezadovoljstvo među građanima država u Evropi i dalje će biti široko rasprostranjeni, ali uglavnom neće biti pretvoreni u desničarski radikalizam ili mobilizirani na način da predstavljaju opasnost demokratskim slobodama. Ove slobode su vjerovatno više ugrožene prijetnjom da će ih postojeće državne strukture ograničiti pooštrenjem mjera sigurnosti i sistema nadzora, računajući na prešutni pristanak naroda pod utjecajem stvarnog ili subjektivnog osjećaja straha od terorističkih napada. Sveobuhvatna slika ne ostavlja mnogo prostora za entuzijazam ili prevelik optimizam, niti je, s druge strane, razlog za neprekidnu zabrinutost. Evropa će se postepeno oporaviti od trenutnih problema s kojima se suočava. Predrasude i nezadovoljstvo će se riješiti, a život će se nastaviti dalje. ■

NAPOMENA:

* Ovaj članak je objavljen u martu-aprilu 2011. u izdanju *The National Interest* (*Nacionalni interes*). Dostupan je na <http://nationalinterest.org/article/ghosts-fascists-past-4888>.

Izvan Daytona

Piše: Edina Bećirević

**Autorica je docentica na
Fakultetu za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne studije
Univerziteta u Sarajevu**

Nekoliko sedmica prije nego što je preminuo, Richard Holbrooke je ponovo pročitao esej Georgea Orwella "Politika i engleski jezik". Pomislio je da bi osvrt na Orwellov argument prema kojem je birokratija neprijatelj engleskog jezika bio koristan za njegove mlađe saradnike. Holbrooke nije volio žargon kojim se skriva gola istina. Također je smatrao da se naoko neukrotiva želja ljudi da koriste pasivne glagolske oblike ne odražava negativno samo na čitljivost memoranduma, nego da nije doprinijela ni poboljšanju oblikovanja politike.¹ Primjerke Orwellovog eseja podijelio je svojim saradnicima kako bi ih naučio kako i zašto da izbjegavaju pisanje nerazumljivih dopisa.

Otprilike u isto vrijeme predložio je još jedan materijal za čitanje, ovog puta javnosti. U članku "Knjige za svijet pred nama" objavljenom u magazinu *Foreign Affairs*, izdanje iz novembra/decembra 2010. godine, preporučio je knjigu Davida Fromkina *A Peace to End All Peace: The Fall of the Modern Empire and the Creation of the Modern Middle East* (Avon, 1990). Evo pasusa koji je Holbrooke citirao:

Evropske sile tog vremena (1914-1922) smatrale su da mogu promijeniti muslimansku Aziju u samim temeljima njenog političkog postojanja, i u pokušaju da to naprave uvele su umjetni državni sistem na Bliskom istoku... Ovu osnovu političkog života na Bliskom istoku – religiju – u pitanje su doveli Rusi, koji su predložili komunizam, i Britanci, koji su umjesto toga predložili nacionalizam ili odanost dinastiji... Vlada Francuske, koja na Bliskom istoku jeste dozvolila da religija bude osnova politike – čak i njene vlastite – nahuškala je jedne protiv drugih.²

U svom osvrtu, Holbrooke je napisao da "danas živimo s posljedicama skoro zaboravljenih događaja". Dodao je da "historiju treba konstantno preispitivati. I nikad je ne treba zanemarivati, kao što su američki zakonodavci uradili toliko puta u prošlosti, na svoju i štetu svih drugih".³

Holbrookeova strast prema historiji bila je dobro poznata. Derek Chollet ga je nazvao "historičarom u srcu" i uporedio je Holbrookea s jednim drugim historičarom-diplomatom kojem se veoma divio, Georgeom Kennanom. "Holbrooke", rekao je, "ne podnosi knjige o instant politici koje dominiraju policama u Washingtonu (opisao ih je kao 'glorificirane članke magazina *Foreign Affairs*') i

uvijek je poticao ljude da pišu historiju, nešto, govorio bi, što će trajati".⁴ Richard Holbrooke je zasigurno ostavio svoj trag u historiji, i to ne samo balkanskoj. Njegova prva pozicija u diplomatskoj službi bila je u Sajgonu 1963. Pet godina je proveo u Vijetnamu, služeći u delti Mekong i radeći u sklopu osoblja dvaju američkih ambasadora. Učestvovao je u pregovorima sa Sjevernim Vijetnamom u Parizu. Njegova karijera je od tada bila u najmanju ruku dinamična: nakon Vijetnama, bio je direktor "Peace Corpsa" u Maroku, urednik magazina *Foreign Policy* i američki diplomat u istočnoj Aziji nakon što su uspostavljeni normalni odnosi s Kinom 1979. godine.

Kad je predsjednik Carter dobio drugi mandat, Holbrooke se povukao u finansijski sektor – što je bila odluka koja ga je učinila bogatim čovjekom. Godine 1994, kad je Bill Clinton pobijedio ispred demokrata, Holbrooke se nadao da će biti imenovan za američkog ambasadora u Japanu. Umjesto toga, ponuđena mu je pozicija ambasadora u Njemačkoj, što je i prihvatio (1993/1994). Za svog mandata u Njemačkoj, često se zamjerao Ministarstvu vanjskih poslova zbog toga što je održavao direktne odnose s uredom kancelara Helmuta Kohla.⁵

Holbrooke je iskoristio svoju poziciju ambasadora u Njemačkoj kako bi u znatnoj mjeri utjecao na geostratešku arhitekturu Evrope. U svom eseju iz 1995. godine "Amerika, evropska sila" izjavio je da se nova sigurnosna infrastruktura u Evropi mora usredotočiti na središnju Evropu, koja, po njemu, ima "velike probleme, ali i velike mogućnosti".⁶ Zalažući se za širenje NATO-a na istok, Holbrooke je u to vrijeme napisao i to da je "središnji sigurnosni stup nove [sigurnosne] arhitekture jedna uvažena organizacija: NATO".

Povodom Holbrookove smrti, general Wesley Clark prisjetio se Dana rada 1994. godine, kada je ambasador Holbrooke ugostio američkog potpredsjednika i poveo jednu od svojih bitaka za proširenje NATO-a. Dok se Pentagon protivio proširenju, dijelom zbog straha da će time uvrijediti Rusiju, Holbrooke se zalagao za proširenje NATO-ove zone sigurnosti na istok. "Dok su se koncepti govora potpredsjednika kretali između State Departmenta, Pentagona i Bijele kuće, ja sam prepravljao uvredljive pasuse, a Holbrooke ih je stalno ponovo ubacivao", prisjeća se Clark. "Ishod je bio neizbježan: Holbrooke je pobijedio. NATO će se proširiti kako bi u svoj sastav uključio istočnu Evropu, Baltik i Balkan."⁷

Holbrookeov kontroverzni stil pregovaranja i njegova "dejtonska ličnost" pomno su analizirani u brojnim člancima i knjigama. Međutim, komparativno čitanje njegovih i memoara bivše državne tajnice Madeleine Albright pruža jedinstven uvid u značajnu epizodu u historiji.

Oboje pišu o sankcijama Ujedinjenih nacija protiv Srbije uoči pregovora u Daytonu. Iako Holbrooke kaže da je podržavao one elemente administracije koji su se borili za ukidanje sankcija bez da dobiju nešto zauzvrat od Srbije, vrlo kratko spominje i činjenicu da su se njegovo i mišljenje Madeleine Albright razilazili u taktičkim detaljima.⁸ Albright je, s druge strane, u svojoj je knjizi detaljno objasnila te razlike u mišljenju: "Milošević je tražio da se sankcije Beogradu suspendiraju čim pregovori počnu, a da se potpuno ukinu po potpisivanju sporazuma. Naš stav je uvijek bio da sankcije treba suspendirati kad se potpiše sporazum, a ukinuti ih nakon primjene sporazuma. Holbrooke je upozorio da bi Milošević mogao odbiti da se pojavi ukoliko ne bude po njegovom i uvjeravao nas je svim silama da popustimo."⁹ Albright dodaje da se predsjednik Clinton u ovome u potpunosti slagao s njom. Po riječima M. Albright, Holbrooke nije bio voljan odustati od ideje ukidanja sankcija Srbiji. Napisala je: "Bila sam u Chicagu kad me Holbrooke pozvao. Znao je da se protivim ukidanju sankcija. Dok se diplomatija može prakticirati među diplomatima različitih zemalja, pravila su drugačija kad su u pitanju diplomati iste zemlje. Imali smo veoma nediplomatski razgovor. Kao što je Holbrooke predvidio, Milošević je zaprijetio da neće doći. Kao što smo mi ostali očekivali, ipak je došao."¹⁰

U nekrologu koji je napisala, Christiane Amanpour je prikladno sumirala Holbrookea – čovjeka i diplomatu – u jednoj rečenici: "On nije bio moralista, ni izbliza, ali bio je moralan čovjek, i bio je istinski posvećen korištenju američkog uvjeravanja i moći u svrhu smanjenja okrutnosti u svijetu."¹¹

Nakon što je napustio Clintonovu administraciju 1996. godine, Holbrooke je kao privatni građanin bio specijalni izaslanik za Bosnu, Kosovo i Kipar. Nakon toga se ponovo priključio vladi kao američki ambasador pri UN-u, što je bila pozicija koju je pokvario dugotrajni, jednogodišnji proces potvrđivanja. Njegova krajnja poslovna ambicija bila je da postane američki državni sekretar. Bio je kandidat za ovu poziciju, kao i za Nobelovu nagradu za mir, ali ova dva dostignuća nisu ušla u njegovu dinamičnu biografiju.

Najviše se približio svom krajnjem profesionalnom cilju 1996. godine, kada se Warren Christopher povukao s mjesta državnog sekretara nakon što je Clinton ponovo izabran za predsjednika. Holbrooke je bio razočaran kad je na ovu poziciju postavljena Madeleine Albright. Jedan je analitičar izjavio da su "ta grubost i spremnost da stvara neprijatelje - osobine koje su ga činile tako uspješnim pregovaračem, vjerovatno bile prepreka da dobije posao koji je najviše želio".¹²

Četiri mjeseca nakon Holbrookove prerane smrti umro je i Warren Christopher. Ali Christopherova smrt nije

bila povod za toliko kontroverznih članaka kao Holbrookeova. Za razliku od Holbrookea, Christopher je bio pregovarač iz sjene. “Pažljivo slušanje može biti tajno oružje”, citirao je *New York Times* rečenicu iz njegovog govora iz 1981. godine u svojstvu zamjenika državnost sekretara.¹³ “Primijetio sam”, rekao je, “da bolje slušam nego što pričam.”¹⁴ Uprkos razlikama u njihovim karakteristikama i stilovima, Holbrooke i Christopher su poštovali jedan drugog i dobro se slagali.

U predsjedničkoj kampanji Demokratske stranke 2008. godine Richard Holbrooke je podržavao Hillary Clinton. Bio je dugogodišnji prijatelj Clintonovih, tako da je njegova podrška bila očekivana. Na kraju je zbog odanost porodici Clinton stajao postrani i gledao kako mu njegov kandidat i prijatelj uzima posao iz snova, koji mu je opet izmakao.

John Barry iz magazina *Newsweek* kaže da je Holbrookeov položaj u američkoj vanjskoj politici jedinstven – divili su mu se, ali mu nikad nije povjeren neki od glavnih poslova. Umjesto toga, nakon što je Obama izabran za predsjednika, dobio je ponudu koja će biti i njegov posljednji zadatak za američku administraciju: poziciju specijalnog predstavnika za Afganistan i Pakistan – gdje se, nažalost, njegov osobit diplomatski stil nije cijenio. Barry iznosi pretpostavku prema kojoj je moguće da je duboka frustracija koju je Holbrooke osjećao zbog ovog novog imenovanja doprinijela disekciji aorte koja ga je ubila. “Nije ništa postizao, znao je to, i gledao je kako vojska uvjerava Obamu da uđe dublje u ono što je on smatrao još jednim ratom u kojem je nemoguće pobijediti, poput onog u Vijetnamu.”¹⁵

Kad je Holbrooke bio ambasador u Njemačkoj 1993. i 1994. godine, Fritz Stern je bio njegov viši savjetnik. Stern naglašava da je Holbrooke odmah shvaćen kao jedan od najprivlačnijih i najkonstruktivnijih američkih diplomata, i pita se da li bi uopće došlo do proširenja NATO-a da Holbrooke tih godina nije preuzeo inicijativu. Na jednoj proslavi organiziranoj u Holbrookeovu čast 2004. godine Stern je špekulirao o tome šta se moglo dogoditi da je mladi Holbrooke bio neki evropski državnik 1914. godine:

Bio bi u stanju pripravnosti od trenutka kad je austrijski vojvoda ubijen u Sarajevu 28. juna 1914. Čim bi čuo glasine o austrijskom ultimatumu Srbiji, uskočio bi u Orijent Ekspres i otišao u Beograd. Tamo bi rekao Srbima: “Za Boga milog, prihvatite ultimatum. Kasnije varajte”, a zatim bi dodao opasno tihim glasom: “U džepu imam dokaz o vašem sudjelovanju u zločinu u Sarajevu.”

Onda bi se zaputio ka Beču: “Uništiti ćete svoje multinaционално carstvo koje ste već izgradili ukoliko dopustite Nijemcima da vas gurnu u rat. Ne radite to.” Onda bi rekao Berlinu: “Izložiti ćete riziku svoju rastuću snagu, svoju

jasnu dominaciju, ukoliko se povežete sa živim mrtvacem, Austrijskim carstvom? Za Habsburga, vašeg starog neprijatelja?” Zatim bi otišao u St. Peterburg: “Zar niste ništa naučili iz 1905? Još jedan rat, još jedna revolucija?” Onda bi došao u London, zagrljio bi Davida Lloyd Georgea i rekao: “Davide, ne smiješ ići u rat. Sve tvoje društvene reforme će propasti i neki budući historičar napisat će knjigu o *Čudnoj smrti liberalne Engleske*.”¹⁶

Ono na šta ova duhovita špekulacija upućuje u podtekstu možda i nije odveć pohvalno za Holbrookeov karakter. Imao je dar za uvjeravanje, manipulaciju i nametanje svojih argumenata. Ipak, dugotrajni rezultati njegovih metoda bili su manje uspješni. Holbrooke je često citirao velikog arhitektu Evropske unije Jeana Monneta, koji je rekao: “Ništa nije moguće bez ljudi, ali ništa nije trajno bez institucija.”¹⁷ Trenutna stvarnost u dejtonskoj Bosni i Hercegovini dokaz je da je Holbrooke bio itekako u pravu što je citirao Monneta. Da je samo ovaj citat podrobnije razmotrio u Daytonu. ■

NAPOMENE:

¹ “Remembering Richard Holbrooke”, *Foreign Policy* (15. decembra 2011). Dostupno na: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/12/14/remembering_richard_holbrooke (Parafraziranje svjedočenja Valija Nasra, koji je bio viši savjetnik ambasadora Richarda Holbrookea).

² “Books for the World Ahead: A Reading List for the Twenty-first Century”, *Foreign Affairs* (novembar/decembar 2010).

³ Ibid.

⁴ “Remembering Richard Holbrooke” (Misli Dereka Cholleta, glavnog zamjenika direktora Odjela za planiranje politike pri State Departmentu).

⁵ Daniel Dombey, “One of the top US diplomatic troubleshooters of the post-war era”, *Financial Times*, 14. decembra 2010.

⁶ Holbrooke, Richard, “America, a European Power”, *Foreign Affairs* (mart/april 1995) 41.

⁷ Gen. Wesley Clark, “Richard Holbrooke: The pragmatist”, *The Hill*, 14. decembra 2010. Dostupno na: <http://thehill.com/opinion/oped/133649-richard-holbrooke-the-pragmatist>.

⁸ Holbrooke, Richard, *Završiti rat* (Sarajevo: Šahinpašić, 1998) 91.

⁹ Albright, Madeleine, *Madame Secretary: A Memoir* (London: Pan Books, 2004) 191.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Amanpour, Christiane, “Holbrooke, Why I mourn”, *The New Republic*, 20. decembra 2010.

¹² Cornwell, Rupert, “Richard Holbrooke: Influential and highly effective diplomat whose finest hour was negotiating Dayton Peace Accord”, *The Independent*, 15. decembra 2010.

¹³ Citirano u: John O’Callaghan, “Waren Christopher, US negotiator, dies at 85”, *The Independent*, 19. marta 2011.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Barry, John, “Richard Holbrooke: A Disappointed Man”, *Newsweek*, 14. decembra 2010.

¹⁶ “Remembering Richard Holbrooke” (Misli Fritza Sterna, profesora emeritusa na Univerzitetu Columbia i autora knjige *Five Germans I Have Known*).

¹⁷ “America, a European Power”, 51.

ICJ i Deklaracija o nezavisnosti Kosova: Analiza, pravne i političke implikacije

Pišu: Dragan Gajin¹
Asim Jusić²

U pravnoj sferi Srbija je pretrpjela poraz na dva nivoa. Najprije, Sud nije proglasio Deklaraciju o proglašenju nezavisnosti Kosova nezakonitom. Drugo, MSP je prvenstveno kroz analizu argumenata koje je iznijela Srbija proglasio potencijalnu unilateralnu prosrpsku secesiju jednog od bosanskih entiteta, Republike Srpske, nelegalnom

*Dragan Gajin je doktorant na
Central European University u Budimpešti*

*Asim Jusić je docent na Američkom
univerzitetu u Bosni i Hercegovini*

I. UVOD

Generalna skupština (GS) Ujedinjenih nacija (UN) zatražila je 8. oktobra 2008. godine od Međunarodnog suda pravde (MSP/Sud) Savjetodavno mišljenje o pitanju zakonitosti Deklaracije o proglašenju nezavisnosti Kosova (DPNK). Sud je 22. jula 2010. godine objavio svoju odluku, koja je izazvala priličan interes u političkim i akademskim krugovima širom svijeta vezano za špekulacije o posljedicama Mišljenja o sudbini budućih secesionističkih pokreta³. Ovaj članak analizira argumente Srbije u postupku koji je vođen pred Sudom, njegovu odluku i njene implikacije⁴. Prvi dio članka iznosi širu pozadinu i motivaciju Srbije i njenog zahtjeva za Mišljenje Suda, kao i sam sadržaj Mišljenja. Drugi dio analizira pravne argumente Srbije i međunarodni pravni okvir trenutnog statusa Kosova. Treći dio analizira pravne i političke implikacije samog Mišljenja. Osnovna teza članka je da je ova odluka MSP-a i pravno i politički na prvom mjestu pravni poraz za Srbiju; drugo, iz niza razloga, Mišljenje ima ambivalentan efekt na tok procesa budućih međunarodnih priznanja Kosova. I na kraju, Mišljenje ima potpuno negativan efekt za potencijalni prosrbijski secesionistički pokret u bosanskohercegovačkom entitetu Republici Srpskoj.

I. 1. SVRHA OBRAĆANJA SUDU

Čini se da razlozi koji su naveli Srbiju da zatraži Savjetodavno mišljenje nisu primarno pravne prirode. Najprije, savjetodavna mišljenja Suda nisu obavezujuća na način na koji su to presude Suda: svrha savjetodavnih mišljenja je jednostavno da osiguraju smjernice za organe UN-a koji to zatraže. Stoga, čak ni mišljenje MSP-a koje bi bilo povoljno za Srbiju ne bi rezultiralo bilo kakvim direktnim beneficijama za Srbiju. Zatim, GS ima ograničene nadležnosti kada se radi o pitanjima u koja je uključeno Vijeće sigurnosti (VS), a situacija na Kosovu je jedno od takvih pitanja. Prema povelji UN-a, dok VS obavlja svoju funkciju u smislu određenih pitanja iz svoje nadležnosti, GS ne može davati bilo kakve preporuke vezano za ta pitanja osim ukoliko VS to ne zahtijeva⁵. Sud se dotakao ovog pitanja u svojoj odluci time što je zaključio da to što je činjenica da se situacija na Kosovu nalazi pred VS-om ne sprečava GS da razmatra bilo koji aspekt te

situacije – dokle god GS ne daje preporuke koje proizlaze iz te diskusije⁶.

Ova činjenica je itekako ograničila pravne mogućnosti Srbije. U prošlosti GS je usvojio rezolucije koje osuđuju deklaracije o nezavisnosti, kao što je naprimjer rezolucija 31/6A iz 1976. godine vezano za deklaraciju o nezavisnosti Transkeija. Međutim, uzimajući u obzir ograničenja koja proizlaze iz činjenice da je VS već bio vezan za Kosovo i također malu vjerovatnoću da bi takva rezolucija dobila većinu u GS-u, razumljivo je da Srbija nije dalje slijedila ovu opciju.

Politički motivi koji su naveli Srbiju da se obrati MSP-u primarno su interne prirode. Tokom izbora u proljeće 2008. godine koalicija koju je predvodio predsjednik Boris Tadić pobijedila je na osnovu platforme "I Kosovo i EU". Bit ove politike je da će Srbija težiti ka članstvu u EU bez napuštanja borbe za Kosovo. Kao posljedica toga, vlada je vjerovatno htjela stvoriti utisak da održava svoje predizborno obećanje time što se obratila Sudu. Postoje sugestije da je Srbija trebala započeti postupke pred MSP-om protiv zemalja koje su priznale Kosovo. Međutim, budući da je takav pristup problematičan i iz pravne (zbog problema jurisdikcije) i iz političke perspektive (u smislu da šteti odnosima Srbije s međunarodnom zajednicom), Srbija ga nije slijedila.

Drugi razlog zašto je Srbija tražila Savjetodavno mišljenje bio je pokušaj da se uspori proces priznavanja Kosova. Srbija se nadala da će veći broj zemalja obustaviti daljnje priznavanje Kosova dok Sud ne donese svoju odluku, te da bi u slučaju da Sud smatra DPNK nelegalnim povukle svoje priznanje.⁷

Međutim, ukoliko je to bio razlog, Srbija nije razmatrala opciju da Sud donese odluku u korist Kosova. U tom slučaju odgađanje priznanja bi bilo samo privremeno. Osim toga, nakon privremenog odgađanja broj zemalja koje bi priznale Kosovo bio bi i veći nego u opciji u kojoj ne bi bilo Mišljenja (dakle ukoliko Mišljenje nije ni zatraženo).

Na kraju, Srbija je mogla zatražiti Savjetodavno mišljenje kako bi pitanje konačnog statusa Kosova držala otvorenim, očekujući nove pregovore kao rezultat odluke Suda. Međutim, čak i u slučaju odluke Suda koja je povoljna za Srbiju upitno je da li bi došlo do novih pregovora u pogledu statusa Kosova. Američka administracija je u više navrata naglasila da pitanje statusa Kosova smatra završenim bez obzira na to šta će Sud odlučiti⁸. Osim toga, samo dan prije odluke Suda premijer Kosova Hashim Thaqi posjetio je Washington, gdje ga je američki potpredsjednik Joseph Biden uvjeravao u snažnu američku podršku kada je u pitanju nezavisnost Kosova⁹.

I. 2. FORMULACIJA PITANJA

Na početku je potrebno napomenuti da je Srbija bila jedini sponzor Rezolucije GS-a 63/3 i da je stoga odlučno utjecala na pravnu formulaciju pitanja postavljeno Sudu. Pitanje koje je postavljeno Sudu formulirano je na sljedeći način: "Je li jednostrana Deklaracija o nezavisnosti donesena od Privremenih institucija samouprave Kosova u skladu s međunarodnim pravom?"

Iako je i sama Srbija priznala da je pitanje postavljeno pred Sudom pravno limitirano, Srbija je također zahtijevala od Suda da uzme u obzir pitanja kao što su je li Deklaracija vodila ka stvaranju nove države¹⁰. Međutim, u Mišljenju, Sud je izabrao usku interpretaciju, napominjući da pitanje nije o tome je li Kosovo postiglo državnost ili o drugim pravnim posljedicama DPNK-a¹¹. Vezano za to moglo bi se diskutirati je li Srbija trebala postaviti konkretnije ili šire definirano pitanje, kao što je da li je prema DPNK-u Kosovo postiglo državnost ili da li je Kosovo imalo pravo da se otcijepi od Srbije. Nakon objave odluke Suda Vuk Jeremić (ministar vanjskih poslova Srbije) izjavio je da pitanje nije moglo biti preciznije formulirano budući da je to moglo voditi ka mišljenju koje bi bilo "izuzetno nepovoljno" za Srbiju¹². Iako se Savjetodavno mišljenje teško može okarakterizirati kao povoljno, uzimajući u obzir argument Suda, čini se da bi konkretnije pitanje bilo čak i štetnije za Srbiju u smislu polaganja prava nad Kosovom.

U svojoj odluci Sud je naglasio da ima pravo odstupiti od pitanja ako smatra da pitanje nije adekvatno formulirano¹³. Vezano za to, Sud je napomenuo da je pitanje u Rezoluciji GS-a 63/3 jasno i da stoga nema potrebe da se preformulira¹⁴. Štaviše, Sud se upustio u zahvat koji se može okarakterizirati kao zahvat koji u stvarnosti modificira ono što je bilo pitanje GS-a. Posebno, Sud je odlučio zanemariti dio pitanja koji se odnosi na Privremene institucije samouprave Kosova (PISK) kao autora DPNK-a. To se opravdava navođenjem da je identitet autora značajan kada je u pitanju procjena zakonitosti Deklaracije, i da se iz tog razloga ne može pretpostaviti da je pitanje riješio GS¹⁵. Kao što ćemo vidjeti u daljnjem tekstu, ova promjena sadržaja pitanja je možda bila i ključna za sam ishod Mišljenja.

Čini se da je Sud modificirao pitanje u drugom aspektu – u svojoj analizi Sud se referira na DPNK bez pridjeva "jednostrana". Iako ova promjena nije značajna kada se odnosi na autora Deklaracije, čini se da ipak promjena favorizira poziciju Kosova budući da riječ "jednostrana" može imati negativne konotacije. Uzimajući sve ovo u obzir, može se zaključiti da je Srbija mogla pokušati dru-

gačije formulirati pitanje, ali vjerovatno nije da bi u tom slučaju odluka Suda bila povoljnija za Srbiju.

2. ARGUMENTI SRBIJE

Argumentacija Srbije vezano za zakonitost DPNK-a ima dva glavna uporišta: da DPNK krši opći međunarodni zakon i da DPNK krši međunarodni pravni režim kreiran Rezolucijom VS-a 1244. Oba uporišta počivaju na argumentima Srbije vezanim za određena preliminarne pitanja, kao što je jurisdikcija Suda i činjenična pozadina ovog slučaja.

Na početku svog pravnog mišljenja u podnesku Srbija je pokušala dokazati da je Sud kompetentan za davanje Savjetodavnog mišljenja i da ne bi trebao odbiti izvršenje ove nadležnosti¹⁶. Ovo pitanje se može posmatrati kao jedan od rijetkih primjera gdje je Sud odlučio u skladu s onim što je Srbija dokazivala. Međutim, čak i ovdje Sud je imao određene argumente koji nisu bili u korist Srbije. Naprimjer, kada je Sud pokazao da je GS imao interesa u pogledu Kosova, Sud se pozvao na niz rezolucija GS-a iz devedesetih koje osuđuju Srbiju za kršenje ljudskih prava na Kosovu¹⁷. U ovom slučaju može se vidjeti da Sud gradi kontekst oko DPNK-a uprkos argumentima Srbije “da se u ovom slučaju ne radi o kršenju ljudskih prava, bilo da su počinjena prije deset, dvadeset godina, ili sada”¹⁸.

Vezano za činjeničnu pozadinu DPNK-a, Srbija je prezentirala historijski pregled političkih dešavanja na Kosovu tokom nekoliko vjekova¹⁹. Svrha je bila pokazati historijsko pravo koje Srbija ima nad Kosovom²⁰. U odgovoru, Sud je ograničio svoj prikaz na period počevši sa usvajanjem Rezolucije VS-a 1244²¹, zaobilazeći polaganje historijskog prava Srbije nad tom teritorijom. Osim toga, historijski prikaz Suda se može nedvojbeno tumačiti kao pokušaj da se Kosovo smjesti u *sui generis* perspektivu, implicirajući da DPNK nije nešto što se desilo preko noći, nego nešto što je zapravo završetak procesa.

2.1. DPNK I OPĆI MEĐUNARODNI ZAKON

Najviše argumenata Srbije vezano za opće međunarodno javno pravo fokusirano je na princip teritorijalnog integriteta i tvrdnje da DPNK krši taj princip²². U tom smislu Srbija se uglavnom oslonila na Povelju UN-a²³ i Helsinški akt²⁴. Međutim, oba dokumenta se odnose na zaštitu teritorijalnog integriteta vezano za međunarodno priznate države, i iz tog razloga sporno je da li princip teritorijalnog integriteta također veže nedržavne aktere, što je bitno budući da prema argumentaciji i

Srbije i Suda autori DPNK-a nisu predstavnici države u klasičnom smislu riječi.

Pokušavajući dokazati da princip teritorijalnog integriteta veže i nedržavne aktere, Srbija se uglavnom oslonila na rezolucije VS-a vezano za rat u bivšoj Jugoslaviji²⁵. Ove rezolucije primarno se tiču Srba u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, ali i u Saveznoj Republici Jugoslaviji²⁶ (u daljnjem tekstu SRJ). Naprimjer, u Rezoluciji 752 VS je zahtijevao da susjedi Bosne i Hercegovine okončaju sa svojim miješanjem u Bosni i počnu poštovati teritorijalni integritet Bosne²⁷. U Rezoluciji 757 VS osuđuje neuspjeh SRJ da poduzme efikasne mjere za ispunjenje zahtjeva Rezolucije 752, to jest da poštuje teritorijalni integritet Bosne²⁸. Na kraju, u Rezoluciji 787, na koju se Srbija uglavnom oslanjala²⁹, VS ponovo poziva zainteresirane strane da poštuju teritorijalni integritet Bosne i potvrđuje da “svako jednostrano proglašenje entiteta ili aranžmani nametnuti u suprotnosti s navedenim neće biti prihvaćeni”³⁰. Rezolucija je također predviđela jačanje ekonomskih sankcija nametnutih SRJ za neuspjeh u poštivanju teritorijalnog integriteta Bosne³¹.

Čini se da je argument Srbije bio da Rezolucija 787 pokazuje da princip teritorijalnog integriteta ne obavezuje samo države budući da se odnosila i na bosanske Srbe, nedržavni entitet. Zatim, čini se da se Srbija oslonila na to da dio rezolucije koja kaže “svako jednostrano proglašenje [u slučaju kršenja teritorijalnog integriteta] neće biti prihvaćeno”, što implicira da tom analogijom DPNK ne bi također trebao biti prihvaćen. Ova argumentacija je zanimljiva budući da se, prvo, Srbija praktično poziva na rezoluciju u kojoj je osuđena za kršenje teritorijalnog integriteta susjednih zemalja, tvrdeći da takva rezolucija podržava njen vlastiti teritorijalni integritet, i drugo, citiranjem Rezolucije VS-a 787 Srbija se poziva na rezoluciju u kojoj VS osuđuje jednostrano proglašenje nezavisnosti bosanskih Srba. Kao što ćemo vidjeti, Sud nije propustio priliku da se osvrne na ovo pitanje, ali ne u kontekstu koji je povoljan za Srbiju.

U svom odgovoru, Sud je napomenuo da praksa međunarodnog prava ne zabranjuje proglašenja nezavisnosti *per se*³². Uprkos priznanju principa teritorijalnog integriteta kao bitnog dijela međunarodnog pravnog uređenja, Sud je zaključio da se princip odnosi samo na odnose između država i otuda ne obuhvata proglašenja nezavisnosti unutar države³³. Sud se zatim osvrnuo na rezolucije VS-a kojima se odbijaju proglašenja nezavisnosti³⁴, i to ona vezana za Južnu Rodeziju³⁵, sjeverni Kipar³⁶ i Republiku Srpsku³⁷. Prema Sudu, nezakonitost ovih deklaracija nije proizašla iz njihovog unilateralnog karaktera, “nego iz činjenice da su, ili bi bili, povezani s nezakonitom upotrebom sile ili drugim

prekomjernim kršenjima normi općeg međunarodnog prava, posebno onih zapovjedničkog karaktera³⁸. Sud je zaključio da u kontekstu VS-a Kosovo nikada nije zauzelo takvu poziciju i da shodno tome DPNK ne krši međunarodno pravo³⁹.

Spominjanje Republike Srpske od Suda vezano za zakonitost proglašenja nezavisnosti može se shvatiti na dva načina. Uska interpretacija može nas navesti na zaključak da se Sud referirao na Republiku Srpsku samo iz historijske perspektive, u smislu da je proglašenje iz 1992. godine od bosanskih Srba bilo nezakonito. Međutim, odgovor Suda se može interpretirati i šire, kao poruka Republici Srpskoj o zakonitosti njenog potencijalnog proglašenja nezavisnosti u budućnosti. Odgovor Suda koji kaže da se proglašenja nezavisnosti smatraju nezakonitim ukoliko "su, ili bi bila" implicira da je šira interpretacija tačna.

2. 2. DPNK I REŽIM KREIRAN REZOLUCIJOM VS-A 1244

Drugo uporište argumentacije Srbije bilo je da DPNK krši međunarodni pravni režim kreiran Rezolucijom VS-a 1244, uključujući UNMIK-ove odredbe i Ustavni okvir Kosova⁴⁰. I ovdje se Srbija uglavnom oslanja na princip teritorijalnog integriteta, tvrdeći da režim kreiran Rezolucijom VS-a 1244 brani teritorijalni integritet Srbije i time isključuje DPNK. U tom smislu Srbija se primarno pozivala na tri odredbe Rezolucije VS-a 1244 koje se odnose na teritorijalni integritet SRJ⁴¹. Budući da dvije od tri odredbe spominju teritorijalni integritet SRJ zajedno s primjerom Sporazuma iz Rambouilleta, Srbija je ukazala na vezu između ovih sporazuma i principa teritorijalnog integriteta. Ovo je bio pokušaj da se pokaže kako se odredbe Sporazuma iz Rambouilleta pozivaju na volju naroda kao element koji treba uzeti u obzir vezano za konačno rješenje za Kosovo, te da takvo tijelo nije ovlastila Kosovo da proglasi nezavisnost. Prije toga je Srbija tvrdila, pozivajući se na Sporazum iz Rambouilleta, da VS isključuje mogućnost secesije Kosova budući da se model autonomije iz Rambouilleta smatrao dovoljnim za zaštitu naroda Kosova⁴². Ovaj argument je interesantan budući da je 1999. godine jedan od glavnih razloga za Srbiju za odbijanje Sporazuma iz Rambouilleta bila njena tvrdnja da sporazum može dati kosovskim Albancima pravo da organiziraju referendum o secesiji.

Srbija dalje tvrdi da DPNK predstavlja izazov za nadležnost VS-a budući da unilateralno ograničava režim kreiran od VS-a⁴³. Sukladno tome, ovaj međunarodni pravni režim ostaje na snazi dok VS ne odluči da ga modificira ili da ga okonča, bez obzira na DPNK⁴⁴. Srbija je također tvrdila da DPNK poseže za ovlaštenjima specijalnog

predstavnik (u daljnjem tekstu VP) generalnog sekretara⁴⁵. Vezano za činjenicu da ni VS ni VP nisu reagirali na navodni izazov za njihov autoritet, Srbija je smatrala kako nereagiranje ovih organa ne znači i prešutno priznanje DPNK-a⁴⁶.

U svojoj inicijalnoj Pismenoj izjavi Srbija nije adresirala pitanje toga ko je autor DPNK-a. To je učinjeno u Pismenim komentarima nakon što su određeni učesnici u postupku sugerirali da autor DPNK-a nije Skupština Kosova nego predstavnici naroda Kosova⁴⁷. Prema Srbiji, takva tvrdnja je netačna i irelevantna – netačna jer je uistinu Skupština Kosova usvojila Deklaraciju, a irelevantna budući da se Rezolucija VS-a 1244 odnosi na sve, ne samo na organe PISK-a⁴⁸.

Sud se složio sa Srbijom da odredbe UNMIK-a i Ustavni okvir za Kosovo imaju međunarodnopravni karakter i da je stoga relevantan za diskusiju vezano za DPNK u skladu s međunarodnim pravom⁴⁹. Međutim, Sud je smatrao da je Rezolucija VS-a 1244 uspostavila samo prelazni režim za Kosovo, u očekivanju željenog rješenja za konačni status koje će biti rezultat pregovora⁵⁰. Zatim se Sud posvetio pitanju je li DPNK kršio prelazni režim, i to je moment kada pitanje ko je autor Deklaracije postaje bitno. Sud smatra da autori Deklaracije nisu djelovali u kapacitetu Skupštine Kosova, nego prije kao predstavnici naroda Kosova izvan okvira prelazne administracije⁵¹. Nakon identifikacije autora Deklaracije na ovaj način, Sud je ispitao jesu li autori Deklaracije djelovali protivno Rezoluciji VS-a 1244.

Prema Sudu, u situacijama kada je VS odlučio uspostaviti restriktivne uslove za trajni status teritorije, ovi uslovi su specificirani u relevantnoj rezoluciji⁵². S druge strane, Sud je napomenuo da se u Rezoluciji 1244 VS-a ne izjašnjava o uslovima za konačni status Kosova⁵³. Zatim, argumentacija se nastavlja, Rezolucija VS-a 1244 ne isključuje pitanje DPNK-a budući da dva instrumenta operiraju na različitim nivoima – rezolucija je uspostavila prelazni režim, dok se Deklaracija bavi konačnim statusom Kosova⁵⁴. Vezano za ovo Sud je smatrao da autori Deklaracije nisu bili obavezani Ustavnim okvirom budući da je taj akt uspostavljen da regulira ponašanje PISK-a i da autori nisu djelovali u tom kapacitetu⁵⁵. Zatim, Sud je 'šutnju' SR nakon DPNK-a uzeo za dokaz da SR nije smatrao DPNK aktom PISK-a dizajniranim da stupi na snagu u okviru postojećeg pravnog uređenja budući da bi inače bio dužan anulirati takav akt kao *ultra vires*⁵⁶.

2. 3. OSTALI ARGUMENTI

Srbija dalje navodi i druge argumente u cilju podrške svom zahtjevu, od kojih je većina bila ignorirana ili su-

marno odbačena od Suda. Jedan od takvih argumenata je da Kosovo nema pravo na secesiju budući da nikada nije imalo takvo pravo pod domaćim zakonima Srbije⁵⁷. Međutim, Sud je odlučio da ne ulazi u pitanje je li Kosovo imalo pravo proglasiti nezavisnost, ograničavajući svoju analizu na pitanje sadrži li međunarodni zakon *zabranu* vezano za DPNK⁵⁸. Slično tome, pitanje domaćeg zakona je zaobiđeno, napominjući da se na pitanje koje je postavio GS može odgovoriti bez uzimanja u obzir bilo kojeg sistema domaćeg zakona⁵⁹. Srbija je također posvetila značajnu pažnju principu samoopredjeljenja, zagovarajući da ovaj princip ne ovlašćuje nekonsenzualnu secesiju od nezavisne države⁶⁰. Međutim, Sud nije smatrao neophodnim da rješava ovo pitanje, napominjući da je takva diskusija izvan okvira pitanja⁶¹.

Na kraju, Srbija je tvrdila da Kosovo ne treba tretirati kao slučaj *sui generis*. Tvrdi da nasilan raspad bivše Jugoslavije ne daje Kosovu poziciju *sui generis*, Srbija je napomenula da ukoliko su [*sui generis*] argumenti validni, jednako bi se takvi argumenti primijenili na entitete koji čine druge sukcesore države SFRJ. Faktor destabilizacije ovog argumenta je odmah evidentan, i nikakav argument koji tvrdi da slučaj Kosova nije presedan ne može to izliječiti⁶².

U tom smislu, čini se da Srbija implicira da slučaj DPNK-a nije nelegalan i da bi Republika Srpska mogla slijediti tužbu i proglasiti svoju nezavisnost od Bosne i Hercegovine. Međutim, Sud je eksplicitno isključio takvu analogiju.

3. ANALIZA I IMPLIKACIJE

Uzimajući u obzir očekivanja Srbije⁶³, može se zaključiti da je na pravnom planu Srbija pretrpjela poraz na dvije razine. Prvo, Sud nije proglasio DPNK nezakonitim, i drugo, prvenstveno kroz analizu argumenata Srbije preemtivno je proglasio potencijalnu jednostranu secesiju Republike Srpske nezakonitom. Ovaj dvostruki potez Suda svjedoči činjenici da je postojala veća svijest MSP-a o regionalnim implikacijama odluke (iako je to špekulacija) o krajnjim motivima i dugoročnim interesima Srbije.

Kao posljedica toga, borba Srbije za Kosovo neizbježno se vraća na polje politike s umanjenim potencijalom, jer je prijetnja podržavanju secesije Republike Srpske – koliko god bila teška za organizirati – kao odgovor na DPNK izgubila pravne osnove. Srbija može odlučiti da nastavi vući retoričke i simboličke poteze koji bi trebali stvoriti utisak da se aktivna “borba” za Kosovo, uprkos nepovoljnim okolnostima, nastavlja. Nacrt rezolucije koji je Srbija poslala GS-u prema odluci Suda može se posmatrati u ovom svjetlu⁶⁴. Međutim, može se prepo-

staviti da su svi takvi potezi bili, jesu, ili će biti kratkog daha i neefikasni jer su uglavnom motivirani pitanjima interne politike budući da srbijanska vlada predstavlja ovo kao neophodan korak za zaštitu Srba na Kosovu i način za očuvanje ekonomskih interesa Srbije.

Kao što je spomenuto, iako je pitanje pred MSP-om bilo o Kosovu, kroz postupak je jasno da bi Savjetodavno mišljenje imalo dubok utjecaj na Republiku Srpsku. U svojim pisanim komentarima čini se da je Srbija nagovijestila da zakonitost DPNK-a može voditi ka tome da i Republika Srpska proglasi nezavisnost⁶⁵. Međutim, argumenti Srbije u tom smislu bili su samodestruktivni. Posebno treba spomenuti stalno prizivanje Rezolucije 787 VS-a od Srbije, kao i naglašavanje da je “sama svrha (Dejtonskog) sporazuma bila osiguranje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Bosne i Hercegovine”⁶⁶. U tom smislu, MSP je bio nedvosmislen – način na koji je procijenio zakonitost DPNK-a šalje jasan signal bosanskim Srbima o pitanju legalnosti njihove jednostrane secesije. Uprkos povremenim izjavama o pravljenu paralele između nezavisnosti Kosova i Republike Srpske, vođe bosanskih Srba su očito razumjeli poruku. Nakon odluke Suda, premijer Republike Srpske Milorad Dodik priznao je da bi deklaracija o nezavisnosti bila avantura i još jedan sjeverni Kipar⁶⁷.

Međutim, ostaje otvoreno pitanje utjecaja Mišljenja na razvoj Kosova. Kako tok dešavanja nakon Savjetodavnog mišljenja svjedoči, proces međunarodnog priznanja Kosova ili proces “EU integracije” je *de facto* zaustavljen, bez puno nade za brzi nastavak, uprkos činjenici da je Mišljenje relativno povoljno za one koji traže daljnja priznanja Kosova. Ova činjenica nema ništa sa sadržajem Mišljenja ili sa srbijanskom diplomatijom – zbog unutarnjih (i ponekad vanjskih) razloga države ne gledaju blagonaklono na secesionističke pokrete, čak ni one kao što je Kosovo, koje podržava većina zapadnih sila, kao što su Sjedinjene Države, Velika Britanija, Francuska i Njemačka. Nakon davanja Mišljenja, samo su Kiribati, Tuvalu, od čega su Katar, Gvineja-Bisau i Oman priznali Kosovo, što ukupan broj priznanja stavlja na broj od 75, od čega su 22 države članice EU⁶⁸.

Tri teške prepreke, dvije eksterne i jedna mješovita, interna i eksterna, nalaze se na daljnjem putu Kosova ka punom priznanju i članstvu u UN-u ili za ubrzanje procesa EU integracije, što je javno proklamirani cilj svih zemalja Zapadnog Balkana. Najprije, dva stalna člana VSUN-a – Rusija i Kina, čvrsto se suprotstavljaju priznanju Kosova, obje iz svojih unutarnjih razloga. Kinesko nepriznavanje Kosova motivirano je njenim odnosom s Tajvanom, pitanjem Tibeta i drugim političkim okolnostima, dok je razlog Rusije za suprotstavljanje njen

vlastiti unutarnji problem sa sjevernim Kavkazom i mnogim drugim mjestima, kao i njena navodna podrška Srbiji u pitanju Kosova. Iako je daleko od nezamislivog da u nekom momentu Rusija može taktički promijeniti svoje mišljenje, čini se da ne postoji nikakva šansa da Kina učini bilo šta slično u bližoj budućnosti⁶⁹. Dok većina zapadnih snaga koje podržavaju Kosovo (Sjedinjene Države, Britanija, Njemačka i Francuska) imaju nešto za ponuditi Rusiji u smislu nagodbe, nije jasno šta bi ili ko bi uopće mogao uvjeriti Kinu da promijeni svoj položaj s obzirom na globalna ekonomska i politička dešavanja.

Drugo, pet članica EU (Slovačka, Rumunija, Španija, Grčka i Kipar), svaka iz svojih unutarnjih razloga – prisustva značajnih manjina ili postojanja secesionističkih pokreta u ovim zemljama – također ostaje suprotstavljeno priznanju Kosova, bez, do sada, jasnih signala o promjeni mišljenja, što *de facto* paralizira mogućnost da EU kao cjelina prizna Kosovo ili bar djeluje kao efikasni medijator između različitih strana.

Treće, unutarnji razlozi imaju veze sa *de facto* podjelom Kosova na južni dio, koji kontrolira kosovska vlada, i sjeverni dio, koji *de facto* kontrolira Beograd; kao i sa zadnjim izvještajem Dicka Martyja, koji je u Vijeću Evrope i pred Evropskim parlamentom tvrdio da su trenutni članovi kosovske vlade kao i bivši članovi Kosovske oslobodilačke vojske umiješani u trgovinu ljudskim organima, nehumani tretman osoba i organizirani kriminal, sve sa prešutnim znanjem, ako ne i odobrenjem, međunarodnih sponzora Kosova⁷⁰. Stvarna podjela je bila zapravo već poznata i postojeća u vrijeme DPNK-a, ali je sadržaj izvještaja – iako navodi sadržani u njemu nisu dokazani ili provjereni od bilo kojeg međunarodnog suda – bacio tešku sjenu na put Kosova prema članstvu u UN-u. Čak je i direktor civilnog sektora međunarodne administracije na Kosovu Peter Faith priznao da su efekti ove sumnje još nepoznati, ali zasigurno negativni za reputaciju Kosova⁷¹.

S obzirom na ovo, može se predvidjeti da će u dugoročnoj budućnosti Kosovo ostati pod međunarodnom upravom. Opasnost od ovakvog stanja leži u tome da ukoliko se zadrže trenutni trendovi odsustva daljnjih priznanja, posebno od zemalja EU-a, Kosovo može čak i potencijalno postati, kako tvrdi Andrew MacDowell, “odmetnuta ili propala država”⁷². Međutim, ova prijetnja može predstavljati i mogućnost. Definitivno je potrebno mnogo toga učiniti u smislu izgradnje institucija Kosova i demokratizacije društva, i ako proces bude uspješan to može potencijalno ubrzati proces međunarodnog priznanja Kosova. Možemo se samo nadati da će trenutna situacija djelovati kao motivirajući faktor koji će ubrzati proces unutarnjih reformi na Kosovu. ■

NAPOMENE:

¹ dragangajin@gmail.com.

² ajusic@aubih.edu.ba.

³ Vidi Int'l. CT. Just, *Usklađenost sa međunarodnim pravom jednostrane deklaracije o nezavisnosti vezano za Kosovo* No. 141, 22. 7. 2010. Političkih mišljenja je bilo i previše da bi se predstavila ovdje, a za pravnu analizu Mišljenja vidi posebno Elena Čirković, *Analiza Savjetodavnog mišljenja MSP o jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova*, 11 Njemački pravni žurnal 895-912 (2010), dostupan na <http://www.germanlawjournal.com/index.php?pagelD=11&artID=1275>; i Robert Muharremi, *Napomena o Savjetodavnom mišljenju MSP o Kosovu*, 11 Njemački pravni žurnal 867-880 (2010), dostupan na <http://www.germanlawjournal.com/index.php?pagelD=11&artID=1272> (pristup 17. februara 2011).

⁴ Saša Obradović, *Pisana izjava Vlade Republike Srbije*, 17. aprila 2009; Saša Obradović, *Pisani komentar Vlade Republike Srbije*, 15. jula 2009; Int'l. CT. Just, *Javno zasjedanje, Palača mira*, 1. decembra 2009; Int'l. CT. Just, *Odgovor Republike Srbije na pitanja postavljena učesnicima u usmenom postupku od strane sudija Koroma, Bennouna i Cançado Trindade*, 21. decembra 2009.

⁵ Povelja Ujedinjenih nacija, poglavlje IV: Generalna skupština, član 12(1).

⁶ Int'l. CT. Just, *Savjetodavno mišljenje*, paragraf 40 (22. jula 2010).

⁷ Vuk Jeremić, *Povlačenje priznanja*, Jeremić je naveo da ga je ministar inostranih poslova Kostarike uvjeravao kako će njegova zemlja povući priznanje Kosova ako Sud ustanovi da je DPNK nezakonit, Portal novosti B92, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=10&dd=02&nav_category=640&nav_id=321548 (2. oktobra 2008).

⁸ Američki ambasador pri UN-u: “Kao praktično pitanje, kosovska nezavisnost je nepovratna”, Sjedinjene Države protiv zahtjeva za Savjetodavnim mišljenjem MSP-a o Kosovu, 103, Američki žurnal za međunarodno pravo, 140 (2008), str. 141.

⁹ Joe Biden, *Neovisnost je nepovratna*, Portal novosti B92, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=07&dd=22&nav_category=640&nav_id=447067 (22. jula 2010).

¹⁰ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 45 (15. jula 2009).

¹¹ Int'l. CT. Just, *Savjetodavno mišljenje*, paragraf 51 (22. jula 2010).

¹² Vuk Jeremić: *Pandorina kutija je otvorena, idemo prema UN-u*, Politika ONLINE, dostupno na <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/143447.sr.html> (23. jula 2010).

¹³ Int'l. CT. Just, *Savjetodavno mišljenje*, paragraf 50 (22. jula 2010).

¹⁴ Ibid., paragraf 51.

¹⁵ Ibid., paragraf 52.

¹⁶ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 41-104 (17. aprila 2009).

¹⁷ ICJ *Savjetodavno mišljenje*, paragraf 38 (22. jula 2010). GS rezolucije: 49/204, 50/190, 51/111, 52/139, i 53/164.

¹⁸ Int'l. CT. Just, *Palača mira, Javno zasjedanje*, strana 35 (1. decembra 2009).

¹⁹ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 105-411 (17. aprila 2009).

²⁰ Int'l. CT. Just, *Palača mira, Javno zasjedanje*, strana 32 (1. decembra 2009).

²¹ Int'l. CT. Just, *Savjetodavno mišljenje*, paragraf 57-77 (22. jula 2010).

²² Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 412-524 (17. aprila 2009).

²³ Povelja Ujedinjenih nacija, poglavlje I: Svrhe i principi, Član 2(4)

²⁴ Helsinški završni akt, član IV.

²⁵ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 442-452, to uključuje rezolucije VS 752 (1992), 770 (1992), 787 (1992), 836 (1993), 847 (1993), 859 (1993), 942 (1994), 981 (1995); Srbija se također referirala na situaciju u Somaliji paragrafima 453-456, Gruziji paragrafima 457-458, Kongu paragrafima 459-463 i Sudanu paragrafima 464-472.

²⁶ To jest Srbija i Crna Gora.

- ²⁷ Vijeće sigurnosti, Rezolucija 752, paragraf 3 (5. maja 1995).
- ²⁸ Vijeće sigurnosti, Rezolucija 757, paragraf 1 (30. maja 1992).
- ²⁹ Srbija se poziva na rezoluciju u svojoj Pismenoj izjavi, paragrafi 444-445, Pisani komentari, paragraf 210, I Usmena izjava, str. 66.
- ³⁰ Vijeće sigurnosti, Rezolucija 787, paragraf 3 (16. novembra 1992).
- ³¹ Vijeće sigurnosti, Rezolucija 787, paragraf 9 (16. novembra 1992).
- ³² Int'l. CT. Just, Savjetodavno mišljenje, paragraf 79 (22. jula 2010).
- ³³ Ibid., paragraf 80.
- ³⁴ Ibid., paragraf 81.
- ³⁵ Vijeće sigurnosti, Rezolucija 216, 12. novembra, i Rezolucija 217 (20. novembra 1965).
- ³⁶ Vijeće sigurnosti, Rezolucija 541 (18. novembra 1983).
- ³⁷ Vijeće sigurnosti, Rezolucija 787 (16. novembra 1992).
- ³⁸ Int'l. CT. Just, Savjetodavno mišljenje, paragraf 81 (22. jula 2010).
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ Ibid.
- ⁴¹ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 655-94 (17. aprila 2009).
- ⁴² Vijeće sigurnosti, Rezolucija 1244, Preambule, Aneks I i Aneks II, 10. juna 1999.
- ⁴³ Int'l. CT. Just, Odgovor Republike Srbije na pitanja postavljena učesnicima u usmenim postupcima od strane sudija Koroma, Bennouna i Cançado Trindade, paragraf 3. 14 (21. decembra 2009).
- ⁴⁴ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 907 (17. aprila 2009).
- ⁴⁵ Ibid., paragraf 908.
- ⁴⁶ Ibid., paragraf 898.
- ⁴⁷ Ibid., paragraf 486-494.
- ⁴⁸ Vidi pismene doprinose Kosova, Albanije, Austrije, Estonije, Finske, Njemačke, Holandije, Norveške, Poljske, Velike Britanije i Sjedinjenih Država.
- ⁴⁹ Pisani komentar Vlade Republike Srbije, paragraf 33-42 (15. jula 2009).
- ⁵⁰ Int'l. CT. Just., Savjetodavno mišljenje, paragraf 88.
- ⁵¹ Ibid., paragraf 99 i 100.
- ⁵² Ibid., paragraf 109.
- ⁵³ Ibid., paragraf 114.
- ⁵⁴ Ibid.
- ⁵⁵ Ibid.
- ⁵⁶ Ibid., paragraf 121.
- ⁵⁷ Ibid., paragraf 108.
- ⁵⁸ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 945-951 (17. aprila 2009).
- ⁵⁹ Int'l. CT. Just, Savjetodavno mišljenje, paragraf 56.
- ⁶⁰ Ibid., paragraf 26.
- ⁶¹ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 525-654 (17. aprila 2009).
- ⁶² Int'l. CT. Just, Savjetodavno mišljenje, paragraf 83 (17. aprila 2009).
- ⁶³ Pisani komentar Vlade Republike Srbije, paragraf 139 (15. jula 2009).
- ⁶⁴ Nakon usvajanja Rezolucije 63/3 VS-a, Jeremić je izjavio: "Mi znamo da će se Sud izjasniti, on se može izjasniti samo na način da izrekne istinu, a to je da su međunarodni zakon, Rezolucija VS-a 1244 i UN Povelja prekršeni", Vuk Jeremić: *Velika pobjeda Srbije*, Portal za novosti B92, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=10&dd=09&nav_category=640&nav_id=322637 (9. oktobra 2008). Dodatno, samo nekoliko dana prije nego što je Sud objavio svoju odluku, Jeremić je citiran kada je rekao da "u skladu sa svim što dolazi iz Haga imamo razloga da budemo optimistični", Vuk Jeremić: *Približavamo se tački ključanja*, Politika ONLINE, <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/142841.sr.html> (18. juna 2010).
- ⁶⁵ *Inter alia*, predložena rezolucija naglašava da jednostrana secesija ne može biti prihvaćen način za rješavanje teritorijalnih pitanja i poziva obje strane da pronađu obostrano prihvatljivo rješenje za sva sporna pitanja (ovo se vjerovatno odnosi na status Kosova) kroz mirni dijalog.
- ⁶⁶ Pisani komentar Vlade Republike Srbije, paragraf 139 (15. jula 2009).
- ⁶⁷ Pisana izjava Vlade Republike Srbije, paragraf 450 (17. aprila 2009).
- ⁶⁸ Milorad Dodik izjavio je sljedeće: "Trebamo se sjetiti da je Sjeverni Kipar objavio nezavisnost davno, ali nije priznat. Avanturizam ove vrste ovdje se neće desiti." Dnevne novine "Dnevni avaz" <http://www.dnevniavaz.ba/dogadjaji/iz-minute-u-minutu/9364-Dodik-treba-nam-avanturizam-poput-kiparskog.html> (23. jula 2010).
- ⁶⁹ Ministarstvo inostranih poslova Kosova, lista zemalja koje su priznale Republiku Kosovo, <http://www.mfa-ks.net/?page=2>, 33 (14. februara 2010).
- ⁷⁰ Vidi Kinesko ministarstvo inostranih poslova - izjava o Kosovu, http://www.chinadaily.com.cn/china/2008-02/18/content_6462222.html (18. februara 2008).
- ⁷¹ Vijeće Evrope, Komitet za pravna pitanja i ljudska prava, *Nehumani tretman ljudi i nedozvoljena trgovina ljudskim organima na Kosovu* (13. januara 2011). See statement of Peter Faith, *Međunarodna reputacija Kosova je poljuljana* (International reputation of Kosovo is shaken), available (in Bosnian) at <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/2306655.html?s=1> (accessed on February 17 2011).
- ⁷² Vidi Andrew MacDowall, "Kosovo: Going Rogue?" <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/7488/kosovo-going-rogue> (potrebna pretplata).

Novi hladni rat, novi svjetski poredak ili kraj historije

Piše: Slaven Kovačević

Hladni rat okončan je nestankom jedne od ideologija. Današnje vrijeme nudi nam novi svijet u potpunoj nedoumici kojim putem da se kreće

Predsjedavajući Općinskog vijeća Centar, Sarajevo

Časopis Demokracija i sigurnost u Jugoistočnoj Evropi od ovoga broja uvodi rubriku "Iz znanstvene radionice" u kojoj će znanstvene radove iz tematskog opsega časopisa moći objavljivati znanstveni novaci

Raspon koji nudi ovako koncipiran naslov, omeđen s tri moguća smjera svjetskog kretanja u potencijalno bliskoj budućnosti, zasnovan je na idejama više autora iz oblasti geopolitike, koji su u svojim djelima govorili zasebno o svakoj od spomenutih cjelina. Hladni rat, kao globalni svjetski politički, ekonomski, društveni i najzad geopolitički fenomen, onakav kakvog ga prepoznamo unutar ideološkog sukoba SAD-a i SSSR-a, okončan je prije dvije decenije kolapsom jedne od ideologija, ostavljajući svijet u prividnom političkom miru liberalno-demokratskog sadržaja, s tržišnom privredom i privatnom svojinom nad sredstvima za proizvodnju, s veoma raširenom aspiracijom da se pobjednička ideologija uvede u što veći broj zemalja. Takva nastojanja, u manjoj mjeri spontano, a u većoj mjeri organizirano, rezultirala su kolebanjima i tranzicijskim procesima u većem broju istočnoevropskih zemalja koje su napuštale skute komunizma, okrećući se prema njima još nepoznatim načelima koja je nudila liberalna demokracija. Te zemlje, u svojim jako složenim tranzicijskim procedurama, suočavale su se s brojnim poteškoćama, ponajviše u pogledu nestabilnog ekonomskog sistema koji je trebao urediti novi društveno-politički poredak temeljen na parlamentarnim demokracijama, s frekventnim izbornim procedurama u kojima će narod moći birati svoju vlast. Jedna pedesetogodišnja tradicija i sistem razmišljanja trebali su u relativno kratkom vremenu proći izazove tranzicije u što većem broju istočnoevropskih zemalja i dovesti do stabilnih političkih i ekonomskih sistema, koji će biti u stanju prihvatiti tadašnje svjetske političke trendove onog bloka zemalja koje su izašle kao pobjednice iz hladnog rata. Tim tranzicijskim zemljama bio je potreban periodičan i dovoljno kvalitetan poticaj kako bi, iako izložene stalnim turbulencijama i poteškoćama, nastavile svoj tranzicijski put do konačne pretvorbe. U svjetlu kra-

ja hladnog rata pojavljuje se esej Francisa Fukuyame *Kraj historije?* 1989. godine, koji će zbog brojnih reakcija iz različitih intelektualnih zajednica doživjeti svoje reizdanje u formi knjige 1992. godine. Fukuyama tada kaže da je čovječanstvo doseglo svoj savršeni politički oblik – liberalnu demokraciju, kao jedini preostali politički globalni ambijent nakon okončanja hladnog rata, te da zbog toga čovječanstvo nema potrebe tragati za drugim, savršenijim političkim oblicima, i zbog toga je potrebno proglasiti kraj historije. Naravno, Fukuyama je svjestan da proglašavanje kraja historije razvoja političkih formi na globalnom planu nije isto što i proglašiti historijski kraj događanja, pa svoje ideje usmjerava samo na kritički osvrt upućen komunizmu, kao poraženom obliku, te trijumfalno usmjerava nekadašnje komunističke zemlje da što prije pređu na liberalnu demokraciju i ne gube vrijeme na promišljanje o bilo kojem drugom političkom obliku.

Cjelokupna svjetska intelektualna javnost ostala je podijeljena oko prihvaćanja ove hrabre i provokativne ideje, a s njom i jedan značajan broj zemalja koje nisu bile spremne na bezuvjetno prihvaćanje liberalne demokracije kao svoga konačnoga političkog uređenja. Jednim dijelom otpor ovoj ideji javlja se kao intelektualni napor da se jedna ovako formulirana ideja o globalnom svjetskom preustroju dodatno istraži, preispita i eventualno nadogradi, dok je drugim dijelom otpor bio političke prirode iz onog dijela zemalja koje nisu dijelile isto mišljenje s Fukuyamom i tadašnjom američkom politikom.

Ako pođemo od trenutka okončanja hladnoga rata promišljati o Fukuyaminoj ideji, onda bi bilo dobro posvetiti pažnju Samuelu P. Huntingtonu i njegovoj knjizi *Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka* koji političkim idejama Fukuyame daje sasvim drugačiji ton, problematizirajući liberalnu demokraciju kao finalni čovjekov politički oblik. U takovom tonalitету Huntington će ponuditi svoje viđenje kreiranja novog svjetskog poretka, čemu ćemo nešto kasnije posvetiti više pažnje, ali nas u ovome trenutku ponajviše zaokuplja ideja problematiziranja demokracije i njenih aspekata na formiranje globalnih svjetskih politika. O temi novog svjetskog poretka govorio je zasigurno veći broj autora širom svijeta, ali za ovu priliku prizovimo još dvojicu iz američkog kruga – Henryja Kissingera i Zbigniewa Brzezinskog, koji su posvetili značajnu pažnju potencijalnim okvirima novog svjetskog poretka. Dajući prostor samo američkim autorima, zapravo ovim radom želimo ukazati na to da na svjetskoj političkoj sceni postoji samo jedan aktivni sudionik koji vidno na teoretskom i praktičnom nivou promišlja o mogućem novom svjetskom poretku, dok ostale zemlje biraju

dva puta – a) ne raditi ništa dok se nešto bitno ne desi odnosno ponudi (velika većina zemalja pasivnih promatrača kao i onih koji nisu skloni novom političkom preoblikovanju svijeta), ili b) prikloniti se američkim traganjima za novim svjetskim poretkom (kao što to rade neke od zemalja američkih saveznica).

STARI HLADNI RAT JE OKONČAN, DOLAZI LI NAM NOVI HLADNI RAT?

Globalni svjetski fenomen, hladni rat započet je nekoliko godina nakon okončanja Drugog svjetskog rata, nakon što su savezničke snage okupljene oko osovine SAD-SSSR-Velika Britanija porazile nacističku Njemačku i vlast Trećeg rajha. Devastirana Evropa, u kojoj nije postojala skoro nikakva mogućnost za ubrzani razvoj zemalja na političkom i ekonomskom planu, sa svojim etničkim, tradicijskim, političkim, kulturnim i svakim drugim razlikama, bila je pogodno tlo za brzo širenje tada dviju sveprisutnih ideoloških zamisli – kapitalizma i tržišne privrede s liberalno-demokratskim uređenjem poticanim iz SAD-a i, s druge strane, komunizma, zasnovanog na idejama Karla Marxa i Friedricha Engelsa iz *Manifesta komunističke partije* (1848) kroz dominantnu interpretaciju SSSR-a.

Podsjetimo se ukratko na to da je ideološki kapitalizam svoju osnovu preuzeo iz ekonomskih nauka, posebno oslonjen na djelo Adama Smitha *Bogatstvo nacija* (1776), u kojem se na tom vremenu prilagođen način promatra stanje dostupne svjetske ekonomije i mogućnosti njenog teoretskog opisivanja. Ideja Smitha o tome da će se ekonomski sistem automatizirano izbalansirati “nevidljivom rukom”, posebno tržišna ekonomija, ili pak da će poduzetnici u nastojanju da maksimiziraju svoj profit biti vođeni tom istom nevidljivom rukom, veoma se svidjela gornjem sloju, koji su zapravo činili veliki poduzetnici. Zamisao da nema potrebe ulagati velike intelektualne, pa i fizičke napore velikih poduzetnika, nego da će oni biti vođeni nevidljivom rukom, prijala je svakako i postavljala temelj ekonomskom sistemu u kojem dominira težnja za maksimiziranjem profita, slobodnom konkurencijom i samoregulirajućim tržištem.

S druge strane, promišljajući o takvome ekonomskom sistemu tokom 19. stoljeća, kada je filozofska misao eskalirala u svoje najplodnije razdoblje po broju objavljenih djela, jedan od tadašnjih autora Karl Marx tragaao je za novim mogućnostima unapređenja ekonomskog sistema, njegovog prestrukturiranja u domenu davanja mogućnosti da neposredni proizvođači uzmu glavnu ulogu u kontroliranju proizvodnje i ekonomskih procesa. Tim povodom nastaje njegovo djelo *Manifest komu-*

nističke partije (1848), koje zajedno s Friedrichom Engelsom objavljuje kao zbir ideja iz njegovih djela *Nacrt komunističke ispovijesti sudbine* (1847) i *Stanje radničke klase u Londonu* (1848), kojim se opisuje antagonizam radničke klase prema sloju buržoazije, vlasnika sredstava za proizvodnju. Iz ovoga kratkog osvrtu vidljivo je da su Marx i Engels prilikom pisanja *Manifesta komunističke partije* u svome objektivu imali fokus na radničku klasu Londona i Velike Britanije, za koju su smatrali da bi prva mogla preuzeti komunističke ideje. Nakon njih, ideja bi se proširila na ostale velike evropske zemlje, kao što su Njemačka ili Francuska. Nasuprot njihovim vizijama, prvi značajniji prijem komunističkih ideja pojavljuje se među ruskim intelektualcima, koji su ga probali prenijeti na rusku radničku klasu unutar carske Rusije, koja osim loših uvjeta rada i sveukupnog života nije imala svijest pa ni sličan ambijent za prihvaćanje izvornih Marxovih ideja. Budimo ovdje još precizniji. Stanje koje Marx i Engels uzimaju kao početno za širenje komunističkih ideja unutar londonske radničke klase nije bilo ni približno isto kao ono u carskoj Rusiji, počevši od ekonomskog sistema, proizvodnje, tržišta, političkog sistema i najzad intelektualnog ili uobičajenog stanja svijesti kod ruskog radnika. Tako je prihvaćanje komunizma u Rusiji, koje je dovelo do Oktobarske revolucije 1917. godine i svrgavanja porodice Romanov s trona i proglašavanje Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika 1922. godine, bilo predmetom interpretacija ruskih intelektualaca, tačnije Vladimira Iljiča Lenjina i Leva Trockog. Iako je početno prikazivanje komunizma i njegovih misli zasnovano na Marxovim i Engelsovim idejama, rusko ili sovjetsko interpretiranje će doživjeti takav stepen devijacije da će se iz takvog sistema poimanja komunizma pojaviti sasvim drugačiji javni oblici, koji će u konačnici i dovesti do širokog odbacivanja komunističkih ideja, ali onih interpretiranih na sovjetski način (ponajviše pod utjecajem Josifa Visarionoviča Staljina). Međutim, ono što će Sovjeti uspjeti odnosi se na to da će komunizam pretvoriti u vlastitu ideologiju, koju će ponuditi svijetu na globalnom planu, te da će takve ideje u manjem dijelu biti prihvaćane dobrovoljno u drugim zemljama, dok će većinom biti nametane silom.

U takvom ideološkom ambijentu, poslije Drugoga svjetskoga rata, dvije savezničke zemlje – SAD i SSSR, povest će utrku u širenju ideologija koje su podupirale, prvobitno na diskretan i diplomatski način, a kasnije sve otvorenije i putem različitih vidova pritiska upotrebom svih sredstava, uključujući i vojnu silu. Kada zaključno postavimo temelj da je SAD prešao put od politike izolacionizma do intervencionizma, a SSSR od imperijalizma do istovjetnog intervencionizma, pa tome pridodamo njihov različit ideološki okvir, onda

možemo kazati da su obje ove svjetske sile izrazile namjeru da postanu jedini zaštitnici kapitalizma odnosno komunizma, te takav stav ugradile u svoje kreiranje javnih unutarnjih i vanjskih politika. Njihova intervencionistička priroda zasnovana je na ideološkom okviru i njegovoj zaštiti, iz kojeg je jedno duže vrijeme proizlazio formalni svjetski poredak zasnovan na bipolarnim političkim odnosima, odnosno na okupljanju oko dva politička pola – SAD-a, s jedne, i SSSR-a, s druge strane.

Hladni rat odvijao se na različitim temeljima u odnosu na svoje glavne protagoniste. Sjedinjene Države su vodile politiku unutar hladnog rata zasnovanu na teorijskim geopolitičkim idejama Nicholasa Spykmana i njegovoj ideji *Rimlanda*¹, koja je nadograđena geopolitička doktrina Halforda Mackindera pod nazivom *Heartland*². SSSR je u prvo vrijeme učešće u hladnom ratu imao isključivo na reakcionističkom djelovanju, odgovarajući na izazove koje im je postavljao SAD. Nešto kasnije, nakon dolaska Nikite Hruščova, SSSR će iz reakcionizma preći u proaktivno vođenje politike, što će dodatno usložnjavati političke procese tokom hladnoratovskog razdoblja.

Nakon pet decenija svoga postojanja hladni rat je okončan na konferenciji na Malti 3. decembra 1989. Godine, kada predsjednici SSSR-a i SAD-a Mihail Gorbačov i George Bush objavljuju da je hladni rat završen. Tim činom okončana su neprijateljstva koja su bila prisutna među ovim zemljama. Veoma brzo nakon toga SSSR se raspada brže nego što je rastao, čime više nisu postojale pretpostavke za vođenje hladnog rata. Bipolarni politički poredak koji je bio prisutan tokom postojanja hladnog rata također je okončan nestankom jednog od političkih polova. Istovremeno, realpolitički odnos balansa moći (*Balance of Power*) potpuno je narušen, tako da SAD ostaje jedini politički kapacitet sa svojstvima globalne političke i vojne sile. Ostavivši za sobom samo jedan vidan politički utjecajan pol, koji SAD nastoji artikulirati kroz vlastito provođenje vanjske politike, svjetski poredak nakon okončanja hladnog rata započinje vidnu transformaciju. S jedne strane je SAD kao dominantna politička i vojna sila koja ima otvorene namjere da kao takva ostane na svjetskoj političkoj sceni. Zatim, tu je Rusija, koja proglašava svoju nezavisnost kao jedna od republika nekadašnjeg SSSR-a, koja će proći svoj period tranzicije, pa u tom pogledu neće imati dovoljan kapacitet na političkom planu da bude onako dominantna sila kao što bi to zasigurno željela. Pored njih, pojavljuju se i druge zemlje, na prvom mjestu Kina, zatim Indija i Brazil, koje ekonomski stasaju, s čime raste i njihova vojna i politička moć, koje traže svoje mjesto unutar novog poretka. Zapravo, svijet postaje multipolarni, kako to kaže

Huntington, sa izraženim nastojanjima više zemalja da sebi osiguraju kvalitetnu ulogu unutar svjetskog poretka, prilagođavajući tome svoju vanjsku politiku.

Ovdje ne možemo zaobići i jedan broj zemalja koje možda nemaju takav politički autoritet u vanjskom okruženju, ali koje svojim djelovanjem zasnovanim na suprotstavljanju SAD-u pobuđuju pažnju kao aktivni i važni učesnici svjetske političke scene. Tu svakako mislimo na Iran, s veoma složenom i konzervativnom vanjskopolitičkom idejom. Zatim se u toj kategoriji nalazi Sjeverna Koreja, kao vječiti oponent politici SAD-a, te najzad Venezuela i Kuba, koje na sličnim ideološkim osnovama grade svoju vanjsku politiku prkosa i oponiranja prema SAD-u.

Dakle, svjetska scena nije više bipolarna, ona se transformira u izraziti multipolarni poredak u čijoj strukturi postoje zemlje koje se vidno suprotstavljaju SAD-u, odvojeno, bez značajnijeg blokovskog udruživanja, stvarajući pretpostavke na kojima je vođen hladni rat – suprotstavljanje svim sredstvima osim upotrebom vojne sile.

OD BIPOLARNOSTI PREMA MULTIPOLARNOSTI

Okončanjem hladnog rata, kako smo rekli, prestale se okolnosti postojanja političkog poretka zasnovanog na dva izrazito jaka politička pola – SAD-u i SSSR-u, oko kojih su se okupile druge zemlje saveznice. Nestankom jednog pola došlo je do vidnog debalansa u kojem SAD ostaje jedina politička sila, sa svojim saveznicama, kojoj k tome teže i druge zemlje, pripadnice nekadašnjeg "istočnog bloka" zemalja. Evropske zemlje nekada bliske SSSR-u biraju novi put unutar liberalne demokracije i tržišne privrede, prolazeći bolan period tranzicije. Čak i sam SSSR se transformira odlaskom jednog broja njegovih republika izvan zajednice proglašavajući svoju samostalnost, dok Rusija kao vodeća republika preuzima većinu SSSR-ovih zaostavština, ali u novoj, demokračnijoj formi. Napuštanjem komunističke ideologije prestala je i ideološka podijeljenost svijeta, u kojem ostaje većinom liberalna demokracija kao dominantan politički oblik, čime se počinje ispunjati Fukuyamino prizivanje kraja historije.

Međutim, pored ideološke zasnovanosti bipolarnog političkog sistema, koji prestaje postojati nakon završetka hladnog rata, javljaju se druge geopolitičke vizije SAD-a u kojima će se potraživati novi politički oslonac prema kojem će se formirati potencijalna politika balansa moći, s vidnom namjerom da SAD ostane dominantna sila. U periodu između 1992. i 2000. godine

SAD je pod vodstvom Billa Clintona, demokratskog lidera, koji je svoje kapacitete podredio političkoj i ekonomskoj stabilizaciji SAD-a. Tada, zapravo, zbog tranzicijskih procesa kojima je bio podvrgnut jedan broj evropskih zemalja, uključujući i Rusiju, SAD nije imao potrebu svoju politiku usmjeravati ka traženju političkog balansa u odnosu na neki drugi politički pol. Taj period iskorišten je za podizanje ekonomske moći, pa je mandat Billa Clintona obilježen i time da je dolar imao najveću vrijednost u odnosu na euro. S druge strane, dolaskom Georgea Busha mlađeg, republikanca, s rigidnim neokonzervativnim stavovima, SAD započinje novu geopolitičku eru. Kako to kaže O Tuathail još tokom sedamdesetih, neokonzervativni dio republikanaca oformio je trust intelektualca pod nazivom "Team B", koji je imao nekoliko zadataka, od kojih je ovdje interesantno stalno geopolitičko promišljanje i pripremanje republikanskih kandidata za predsjedničke izbore. Timom je rukovodio Richard Pipes³ iz republikanskog tvrdolinijaškog dijela. Isti taj tim, s novim kadrovima, u koji dolazi Donald Rumsfeld, državni sekretar za odbranu od 2001. do kraja 2006. godine, započeo je šire geopolitičko planiranje u odnosu na nova strateška mjesta procijenjena kao važna za administraciju SAD-a. Politička procjena iz aprila 2001. godine da Sjeverna Koreja priprema balistički napad na SAD i da poslije incidenta s rušenjem špijunske letjelice iznad Kine treba ojačati oprez prema toj zemlji bila je nova polazna tačka za formiranje politike balansa moći prema svakoj od tih zemalja pojedinačno. Odnosno, Team B, potražujući osnovu u obavještajnim podacima CIA-e, promatra jedan dio zemalja prema kojima se formiraju nove političke namjere, ocjenjujući ih kao potencijalne prijetnje američkim interesima. Stvaraju se različiti odjeli za političko analiziranje i formiranje političkih namjera prema Zapadnom Balkanu, Bliskom istoku, Iraku, Iranu, Afganistanu i Pakistanu, Sjevernoj Koreji i Kini, za koje Bushova administracija formira različite političke interese. Paralelno s tim, Bush odbija Sporazum iz Kyota o klimatskim promjenama, kao i podršku osnivanju Međunarodnog krivičnog suda. Na taj način SAD potpuno svjesno i planirano izbjegava potpuno učešće u međunarodnim institucijama, otvarajući novo geopolitičko poglavlje savremene historije, u kojem, formirajući politički interes i agresivnu politiku prema pojedinim svjetskim zemljama i prostorima, dovodi do stvaranja multipolarnih tačaka, u kojima je s jedne strane ostao isti pol – Sjedinjene Američke Države, a s druge strane svaka od zemalja s kojom su u određenom intenzitetu političkog sukoba svim silama osim vojnih. Političko neslaganje ima više elemenata hladnoratovskoga, ali u cjelini se radi o potpuno novim odnosima između jedne snažne

zemlje – SAD-a, koja prema drugim zemljama formira vlastitu politiku i interes koji eskalira u tenziju. Bipolarni poredak polako je prešao u multipolarnost, jednog jako interesantnog izraza, u kojem je s jedne strane samo jedna politička sila, a sa druge strane više zemalja koje se nalaze u političkoj sferi interesa one prve zemlje. Takav multipolarni hladni rat odlika je današnjeg geopolitičkog određenja naše stvarnosti.

Promatrajmo još malo SAD i način kako on formira svoju vanjsku politiku i ko ili šta njome dominira. Ako se osvrnemo na bližu historiju SAD-a, recimo onu pred kraj hladnoga rata, onda je vidljivo da postoje dvije različite linije ili dva različita toka u formiranju američke vanjske politike. Jedan od njih naslonjen je na Demokratsku stranku i njene dužnosnike, dok je drugi naravno oslonjen na republikance i njihove predstavnike. Ono što upada u oči je izrazito nastojanje demokrata da se primarno bave pitanjima unapređenja sveukupnog života u Americi, ojačanja ekonomije, poslovnoga ambijenta, zaposlenosti, zdravlja, obrazovanja i drugih unutarnjih pitanja, dok su, za razliku od njih, republikanci ponajčešće okrenuti prema vani i prema interesnim zonama u svijetu. Odnosno, demokrati imaju sklonost da su okrenuti prema unutra, da se više bave Amerikom i njenim napretkom, dok je njihovo formiranje vanjske politike određena vrsta institucionaliziranog wilsonijanzma (kovanica nastala po imenu američkog predsjednika Woodrowa Wilsona). Njihov vanjskopolitički izraz odnosi se na pokušaj stvaranja harmoničnih međunarodnih odnosa, s jasnim mirovnim opredjeljenjima i povezivanjem sa što većim brojem zemalja na prijateljskim odnosima. U tome, oni veliki značaj daju snaženju međunarodnih institucija, kao što su Ujedinjene nacije ili Vijeće sigurnosti, putem kojih povremeno nastoje osigurati osnovu za vlastito vanjskopolitičko djelovanje. Demokrati nisu skloni avanturama i ratnim operacijama, sve dok ih na to neka druga strana ne natjera. Isto tako, demokrati vrlo rijetko pokazuju sklonosti u geopolitičkom promatranju svijeta i formiranju svojih politika unutar kojih će biti geopolitički izraz. Ako pogledamo američke autore koji se bave geopolitikom i vanjskopolitičkim planiranjem, u većem broju ćemo u toj sferi pronaći intelektualce i autoritete naklonjene republikancima, dok će intelektualci naklonjeni demokratima (osim Zbigniewa Brzezinskog i manjeg broja drugih) više biti usmjereni na ekonomska pitanja.

Nasuprot tome, republikanci i njihovi kadrovi intenzivno vode geopolitička promatranja svijeta i na bazi prikupljenih podataka formiraju vanjskopolitičke stavove. Oni imaju vidan napor na stalnom geopolitičkom preoblikovanju svijeta shodno vlastitim ciljevima i inte-

resima, pa u tom pogledu autori naklonjeni republikancima stvaraju mnogobrojna djela, knjige, eseje, članke kako bi poduprli takva nastojanja (naprimjer Kagan, Fukuyama, Wolfowitz, Kissinger i drugi). Republikanci pridaju veliku važnost geopolitici, koriste je u svakodnevnom političkom djelovanju, sve do onih tačaka kada nastoje osigurati sebi osnovu za djelovanja izvan SAD-a. Oni su također skloni ratnim avanturama, političkim čarkama i stvaranju tenzija u svim dijelovima svijeta za kojima iskazuju politički interes.

Jedna važna novina koja obilježava noviju američku administraciju pod vodstvom Georgea Busha je ne-skrivena težnja prema zemljama koje imaju prirodna bogatstva, posebice naftu. Razlika između demokrata i republikanaca time dobiva novo snažnije obilježje. Jedni, demokrati, nastoje iskoristiti američke kapacitete i prirodna bogatstva s idejom jačanja američke ekonomske moći, dok, s druge strane, republikanci, nastoje prikazati američka prirodna bogatstva suviše vrijednim i potrošnim, pa se okreću strateškim tačkama u svijetu gdje mogu pronaći iste te prirodne resurse kako bi njihovom eksploatacijom smanjili trošenje vlastitih, američkih potencijala.

OD MULTIPOLARNOSTI PREMA NOVOM SVJETSKOM PORETKU

Vratimo se sada Huntingtonu. Iako postoji više intelektualnih autoriteta koji tragaju za mogućnostima novog svjetskog poretka (možda su široj publici najatraktivniji Kissinger i Brzezinski), Huntington u svojoj knjizi *Sukob civilizacija i preoblikovanje novog svjetskog poretka* nudi sasvim novu tezu multipolarnosti. Ona se zasniva na kulturološkim i religijskim identitetima, koji obilježavaju veće grupacije ljudi okupljene u posebno definirane civilizacije, koje će nakon hladnog rata ući u fazu tenzija i sukobljavanja. Na taj način doći će do formiranja polova u čijem centru će biti samoproglašeni predvodnici cijelih civilizacija. Za primjer uzmimo "zapadnu civilizaciju" koja svojim nametanjem univerzalnih vrijednosti i demokracije kao jedinog političkog oblika, što Huntington smatra naivnim pristupom, stvara antagonizme prema sebi, kojim se druge civilizacije žele oduprijeti od sistema vrijednosti koji podastire Zapad. Huntington smatra da će u takvom sistemu države ostati najsnažniji subjekti međunarodnih odnosa, dok će se nacije okupljati u jedinstvene grupacije – civilizacije – koje će između sebe ostvarivati veće ili manje forme sukoba. Okupljanje nacija u civilizacije dovest će spontano do preoblikovanja svjetskog poretka, kako u odnosima u većim međunarodnim forumima, kao što su Ujedinjene nacije, gdje će se istovjetne i slične nacije pregrupirati, pa do učešća u političkim odnosima u

kojima će se pojavljivati nova savezništva. Svoj pristup Huntigton još više pragmatizira formirajući poveznicu pod nazivom “konfučijansko-islamistička veza”, koja ima dodatni naziv “Ostali”, protiv koje će se “Zapad” kao civilizacija nastojati boriti na političkom i vojnom planu. U takvom ambijentu neminovno je da će se pojaviti novo preoblikovanje svjetskog poretka u neku novu formu temeljenu na multipolarnoj interakciji civilizacija. Nisu li događaji u sjevernoj Africi potvrda ovih Huntingtonovih viđenja?

Kissinger djelomično potvrđuje Huntingtonovu zamisao o tome da zapadni svijet, prvenstveno SAD, pokušava nametnuti svoj sistem vrijednosti liberalne demokracije, ekonomskih odnosa, ljudskih prava, kulturnih različitosti, s tim da se nudi formiranje novog svjetskog poretka zasnovanog na tim zapadnim vrijednostima⁴ (tome i služi Fukuyamina knjiga *Kraj historije*, zar ne?) i SAD-om u epicentru tog poretka. Kissinger, skoro istovjetno Fukuyami, tvrdi da nestankom komunizma i SSSR-a nema drugog pretendenta na globalnoj političkoj sceni osim liberalne demokracije, pa je logično da se i svjetski poredak prilagodi novom okruženju.

Bez obzira na to što svijetu treba preoblikovanje političkog poretka, Kissinger, a nešto kasnije i Brzezinski, stavlja SAD u centar bilo kojeg poretka, zasnovanog na wilsonijanizmu i potrebi da se međunarodne institucije prestrukturiraju. Brzezinski posvećuje poglavlje u svojoj knjizi *Velika šahovska tabla* teorijskom osmišljavanju i pravdanju potrebe da SAD ostane jedina svjetska supersila, koja će svojim političkim autoritetom profilirati odnose u novom svjetskom poretku⁵.

Takav poredak svakako je multipolaran, s jednim dominantnim polom, SAD-om, s jedne strane, i drugim, manjim polovima, između kojih će postojati međusobna interakcija, kao i ona prema centralnom polu.

Dodajmo, tek toliko da zainteresiramo čitaoca, i ideju iz domena “teorije zavjere” koju propagira širom svijeta prof. Walter Veiht o formiranju novog svjetskog poretka s jednom centralnom svjetskom vladom, koja će upravljati svijetom podijeljenim u deset kantona. Iako ovakve teorije ne zalaze u dosadašnja empirijska saznanja i ne posjeduju adekvatnu naučnu osnovu, Veihtova predavanja nailaze na široki auditorij, koji je očito željan novih konspirativnih zamisli koja će plasirati određena tajna društva, a sve s ciljem novog uređenja svijeta. Podijeljenost svijeta u kantone kojima upravlja jedna centralna svjetska vlada, iza koje stoje tajna društva i religijski autoriteti, međutim, za sada nema nikakvo uporište u današnjoj stvarnosti, niti se mogu očitati svjetska kretanja koja bi vodila u tome pravcu.

ZAKLJUČIMO...

Kolebanja prisutna u svjetskoj politici ne daju previše elemenata o tome da se stvara novi svjetski poredak, spontano ili planirano, ali svakako daju suviše znakova da postoje višeslojna politička djelovanja nalik nekadašnjem hladnom ratu, koja se odvijaju između više zemalja s jedne (Iran, Sjeverna Koreja, Kuba, Venezuela) i Sjedinjenih Američkih Država s druge strane. Tu je svakako i Rusija, koja nakon tranzicijskih poteškoća, određenog nivoa ekonomske stabilizacije, ponovo dolazi u vrh svjetskih političkih zbivanja.

U tom pogledu ispoljava se određena vrsta multipolarnosti zasnovane na bilateralnim političkim odnosima u stanju zahlađenja, koje više zemalja gaje između sebe, zbog postojanja vidne različitosti u političkim interesima. Takva vrsta multipolarnosti, kojom se stvaraju drugačiji politički odnosi između više zemalja, potvrđuje našu tezu da postoje obrisi novog hladnog rata, koji nije globalnog izraza kao onaj prethodni i višedecenijski sukob između SAD-a i SSSR-a, već se ukazuje u odnosima između više zemalja u svijetu. Potvrđuje se također i teza da se svijet polako preoblikuje u nove vrste poretka, kako ih vidi Huntington, u okvirima kulturoloških različitosti koje postaju nezaobilaznim dijelom međunarodnih političkih odnosa. Kulturološke različitosti Huntingon smatra osnovom za okupljanje većih društvenih grupa u civilizacije, kao najšire oblike njihovog okupljanja, koje će biti nezaobilazni subjekti novog svjetskog poretka. Takav svjetski poredak nije institucionaliziran jer se, barem za sada, ne pojavljuje intencija da se on formalizira kroz donošenje pravnih akata u okviru postojećih međunarodnih institucija ili kreiranju nekih novih foruma, već takvo preoblikovanje možemo ocijeniti kao spontano političko kretanje u svijetu prilagođeno novim trendovima. Isto tako, Fukuyamina ideja o “kraju historije” koji nastaje iz razloga što je čovječanstvo doseglo savršeni politički oblik, liberalnu demokraciju, također ima svoje manjkavosti i kroz Huntingtona se opovrgava, jer on tvrdi da svijet spontano proizvodi kretanja u traganju za eventualnim novim idejama globalnog ili partikularnog političkog uređenja.

Političke tenzije zasigurno će i dalje postojati, proizvođači manje ili veće hladne ratove između zemalja sudionica, pa možda čak i neki novi hladni rat kao globalni politički fenomen ispoljen u odgovarajućem historijskom trenutku s novim ili starim učesnicima. Prirodna bogatstva kao motiv, onaj geopolitički, bit će motor na snagu za stvaranje novih, složenijih međunarodnih odnosa, s različitim stepenom neslaganja, koji mogu dovoditi do zahlađenja političkih odnosa. Bipolarnost

možda nije realna mogućnost, jer stasanjem novih svjetskih sila, naprimjer Kine, Indije ili Brazila, svijet ima više izgleda postati multipolaran. Koju će ulogu na svjetskoj političkoj sceni igrati svaka od zemalja, ostaje da se vidi.

Hladni rat okončan je nestankom jedne od ideologija. Današnje vrijeme nudi nam novi svijet u potpunoj nedoumici kojim putem da se kreće. Ideologije kao što su bile kapitalizam ili socijalizam odnosno komunizam zamijenjene su vjerskim ideologijama, kulturološkim razlikama, koje postaju *ad hoc* ideologije, što svijet odvodi daleko od teorije balansa moći na kojem je zasnovan svjetski poredak duži vremenski period. Debalansiran svijet u kojem će svaka nova sila svojim istupom potraživati značajnije učešće na političkoj sceni pretpostavit će niz kretanja na preoblikovanju svjetskog poretka. Njegov krajnji rezultat još uvijek nije dovoljno vidljiv. ■

NAPOMENE:

- ¹ Druga Spykemanova knjiga pod nazivom *Geografija mira*, objavljena poslije Drugog svjetskog rata, utvrđuje novi termin "Rimland" na sličan ali u suštini potpuno novi način kako je geopolitički promišljao Mackinder. Korigirana Spykemanova verzija glasi: *Ko kontrolira Rimland, vlada Euroazijom. Onaj ko vlada Euroazijom kontrolira sudbinu svijeta.*
- ² Mackinderova doktrina Heartlanda objavljena 1919. glasi: *Ko vlada istočnom Evropom, vlada Heartlandom. Ko vlada Heartlandom, vlada Svjetskim otokom, a ko vlada Svjetskim otokom vlada Svijetom.*
- ³ Ó Tuathail et al., *A Geopolitics Reader*. Second Edition (New York/London, Routledge, 2006), str. 66
- ⁴ Kissinger, Henry. *Diplomacy* (New York, Simon & Shuster, 1994), str. 805-807.
- ⁵ Brzezinski, Zbigniew. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (New York, Basic Books, 1997), str. 15.

